

Andrew Coyle

Η διοίκηση των φυλακών

Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Εγχειρίδιο για το σωφρονιστικό προσωπικό

Μετάφραση και γλωσσική επιμέλεια: Νικόλαος Βαρβατάκος

Επιστημονική επιμέλεια: Νικόλαος Κ. Κουλούρης

Πρόλογος

Η πρώτη έκδοση αυτού του εγχειριδίου πραγματοποιήθηκε στην αγγλική γλώσσα το 2002. Έκτοτε έχει μεταφραστεί σε άλλες δεκαέξι γλώσσες.* Έχει τυπωθεί σε περισσότερα από 70.000 αντίτυπα και αρκετές από τις μεταφράσεις του είναι διαθέσιμες στο Διαδίκτυο. Σήμερα χρησιμοποιείται τακτικά από διακυβερνητικούς οργανισμούς και άλλους διεθνείς φορείς στο πλαίσιο του έργου τους για τη σωφρονιστική μεταρρύθμιση.

«Το εγχειρίδιο αυτό θα αποτελέσει ένα ιδιαίτερα χρήσιμο βοήθημα, δεδομένων των συνθηκών οι οποίες επικρατούν στις φυλακές ... των περιοχών της Αφρικής που εμπίπτουν στο πρόγραμμα εργασίας του Ινστιτούτου».

(Διευθυντικό στέλεχος, Αφρικανικό Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών)

«Το εγχειρίδιο αυτό θα είναι υψίστης σημασίας για τις σωφρονιστικές μας δραστηριότητες, τόσο για την ILANUD στο Σαν Χοσέ όσο και για τις χώρες της περιοχής ... Με μεγάλη μας χαρά θα το εντάξουμε στα εκπαιδευτικά μας προγράμματα και θα το χρησιμοποιήσουμε ως εξειδικευμένο εργαλείο παροχής βοήθειας».

(Διευθυντικό στέλεχος, Λατινοαμερικανικό Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών [ILANUD])

Χρησιμοποιείται ως εργαλείο για την ανάπτυξη μεταρρυθμιστικών στρατηγικών από τις σωφρονιστικές διοικήσεις διαφόρων χωρών. Άλλο ένα επίσης ικανοποιητικό γνώρισμα της πρώτης του έκδοσης είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκε από τους ένστολους σωφρονιστικούς υπαλλήλους ανά τον κόσμο, οι οποίοι το αποδέχθηκαν θεωρώντας το ως ένα πρακτικό βοήθημα κατά την εκτέλεση της καθημερινής τους εργασίας.

* Στην Αλβανική, Αμχαρική, Αραβική, Κινεζική, Κροατική, Περσική, Γαλλική, Γεωργιανή, Ιαπωνική, Κορεατική, Πορτογαλική, Ισπανική, Ρωσική, Τουρκική, Σερβική και Βιετναμική.

«Είμαι τόσο εντυπωσιασμένος από το εγχειρίδιο, που το μοίρασα σε όλους εδώ τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, για να το χρησιμοποιούν ως βοήθημα».

(Υποδιευθυντής, Σωφρονιστική Διεύθυνση, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Σεούλ, Δημοκρατία της Κορέας)

Η δεύτερη αυτή έκδοση του παρόντος εγχειριδίου έδωσε την ευκαιρία να συμπεριληφθούν αναφορές σε ορισμένους νέους διεθνείς και περιφερειακούς κανόνες, όπως είναι το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων· επίσης προσέφερε την ευκαιρία να γίνουν αναφορές στην αυξανόμενη νομολογία η οποία παράγεται από τα περιφερειακά δικαστήρια ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως είναι αυτά της Αμερικής και της Ευρώπης. Επιπλέον, έχουμε λάβει υπόψη τα βοηθητικά σχόλια τα οποία έχουν γίνει από αναγνώστες και σχολιαστές γύρω από τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαμε να βελτιώσουμε την παρουσίαση ορισμένων κεφαλαίων του εγχειριδίου. Ένα από τα σημαντικότερα ήταν το αίτημα να συμπεριλάβουμε ξεχωριστά κεφάλαια που θα πραγματεύονται την πλήρη απαγόρευση των βασανιστηρίων και την αξιοπρέπεια του κρατουμένου ως ατόμου. Επιπροσθέτως, έχουν συμπεριληφθεί νέα κεφάλαια τα οποία έχουν ως θέμα τους εγκλείστους που κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας και τους αλλοδαπούς κρατουμένους, καθώς τα θέματα αυτά βρίσκονται στην επικαιρότητα όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια.

Ευχαριστίες

Για την πραγματοποίηση της δεύτερης έκδοσης του παρόντος εγχειριδίου, συνεισέφερε ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται όλοι όσοι διατύπωσαν σχόλια για την πρώτη έκδοση και όσοι έκαναν χρήσιμες προτάσεις για βελτιώσεις.

Σε ό,τι αφορά το Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS), ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στους συνεργάτες οι οποίοι εργάζονται ακούραστα σε όλο τον κόσμο για τη βελτίωση της διοίκησης των φυλακών και οι οποίοι συνεισέφεραν έμμεσα ή άμεσα, αξιοποιώντας την εμπειρογνωμοσύνη και τις γνώσεις τους. Ιδιαίτερη αρωγή προσφέρθηκε από τον Andrew Barclay, τον Anton Shelupanov, τον James Haines, τον Colin Allen και την Alistair Bailey.

Καθοριστικής σημασίας ήταν η συνεισφορά της Vivien Stern σε συγκεκριμένα κεφάλαια και συνολικά στο τελικό κείμενο.

Η Helen Fair έλεγξε όλες τις παραπομπές στα διεθνή κείμενα και εντόπισε την πηγή πολλών περιπτωσιολογικών μελετών.

Ανεκτίμητη διοικητική υποστήριξη προσφέρθηκε από τη Νεφέλη Δαρδανού και τη Veronica Murrey.

Ο Rob Allen επέβλεψε το όλο έργο.

Σε όλα αυτά τα άτομα οφείλονται θερμές ευχαριστίες.

Η έκδοση, τελικά, του παρόντος εγχειριδίου θα ήταν αδύνατη χωρίς τη γενναιόδωρη οικονομική στήριξη του Υπουργείου Εξωτερικών και Κοινοπολιτείας του Ηνωμένου Βασιλείου.

Andrew Coyle

Καθηγητής Σωφρονιστικών Σπουδών

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή
2. Οι αρχές της ορθής διοίκησης των φυλακών
3. Το σωφρονιστικό προσωπικό και η διοίκηση των φυλακών
4. Πλήρης απαγόρευση των βασανιστηρίων
5. Η αξιοπρέπεια του ατόμου
6. Κρατούμενοι και υγειονομική περίθαλψη
7. Η λειτουργία ασφαλών, προστατευμένων και καλά οργανωμένων φυλακών
8. Η διαχείριση εγκλείστων οι οποίοι κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας
9. Πειθαρχικές διαδικασίες και ποινές
10. Εποικοδομητικές δραστηριότητες και κοινωνική επανένταξη
11. Επαφές με τον έξω κόσμο
12. Αλλοδαποί κρατούμενοι
13. Αιτήματα και παράπονα
14. Η αναγνώριση της διαφορετικότητας
15. Διαδικασίες επιθεώρησης
16. Υπόδικοι κρατούμενοι και όλοι οι άλλοι έγκλειστοι οι οποίοι τελούν υπό κράτηση χωρίς την επιβολή ποινής
17. Ανήλικοι και νεαροί κρατούμενοι
18. Γυναίκες κρατούμενες
19. Κρατούμενοι με μακρόχρονες ποινές και κρατούμενοι με ποινή ισόβιας κάθειρξης

20. Κρατούμενοι καταδικασμένοι σε θάνατο

Παράρτημα

Παραπομπές

1. Εισαγωγή

Σε ποιους απευθύνεται το παρόν εγχειρίδιο

Το εγχειρίδιο αυτό στοχεύει στην παροχή βοήθειας σε όλους εκείνους οι οποίοι σχετίζονται καθ' οιονδήποτε τρόπο με τον χώρο των φυλακών. Στους αναγνώστες του είναι πιθανόν να συγκαταλέγονται υπουργοί κυβερνήσεων, ένα από τα καθήκοντα των οποίων είναι και η λογοδοσία στο Κοινοβούλιο για θέματα που αφορούν τις φυλακές, αξιωματούχοι οι οποίοι εργάζονται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης της χώρας τους ή σε άλλο υπουργείο που ασκεί εποπτεία σε σωφρονιστικά ζητήματα, καθώς και μέλη διακυβερνητικών οργανισμών, όπως είναι τα Ηνωμένα Έθνη, ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών, η Αφρικανική Ένωση, το Συμβούλιο της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη και η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας. Ενδιαφέρον θα φανεί και σε φορείς όπως είναι η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, σε διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις, καθώς και σε ομάδες της ευρύτερης κοινωνίας οι οποίες εργάζονται στις φυλακές. Θα πρέπει να διατίθεται και στους κρατουμένους, όπου αυτό είναι εφικτό. Πρωτίστως όμως αποσκοπεί στο να διαβαστεί από τα άτομα των οποίων η εργασία συνδέεται άμεσα με τις φυλακές και τους κρατουμένους. Στα άτομα αυτά περιλαμβάνονται και τα μέλη της - εθνικής και περιφερειακής - σωφρονιστικής διοίκησης. Πάνω απ' όλα, απευθύνεται στα άτομα που απασχολούνται στις φυλακές και εργάζονται σε καθημερινή βάση με κρατουμένους.

Ένα σύνολο σαφών αρχών

Τα θέματα που αναπτύσσονται στο παρόν εγχειρίδιο καταδεικνύουν την περιπλοκότητα που παρουσιάζει η διοίκηση των φυλακών και το ευρύ φάσμα δεξιοτήτων που απαιτείται να έχουν όσοι την ασκούν. Τα θέματα αυτά δείχνουν ότι υπάρχουν κοινοί παράγοντες, ο συνδυασμός των οποίων αποτελεί πρότυπο για την ορθή διοίκηση των φυλακών. Δεν αρκεί, ωστόσο, να εξετάζονται απομονωμένα τα εν λόγω θέματα. Είναι επίσης σημαντικό να στηρίζονται σε ένα σύνολο από σαφείς αρχές. Εφόσον το εγχειρίδιο αυτό αποσκοπεί στην εφαρμογή των περιεχομένων του από όλα τα σωφρονιστικά συστήματα του κόσμου, είναι απαραίτητη η δυνατότητα εφαρμογής, σε κάθε χώρα, των αρχών που θα αποτελέσουν σημεία αναφοράς. Οι αρχές αυτές δεν θα πρέπει να βασίζονται σε μια μεμονωμένη πολιτιστική παράδοση

ή στους κανόνες που γίνονται αποδεκτοί σε μία μόνο χώρα ή περιοχή. Το εγχειρίδιο ανταποκρίνεται σε αυτή την απαίτηση, θέτοντας ως αφετηρία κάθε κεφαλαίου τους συναφείς διεθνείς κανόνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Διεθνείς κανόνες

Οι εν λόγω κανόνες αποτελούν προϊόν συμφωνίας της διεθνούς κοινότητας, συνήθως διά μέσου των Ηνωμένων Εθνών. Τα κύρια κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως είναι το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* και το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα*, αποτελούν συνθήκες οι οποίες είναι νομικώς δεσμευτικές για όλες τις χώρες που τις έχουν επικυρώσει ή έχουν προσχωρήσει σε αυτές. Οι περισσότερες από αυτές τις συνθήκες περιλαμβάνουν αναφορές και σε θέματα που αφορούν τη μεταχείριση των ανθρώπων οι οποίοι στερούνται την ελευθερία τους.

Επιπροσθέτως, υπάρχουν ορισμένα διεθνή κείμενα τα οποία έχουν ως θέμα αποκλειστικά τους κρατούμενους και τις συνθήκες κράτησης. Οι περισσότεροι λεπτομερείς προδιαγραφές που διατυπώνονται στις αρχές, στους στοιχειώδεις κανόνες ή στις κατευθυντήριες γραμμές αυτών των κειμένων αποτελούν ένα πολύτιμο συμπλήρωμα των ευρύτερων αρχών που περιλαμβάνονται στα νομικά διεθνή Σύμφωνα. Τα κείμενα αυτά περιλαμβάνουν τους *Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων* (1957), το *Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση** (1988), τις *Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων* (1990) και τους *Στοιχειώδεις Κανόνες για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους* (1985). Υπάρχουν επίσης και ορισμένα κείμενα τα οποία αναφέρονται αποκλειστικά στο προσωπικό που εργάζεται με ανθρώπους οι οποίοι στερούνται την ελευθερία τους. Στα κείμενα αυτά περιλαμβάνεται ο *Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του*

* Ο πλήρης τίτλος των εν λόγω αρχών στο αγγλικό πρωτότυπο είναι "Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment" και στην ελληνική συναφή βιβλιογραφία έχει αποδοθεί ως «Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων κάτω από Κάθε Μορφής Κράτηση ή Φυλάκιση». Η επιλογή, ωστόσο, των λέξεων «κράτηση ή φυλάκιση» (που, προφανώς, δεν έχει καμία σχέση με τη νομική διάκριση των κύριων, συνήθων ποινών στη χώρα μας σε κράτηση, φυλάκιση και κάθειρξη) δεν αποδίδει σωστά, στη συγκεκριμένη περίπτωση, τις αγγλικές "Detention or Imprisonment", οι οποίες, εν προκειμένω, δηλώνουν την κράτηση ενός ατόμου χωρίς ή με καταδίκη, αντίστοιχα. Η συγκεκριμένη εννοιολογική διάκριση δεν υφίσταται μεταξύ των όρων «κράτηση» και «φυλάκιση», δεδομένου ότι η «κράτηση» εκφράζει όλες τις μορφές στέρησης της ελευθερίας ενός ατόμου, είτε τελεί σε καθεστώς προφυλάκισης (προσωρινής κράτησης) είτε εκτίει ποινή – εξ ου και ο όρος «κατάστημα κράτησης», που περιλαμβάνει τόσο τις φυλακές υποδικών όσο και τις φυλακές καταδικών. Για τον λόγο αυτό, απέδωσα τις λέξεις "Under Any Form of Detention or Imprisonment" ως «υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση», που σημαίνει υπό οποιασδήποτε μορφής στέρησης της ελευθερίας. Την ίδια διατύπωση χρησιμοποίησα και σε όλα σχεδόν τα σημεία του πρωτοτύπου όπου αναφέρονταν μαζί, ως εννοιολογικό ζεύγος, οι όροι "detention" και "imprisonment" ή παράγωγά τους (Σ.τ.Μ.).

Νόμου (1979), οι Αρχές Ιατρικής Δεοντολογίας σχετικά με τον ρόλο του προσωπικού υγείας, ιδίως των ιατρών, για την προστασία των ατόμων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση από τα Βασανιστήρια και Άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία (1982) και οι Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου (1990).

Περιφερειακοί κανόνες

Οι προαναφερθέντες διεθνείς κανόνες συμπληρώνονται από ορισμένα περιφερειακά κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σε ό,τι αφορά την Ευρώπη, τα κείμενα αυτά είναι η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (1953)*, η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (1989)* και οι *Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες (1987, αναθεωρηθέντες το 2006)*. Η *Αμερικανική Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου* τέθηκε σε ισχύ το 1978, ενώ ο *Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών* τέθηκε σε ισχύ το 1986.

Τα περιφερειακά δικαστικά όργανα αποτελούν ένα χρήσιμο σημείο αναφοράς για τη μέτρηση του βαθμού στον οποίο κάθε κράτος εφαρμόζει τους διεθνείς κανόνες. Στην αμερικανική ήπειρο το έργο αυτό επιτελείται από το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ενώ στην Ευρώπη από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Διεθνή όργανα παρακολούθησης

Στις χώρες - μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης η τήρηση των κανόνων για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε χώρους κράτησης εποπτεύεται από την *Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας*, οι εκθέσεις της οποίας, ήδη από τον καιρό της πρώτης έκδοσης του παρόντος εγχειριδίου, αποκτούν όλο και μεγαλύτερη σημασία. Το 1997 η Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών διόρισε έναν *Ειδικό Απεσταλμένο για τις Συνθήκες Κράτησης*. Το 2002 τα Ηνωμένα Έθνη υιοθέτησαν το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 2006 και καθιέρωσε ένα σύστημα τακτικών επισκέψεων σε χώρους κράτησης οι οποίες πραγματοποιούνται από μια υποεπιτροπή που διορίζεται από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων. Οι εν λόγω επισκέψεις συμπληρώνονται από επισκέψεις που

διενεργούνται σε τακτική και συνεχή βάση από ανεξάρτητες, εθνικές ομάδες επιθεώρησης.

Βασιμότητα

Η βασιμότητα των στοιχείων που αναφέρονται σε αυτό το εγχειρίδιο για τη σωστή διοίκηση των φυλακών απορρέει από τη στέρεη θεμελίωσή τους στους διεθνείς κανόνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα οι οποίοι αναγνωρίζονται σε όλο τον κόσμο.

Καθ' όλη τη διάρκεια του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα ήταν ευρέως αποδεκτή η αρχή ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να προστατευθούν σε όλες τις χώρες του κόσμου. Η αρχή αυτή προήλθε όχι από θεωρητικούς και ακαδημαϊκούς, αλλά από τις φρικαλεότητες που συνέβησαν κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Παρ'όλο που ενίοτε μπορεί να μην τηρείται εμπράκτως, ήταν κατανοητό ότι θα πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να εφαρμόζεται χωρίς εξαίρεση. Από την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν θα μπορούσαν να αποκλειστούν οι κρατούμενοι· πράγματι, ένα μέρος των κανόνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχει θεσπιστεί αποκλειστικά για τους ανθρώπους οι οποίοι στερούνται την ελευθερία τους.

Από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα βρίσκεται σε εξέλιξη μια προσπάθεια την οποία καταβάλλουν ορισμένοι κύκλοι προκειμένου να πείσουν ότι οι σημερινές απειλές κατά της παγκόσμιας ειρήνης και ασφάλειας είναι τόσο σοβαρές και πρωτοφανείς, ώστε οι κανόνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων 50 ετών του 20^{ού} αιώνα δεν μπορούν πλέον να θεωρούνται οικουμενικοί. Ειδικότερα, κατ' αυτήν την άποψη, οι εν λόγω κανόνες δεν μπορούν να ισχύουν για ορισμένα άτομα τα οποία τελούν υπό κράτηση και κατηγορούνται - ή τα βαραίνει η υποψία - ότι συνιστούν απειλή κατά της εθνικής ή της διεθνούς ασφάλειας.

Η άποψη αυτή αποτελεί σοβαρή παρανόηση, και είναι σημαντικό να καταδειχθεί ότι σε έναν ανασφαλή και αβέβαιο κόσμο η τήρηση των οικουμενικών κανόνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι περισσότερο αναγκαία από ποτέ. Είναι αναγκαία, προκειμένου να προστατεύει εκείνους οι οποίοι στερούνται την ελευθερία τους, σε όποια κατάσταση και αν βρίσκονται· είναι αναγκαία, προκειμένου να λειτουργεί ως ηθικό πλαίσιο για όλους όσους έχουν εξουσιοδοτηθεί από την κοινωνία να στερούν από κάποιους ανθρώπους την ελευθερία τους· είναι αναγκαία, τέλος, προκειμένου να υπενθυμίζει σε όλους όσους ζουν σε μια δημοκρατική κοινωνία τι είναι αυτό που συνιστά το θεμέλιο της δημοκρατίας και της ελευθερίας.

Πρακτική πείρα

Το να γνωρίζουν και να μνημονεύουν οι υπεύθυνοι για τις φυλακές αυτούς τους διεθνείς κανόνες, δεν είναι αρκετό. Για να τους εφαρμόσουν στην καθημερινή τους εργασία, πρέπει να είναι σε θέση να τους ερμηνεύουν και να τους χρησιμοποιούν σε καταστάσεις της πραγματικής εργασιακής ζωής. Σε αυτό στοχεύει να τους βοηθήσει το παρόν εγχειρίδιο. Από αυτή την άποψη, η βασιμότητά του απορρέει από την πρακτική πείρα εκείνων οι οποίοι συμμετείχαν στη συγγραφή του. Ο βασικός συγγραφέας του εργάστηκε επί σειρά 24 ετών ως διευθυντής σωφρονιστικών καταστημάτων. Κατά τη διάρκεια της ετοιμασίας της πρώτης του έκδοσης προσφέρθηκε σημαντική υποστήριξη από μια διεθνή συμβουλευτική ομάδα, όλα τα μέλη της οποίας έχουν μεγάλη εργασιακή πείρα σε φυλακές διαφόρων περιοχών ανά τον κόσμο. Τα μέλη αυτά ήταν οι:

- M. Riazuddin Ahmed, Αναπληρωτής Γενικός Επιθεωρητής Σωφρονιστικών Καταστημάτων, Hyderabad, Ινδία,
- Richard Kuuire, Γενικός Διευθυντής, Σωφρονιστική Υπηρεσία Γκάνας,
- Julita Lemgruber, πρώην Γενική Διευθύντρια Σωφρονιστικών Καταστημάτων της πολιτείας του Ρίο Ντε Τζανέιρο, Βραζιλία,
- Patrick McManus, πρώην Διευθυντής της Σωφρονιστικής Υπηρεσίας του Κάνσας, Η.Π.Α.,
- Dmitry Pankratov, Υποδιευθυντής της Ακαδημίας Δικαίου και Διοίκησης, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Ρωσική Ομοσπονδία.

Επιπροσθέτως, τα μέλη του προσωπικού και οι συνεργάτες του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) αξιοποίησαν τη μεγάλη πείρα που έχουν αποκομίσει από τη συνεργασία τους με συναδέλφους από όλο τον κόσμο που εργάζονται στον σωφρονιστικό χώρο, στο πλαίσιο ενός ευρέος φάσματος προγραμμάτων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη διοίκηση των φυλακών.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της ορθής διοίκησης των φυλακών

Το Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) καταρτίζει όλα του τα προγράμματα που έχουν ως αντικείμενο την πρακτική διοίκηση των φυλακών, πλαισιώνοντάς τα με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό το κάνει για δύο λόγους. Πρώτον, επειδή αυτό είναι το σωστό. Σε πολλά από τα κεφάλαια αυτού του εγχειριδίου καταδεικνύεται η σπουδαιότητα την οποία έχει η διοίκηση των φυλακών, όταν εντάσσεται σε ένα ηθικό πλαίσιο το οποίο σέβεται την ανθρώπινη

φύση όλων όσοι συνδέονται με τις φυλακές: κρατουμένων, σωφρονιστικού προσωπικού και επισκεπτών. Αυτό το ηθικό πλαίσιο πρέπει να εφαρμόζεται οικουμενικά, και αυτή η οικουμενικότητα εξασφαλίζεται από τα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Για τη συγκεκριμένη αυτή μορφή διοίκησης των φυλακών, συντρέχει ακόμη ένας, πιο πρακτικός λόγος: αποδίδει. Δεν αντιπροσωπεύει απλώς ένα φιλελεύθερο ή ήπιο τρόπο άσκησης της σωφρονιστικής διοίκησης. Τα μέλη της συμβουλευτικής ομάδας της πρώτης έκδοσης αυτού του εγχειριδίου, όπως επίσης και άλλα άτομα που συμμετείχαν στη συγγραφή του, έχουν εργαστεί σε ορισμένες από τις πιο προβληματικές φυλακές στον κόσμο. Τα άτομα αυτά είναι πεπεισμένα ότι ο εν λόγω τρόπος διοίκησης των φυλακών είναι ο αποτελεσματικότερος και ο ασφαλέστερος. Τα μέλη του προσωπικού του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) έχουν διαπιστώσει επανειλημμένα ότι το ένστολο σωφρονιστικό προσωπικό (διαφόρων χωρών και πολιτισμών) ανταποκρίνεται θετικά σε αυτή τη μορφή διοίκησης, η οποία συνδέει τους διεθνείς κανόνες με την καθημερινή του εργασία με έναν τρόπο που αναγνωρίζεται αμέσως.

Αυτό που υπογραμμίζει η συγκεκριμένη θεώρηση της διοίκησης των φυλακών είναι το γεγονός ότι η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν είναι απλώς και μόνο άλλη μια θεματική ενότητα που πρέπει να προστεθεί στο πρόγραμμα εκπαίδευσης. Αντιθέτως, είναι μια έννοια η οποία διαποτίζει όλες τις όψεις της ενδεδειγμένης σωφρονιστικής διοίκησης και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της.

Πρόσθετα εργαλεία

Τα τελευταία έτη έχουν πραγματοποιηθεί ορισμένες χρήσιμες εκδόσεις οι οποίες πραγματεύονται κάποια από τα θέματα που εξετάζονται στο παρόν εγχειρίδιο. Σε αυτές περιλαμβάνονται τα εξής έργα:

- *Human Rights and Prisons: A Manual on Human Rights Training for Prison Officials* [Ανθρώπινα δικαιώματα και φυλακές: ένα εγχειρίδιο για την εκπαίδευση των σωφρονιστικών υπαλλήλων με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα], εκδοθέν το 2005 από το Γραφείο της Υπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Νέα Υόρκη και Γενεύη.
- *Female Prisoners and Their Social Reintegration* [Οι γυναίκες κρατούμενες και η κοινωνική τους επανένταξη], εκδοθέν το 2007 από το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα, Βιέννη.
- *Health in Prisons: A WHO Guide to the Essentials in Prison Health* [Η υγεία στις φυλακές: ένας οδηγός της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας με θέμα τα

αναγκαία για την υγεία στις φυλακές], εκδοθέν το 2007 από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, Κοπεγχάγη.

- *Making Standards Work* [Θέτοντας τους κανόνες σε λειτουργία], εκδοθέν το 2001 από την οργάνωση «Διεθνής Ποινική Μεταρρύθμιση» [Penal Reform International], Λονδίνο (δεύτερη έκδοση).
- *The Torture Reporting Handbook* [Εγχειρίδιο αναφοράς βασανιστηρίων], εκδοθέν το 2000 από το Πανεπιστήμιο του Έσεξ, Ηνωμένο Βασίλειο.
- *Medical Investigation and Documentation of Torture: A Handbook for Health Professionals* [Ιατρική διερεύνηση και τεκμηρίωση βασανιστηρίων: ένα εγχειρίδιο για επαγγελματίες υγείας], εκδοθέν το 2005 από το Κέντρο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου [Human Rights Centre], Πανεπιστήμιο του Έσεξ, Ηνωμένο Βασίλειο.
- *Optional Protocol to the United Nations Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: A Manual for Prevention* [Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας: ένα εγχειρίδιο για την πρόληψη], εκδοθέν το 2005 από την Ένωση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων [Association for the Prevention of Torture], Γενεύη, και το Διαμερικανικό Ίδρυμα για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου [Inter-American Institute of Human Rights], Σαν Χοσέ, Κόστα Ρίκα.
- *Guide to the Establishment and Designation of National Preventive Mechanisms* [Οδηγός για τη σύσταση και το έργο των Εθνικών Προληπτικών Μηχανισμών], εκδοθέν το 2006 από την Ένωση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων.

Επιπροσθέτως, το Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) έχει παραγάγει μια σειρά από εργαλεία για την παροχή βοήθειας στις κυβερνήσεις και σε άλλους φορείς που επιθυμούν να αναπτύξουν τρόπους με τους οποίους θα ευθυγραμμιστούν οι εθνικές σωφρονιστικές διοικήσεις με τους διεθνείς κανόνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Το μέλλον

Παρόλο που ο σκοπός του παρόντος εγχειριδίου ήταν να είναι περιεκτικό στα επιμέρους θέματα τα οποία πραγματεύεται, ήταν αδύνατον να εξαντλήσει την, ιδιαίτερα σύνθετη, γενική του θεματική. Σε ό,τι αφορά τον προσδιορισμό των βασικών γνωρισμάτων της διοίκησης των φυλακών, ήταν ανάγκη να γίνει κάποια επιλογή. Πρέπει να σημειωθεί ότι πολλά ζητήματα τα οποία καλείται κανείς να

αντιμετωπίσει στο περιβάλλον μιας φυλακής, δεν εξετάζονται σε αυτό το εγχειρίδιο. Το Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) εκφράζει την ευγνωμοσύνη του σε όλα τα άτομα και τους φορείς που επισήμαναν επιπλέον θέματα τα οποία έπρεπε να συμπεριληφθούν και έκαναν προτάσεις για βελτιώσεις. Πολλά από αυτά τα θέματα έχουν ενσωματωθεί στην ανά χείρας δεύτερη έκδοση. Καλωσορίζουμε τις όποιες παρατηρήσεις από την πλευρά των αναγνωστών του εγχειριδίου, καθώς επίσης και τυχόν υποδείξεις για θέματα που θα μπορούσαν να προστεθούν σε κάποια μελλοντική του έκδοση.

Ζητήματα ορολογίας

Φυλακές

Σε ορισμένες χώρες χρησιμοποιούνται διάφοροι όροι για τους χώρους κράτησης, αναλόγως του αν διαμένουν σε αυτούς υπόδικοι, κατάδικοι ή έγκλειστοι οι οποίοι υπόκεινται σε διάφορα καθεστώτα ασφαλείας. Στις Η.Π.Α., για παράδειγμα, οι χώροι στους οποίους κρατούνται υπόδικοι που θα δικαστούν σε πλημμελειοδικεία ή κατάδικοι με ποινές σύντομης χρονικής διάρκειας, αναφέρονται συνήθως ως “jails”. Οι χώροι κράτησης καταδίκων κρατουμένων ονομάζονται συχνά “correctional institutions”. Στη Ρωσική Ομοσπονδία είναι λίγοι οι χώροι κράτησης που αποδίδονται με τον όρο “prison”, δεδομένου ότι ο όρος αυτός δηλώνει χώρους κράτησης υψίστης ασφαλείας. Τα καταστήματα κράτησης που προορίζονται για άλλους καταδίκους αναφέρονται συνήθως ως “penal colonies” («ποινικές αποικίες»).

Κρατούμενοι

Σε ορισμένες χώρες χρησιμοποιούνται διάφορες λέξεις για τις ποικίλες ομάδες των ατόμων που τελούν υπό κράτηση. Οι υπόδικοι κρατούμενοι αναφέρονται ως “pre-trial”, “under-trial”, “remand” και συχνά επίσης ως “detainees”.

Στο παρόν εγχειρίδιο χρησιμοποιείται για όλους τους χώρους κράτησης ο όρος “prison” («φυλακή»), ενώ για κάθε άτομο που κρατείται σε έναν τέτοιο χώρο χρησιμοποιείται ο όρος “prisoner” («κρατούμενος»). Το πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιούνται κάθε φορά αυτές οι λέξεις καθίσταται σαφές από το κείμενο.

2. Οι αρχές της ορθής διοίκησης των φυλακών

Το πλαίσιο

Η προσωπική ελευθερία είναι ένα από τα πολυτιμότερα δικαιώματα που έχει ένας άνθρωπος. Ορισμένες φορές οι δικαστικές αρχές μπορεί να κρίνουν ότι είναι αναγκαία για ένα χρονικό διάστημα η στέρηση αυτού του δικαιώματος από κάποια άτομα, ως αποτέλεσμα των πράξεων για τις οποίες έχουν καταδικαστεί ή κατηγορούνται. Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, η δικαστική εξουσία παραδίδει στη μέριμνα της σωφρονιστικής διοίκησης αυτά τα άτομα, τα οποία χαρακτηρίζονται πλέον ως κρατούμενοι.

Η ουσία της φυλάκισης είναι η στέρηση της ελευθερίας, ο δε ρόλος της σωφρονιστικής διοίκησης είναι να εξασφαλίζει ότι η στέρηση αυτή εφαρμόζεται με τρόπο που δεν είναι πιο περιοριστικός από όσο είναι αναγκαίο. Η σωφρονιστική διοίκηση δεν έχει αρμοδιότητα να επιβάλλει πρόσθετες στερήσεις στα άτομα που έχουν τεθεί υπό τη μέριμνά της.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 10:

«Κάθε πρόσωπο που στερείται την ελευθερία του θα αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό και με σεβασμό στην εγγενή ανθρώπινη αξιοπρέπεια».

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Αρχή 1:

«Όλοι οι κρατούμενοι θα αντιμετωπίζονται με τον οφειλόμενο σεβασμό στην εγγενή τους αξιοπρέπεια και αξία ως ανθρώπινων υπάρξεων».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 1:

«Όλα τα άτομα τα οποία τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα αντιμετωπίζονται με ανθρωπισμό και με σεβασμό στην εγγενή αξιοπρέπεια του ανθρώπου».

Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, Άρθρο 5:

«Κάθε άτομο θα έχει το δικαίωμα του σεβασμού στην αξιοπρέπεια που είναι εγγενής στον άνθρωπο και της αναγνώρισης της νομικής του κατάστασης».

Αμερικανική Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Άρθρο 5 (2):

«Κάθε πρόσωπο που στερείται την ελευθερία του θα αντιμετωπίζεται με σεβασμό στην εγγενή ανθρώπινη αξιοπρέπεια».

Εφαρμογή

Η ηθική βάση της διοίκησης των φυλακών

Η διοίκηση των φυλακών πρέπει να ασκείται μέσα σε ένα ηθικό πλαίσιο. Χωρίς ένα τέτοιο ισχυρό πλαίσιο, η παροχή σε μια ομάδα ανθρώπων μεγάλης εξουσίας πάνω σε μια άλλη ομάδα είναι κάτι που μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε κατάχρηση εξουσίας. Αυτό το ηθικό πλαίσιο δεν είναι κάτι που σχετίζεται απλώς και μόνο με τη συμπεριφορά των μελών του προσωπικού απέναντι στους κρατούμενους. Από την κορυφή της διοίκησης πρέπει να εκπορεύεται η έννοια της ηθικής στην οποία βασίζεται η φυλάκιση και η έννοια αυτή πρέπει να διαχέεται και να διαποτίζει όλο τον διοικητικό μηχανισμό. Η τυχόν έμφαση από την πλευρά της σωφρονιστικής διοίκησης στην τήρηση των διαδικασιών, η τυχόν απαίτησή της για λειτουργική αποτελεσματικότητα και η ενδεχόμενη υποβολή της σε πιέσεις προκειμένου να επιτευχθούν διοικητικοί στόχοι χωρίς να έχει προηγηθεί η εξέταση ηθικών παραμέτρων, είναι στοιχεία που μπορεί να οδηγήσουν σε σοβαρή έλλειψη ανθρωπισμού. Αν η σωφρονιστική διοίκηση επικεντρώνει την προσοχή της σε τεχνικές μεθόδους και διαδικασίες, θα κάνει τα μέλη του προσωπικού να λησμονήσουν το γεγονός ότι η φυλακή δεν είναι το ίδιο με ένα εργοστάσιο που

παράγει αυτοκίνητα ή πλυντήρια. Η διοίκηση των φυλακών περιστρέφεται πρωτίστως γύρω από τη διοίκηση ανθρώπων, τόσο του προσωπικού όσο και των κρατουμένων. Αυτό σημαίνει ότι υφίστανται ζητήματα τα οποία υπερβαίνουν τις έννοιες της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας. Όταν λαμβάνονται αποφάσεις που αφορούν τη μεταχείριση ανθρώπων, υπάρχει ένας θεμελιώδους σημασίας παράγοντας: το ερώτημα που πρέπει πάντοτε να τίθεται πρώτο είναι το εξής: «Είναι σωστό αυτό που κάνουμε;».

Η εγγενής αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου

Στις δημοκρατικές κοινωνίες ο νόμος στηρίζει και, συγχρόνως, προστατεύει τις θεμελιώδεις αξίες τους. Η σημαντικότερη από αυτές τις αξίες είναι ο σεβασμός στην εγγενή αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου, ασχέτως της προσωπικής του κατάστασης ή της κοινωνικής του υπόστασης. Μια από τις μεγαλύτερες δοκιμασίες προκειμένου να διαπιστωθεί εάν υφίσταται αυτός ο σεβασμός της ανθρώπινης υπόστασης, έγκειται στον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία μεταχειρίζεται εκείνους που έχουν παραβιάσει ή κατηγορούνται ότι έχουν παραβιάσει το ποινικό δίκαιο. Οι άνθρωποι αυτοί μπορεί κάλλιστα να έχουν επιδείξει οι ίδιοι έλλειψη σεβασμού στην αξιοπρέπεια και στα δικαιώματα των άλλων. Στα μέλη του προσωπικού των φυλακών έχει ανατεθεί από την υπόλοιπη κοινωνία το ιδιαίτερο έργο της επίδειξης σεβασμού στην αξιοπρέπεια των ανθρώπων αυτών, ασχέτως του εγκλήματος που μπορεί να έχουν διαπράξει. Η αρχή αυτή του σεβασμού σε κάθε άνθρωπο, ό,τι λάθος και αν έχει κάνει ενδεχομένως, διατυπώθηκε από έναν φημισμένο πρώην κρατούμενο και πρώην Πρόεδρο της Νοτίου Αφρικής, τον Nelson Mandela:

«Λένε ότι κανείς δεν γνωρίζει πραγματικά μια χώρα, αν δεν βρεθεί πρώτα μέσα στις φυλακές της. Μια χώρα πρέπει να κρίνεται με βάση τη μεταχείριση την οποία επιφυλάσσει όχι στους πλέον ευυπόληπτους πολίτες της, αλλά στους πλέον ανυπόληπτους».¹

Αυτή είναι και η βάση για την ένταξη της διοίκησης των φυλακών σε ένα, πάνω απ' όλα, ηθικό πλαίσιο. Η ηθική αυτή αρχή δεν πρέπει να λησμονείται ποτέ από τους ανώτερους αξιωματούχους, από τη σωφρονιστική διοίκηση και από το ένστολο σωφρονιστικό προσωπικό. Χωρίς ηθικό πλαίσιο, η αποδοτικότητα της διοίκησης στις φυλακές μπορεί, τελικά, να καταλήξει στις βαρβαρότητες των στρατοπέδων συγκεντρώσεως και των γκουλάγκ.

Ένα σαφές μήνυμα στο προσωπικό των φυλακών

Την αρχή αυτή πρέπει να την έχουν διαρκώς κατά νου όσοι είναι υπεύθυνοι για τη διοίκηση των φυλακών. Η εφαρμογή της σε ιδιαίτερες δύσκολες περιστάσεις είναι κάτι που προϋποθέτει αίσθημα αφοσίωσης. Το ένστολο σωφρονιστικό προσωπικό θα μπορέσει να διατηρήσει αυτό το αίσθημα, μόνο αν λαμβάνει σταθερά από τους υπευθύνους της υπηρεσίας το σαφές μήνυμα ότι η εφαρμογή της εν λόγω αρχής αποτελεί επιτακτική ανάγκη.

Ποια δικαιώματα αφαιρούνται;

Πρέπει να εξεταστεί προσεκτικά ποια δικαιώματα αφαιρούνται ως αποτέλεσμα της στέρησης της ελευθερίας και τι συνεπάγεται αυτή η αφαίρεση.

Όσα ακολουθούν, αποτελούν παραδείγματα ζητημάτων προς εξέταση:

- Το δικαίωμα της ελευθερίας της κίνησης στον χώρο (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 13), όπως επίσης και το δικαίωμα της ελεύθερης συναναστροφής (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 20), σαφώς υφίστανται περιορισμούς, λόγω της φύσεως του εγκλεισμού. Ακόμη όμως και αυτά τα δικαιώματα δεν αφαιρούνται εξ ολοκλήρου, δεδομένου ότι οι έγκλειστοι κρατούνται σε πλήρη απομόνωση σπάνια και εφόσον συντρέχουν συγκεκριμένοι και αναγκαίοι λόγοι.
- Το δικαίωμα της οικογενειακής επαφής (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 12) δεν αφαιρείται αλλά η άσκησή του μπορεί κάλλιστα να υπόκειται σε περιορισμούς. Σε μια φυλακή, για παράδειγμα, ένας πατέρας και τα παιδιά του δεν έχουν απεριόριστη δυνατότητα να έρχονται σε επαφή. Η δυνατότητα δημιουργίας και διατήρησης οικογένειας (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 16) αποτελεί άλλο ένα δικαίωμα το οποίο αντιμετωπίζεται με διαφορετικό τρόπο από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες οι κρατούμενοι απαγορεύεται να έχουν οποιασδήποτε μορφής στενές σχέσεις με τις συντρόφους ή τις συζύγους τους· σε ορισμένες άλλες μπορούν να έρχονται σε σεξουαλική επαφή υπό πολύ περιοριστικές συνθήκες· σε άλλες επιτρέπεται να διατηρούν κατ' ουσίαν φυσιολογικές σχέσεις για συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα. Τα ζητήματα αυτά εξετάζονται στο κεφάλαιο 11 του παρόντος εγχειριδίου.
- Το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή που έχουν οι μητέρες και τα παιδιά τους είναι ένα ζήτημα το οποίο απαιτεί προσεκτική εξέταση. Ορισμένα σημαντικά

και συναφή θέματα εξετάζονται στα κεφάλαια 17 και 18 του παρόντος εγχειριδίου.

- Το δικαίωμα που έχει ο καθένας να συμμετέχει στη διακυβέρνηση της χώρας του άμεσα ή μέσω ελεύθερα εκλεγμένων αντιπροσώπων (Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 21) μπορεί επίσης να περιοριστεί εξαιτίας της φυλάκισης. Σύμφωνα με το Άρθρο 25 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, το δικαίωμα αυτό ασκείται με την πραγματοποίηση ψηφοφορίας κατά τη διάρκεια εκλογών. Σε ορισμένες χώρες το δικαίωμα ψήφου το έχουν όσοι κρατούμενοι δεν έχουν ακόμη καταδικαστεί, ενώ σε άλλες το δικαίωμα αυτό το έχουν όλοι οι κρατούμενοι. Τέλος, υπάρχουν και χώρες στις οποίες απαγορεύεται να ψηφίσουν σε εκλογές όλοι όσοι τελούν υπό κράτηση, μια απαγόρευση η οποία μπορεί να επεκταθεί ακόμη και σε εκείνους που έχουν εκτίσει την ποινή τους και έχουν αποφυλακιστεί.

Η κοινή ανθρώπινη φύση μεταξύ κρατούμενων και προσωπικού

Οι άντρες, οι γυναίκες και τα παιδιά που βρίσκονται στη φυλακή παραμένουν άνθρωποι. Η ανθρώπινη φύση τους υπερβαίνει κατά πολύ το γεγονός ότι είναι κρατούμενοι. Παρομοίως, τα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού είναι και αυτά άνθρωποι. Ο βαθμός στον οποίο οι δύο αυτές ομάδες αναγνωρίζουν και σέβονται την κοινή ανθρώπινη φύση τους αποτελεί τη σημαντικότερη διάσταση μιας ευπρεπούς και ανθρώπινης φυλακής. Όταν δεν υπάρχει αυτή η αναγνώριση, θα ελλοχεύει ο υπαρκτός κίνδυνος παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βελτιώνει τη λειτουργική αποτελεσματικότητα

Η σωστή συμπεριφορά του προσωπικού απέναντι στους κρατούμενους αποτελεί το βασικό μάθημα αυτού του εγχειριδίου. Εάν τα μέλη του προσωπικού δεν συμπεριφέρονται με τρόπο ο οποίος σέβεται τον κρατούμενο ως άτομο και αναγνωρίζει την εγγενή ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τότε καθίσταται ανέφικτη οποιαδήποτε μέριμνα για τα ατομικά ανθρώπινα δικαιώματα. Η συμπεριφορά του προσωπικού και η ανθρώπινη και αξιοπρεπής μεταχείριση των κρατούμενων θα πρέπει να αποτελούν τη βάση κάθε λειτουργικής δραστηριότητας σε μια φυλακή. Η υποχρέωση αυτή δεν αποτελεί απλώς ένα θεωρητικό ζήτημα που σχετίζεται με τις αρχές για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από λειτουργικής απόψεως, η εκπλήρωσή της συνιστά τον πλέον αποτελεσματικό και αποδοτικό

τρόπο διοίκησης μιας φυλακής. Η μη εκπλήρωσή της, εκτός του ότι αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι κάτι που μπορεί ενίοτε να έχει και νομικές συνέπειες για τη σωφρονιστική διοίκηση.

Οι Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων

Το τι σημαίνει από πρακτικής πλευράς αυτή η θεώρηση είναι κάτι που περιγράφεται λεπτομερέστερα στους Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, οι οποίοι εγκρίθηκαν το 1957 από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών και μνημονεύονται κατ'επανάληψη στο παρόν εγχειρίδιο. Οι εν λόγω κανόνες αφορούν τα βασικά χαρακτηριστικά της καθημερινής ζωής στη φυλακή. Παρ'όλο που καθιστούν σαφές ότι ορισμένες όψεις της μεταχείρισης των κρατουμένων είναι αδιαπραγμάτευτες και αντανακλούν νομικές υποχρεώσεις, αναγνωρίζουν παράλληλα ότι ανά τον κόσμο υφίστανται ποικίλες νομικές, κοινωνικές, οικονομικές και γεωγραφικές συνθήκες. Στο κείμενο των Στοιχειωδών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων δηλώνεται ότι οι κανόνες αυτοί σκοπεύουν να «υποκινήσουν μια συνεχή προσπάθεια για την υπερκέραση των πρακτικών δυσχερειών» και να ενθαρρύνουν τον πειραματισμό, εφόσον αυτός είναι εναρμονισμένος με τις αρχές οι οποίες εκφράζονται στους κανόνες (Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Προεισαγωγικές Παρατηρήσεις 2 και 3).

Από τους κανόνες αυτούς αλλά και από την αρχή η οποία διατυπώνεται στο Άρθρο 10 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (στην οποία στηρίζονται και οι εν λόγω κανόνες) προκύπτει ένα σαφές συμπέρασμα. Το συμπέρασμα αυτό είναι το γεγονός ότι η υποχρέωση μεταχείρισης όλων των κρατουμένων πάντοτε «με ανθρωπισμό και σεβασμό στην εγγενή αξιοπρέπεια του ανθρώπου» αποτελεί κάτι το αδιαπραγμάτευτο σε όλες τις περιστάσεις, περιλαμβανομένων και αυτών κατά τη διάρκεια ή και κατόπιν μιας σύγκρουσης.

«Περιστάσεις όπως είναι ο πόλεμος, η απειλή πολέμου, η εσωτερική πολιτική αστάθεια ή οποιαδήποτε άλλη δημόσια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης δεν θα γίνονται αντικείμενο επίκλησης για τη δικαιολόγηση βασανιστηρίων και σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Δεν θα γίνονται αντικείμενο επίκλησης έννοιες όπως είναι αυτή της “ανάγκης”, της “εθνικής κατάστασης

εκτάκτου ανάγκης” και της “δημόσιας τάξης”^{*} για τη δικαιολόγηση βασανιστηρίων και σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας».

(Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, *Απόφαση για τις κατευθυντήριες γραμμές και τα μέτρα για την απαγόρευση και πρόληψη των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας στην Αφρική [κατευθυντήριες γραμμές του Robben Island]*, 2002)

«Περιστάσεις όπως είναι ο πόλεμος, εξαιρετικές καταστάσεις, συνθήκες εκτάκτου ανάγκης, εσωτερική πολιτική αστάθεια ή άλλες εθνικές ή διεθνείς καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο επίκλησης με σκοπό την αποφυγή των υποχρεώσεων οι οποίες επιβάλλονται από το Διεθνές Δίκαιο για τον σεβασμό και τη διασφάλιση του δικαιώματος ανθρωπιστικής μεταχείρισης όλων των ατόμων τα οποία στερούνται την ελευθερία τους».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή Ι, 2008)

^{*} Στο πρωτότυπο η «δημόσια τάξη» αναφέρεται και με τις αντίστοιχες γαλλικές λέξεις (“ordre public”), εκτός των αγγλικών (“public order”) (Σ.τ.Μ.).

3. Το σωφρονιστικό προσωπικό και η διοίκηση των φυλακών

Το πλαίσιο

Μια σημαντική δημόσια υπηρεσία

Η εργασία στις φυλακές αποτελεί μια δημόσια υπηρεσία. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να λογοδοτούν σε ένα εκλεγμένο νομοθετικό σώμα και το κοινό θα πρέπει να ενημερώνεται τακτικά για τις φυλακές και τις προσδοκίες που υπάρχουν γι' αυτές. Οι υπουργοί των κυβερνήσεων και τα ανώτερα διοικητικά στελέχη θα πρέπει να καθιστούν σαφές ότι έχουν σε μεγάλη εκτίμηση το σωφρονιστικό προσωπικό για το έργο που επιτελεί, και στο κοινό θα πρέπει να υπενθυμίζεται συχνά ότι η εργασία στις φυλακές αποτελεί μια σημαντική δημόσια υπηρεσία.

«Η ανάπτυξη φυλακών οι οποίες διοικούνται από πολιτικό προσωπικό, συνδέονται με το εθνικό σύστημα υγείας και πρόνοιας και έχουν ισχυρούς δεσμούς με την τοπική κοινότητα με σκοπό τη στήριξη της κοινωνικής επανένταξης και αποκατάστασης, μπορεί να συνεισφέρει σε σημαντικό βαθμό στον έλεγχο του εγκλήματος και στην κοινωνική ειρήνη και σταθερότητα».²

(Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας, *Εγχειρίδιο για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασφαλείας: η υποστήριξη της ασφάλειας και της δικαιοσύνης*, 2007)

Η ενημέρωση του κοινού για τις φυλακές

Σε πολλές χώρες η κοινωνία γνωρίζει λίγα πράγματα για τις φυλακές, το σωφρονιστικό προσωπικό και το έργο του. Ενώ γενικώς αναγνωρίζει τη φυσική αξία του υγειονομικού, για παράδειγμα, καθώς και του διδακτικού προσωπικού, οι εργαζόμενοι στις φυλακές δεν χαίρουν ανάλογης κοινωνικής εκτίμησης. Οι υπουργοί της κυβέρνησης και τα ανώτερα στελέχη της σωφρονιστικής διοίκησης θα πρέπει αφενός να εξετάσουν τη δυνατότητα διοργάνωσης ενός προγράμματος πληροφόρησης του κοινού και αφετέρου να κινήσουν το ενδιαφέρον των μέσων ενημέρωσης, με σκοπό τη γνωστοποίηση στο κοινωνικό σύνολο του σημαντικού

ρόλου που διαδραματίζει το σωφρονιστικό προσωπικό για την ασφάλεια της κοινωνίας.

Η σχέση μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων αποτελεί τη βάση

Όταν οι άνθρωποι φέρνουν στον νου τους τις φυλακές, έχουν την τάση να σκέφτονται την υλική τους πλευρά: τείχη, κιγκλιδώματα, ένα κτήριο με κλειδωμένες πόρτες και παράθυρα με κάγκελα. Η αλήθεια είναι ότι η σημαντικότερη πλευρά μιας φυλακής είναι η ανθρώπινη διάστασή της, εφόσον οι φυλακές σχετίζονται, κατά κύριο λόγο, με ανθρώπους. Οι δύο σημαντικότερες ανθρώπινες ομάδες σε μια φυλακή είναι οι κρατούμενοι και το προσωπικό που τους προσέχει. Η φύση της σχέσης μεταξύ αυτών των δύο ομάδων αποτελεί τη βάση για μια ορθά διοικούμενη φυλακή.

Η ανάγκη ύπαρξης ποιοτικού προσωπικού

Συνήθως οι φυλακές δεν μπορούν να επιλέξουν τους κρατουμένους τους· τουναντίον, πρέπει να δεχθούν όποιον τους αποστείλει το δικαστήριο ή η νομική αρχή. Παρ' όλα αυτά, μπορούν να επιλέξουν το προσωπικό τους. Τα μέλη του προσωπικού πρέπει απαραίτητως να είναι προσεκτικά επιλεγμένα, σωστά εκπαιδευμένα, εποπτευόμενα και υποστηριζόμενα. Η εργασία στις φυλακές είναι απαιτητική. Συνεπάγεται την εργασιακή ενασχόληση με άνδρες και γυναίκες που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους, εκ των οποίων πολλοί μπορεί να πάσχουν από ψυχικές διαταραχές, να υποφέρουν από εθισμούς, να έχουν χαμηλές κοινωνικές και εκπαιδευτικές δεξιότητες και να προέρχονται από περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες. Ορισμένοι από αυτούς τους ανθρώπους συνιστούν απειλή για την ασφάλεια του κοινωνικού συνόλου· κάποιοι είναι επικίνδυνοι και επιθετικοί· άλλοι θα προσπαθήσουν με ιδιαίτερη επιμονή να αποδράσουν· κανείς τους δεν θέλει να βρίσκεται στη φυλακή· ο καθένας τους είναι ένα ξεχωριστό άτομο.

Ο ρόλος του προσωπικού

Ο ρόλος του σωφρονιστικού προσωπικού συνίσταται στο να:

- μεταχειρίζεται τους κρατουμένους με τρόπο ευπρεπή, ανθρώπινο και δίκαιο,
- εξασφαλίζει ότι όλοι οι κρατούμενοι είναι ασφαλείς,

- εξασφαλίζει ότι οι επικίνδυνοι κρατούμενοι δεν θα αποδράσουν,
- διασφαλίζει την ύπαρξη ευταξίας και ελέγχου στις φυλακές,
- προσφέρει στους κρατούμενους την ευκαιρία να αξιοποιούν εποικοδομητικά τον χρόνο παραμονής τους στη φυλακή, έτσι ώστε να μπορέσουν να επανενταχθούν στην κοινωνία μετά την αποφυλάκισή τους.

Η ακεραιότητα του χαρακτήρα

Η εκτέλεση αυτής της εργασίας με επαγγελματισμό είναι κάτι που απαιτεί υψηλή εξειδίκευση αφενός και ακεραιότητα του χαρακτήρα, αφετέρου. Κάτι τέτοιο σημαίνει, πρώτα απ' όλα, ότι οι άνδρες και οι γυναίκες που θα εργαστούν στις φυλακές πρέπει να επιλέγονται με προσοχή, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ότι έχουν τα ενδεδειγμένα προσωπικά χαρακτηριστικά και το κατάλληλο μορφωτικό υπόβαθρο. Εν συνεχεία τα άτομα αυτά πρέπει να λαμβάνουν και την κατάλληλη εκπαίδευση, τόσο στις αρχές που θα πρέπει να αποτελούν τη βάση της εργασίας τους όσο και στις απαιτούμενες ανθρώπινες και τεχνικές ικανότητες. Καθ' όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους θα πρέπει να τους παρέχεται η ευκαιρία να αναπτύσσουν και να διευρύνουν αυτές τις ικανότητες και να παρακολουθούν τις πιο πρόσφατες αντιλήψεις γύρω από τα θέματα που αφορούν τις φυλακές.

Ο κίνδυνος της απομόνωσης

Τα μέλη του προσωπικού των φυλακών εργάζονται γενικώς σε ένα κλειστό και απομονωμένο περιβάλλον το οποίο μπορεί, με την πάροδο του χρόνου, να περιορίσει τους ορίζοντές τους και να τους προκαλέσει ακαμψία. Ο τρόπος με τον οποίο εκπαιδεύονται και διοικούνται πρέπει να είναι έτσι σχεδιασμένος, ώστε να τα προφυλάσσει από αυτή την απομόνωση. Τα μέλη του προσωπικού πρέπει να παραμένουν ευαίσθητα στις αλλαγές που συντελούνται στην ευρύτερη κοινωνία, από την οποία προέρχονται και στην οποία θα επιστρέψουν οι κρατούμενοι τους οποίους προσέχουν. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία σε περίπτωση που μια φυλακή βρίσκεται σε απόμακρη γεωγραφική θέση και τα μέλη του προσωπικού της διαμένουν σε χώρους τοπικά συνδεδεμένους με αυτή.

Το καθεστώς του προσωπικού των φυλακών

Γενικά το σωφρονιστικό προσωπικό χαίρει λιγότερου σεβασμού σε σχέση με άλλα άτομα που εργάζονται στον χώρο της ποινικής δικαιοσύνης, όπως είναι, για παράδειγμα, οι αστυνομικοί. Το γεγονός αυτό αντανακλάται συχνά στις αποδοχές του εν λόγω προσωπικού, που σε πολλές χώρες είναι ιδιαίτερα χαμηλές. Κατά συνέπεια, είναι συχνά πολύ δύσκολο να βρεθούν άτομα με τα προσόντα που χρειάζονται για να εργαστούν στις φυλακές. Για να προσελκυσθεί και να παραμείνει σε αυτόν τον εργασιακό χώρο προσωπικό υψηλής ποιότητας, πρέπει απαραίτητα να λαμβάνει επαρκείς αποδοχές αφενός και οι λοιπές συνθήκες εργασίας του να είναι ίδιες με τις εργασιακές συνθήκες μιας παρεμφερούς απασχόλησης του δημόσιου τομέα, αφετέρου.

Η ανάγκη για επαγγελματισμό

Τα μέλη του ένστολου σωφρονιστικού προσωπικού πρέπει να κατανοήσουν ότι δεν είναι απλώς και μόνο φύλακες, ο μόνος ρόλος των οποίων είναι να στερούν από ορισμένους ανθρώπους την ελευθερία τους. Φυσικά, δεν είναι αυτόδικοι τιμωροί, έργο των οποίων είναι η επιβολή μεγαλύτερης τιμωρίας από αυτήν που επιβλήθηκε από τις δικαστικές αρχές. Αντιθέτως, τα μέλη του ένστολου σωφρονιστικού προσωπικού οφείλουν να συνδυάζουν τα φυλακτικά τους καθήκοντα με ένα ρόλο εκπαιδευτικό και αναμορφωτικό. Ο συνδυασμός αυτός απαιτεί ιδιαίτερο προσωπικό χάρισμα αφενός και επαγγελματική ικανότητα, αφετέρου.

Τα ατομικά χαρακτηριστικά του προσωπικού

Η εργασία σε μια φυλακή απαιτεί ένα μοναδικό συνδυασμό προσωπικών χαρακτηριστικών και τεχνικής φύσεως ικανοτήτων. Τα μέλη του προσωπικού πρέπει να έχουν προσωπικά χαρακτηριστικά τέτοια που θα τα καθιστούν ικανά να μεταχειρίζονται όλους τους κρατούμενους, ακόμη και τους δύστροπους και επικίνδυνους, με τρόπο αμερόληπτο, ανθρωπιστικό και δίκαιο. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να εφαρμόζονται αυστηρές μέθοδοι εύρεσης και επιλογής προσωπικού, έτσι ώστε να προσλαμβάνονται στον συγκεκριμένο εργασιακό χώρο μόνο εκείνα τα άτομα που έχουν τα κατάλληλα χαρακτηριστικά. Η εργασία στις φυλακές θα μπορεί να χαρακτηριστεί επάγγελμα μόνο όταν τεθούν σε εφαρμογή οι προαναφερθείσες μέθοδοι.

Οι κίνδυνοι της ποιοτικά ανεπαρκούς στελέχωσης

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών είναι πολύ δύσκολο να βρεθούν άτομα για να εργαστούν στις φυλακές. Το αποτέλεσμα είναι να εργάζονται εκεί μόνο όσα άτομα δεν μπορούν να βρουν άλλη απασχόληση. Υπάρχουν επίσης άνθρωποι οι οποίοι εργάζονται στη σωφρονιστική υπηρεσία για να αποφύγουν την υποχρεωτική εκτέλεση της στρατιωτικής τους θητείας και φεύγουν αμέσως μόλις μπορέσουν. Τη στιγμή που οι εν λόγω εργαζόμενοι είναι, εκτός των άλλων, κακοπληρωμένοι και ανεπαρκώς εκπαιδευμένοι, είναι αναμενόμενο να έχουν σε χαμηλή εκτίμηση την εργασία τους, να είναι ευάλωτοι στον πειρασμό να εμπλακούν σε διεφθαρμένες πρακτικές και επίσης να μην έχουν την αίσθηση ότι εκτελούν μια αξιόλογη δημόσια υπηρεσία.

Μια συνεκτική στρατηγική

Η ενστάλαξη στο σωφρονιστικό προσωπικό της αίσθησης ενός οράματος ή της πεποίθησης ότι το έργο του έχει αξία, αποτελεί τεράστια υποχρέωση για εκείνους που διευθύνουν ένα σωφρονιστικό σύστημα. Η υποχρέωση αυτή δεν μπορεί να εκπληρωθεί πρόχειρα ή συγκυριακά. Μπορεί να εκπληρωθεί μόνο αν ακολουθείται μια συνεκτική στρατηγική η οποία στηρίζεται στο σκεπτικό ότι η βάση για ένα αξιόλογο σωφρονιστικό σύστημα είναι ένα αξιόλογο προσωπικό το οποίο χαιρεί κοινωνικής εκτίμησης.

Η ευθύνη της διοίκησης

Οι υπεύθυνοι για τις φυλακές και το σωφρονιστικό σύστημα θα πρέπει να κοιτάζουν πέρα από τεχνικές και διοικητικές παραμέτρους. Θα πρέπει να είναι και ηγέτες, ικανοί να μεταδίδουν στο υφιστάμενό τους προσωπικό ένα αίσθημα αξίας σε ό,τι αφορά τον τρόπο με τον οποίο επιτελεί τα δύσκολα καθημερινά του καθήκοντα. Πρέπει να αποτελούνται από άνδρες και γυναίκες που να έχουν ένα ξεκάθαρο όραμα και, συγχρόνως, την αποφασιστικότητα να διατηρήσουν στο δύσκολο έργο της σωφρονιστικής διοίκησης τις υψηλότερες δυνατές προδιαγραφές. Πρέπει να διαβεβαιώνουν διαρκώς το προσωπικό ότι η εργασία που επιτελεί είναι σημαντική για την κοινωνία και η κοινωνία, με τη σειρά της, εκτιμά δεόντως την εργασία αυτή.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Αρχή 4:

«Η ευθύνη των φυλακών για τη φύλαξη των κρατουμένων και για την προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα θα εκπληρώνεται σε συμφωνία με τους άλλους κοινωνικούς σκοπούς ενός κράτους και με τις θεμελιώδεις ευθύνες του για την προαγωγή της ευεξίας και της ανάπτυξης όλων των μελών της κοινωνίας».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 46 (2):

«Θα αποτελεί σταθερή επιδίωξη της σωφρονιστικής διοίκησης η συνειδητοποίηση και η διατήρηση στον νου τόσο του προσωπικού όσο και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου της πεποίθησης ότι η εργασία αυτή αποτελεί μια κοινωνική υπηρεσία μεγάλης σπουδαιότητας. Για τον σκοπό αυτό, θα πρέπει να αξιοποιούνται όλα τα κατάλληλα μέσα για την ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 48:

«Όλα τα μέλη του προσωπικού θα συμπεριφέρονται και θα εκπληρώνουν τα καθήκοντά τους σε όλες τις περιπτώσεις κατά τρόπο ώστε να ασκούν με το παράδειγμά τους ευεργετική επίδραση στους κρατουμένους και να προκαλούν τον σεβασμό τους».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 2:

«Κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου θα σέβονται και θα προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Επίσης θα διαφυλάσσουν και θα υποστηρίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των ατόμων».

Εφαρμογή

Σαφής δήλωση σκοπού

Για να διασφαλιστεί η επαρκής κατανόηση και εφαρμογή αυτών των αξιών από την πλευρά του προσωπικού, είναι σημαντικό η σωφρονιστική διοίκηση να δηλώνει με σαφήνεια ποιος είναι ο σκοπός της. Η δήλωση αυτή θα πρέπει να βασίζεται στα διεθνή κείμενα και πρότυπα και θα πρέπει να μεταδίδεται με σαφήνεια σε όλους όσοι συνδέονται εργασιακά με τις φυλακές. Η σωφρονιστική υπηρεσία της Σουαζιλάνδης, για παράδειγμα, δηλώνει ότι το βασικό της καθήκον είναι «η ασφαλής φύλαξη και εποπτεία των παραβατών σύμφωνα με τις νομικές εγγυήσεις και η εφαρμογή και αναγνώριση των γενικών κανόνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα σύμφωνα με τους Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών». Η εν λόγω υπηρεσία δηλώνει επίσης με σαφήνεια τις αξίες στις οποίες στηρίζεται το σύνολο του έργου της.

Υπουργείο Δικαιοσύνης και Συνταγματικών Υποθέσεων της Σουαζιλάνδης, Διεύθυνση Σωφρονιστικής Υπηρεσίας

Οι αξίες μας

«Η διοίκηση και το προσωπικό της Σωφρονιστικής Υπηρεσίας της Αυτού Μεγαλειότητος καθοδηγούνται κατά την εκτέλεση του έργου τους από τις κάτωθι αξίες:

Σεβόμαστε την αξιοπρέπεια των ατόμων, τα δικαιώματα όλων των μελών της κοινωνίας και τη δυνατότητα για ανθρώπινη ανάπτυξη. Αυτό μας παρέχει το κίνητρο για τη λήψη σωφρονιστικών μέτρων διά μέσου προγραμμάτων αναπροσαρμογής και επανένταξης.

Αναγνωρίζουμε το γεγονός ότι ο παραβάτης έχει τη δυνατότητα να ζήσει ως νομοταγής πολίτης: οι παράγοντες οι οποίοι τον ωθούν προς την αντίθετη κατεύθυνση είναι, κατά κύριο λόγο, περιβαλλοντικοί.

Πιστεύουμε ότι η δύναμη και το κύριο μέσο για την επίτευξη των σκοπών μας είναι το προσωπικό μας και ότι οι ανθρώπινες σχέσεις αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο του εγχειρήματός μας.

Πιστεύουμε ότι η ανταλλαγή ιδεών, γνώσεων, αξιών και εμπειριών, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, είναι ουσιαστικής σημασίας για την επιτυχία της αποστολής μας.

Πιστεύουμε στη διαχείριση της Υπηρεσίας μας με διαφάνεια και ακεραιότητα και είμαστε υπόλογοι στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και Συνταγματικών Υποθέσεων.

Πιστεύουμε στην ανθρωπιστική κράτηση και μεταχείριση των εγκλείστων και στη χρήση λογικών, ασφαλών και δίκαιων μέτρων για τον έλεγχό τους».³

(Κυβέρνηση της Σουαζιλάνδης, διαδικτυακός τόπος Υπουργείου Δικαιοσύνης και Συνταγματικών Υποθέσεων, αρχική σελίδα σωφρονιστικής υπηρεσίας)

Η δήλωση των αξιών, ασχέτως του πόσο εύστοχη ενδεχομένως είναι, μπορεί να είναι αποτελεσματική μόνο αν μεταδίδεται με σαφήνεια στο σύνολο του προσωπικού μέσα από το παράδειγμα και την ηγεσία της σωφρονιστικής διοίκησης.

Η πληροφόρηση του κοινού

Η πληροφόρηση του κοινού και των μέσων ενημέρωσης για τις αξίες που πλαισιώνουν τη λειτουργία των φυλακών αποτελεί επίσης κάτι σημαντικό. Αν ο ρόλος της φυλακής στην κοινωνία είναι επαρκώς κατανοητός, τότε υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να εκτιμήσει το κοινωνικό σύνολο τις προσπάθειες που καταβάλλουν οι σωφρονιστικές αρχές για την εφαρμογή ορθών πρακτικών. Για να συμβεί αυτό, είναι σημαντικό τα ανώτερα στελέχη του σωφρονιστικού προσωπικού να αναπτύξουν καλές σχέσεις με τα μέσα ενημέρωσης και τους ανθρώπους της τοπικής κοινωνίας. Είναι λάθος να ακούει το κοινωνικό σύνολο για φυλακές μόνο όταν συμβαίνει κάτι κακό· θα πρέπει να ενημερώνεται και για τα όσα συνθέτουν την καθημερινή ζωή σε αυτές. Η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να ενθαρρύνει τους διευθυντές των κατά τόπους φυλακών να πραγματοποιούν τακτικές συναντήσεις με κοινωνικές ομάδες, περιλαμβανομένων και μη κυβερνητικών οργανώσεων, και να τις καλούν να επισκέπτονται το εσωτερικό των φυλακών κάθε φορά που ενδείκνυται κάτι τέτοιο.

Η φυλακή της Σαγκάης ανοίγει για τους επισκέπτες

«Η φυλακή Baoshan της Σαγκάης ανακοίνωσε την Πέμπτη τη νέα πολιτική της Ανοιχτής Ημέρας. Τώρα κάθε Κινέζος πολίτης άνω των 16 ετών μπορεί να επισκεφθεί τη φυλακή αυτή, που βρίσκεται στα βόρεια προάστια της πόλης.

Η Ανοιχτή Ημέρα διοργανώνεται την τελευταία Πέμπτη κάθε μήνα. Λόγω του ισχύοντος ορίου για υποδοχή 40 επισκεπτών μηνιαίως, είναι απαραίτητη η εγγραφή εκ των προτέρων.

Την Πέμπτη η φυλακή υποδέχθηκε την πρώτη ομάδα επισκεπτών, η οποία αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από φοιτητές πανεπιστημίων, αξιωματούχους των τοπικών αρχών και συγγενείς των κρατουμένων.

“Έιλικρινά, καλωσορίζουμε τους απλούς πολίτες που μας επισκέπτονται και προσδοκούμε την άσκηση εποπτείας στη σωφρονιστική μας διοίκηση από το σύνολο της κοινωνίας”, δήλωσε ο σωφρονιστικός υπάλληλος Chen Yaoxin. “Μια τέτοια πρωτοβουλία έχει ιδιαίτερη σημασία”». ⁴

(*China Daily*, 26 Μαρτίου 2004)

Η θέση των φυλακών στη δομή της κυβέρνησης

Το κοινό καλό

Όπως ακριβώς τα σχολεία και τα νοσοκομεία, έτσι και οι φυλακές είναι ιδρύματα τα οποία θα πρέπει να διοικούνται από την πολιτική εξουσία με αντικειμενικό σκοπό τη συνεισφορά στο κοινό καλό. Η Πολιτεία έχει το καθήκον να προστατεύει την κοινωνία από το έγκλημα και, συγχρόνως, να προάγει την ευεξία όλων των μελών του κοινωνικού συνόλου. Η ορθή διοίκηση των φυλακών συμβάλλει σημαντικά στην εκπλήρωση αυτών των καθηκόντων.

Μια πολιτική υπηρεσία

Μη στρατιωτική υπηρεσία

Η φυλάκιση αποτελεί μέρος του μηχανισμού της ποινικής δικαιοσύνης και στις δημοκρατικές κοινωνίες οι άνθρωποι στέλνονται στη φυλακή από ανεξάρτητους δικαστές οι οποίοι διορίζονται από την πολιτική εξουσία. Το σωφρονιστικό σύστημα θα πρέπει και αυτό να τελεί υπό τον έλεγχο της πολιτικής, παρά της στρατιωτικής εξουσίας. Η διοίκηση των φυλακών δεν θα πρέπει να ελέγχεται άμεσα από τον στρατό ή από άλλου είδους στρατιωτική εξουσία. Σε ορισμένες χώρες, ωστόσο, ο επικεφαλής της σωφρονιστικής διοίκησης αποτελεί εν ενεργεία μέλος των ενόπλων δυνάμεων το οποίο έχει αποσπαστεί ή αποσταλεί για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα στη διοίκηση των φυλακών προκειμένου να διεκπεραιώσει αυτόν τον

ρόλο. Κάθε φορά που συμβαίνει κάτι τέτοιο, η κυβέρνηση θα πρέπει να καθιστά σαφές ότι το πρόσωπο αυτό διατελεί επικεφαλής της σωφρονιστικής διοίκησης έχοντας πολιτική ιδιότητα.

«Σε χώρες με στρατιωτική κυβέρνηση οι φυλακές μπορεί να τελούν υπό τον έλεγχο των στρατιωτικών. Σε χώρες οι οποίες έχουν κυβερνηθεί από στρατιωτική δικτατορία, ένα από τα κληροδοτήματα της δικτατορίας αυτής μπορεί να είναι η διοίκηση των φυλακών εντός στρατιωτικού πλαισίου – με το σωφρονιστικό προσωπικό να φέρει στρατιωτικούς βαθμούς και να επιβάλλει στρατιωτική πειθαρχία. Όταν βρίσκεται σε εξέλιξη η αναμόρφωση των ενόπλων δυνάμεων, μέρος αυτής της αναμόρφωσης θα πρέπει να είναι ο διαχωρισμός της στρατιωτικής εξουσίας από τη διοίκηση του σωφρονιστικού συστήματος».⁵

(Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας, *Εγχειρίδιο για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασφαλείας: η υποστήριξη της ασφάλειας και της δικαιοσύνης*, 2007)

Μη αστυνομική υπηρεσία

Αναφορικά με τη διάκριση μεταξύ των λειτουργιών, είναι σημαντικό να υπάρχει σαφής οργανωτικός διαχωρισμός ανάμεσα στην αστυνομία και τη διοίκηση των φυλακών. Η αστυνομία έχει τη γενική ευθύνη για την εξιχνίαση του εγκλήματος και τη σύλληψη των εγκληματιών. Όταν ένα άτομο συλληφθεί, θα πρέπει το συντομότερο δυνατόν να εμφανιστεί ενώπιον μιας δικαστικής αρχής και στη συνέχεια να προφυλακιστεί. Σε πολλές χώρες η διοίκηση της αστυνομίας υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών, ενώ η διοίκηση των φυλακών υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης. Αυτό αποτελεί μια ασφαλιστική δικλίδα για τη διάκριση των εξουσιών και για την υπογράμμιση της στενής σχέσης που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στη δικαστική εξουσία και στο σωφρονιστικό σύστημα.

Το προσωπικό των χώρων στέρησης της ελευθερίας

«Το προσωπικό θα αποτελείται από κατάλληλους εργαζομένους και υπαλλήλους και των δύο φύλων, κατά προτίμηση με πολιτική υπηρεσία και πολιτικό καθεστώς. Γενικά, τα μέλη της αστυνομίας ή των ενόπλων δυνάμεων θα απαγορεύεται να αναλαμβάνουν τη φύλαξη προσώπων τα οποία στερούνται την ελευθερία τους, εκτός αν η εν λόγω φύλαξη ασκείται σε αστυνομικά ή στρατιωτικά ιδρύματα».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή XX, 2008)

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 46 (3):

«(Για τη διασφάλιση της πραγματοποίησης των προαναφερθέντων σκοπών), τα μέλη του προσωπικού θα προσλαμβάνονται υπό καθεστώς πλήρους απασχόλησης ως επαγγελματίες σωφρονιστικοί υπάλληλοι και θα έχουν δημοσιοϋπαλληλική ιδιότητα με ασφάλεια εργασίας υπό τους όρους μόνο της καλής διαγωγής, της αποδοτικότητας και της σωματικής τους ικανότητας».

Εφαρμογή

Δημοκρατικός έλεγχος

Στις δημοκρατικές χώρες η διοίκηση των φυλακών αποτελεί, γενικά, μια δημόσια αρχή η οποία κατά κανόνα τελεί υπό τον έλεγχο ενός κυβερνητικού υπουργείου. Σε ορισμένες χώρες, όπως στη Βραζιλία, στην Ινδία και στη Γερμανία, το υπουργείο αυτό λειτουργεί στο πλαίσιο ενός κρατιδίου ή μιας περιφερειακής κυβέρνησης. Στις περισσότερες χώρες το σωφρονιστικό σύστημα οργανώνεται σε εθνική βάση και υπάγεται σε υπηρεσία της κεντρικής κυβέρνησης. Σε άλλες χώρες, όπως στις Η.Π.Α. και στον Καναδά, λειτουργεί ένας συνδυασμός και των δύο αυτών συστημάτων. Η υπαγωγή των φυλακών στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, όπου αυτό υφίσταται, καθίσταται όλο και πιο διαδεδομένη.

Ο διαχωρισμός της αστυνομίας από τις φυλακές

Η υπαγωγή της διοίκησης των φυλακών στο Υπουργείο Δικαιοσύνης είναι κάτι που τονίζει τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον δικαστικό μηχανισμό και στην κράτηση ενός πολίτη. Επίσης είναι κάτι που διαχωρίζει το έργο της αστυνομίας από αυτό του σωφρονιστικού συστήματος. Ο διαχωρισμός αυτός είναι σημαντικός, εφόσον η διαδικασία της αστυνομικής ανάκρισης θα πρέπει να διαχωρίζεται από την προφυλάκιση, έτσι ώστε να μην μπορεί να ασκείται στους υπόπτους (ψυχολογική) βία.

Ένας άλλος λόγος για τον οποίο πρέπει να ενθαρρύνεται αυτός ο διαχωρισμός είναι το γεγονός ότι σε πολλές χώρες η αστυνομία είναι, στην πραγματικότητα, στρατιωτική μονάδα η οποία φέρει στρατιωτικούς βαθμούς, οργανώνεται σε στρατιωτική βάση και μπορεί να κληθεί από την κυβέρνηση, κάθε φορά που υπάρχει ανάγκη, προκειμένου να ενεργήσει ως στρατιωτική δύναμη. Όλα αυτά δεν συμβιβάζονται εύκολα με την απαίτηση για εργασία του σωφρονιστικού προσωπικού υπό δημοσιοϋπαλληλικό καθεστώς.

«Στη Ρωσία η μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων στο Υπουργείο Δικαιοσύνης ήταν ένα από τα σημαντικότερα βήματα που έχουν γίνει προς την κατεύθυνση της διασφάλισης πιο αξιόπιστων εγγυήσεων για τη συμμόρφωση με τους κανόνες της νομιμότητας και με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Από αυτή την άποψη, το Υπουργείο Δικαιοσύνης έχει μεγαλύτερη ελευθερία δράσης, εφόσον δεν βαραινείται από την κληρονομιά του παρελθόντος και δεν συνδυάζεται συνειρμικά με την άσκηση ψυχολογικών πιέσεων σε εκείνους που έχουν παραβιάσει τον νόμο και εκτίουν ποινές στερητικές της ελευθερίας».⁶

(Yuri Kalinin, Υφυπουργός Δικαιοσύνης της Ρωσικής Ομοσπονδίας, *Το ρωσικό ποινικό σύστημα: παρελθόν, παρόν και μέλλον*, 2002)

Οι συνέπειες της μεταβίβασης των αρμοδιοτήτων

Πρέπει να αναγνωριστεί ότι μια τέτοια μεταβίβαση αρμοδιοτήτων εντός της κυβέρνησης μπορεί να έχει σοβαρές συνέπειες για το προσωπικό σε χώρες όπου ισχύουν για τους μισθούς των στρατιωτικών και για τις λοιπές συνθήκες εργασίας τους ειδικές ρυθμίσεις, όπως είναι η δωρεάν υγειονομική περίθαλψη για τους ίδιους και τις οικογένειές τους, τα δωρεάν ταξίδια, η επιδοτούμενη στέγαση και ρυθμίσεις σχετικά με τις διακοπές. Τα ζητήματα αυτά εξετάζονται παρακάτω, στο παρόν κεφάλαιο.

Δεσμοί με κοινωνικές υπηρεσίες

Υπάρχει ακόμη ένας λόγος για τον οποίο οι φυλακές θα πρέπει να διοικούνται από πολιτική αρχή. Ουσιαστικά, όλοι οι κρατούμενοι θα επανέλθουν κάποτε στη ζωή της κοινωνίας. Για να ζήσουν νόμιμα, είναι σημαντικό να έχουν κάπου να μείνουν, να τους δοθεί η ευκαιρία μιας εργασιακής απασχόλησης και να έχουν επίσης ένα κατάλληλο δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης. Έχει ιδιαίτερη σημασία, επομένως, να διατηρεί η σωφρονιστική διοίκηση στενούς δεσμούς και με άλλους δημόσιους φορείς, όπως με τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και υγείας. Η ύπαρξη αυτών των δεσμών είναι περισσότερο πιθανή, αν η σωφρονιστική διοίκηση καθ' εαυτήν αποτελεί μια πολιτική και όχι στρατιωτική υπηρεσία.

Μια πειθαρχημένη και ιεραρχική οργάνωση

Θα πρέπει, συγχρόνως, να είναι κατανοητό ότι, παρά την ανάγκη εργασίας του σωφρονιστικού προσωπικού υπό πολιτικό καθεστώς, το σωφρονιστικό σύστημα καθ' εαυτό πρέπει να είναι ιεραρχικά οργανωμένο και να διέπεται από πειθαρχία. Η ζωή στις φυλακές δεν είναι οργανωμένη με δημοκρατικό τρόπο. Για να είναι σωστή η λειτουργία των φυλακών, πρέπει να υφίσταται μια σαφώς αντιληπτή ροή εντολών. Αυτό ισχύει στις περισσότερες μεγάλου μεγέθους υπηρεσίες. Ιδιαίτερα, δε, ισχύει και στον χώρο των φυλακών, ένα χώρο στον οποίο πρέπει πάντα να λαμβάνεται υπόψη το ενδεχόμενο αναβρασμού και αναταραχής, ενδεχόμενο που αφορά ακόμη και τις καλύτερα διοικούμενες φυλακές. Η ύπαρξη ενός επαρκώς πειθαρχημένου συστήματος που να διέπεται, συγχρόνως, από πολιτικό καθεστώς, είναι κάτι το εφικτό. Όπως αναφέρεται και στο κεφάλαιο 7 αυτού του εγχειριδίου, είναι προς το συμφέρον τόσο του προσωπικού όσο και των κρατουμένων να επικρατεί στις φυλακές ευταξία. Η εν λόγω ευταξία είναι πολύ πιο πιθανόν να επιτευχθεί, αν η οργάνωσή τους χαρακτηρίζεται από πειθαρχία.

Η διοίκηση των φυλακών

Η διοίκηση των φυλακών αφορά, πάνω απ' όλα, τη διοίκηση ανθρώπων, πρωτίστως των κρατουμένων και του προσωπικού. Το άτομο το οποίο διευθύνει μια φυλακή, που σε διάφορες χώρες ονομάζεται διευθυντής, κυβερνήτης, επιθεωρητής ή επόπτης, έχει τη βασική αρμοδιότητα να δίνει τον τόνο σε όλη τη λειτουργία της φυλακής, και ο τρόπος με τον οποίο τη διοικεί μπορεί, ακόμη πιο ουσιαστικά, να

καθορίσει το αν η φυλακή θα αποτελεί ή όχι ένα χώρο ευπρέπειας, ανθρωπισμού και δικαιοσύνης.

Σε πολλές χώρες είναι μικρός ο βαθμός στον οποίο η σωφρονιστική διοίκηση θεωρείται επάγγελμα ή ακόμη και ικανότητα η οποία απαιτεί ειδική εκπαίδευση και εξέλιξη. Ένας νεοδιόριστος διευθυντής φυλακής μπορεί, πριν από την ανάληψη των καθηκόντων του, να έλαβε μόνο γενικής φύσεως εκπαίδευση, νομική, διοικητική ή στρατιωτική· επίσης το μόνο που μπορεί να προσδοκάται από αυτόν είναι να εφαρμόζει διαισθητικά τις ειδικές ικανότητες που απαιτούνται για τη διοίκηση μιας φυλακής. Όλα αυτά προκαλούν έκπληξη, αν ληφθεί υπόψη η περίπλοκη φύση ενός μεγάλου αριθμού φυλακών. Οι μεγάλες φυλακές, όπως είναι η φυλακή του Tihar στο Νέο Δελχί και το συγκρότημα φυλακών του Rikers Island στη Νέα Υόρκη, μπορούν να χωρέσουν από 10.000 έως 17.000 κρατούμενους, ενώ οι μικρότερες μπορούν να χωρέσουν όχι περισσότερα από δώδεκα, περίπου, άτομα. Για τη διοίκησή τους απαιτείται ένα καθορισμένο σύνολο ικανοτήτων, εκ των οποίων ορισμένες είναι ικανότητες γενικής διοίκησης, ενώ άλλες απαιτούνται αποκλειστικά και μόνο για τη διοίκηση των φυλακών.

Η χρήση του θεσμού της φυλάκισης που κάνει μια χώρα είναι πιθανόν να επηρεάζει την εσωτερική διοίκηση των φυλακών της. Όταν οι φυλακές χαρακτηρίζονται από υπερσυνωστισμό και, συγχρόνως, από ελλιπή παροχή πόρων, η διοίκηση μπορεί κάλλιστα να περιοριστεί στην παροχή μόνο των ειδών πρώτης ανάγκης σε εκείνους που βρίσκονται υπό τη φροντίδα της. Ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις διαθέτουν ενδεχομένως και το σύνολο του χρόνου τους απλώς για να εξασφαλίσουν ότι οι κρατούμενοι έχουν στη διάθεσή τους καθαρό νερό, επαρκές φαγητό, καθαρό αέρα και ένα κρεβάτι για να κοιμηθούν.

Σε άλλες χώρες μπορεί να υπάρχει η δυνατότητα να τεθούν πολύ υψηλότεροι στόχοι. Οι στόχοι αυτοί μπορεί να συνίστανται στην πραγματοποίηση όλων όσα χρειάζονται για τη διατήρηση των οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών των κρατουμένων, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί ότι η βλάβη την οποία τους προξενεί η φυλάκιση διατηρείται στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο. Μπορεί επίσης να συνίστανται στην ενθάρρυνση των κρατουμένων να αποδεχθούν τα αδικήματα που τους οδήγησαν στη φυλακή αφενός και στη βελτίωση των προσωπικών, κοινωνικών και εργασιακών τους ικανοτήτων, αφετέρου. Όλα αυτά θα αποσκοπούν τελικά στην προσφορά βοήθειας στους κρατούμενους, ώστε να ζήσουν με νομιμοφροσύνη μετά την αποφυλάκισή τους.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 50:

- 1) «Ο διευθυντής ενός σωφρονιστικού καταστήματος θα πρέπει να διαθέτει επαρκή προσόντα για το έργο του, όσον αφορά το ήθος, τη διοικητική ικανότητα, την κατάλληλη εκπαίδευση και την πείρα».
- 2) «Θα αφιερώνει όλο του τον χρόνο στα υπηρεσιακά του καθήκοντα και δεν θα διορίζεται υπό καθεστώς μερικής απασχόλησης».
- 3) «Θα διαμένει εντός του καταστήματος ή πολύ κοντά σε αυτό».
- 4) «Όταν ο ίδιος διευθυντής διοικεί δύο ή περισσότερα καταστήματα, θα επισκέπτεται καθένα από αυτά σε συχνά χρονικά διαστήματα. Υπεύθυνος για καθένα από αυτά τα καταστήματα θα είναι ένας υπάλληλος ο οποίος θα διαμένει σε αυτό».

Εφαρμογή

Η διοίκηση των φυλακών πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν το πολιτικό και πολιτιστικό της περιβάλλον. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα υπό τις συνθήκες των ριζικών αλλαγών που έχουν συντελεστεί σε μεγάλο μέρος της υφηλίου τα τελευταία εικοσιπέντε, περίπου, έτη. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι η ορθή διοίκηση των φυλακών πρέπει να είναι περισσότερο δυναμική παρά στατική και ότι οποιαδήποτε διαδικασία βελτίωσης πρέπει να είναι συνεχής.

Η σωστή ηγεσία είναι ζωτικής σημασίας

Όσοι έχουν την ευθύνη των φυλακών και των σωφρονιστικών συστημάτων πρέπει να κοιτάζουν πέρα από τεχνικές και διοικητικές παραμέτρους. Θα πρέπει να είναι και ηγέτες, ικανοί να μεταγγίζουν στο υφιστάμενό τους προσωπικό ένα αίσθημα αξίας σε ό,τι αφορά τον τρόπο με τον οποίο εκτελεί τα δύσκολα καθημερινά του καθήκοντα. Πρέπει να αποτελούνται από άνδρες και γυναίκες που να έχουν ένα ξεκάθαρο όραμα και, συγχρόνως, την αποφασιστικότητα να διατηρήσουν τις υψηλότερες προδιαγραφές στο δύσκολο έργο της σωφρονιστικής διοίκησης.

«Ο Ειδικός Απεσταλμένος θα ήθελε να αναφέρει τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί υπό πολύ δύσκολες συνθήκες από τον διευθυντή της κύριας φυλακής της πόλης Bafang για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Η μετριοπάθεια με την οποία προσέγγισε ο διευθυντής τις τεράστιες προκλήσεις που αντιμετώπιζε, μεταχειριζόμενος τους κρατούμενους με σεβασμό και ταπεινοφροσύνη, χωρίς αυτό να θέτει σε κίνδυνο την εξουσία του, ήταν πράγματι υποδειγματική, όπως φάνηκε από την ισχυρή σχέση συνεργασίας την οποία είχε με τους κρατούμενους».⁷

(Οι φυλακές στο Καμερούν: έκθεση του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική, 2002)

Επιλογή προσωπικού

Η διασφάλιση υψηλών προδιαγραφών

Η σημασία του κατάλληλου προσωπικού

Η τήρηση υψηλών προσωπικών και επαγγελματικών προδιαγραφών είναι κάτι που θα πρέπει να προσδοκάται από το σύνολο του σωφρονιστικού προσωπικού· κυρίως όμως θα πρέπει να προσδοκάται από τα μέλη του προσωπικού τα οποία, ανεξαρτήτως ιδιότητας, θα έρχονται κατά την εκτέλεση της εργασίας τους σε άμεση επαφή με τους κρατούμενους. Στα μέλη αυτά συγκαταλέγεται το ένστολο (φυλακτικό) σωφρονιστικό προσωπικό καθώς και άλλοι επαγγελματίες, όπως είναι οι δάσκαλοι, οι καθηγητές και οι εκπαιδευτές. Το προσωπικό που έρχεται σε καθημερινή επαφή με κρατούμενους πρέπει να επιλέγεται με ιδιαίτερη προσοχή. Η επιλογή αυτή, επομένως, είναι κάτι πολύ σημαντικό. Για να παροτρύνονται τα κατάλληλα άτομα να διεκδικήσουν μια θέση εργασίας στις φυλακές, θα πρέπει η πολιτική που ακολουθείται από τη σωφρονιστική διοίκηση να είναι σαφής. Εάν η σωφρονιστική υπηρεσία έχει προσδιορίσει τις αξίες της και το ηθικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργεί, είναι σημαντικό να τα διατυπώσει όλα αυτά με σαφήνεια σε κάθε υλικό ή διαδικασία που χρησιμοποιείται για την εύρεση προσωπικού. Η διατύπωση αυτή θα πρέπει να καθιστά σαφές σε κάθε άτομο που επιθυμεί να υποβάλει αίτηση για εργασία στις φυλακές τι προσδοκάται από αυτό από απόψεως συμπεριφοράς και νοοτροπίας. Θα πρέπει επίσης να καθιστά σαφές ότι αν ένα άτομο έχει απαράδεκτες προσωπικές απόψεις, σε ό,τι αφορά, για παράδειγμα, τη μεταχείριση των φυλετικών μειονοτήτων ή τη συμπεριφορά απέναντι στις γυναίκες

και στους αλλοδαπούς, τότε δεν πρέπει να υποβάλει αίτηση για εργασία στη σωφρονιστική υπηρεσία.

Η επιλογή των κατάλληλων υποψηφίων

Ακόμη και όταν εφαρμόζεται μια πολιτική η οποία στοχεύει στην εξασφάλιση ότι οι υποψήφιοι κατανοούν τη φύση της εργασίας στις φυλακές, δεν θα είναι κατάλληλοι για την εργασία αυτή όλοι όσοι την αιτούνται. Πρέπει να εφαρμόζεται ένα σύνολο από σαφείς διαδικασίες με τις οποίες θα εξασφαλίζεται ότι, πρακτικά, θα επιλέγονται για εργασία στις φυλακές μόνο οι κατάλληλοι υποψήφιοι. Πρώτα απ' όλα, οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει να προσφέρονται για την αξιολόγηση του ανθρωπισμού και της ακεραιότητας του χαρακτήρα των υποψηφίων και επίσης του πιθανού τρόπου αντίδρασής τους σε δύσκολες καταστάσεις με τις οποίες μπορεί κάλλιστα να έρθουν αντιμέτωποι κατά τη διάρκεια της καθημερινής τους εργασίας. Αυτή η δυνατότητα αξιολόγησης αποτελεί τη σημαντικότερη λειτουργία των εν λόγω διαδικασιών, εφόσον βάσει αυτής θα διαπιστώνεται αν οι υποψήφιοι διαθέτουν χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα για να εργαστούν στις φυλακές. Μόνο όταν δείχνουν οι υποψήφιοι ότι διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά, θα πρέπει να εφαρμόζονται και οι διαδικασίες αξιολόγησης λοιπών γνωρισμάτων τους, όπως είναι το μορφωτικό τους επίπεδο, οι σωματικές τους ικανότητες, οι προηγούμενες εργασίες τους και η δυνατότητά τους για εκμάθηση νέων δεξιοτήτων.

Όχι διακρίσεις

Δεν πρέπει να γίνονται διακρίσεις κατά την επιλογή του προσωπικού. Αυτό σημαίνει ότι οι γυναίκες θα πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους άνδρες για εργασία στις φυλακές και θα πρέπει να λαμβάνουν τον ίδιο μισθό και την ίδια εκπαίδευση. Θα πρέπει επίσης να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες για προαγωγή. Η συντριπτική πλειονότητα των κρατουμένων αποτελείται από άνδρες και σε πολλές χώρες οι φυλακές θεωρούνται παραδοσιακά ως ανδρικοί εργασιακοί χώροι. Δεν υπάρχει, ωστόσο, κανένας λόγος για τον οποίο θα έπρεπε να ισχύει κάτι τέτοιο.

Σε ορισμένες φυλακές ένας σημαντικός αριθμός κρατουμένων προέρχεται από φυλετικές ή εθνοτικές μειονότητες. Το γεγονός αυτό ενισχύει το επιχειρήμα σύμφωνα με το οποίο οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να καταβάλλουν προσπάθειες για την επιλογή ενός επαρκούς αριθμού μελών του προσωπικού που να έχουν παρόμοιες καταβολές με τους προαναφερθέντες κρατουμένους.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 46:

- 1) «Η σωφρονιστική διοίκηση θα μεριμνά για την προσεκτική επιλογή των μελών του προσωπικού όλων των βαθμών, εφόσον η ορθή διοίκηση των καταστημάτων εξαρτάται από την ακεραιότητα, τον ανθρωπισμό, την επαγγελματική ικανότητα και την προσωπική τους καταλληλότητα για την εργασία την οποία επιτελούν».
- 3) «Για τη διασφάλιση των προαναφερθέντων σκοπών, τα μέλη του προσωπικού θα προσλαμβάνονται υπό καθεστώς πλήρους απασχόλησης ως επαγγελματίες σωφρονιστικοί υπάλληλοι και θα έχουν δημοσιούπαλληλική ιδιότητα με ασφάλεια εργασίας υπό τους όρους μόνο της καλής διαγωγής, της αποδοτικότητας και της σωματικής τους ικανότητας. Οι αποδοχές θα είναι επαρκείς για την προσέλκυση και τη διατήρηση των κατάλληλων ανδρών και γυναικών. Οι εργασιακές παροχές και οι υπηρεσιακές συνθήκες θα είναι ελκυστικές, δεδομένης της απαιτητικής φύσης της εργασίας».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 49:

- 1) «Στο μέτρο του δυνατού, το προσωπικό θα περιλαμβάνει έναν επαρκή αριθμό ειδικών, όπως ψυχιάτρους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, δασκάλους, καθηγητές και εκπαιδευτές».
- 2) «Οι κοινωνικοί λειτουργοί, οι δάσκαλοι, οι καθηγητές και οι εκπαιδευτές θα διορίζονται ως μόνιμοι, χωρίς, ωστόσο, να αποκλείονται οι εθελοντές ή οι μερικής απασχόλησης εργαζόμενοι».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 18:

«Οι κυβερνήσεις και οι υπηρεσίες επιβολής του νόμου θα εξασφαλίζουν ότι όλα τα μέλη των εν λόγω υπηρεσιών επιλέγονται με την εφαρμογή κατάλληλων διαδικασιών εξέτασης, έχουν τα ενδεδειγμένα ηθικά, ψυχολογικά και σωματικά γνωρίσματα για την αποτελεσματική άσκηση των καθηκόντων τους και λαμβάνουν συνεχή και πλήρη επαγγελματική εκπαίδευση. Η συνεχής καταλληλότητά τους για την άσκηση των καθηκόντων τους θα πρέπει να υπόκειται σε περιοδική επανεξέταση».

Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διάκρισης κατά των Γυναικών,
Άρθρο 2:

«Τα κράτη - μέλη καταδικάζουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών σε όλες τις μορφές τους, συμφωνούν να συνεχίσουν με όλα τα ενδεικνυόμενα μέσα και χωρίς καθυστέρηση μια πολιτική εξάλειψης των διακρίσεων κατά των γυναικών και, για τον σκοπό αυτό, αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

- 1) να ενσωματώσουν στο εθνικό τους Σύνταγμα και σε κάθε άλλη προσήκουσα νομοθετική διάταξη την αρχή της ισότητας ανδρών και γυναικών, αν η εν λόγω ενσωμάτωση δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμη, και να διασφαλίσουν με τη νομοθεσία και με άλλα κατάλληλα μέσα την πρακτική εφαρμογή αυτής της αρχής,
- 2) να υιοθετήσουν κατάλληλα νομοθετικά και άλλα μέτρα, περιλαμβανομένων και κυρώσεων όπου ενδείκνυται, τα οποία θα απαγορεύουν κάθε διάκριση κατά των γυναικών,
- 3) να καθιερώσουν τη νομική προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών σε βάση ισότητας με τους άνδρες και να διασφαλίσουν, μέσω των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων και άλλων δημόσιων φορέων, την αποτελεσματική προστασία των γυναικών από κάθε πράξη διάκρισης,
- 4) να απέχουν από κάθε πράξη ή πρακτική διάκρισης κατά των γυναικών και να εξασφαλίσουν ότι οι δημόσιες αρχές και οι δημόσιοι φορείς θα ενεργούν σύμφωνα με αυτή την υποχρέωση,
- 5) να λάβουν όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα προκειμένου να εξαλείψουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών οι οποίες ασκούνται από κάθε πρόσωπο, οργανισμό ή επιχείρηση,
- 6) να λάβουν όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα, περιλαμβανομένων και νομοθετικών διατάξεων, προκειμένου να τροποποιήσουν ή να καταργήσουν τους ισχύοντες νόμους, κανονισμούς, έθιμα και πρακτικές που συνιστούν διάκριση κατά των γυναικών,
- 7) να καταργήσουν όλες τις εθνικές ποινικές διατάξεις οι οποίες συνιστούν διάκριση κατά των γυναικών».

Εφαρμογή

Ενεργή πολιτική επιλογής προσωπικού

Πολλές σωφρονιστικές διοικήσεις δυσκολεύονται ιδιαίτερα να επιλέξουν προσωπικό υψηλής ποιότητας. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους. Ένας από αυτούς μπορεί να είναι οι χαμηλές αποδοχές. Ένας άλλος μπορεί να είναι η πολύ χαμηλή εκτίμηση την οποία τρέφει η τοπική κοινωνία για την εργασία στις φυλακές. Ένας τρίτος λόγος μπορεί να είναι ο ανταγωνισμός της σωφρονιστικής υπηρεσίας με άλλες υπηρεσίες επιβολής του νόμου, όπως είναι η αστυνομία. Όποιος και αν είναι ο λόγος, οι σωφρονιστικές διοικήσεις ίσως πρέπει να ακολουθήσουν μια ενεργή πολιτική επιλογής προσωπικού και όχι απλώς να περιμένουν τους πιθανούς εργαζομένους να έρθουν σε αυτές.

Πρόγραμμα ενημέρωσης του κοινωνικού συνόλου

Η ανάγκη για ενεργή πολιτική επιλογής προσωπικού ενισχύει περαιτέρω το επιχείρημα που προαναφέρθηκε στο παρόν κεφάλαιο για την καθιέρωση ενός προγράμματος ενημέρωσης του κοινωνικού συνόλου με θέμα το πώς κυλά η ζωή στις φυλακές. Ένα τέτοιο πρόγραμμα θα συμβάλει στο να αναθεωρηθούν εσφαλμένες αντιλήψεις για τους χώρους αυτούς και μπορεί επίσης να κινήσει το ενδιαφέρον τόσο της κοινωνίας γενικώς όσο και πιθανών εργαζομένων ειδικώς. Αν το κοινωνικό σύνολο έχει άγνοια για το πώς είναι η ζωή στις φυλακές, θα είναι απίθανο να εξετάσει ένα μέλος του το ενδεχόμενο εργασίας στη σωφρονιστική υπηρεσία. Η εν λόγω ενημέρωση μπορεί να πραγματοποιηθεί με διάφορους τρόπους. Ένας από αυτούς μπορεί να είναι η παρότρυνση ευυπόληπτων μελών του κοινωνικού συνόλου να επισκεφθούν τις φυλακές και να δουν ιδίως όμμασι πώς είναι. Ένας άλλος τρόπος μπορεί να συνίσταται στην τακτική επαφή με τα μέσα ενημέρωσης, έτσι ώστε να προτρέπονται να μεταδίδουν ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών για τις φυλακές και όχι απλώς να κάνουν επικριτικά σχόλια, όταν συμβαίνει κάτι κακό.

Η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει επίσης να στοχεύει σε συγκεκριμένους φορείς που μπορούν να τροφοδοτούν με εργαζομένους τη σωφρονιστική υπηρεσία. Οι φορείς αυτοί μπορεί να είναι μορφωτικά ιδρύματα (όπως κολλέγια και πανεπιστήμια) ή και κοινωνικές ομάδες. Θα πρέπει να ενημερώνονται επακριβώς για τον ρόλο του προσωπικού και για το είδος των ανθρώπων που ενδεχομένως επιθυμούν να εργαστούν στη σωφρονιστική υπηρεσία, ενώ παράλληλα θα πρέπει

να τους γνωστοποιείται το γεγονός ότι η υπηρεσία αυτή προσφέρεται για μια αξιόλογη σταδιοδρομία στον δημόσιο τομέα.

Ειδικευμένο προσωπικό

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται κατά την επιλογή ειδικευμένου προσωπικού. Το προσωπικό αυτό είναι πιθανόν να περιλαμβάνει άτομα που είναι ήδη εκπαιδευμένα σε κάποιο συγκεκριμένο επάγγελμα, όπως δασκάλους, καθηγητές, εκπαιδευτές και μέλη του υγειονομικού προσωπικού. Σε ορισμένες επίσης φυλακές υπάρχει ανάγκη για ψυχιάτρους και ψυχολόγους. Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι τα άτομα που έχουν ήδη λάβει επαγγελματική εκπαίδευση, ως καθηγητές για παράδειγμα, θα είναι αυτομάτως κατάλληλα και για εργασία στο περιβάλλον της φυλακής. Τα άτομα αυτά πρέπει να επιλέγονται με προσοχή· επίσης πρέπει να είναι σαφής ο ρόλος τον οποίο αναμένεται να διαδραματίσουν στον χώρο των φυλακών.

Το γυναικείο σωφρονιστικό προσωπικό

Σε ορισμένες χώρες η πείρα έχει δείξει ότι οι γυναίκες μπορούν να εκτελέσουν τα τυπικά καθήκοντα του σωφρονιστικού υπαλλήλου εξίσου καλά με τους άνδρες. Είναι γεγονός επίσης ότι σε έκρυθμες καταστάσεις η παρουσία γυναικείων μελών του προσωπικού μπορεί συχνά να αποκλιμακώσει την ένταση και να αποτρέψει δυνητικώς βίαια περιστατικά. Ορισμένα εργασιακά καθήκοντα, όπως είναι η επίβλεψη χώρων υγιεινής και η διενέργεια σωματικών ερευνών, πρέπει να εκτελούνται από μέλη του προσωπικού που ανήκουν στο ίδιο φύλο με τους κρατούμενους. Εκτός από αυτές τις περιπτώσεις, οι γυναίκες μπορούν να εκτελούν το σύνολο των καθηκόντων του σωφρονιστικού προσωπικού.

Η εκπαίδευση του προσωπικού

Οι θεμελιώδεις αξίες

Μόλις βρεθούν και επιλεγούν ορθά τα μέλη του προσωπικού, πρέπει να λάβουν και την κατάλληλη εκπαίδευση. Τα περισσότερα νεοδιόριστα μέλη έχουν μικρή ή και καθόλου πείρα ή γνώση του κόσμου της φυλακής. Το πρώτο που πρέπει να γίνει

είναι να ενδυναμωθεί μέσα τους η πίστη στην αξία του ηθικού πλαισίου διοίκησης των φυλακών, που προαναφέρθηκε στο παρόν κεφάλαιο. Πρέπει να καταστεί σαφές ότι το θεμέλιο όλων των τεχνικών ικανοτήτων τις οποίες θα διδαχθούν στη συνέχεια είναι η πίστη στην αξιοπρέπεια και στην ανθρώπινη διάσταση όλων των ατόμων που συνδέονται με τον χώρο των φυλακών. Τα άτομα αυτά περιλαμβάνουν τους κρατούμενους, όποιοι και αν είναι και ασχέτως των εγκλημάτων για τα οποία έχουν καταδικαστεί, τα μέλη του προσωπικού και τους επισκέπτες. Τα μέλη του προσωπικού πρέπει να διδαχθούν τις βασικές ικανότητες που απαιτούνται, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν με ανθρωπισμό και ευπρέπεια άλλους ανθρώπους, κάποιιο εκ των οποίων μπορεί να είναι ιδιαίτερα ενοχλητικοί και δύστροποι. Η συγκεκριμένη αυτή αντιμετώπιση δεν είναι απλώς και μόνο ένα ζήτημα θεωρίας. Αποτελεί ένα καθοριστικής σημασίας πρώτο βήμα για την τεχνική εκπαίδευση που θα ακολουθήσει. Μερικές φορές, ακόμη και στα πιο εξελιγμένα σωφρονιστικά συστήματα παρατηρείται έλλειψη κατανόησης του λόγου για τον οποίο εκπαιδεύεται το προσωπικό. Παρατηρείται επίσης έλλειψη εκτίμησης για τα κύρια χαρακτηριστικά στα οποία βασίζεται η ποιοτική εργασία σε μια φυλακή.

Τεχνική εκπαίδευση

Τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει στη συνέχεια να λάβουν την απαραίτητη τεχνική εκπαίδευση. Πρέπει να είναι ενήμερα για τις απαιτήσεις που υπάρχουν σε θέματα ασφαλείας, κάτι που συνεπάγεται την εκμάθηση όλων όσα αφορούν τη χρήση του συναφούς τεχνολογικού εξοπλισμού, όπως των κλειδιών, των κλειδαριών και των μέσων επιτήρησης. Πρέπει να μάθουν πώς να συντάσσουν σωστά μια αναφορά, καθώς και τι είδους αναφορά πρέπει να συντάσσεται κάθε φορά που απαιτείται κάτι τέτοιο. Πάνω απ' όλα, πρέπει να κατανοήσουν τη σημασία που έχει η άμεση επαφή τους με τους κρατούμενους. Η ασφάλεια που προέρχεται από τις κλειδαριές και τα κλειδιά είναι κάτι που πρέπει να συμπληρώνεται από την ασφάλεια που απορρέει από τη γνώση τόσο της προσωπικότητας όσο και της συμπεριφοράς του κάθε κρατούμενου. Όλα αυτά είναι ζητήματα τα οποία άπτονται της έννοιας της δυναμικής ασφαλείας, η οποία εξετάζεται στο κεφάλαιο 5 του παρόντος εγχειριδίου.

Η πρόληψη της αναταραχής

Σε ό,τι αφορά τη διατήρηση της ευταξίας, τα νέα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού πρέπει να μάθουν ότι η πρόληψη της αναταραχής είναι πάντοτε καλύτερη από την εκ των υστέρων αντιμετώπισή της. Η έννοια της αναταραχής

εκτείνεται από την εκδήλωση ενός επεισοδίου στο οποίο εμπλέκεται ένας μεμονωμένος κρατούμενος μέχρι το ξέσπασμα ταραχών και μαζικής εξέγερσης. Η αυθόρμητη εκδήλωση αναταραχής είναι ένα πολύ σπάνιο φαινόμενο. Συνήθως προηγείται ένας μεγάλος αριθμός από προειδοποιητικά σημάδια που δείχνουν ότι υποβόσκει ένταση. Ένα σωστά εκπαιδευμένο μέλος του προσωπικού είναι σε θέση να αναγνωρίσει αυτά τα προειδοποιητικά σημάδια και να ενεργήσει κατά τρόπο ώστε να αποσοβηθεί το ξέσπασμα ταραχών. Αυτό αποτελεί μια ικανότητα η οποία μπορεί να διδαχθεί.

Συνεχής εκπαίδευση

Η επαρκής εκπαίδευση του προσωπικού αποτελεί μια ανάγκη η οποία υφίσταται από τη στιγμή της αρχικής πρόσληψης μέχρι τη στιγμή της τελικής συνταξιοδότησης. Θα πρέπει να παρέχονται σε τακτική βάση ευκαιρίες για τη συνεχή εξέλιξη των μελών του προσωπικού, ανεξαρτήτως ηλικίας και βαθμού. Κάτι τέτοιο θα συμβάλει στο να είναι το προσωπικό ενήμερο για τις πιο πρόσφατες, κάθε φορά, τεχνικές. Επίσης είναι κάτι που θα προσφέρει εκπαίδευση για την ανάπτυξη ειδικών δεξιοτήτων στο προσωπικό που εργάζεται σε εξειδικευμένους τομείς· τέλος, είναι κάτι που θα προσφέρει στα ανώτερα στελέχη του προσωπικού ευκαιρίες για την ανάπτυξη των διοικητικών τους ικανοτήτων.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 47:

- 1) «Τα μέλη του προσωπικού θα διαθέτουν επαρκές επίπεδο μόρφωσης και ευφυΐας».
- 2) «Πριν από την ανάληψη των καθηκόντων τους, τα μέλη του προσωπικού θα παρακολουθούν ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης με αντικείμενο τα γενικά και τα ειδικά τους καθήκοντα και θα απαιτείται να επιτύχουν σε θεωρητικές και πρακτικές εξετάσεις».
- 3) «Μετά την ανάληψη των καθηκόντων και κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους, τα μέλη του προσωπικού θα διατηρούν και θα προάγουν τις γνώσεις και την επαγγελματική τους ικανότητα παρακολουθώντας ενδοϋπηρεσιακά εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία θα διοργανώνονται σε κατάλληλα χρονικά διαστήματα».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 51:

- 1) «Ο διευθυντής, ο υποδιευθυντής και η πλειονότητα των υπολοίπων μελών του προσωπικού του καταστήματος θα είναι σε θέση να μιλούν τη γλώσσα του μεγαλύτερου ποσοστού των κρατουμένων ή μια γλώσσα την οποία κατανοούν οι περισσότεροι κρατούμενοι».
- 2) «Θα χρησιμοποιείται διερμηνέας, κάθε φορά που αυτό κρίνεται αναγκαίο».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 52:

- 1) «Σε καταστήματα τα οποία είναι αρκετά μεγάλα ώστε να απαιτούνται οι υπηρεσίες ενός ή περισσότερων ιατρών πλήρους απασχόλησης, ο ένας τουλάχιστον από αυτούς θα διαμένει εντός του καταστήματος ή πολύ κοντά σε αυτό».
- 2) «Σε ό,τι αφορά καθένα από τα υπόλοιπα καταστήματα, ο ιατρός θα το επισκέπτεται καθημερινά και θα διαμένει αρκετά κοντά σε αυτό, ώστε να μπορεί να προσφέρει τις υπηρεσίες του χωρίς καθυστέρηση σε επείγουσες περιπτώσεις».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 53:

- 1) «Σε κατάσταση στο οποίο κρατούνται άνδρες και γυναίκες, το τμήμα στο οποίο διαμένουν οι γυναίκες θα διευθύνεται από γυναίκα υπάλληλο η οποία θα είναι υπεύθυνη για τη φύλαξη όλων των κλειδιών του εν λόγω τμήματος».
- 2) «Κανένας άνδρας υπάλληλος δεν θα εισέρχεται στο τμήμα του καταστήματος στο οποίο διαμένουν γυναίκες κρατούμενες, αν δεν συνοδεύεται από γυναίκα υπάλληλο».
- 3) «Η φροντίδα και η επίβλεψη των γυναικών κρατουμένων θα ασκείται μόνο από γυναίκες υπαλλήλους. Αυτό, ωστόσο, δεν αποκλείει την άσκηση επαγγελματικών καθηκόντων από άνδρες υπαλλήλους, κυρίως ιατρούς, καθηγητές και δασκάλους, σε καταστήματα ή σε τμήματα καταστημάτων στα οποία διαμένουν γυναίκες κρατούμενες».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 54:

- 1) «Οι υπάλληλοι των καταστημάτων δεν θα χρησιμοποιούν βία στις σχέσεις τους με τους κρατουμένους παρά μόνο σε περιπτώσεις αυτοάμυνας ή απόπειρας απόδρασης ή ενεργητικής ή παθητικής σωματικής αντίστασης σε διαταγή η οποία βασίζεται στον νόμο ή στους κανονισμούς. Οι υπάλληλοι οι οποίοι προσφεύγουν στη χρήση βίας δεν πρέπει να ασκούν περισσότερη από όσο είναι απολύτως αναγκαίο και πρέπει να αναφέρουν αμέσως το περιστατικό στον διευθυντή του καταστήματος».
- 2) «Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι θα λαμβάνουν ειδική σωματική αγωγή η οποία θα τους επιτρέπει να θέτουν υπό έλεγχο τους βίαιους κρατουμένους».
- 3) «Εκτός από ειδικές περιπτώσεις, τα μέλη του προσωπικού τα οποία στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων τους έρχονται σε άμεση επαφή με κρατουμένους, δεν θα οπλοφορούν. Επιπλέον, δεν θα εφοδιάζονται σε καμία περίπτωση με όπλα, εκτός αν έχουν εκπαιδευτεί στη χρήση τους».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 3:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου επιτρέπεται να χρησιμοποιούν βία μόνο όταν αυτή είναι απολύτως αναγκαία, και στην έκταση που απαιτείται, για την εκτέλεση των καθηκόντων τους».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 4:

«Θέματα εμπιστευτικής φύσης τα οποία είναι γνωστά σε αξιωματούχους για την επιβολή του νόμου θα τηρούνται εμπιστευτικά, εκτός αν η εκτέλεση του καθήκοντος ή οι ανάγκες της δικαιοσύνης απαιτούν ρητώς το αντίθετο».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 5:

«Κανένας αξιωματούχος για την επιβολή του νόμου δεν επιτρέπεται να επιβάλλει, να υποκινεί ή να ανέχεται οποιαδήποτε πράξη βασανιστηρίων ή άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία ούτε επιτρέπεται οποιοσδήποτε αξιωματούχος για την επιβολή του νόμου να προβάλλει διαταγές των ανωτέρων ή εξαιρετικές περιστάσεις, όπως κατάσταση πολέμου ή απειλής πολέμου, απειλή κατά της εθνικής ασφάλειας, εσωτερική πολιτική αστάθεια ή οποιαδήποτε άλλη

δημόσια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ως δικαιολογία για βασανιστήρια ή άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 6:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου θα διασφαλίζουν την πλήρη προστασία της υγείας των ατόμων που τελούν υπό τη φύλαξή τους και, ειδικότερα, θα αναλαμβάνουν άμεση δράση για να εξασφαλίζουν ιατρική περίθαλψη, όποτε αυτό απαιτείται».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 8:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου θα σέβονται τον νόμο και τον παρόντα Κώδικα. Επίσης, όσο περισσότερο μπορούν, θα προλαμβάνουν και θα αντιτάσσονται σθεναρά σε κάθε παραβίασή τους».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 4:

«Κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου θα εφαρμόζουν όσο το δυνατόν περισσότερο μη βίαια μέσα πριν προσφύγουν στη χρήση βίας και πυροβόλων όπλων. Μπορούν να χρησιμοποιούν βία και πυροβόλα όπλα μόνο αν τα άλλα μέσα παραμένουν αναποτελεσματικά ή χωρίς καμία προοπτική να επιτύχουν το σκοπούμενο αποτέλεσμα».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 9:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου δεν θα χρησιμοποιούν πυροβόλα όπλα εναντίον ανθρώπων, εκτός αν βρίσκονται σε αυτοάμυνα ή αν υπερασπίζονται άλλους οι οποίοι απειλούνται άμεσα με θάνατο ή βαριά σωματική βλάβη ή για να εμποδίζουν τη διάπραξη ενός ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος που εμπεριέχει σοβαρή απειλή κατά της ζωής ή για να συλλάβουν ένα άτομο που παρουσιάζει τέτοιο κίνδυνο και αντιστέκεται στην εξουσία τους ή για να παρεμποδίζουν την απόδρασή του, και μόνο όταν λιγότερο ακραία μέσα είναι ανεπαρκή για την επίτευξη αυτών των στόχων. Σε κάθε περίπτωση, η σκόπιμη θανατηφόρα χρήση

πυροβόλων όπλων μπορεί να γίνει μόνο όταν είναι απολύτως αναγκαία για την προστασία της ζωής».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 15:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου δεν θα χρησιμοποιούν βία στις σχέσεις τους με άτομα που έχουν συλληφθεί ή τελούν υπό κράτηση, παρά μόνο όταν αυτή είναι απολύτως αναγκαία για τη διατήρηση της ασφάλειας και της τάξης μέσα στο κατάστημα ή όταν απειλείται η προσωπική ασφάλεια».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 16:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου δεν θα χρησιμοποιούν πυροβόλα όπλα στις σχέσεις τους με άτομα που έχουν συλληφθεί ή τελούν υπό κράτηση, παρά μόνο αν βρίσκονται σε αυτοάμυνα ή υπερασπίζονται άλλους οι οποίοι απειλούνται άμεσα με θάνατο ή βαριά σωματική βλάβη ή όταν αυτή η χρήση είναι απολύτως αναγκαία για να αποτρέψουν την απόδραση ατόμου που έχει συλληφθεί ή κρατείται και το οποίο παρουσιάζει τον κίνδυνο που διατυπώνεται στην Αρχή 9».

Αρχές Ιατρικής Δεοντολογίας σχετικά με τον ρόλο του προσωπικού υγείας, ιδίως των ιατρών, για την προστασία των ατόμων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση από τα Βασανιστήρια και Άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία, Αρχή 1:

«Το προσωπικό υγείας, ιδιαίτερα οι ιατροί, που είναι επιφορτισμένο με την ιατρική φροντίδα των ατόμων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση, έχει καθήκον να παρέχει προστασία της σωματικής και ψυχικής τους υγείας και θεραπεία των ασθενειών τους, η οποία θα έχει την ίδια ποιότητα και θα βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με αυτήν που παρέχεται στα άτομα που δεν τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση».

Διακήρυξη για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών, Άρθρο 10:

1. «Θα λαμβάνονται όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα για την εξασφάλιση στις γυναίκες, είτε είναι έγγαμες είτε άγαμες, ίσων δικαιωμάτων με τους άνδρες στο πεδίο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής και κυρίως:

α) του δικαιώματος στην επαγγελματική εκπαίδευση, στην εργασία, στην ελεύθερη επιλογή επαγγέλματος και απασχόλησης και στην επαγγελματική μετεξέλιξη, χωρίς διάκριση βασιζόμενη στην οικογενειακή ή σε οποιαδήποτε άλλη κατάσταση,

β) του δικαιώματος στην ίση αμοιβή με τους άνδρες και στην ίση μεταχείριση σε ό,τι αφορά την εργασία ίσης αξίας,

γ) του δικαιώματος στην άδεια μετ' αποδοχών, στα συνταξιοδοτικά προνόμια και στην παροχή ασφάλισης ανεργίας, ασθενείας, γήρατος ή άλλης ανικανότητας για εργασία,

δ) του δικαιώματος στη λήψη οικογενειακών επιδομάτων, ισότιμα με τους άνδρες».

2. «Για την πρόληψη των διακρίσεων κατά των γυναικών λόγω γάμου ή μητρότητας και για την αποτελεσματική διασφάλιση του δικαιώματός τους για εργασία, θα λαμβάνονται μέτρα με τα οποία θα εμποδίζεται η απόλυσή τους σε περίπτωση γάμου ή μητρότητας, θα τους χορηγείται άδεια μητρότητας μετ' αποδοχών και με εγγύηση επιστροφής στην εργασιακή τους απασχόληση και θα τους παρέχονται οι αναγκαίες κοινωνικές υπηρεσίες, περιλαμβανομένων και διευκολύνσεων για τη φροντίδα των παιδιών».

Κανόνες για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους, Κανόνας 82:

«Η διοίκηση θα μεριμνά για την προσεκτική επιλογή και πρόσληψη του προσωπικού κάθε βαθμού και κατηγορίας, εφόσον η ορθή διοίκηση των καταστημάτων κράτησης εξαρτάται από την ακεραιότητα του προσωπικού, τον ανθρωπισμό του, τις δυνατότητες και την επαγγελματική του ικανότητα αντιμετώπισης των ανηλίκων, καθώς και από την προσωπική του καταλληλότητα για την εργασία».

Κανόνες για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους, Κανόνας 85:

«Τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να λαμβάνουν εκπαίδευση τέτοια η οποία θα επιτρέπει την αποτελεσματική άσκηση των καθηκόντων τους και ιδίως εκπαίδευση στην ψυχολογία και στην ευημερία του παιδιού, καθώς και στις διεθνείς προδιαγραφές και κανόνες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων των παρόντων κανόνων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους, Κανόνας 22:

- 1) «Για την καθιέρωση και τη διατήρηση της αναγκαίας επαγγελματικής ικανότητας όλων των μελών του προσωπικού που ασχολούνται με υποθέσεις ανηλίκων, θα χρησιμοποιείται επαγγελματική εκπαίδευση, ενδοϋπηρεσιακή κατάρτιση, επιμορφωτικά μαθήματα και άλλες κατάλληλες εκπαιδευτικές μέθοδοι».
- 2) «Η σύνθεση του προσωπικού για την απονομή δικαιοσύνης σε ανηλίκους θα αντανακλά την ποικιλότητα των ανηλίκων που έρχονται σε επαφή με το συναφές σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Θα καταβάλλονται προσπάθειες για τη διασφάλιση της δίκαιης εκπροσώπησης των γυναικών και των μειονοτήτων στα όργανα για την απονομή δικαιοσύνης σε ανηλίκους».

Εφαρμογή

Εισαγωγική εκπαίδευση

Το επίπεδο και η διάρκεια της εκπαίδευσης που παρέχεται στα νεοδιόριστα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού ποικίλλουν σε πολύ μεγάλο βαθμό από χώρα σε χώρα. Η βασικότερη μορφή εκπαίδευσης είναι αυτή κατά την οποία τα νέα μέλη καλούνται να μάθουν αποκλειστικά και μόνο εργαζόμενα δίπλα σε έμπειρους συναδέλφους τους. Η εν λόγω εκπαίδευση συνίσταται στην παροχή μόνο των στοιχειωδέστερων συμβουλών στα νεοδιόριστα μέλη, πριν τους παραδοθεί μια αρμαθιά κλειδιά ασφαλείας και αφεθούν να εκτελέσουν τα καθήκοντά τους. Η πρακτική αυτή είναι πολύ επικίνδυνη. Στην καλύτερη περίπτωση έχει ως αποτέλεσμα αφενός να μην κατανοήσουν σε τι πραγματικά έγκειται η εργασία τους και αφετέρου να υιοθετήσουν συνήθειες από τα παλαιότερα μέλη οι οποίες δεν αντιπροσωπεύουν την καλύτερη δυνατή εργασιακή πρακτική. Στη χειρότερη περίπτωση έχει ως αποτέλεσμα να γίνουν ευάλωτα σε πιέσεις από ισχυρούς

κρατούμενους οι οποίοι θα εκμεταλλευτούν την αδυναμία τους και θα πάρουν οι ίδιοι τον έλεγχο, με αποτέλεσμα να εξασθενήσει τόσο η ασφάλεια όσο και η ευταξία.

Σε ορισμένες χώρες, προτού τα νεοδιόριστα μέλη αναλάβουν τα καθήκοντά τους στον χώρο της φυλακής, φοιτούν επί ένα χρονικό διάστημα λίγων εβδομάδων σε μια εκπαιδευτική σχολή ή κολλέγιο όπου μαθαίνουν τα βασικά στοιχεία της εργασίας τους. Σε άλλες χώρες, πριν ξεκινήσουν τα μέλη του φυλακτικού προσωπικού την εκτέλεση των εργασιακών τους καθηκόντων ως πτυχιούχοι σωφρονιστικοί υπάλληλοι, λαμβάνουν εκπαίδευση η οποία διαρκεί μέχρι δύο έτη. Σε ορισμένες επίσης χώρες οι νεοδιόριστοι σωφρονιστικοί υπάλληλοι απαιτείται να λάβουν ένα συνδυασμό θεωρητικής και πρακτικής εκπαίδευσης. Στη Γκάνα, για παράδειγμα, λαμβάνουν τρίμηνη εκπαίδευση σε σχολή, η οποία ακολουθείται από τρίμηνη εξάσκηση σε μια φυλακή που, με τη σειρά της, ακολουθείται από ακόμη μία τρίμηνη φοίτηση στη σχολή εκπαίδευσης.

Σε όλα τα νέα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού θα πρέπει οπωσδήποτε, προτού ακόμη εισέλθουν στον χώρο της φυλακής, αφενός να μεταδοθεί ένα σύνολο από ξεκάθαρες αρχές για τα θέματα που αφορά η εργασία τους και αφετέρου να τους παρασχεθούν επαρκείς τεχνικές γνώσεις για την εκτέλεση των βασικών εργασιακών τους καθηκόντων. Στη συνέχεια θα πρέπει να εργαστούν δίπλα σε έμπειρους συναδέλφους τους οι οποίοι θεωρούνται από τη διοίκηση ως οι πλέον κατάλληλοι για να τους δώσουν το καλύτερο δυνατό παράδειγμα και να τους εμφυσήσουν αυτοπεποίθηση κατά την εκτέλεση της εργασίας τους.

«Το προσωπικό των χώρων στέρησης της ελευθερίας θα λαμβάνει εισαγωγική και, σε τακτά χρονικά διαστήματα, εξειδικευμένη εκπαίδευση, η οποία θα υπογραμμίζει την κοινωνική φύση της εργασίας του. Η εν λόγω εκπαίδευση θα περιλαμβάνει, τουλάχιστον, εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα· εκπαίδευση στα δικαιώματα, στα καθήκοντα και στις απαγορεύσεις που ισχύουν κατά την εκτέλεση της εργασίας του· και εκπαίδευση στις εθνικές και διεθνείς αρχές και κανόνες που διέπουν τη χρήση βίας, πυροβόλων όπλων και οργάνων ακινητοποίησης».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο, Αρχή XX, 2008)

Η εκπαίδευση του ανώτερου προσωπικού

Το ανώτερο σωφρονιστικό προσωπικό πρέπει να λαμβάνει πιο εξειδικευμένη εκπαίδευση. Αυτό ισχύει είτε τα μέλη του προσλαμβάνονται εξ αρχής με ανώτερο βαθμό είτε τον αποκτούν περνώντας πρώτα από τους βαθμούς του κατώτερου προσωπικού. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η πείρα καθιστά από μόνη της ένα άτομο ικανό να ανέλθει στην ιεραρχία της διοίκησης των φυλακών. Ακόμη και τα μέλη του προσωπικού που έχουν εργαστεί επί σειρά πολλών ετών με κατώτερο βαθμό στις φυλακές πρέπει, προτού αναλάβουν διοικητικά καθήκοντα, να λάβουν βοήθεια ώστε να αναπτύξουν πρόσθετες ικανότητες. Σε ορισμένες χώρες, όπως στη Ρωσία και στη Λιβύη, τα μέλη του προσωπικού που στελεχώνουν τις ανώτερες θέσεις επιλέγονται εξ αρχής γι' αυτές, ενώ για να αναλάβουν διοικητικά καθήκοντα στη φυλακή πρέπει πρώτα να παρακολουθήσουν επί αρκετά έτη μια σειρά μαθημάτων που οδηγεί σε απόκτηση πτυχίου.

Ο διευθυντής μιας φυλακής και οι άνδρες ή οι γυναίκες που τον αναπληρώνουν, είναι πρόσωπα που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της πνευματικής και ηθικής της φυσιογνωμίας. Πρέπει να επιλέγονται κατόπιν προσεκτικής εξέτασης των ατομικών τους χαρακτηριστικών και να λαμβάνουν ευρεία εκπαίδευση.

Η εκπαίδευση του ειδικευμένου και κυρίως του ιατρικού προσωπικού

Τα μέλη του προσωπικού που επιτελούν εξειδικευμένη εργασία, όπως είναι οι δάσκαλοι, οι καθηγητές και οι εκπαιδευτές, χρειάζονται πρόσθετη εκπαίδευση, έτσι ώστε να εκτελούν τα καθήκοντά τους σωστά. Αυτό ισχύει κυρίως για το ιατρικό προσωπικό. Οι ιατροί πρέπει να έχουν κατά νου ότι, όταν έρχονται για εργασία σε μια φυλακή, μεταφέρουν και όλες τις ηθικές υποχρεώσεις του επαγγέλματός τους. Η πρώτη τους ευθύνη είναι να θεραπεύουν τις ασθένειες των κρατουμένων, είτε αυτές είναι σωματικές είτε είναι ψυχικές, αγνοώντας το γεγονός ότι οι θεραπευόμενοι τους είναι έγκλειστοι. Αυτό πρέπει να καθίσταται σαφές σε κάθε ιατρό που έρχεται για εργασία σε μια φυλακή.

«Η Σωφρονιστική Υπηρεσία Υγείας της Νέας Νότιας Ουαλίας στην Αυστραλία, μια οργάνωση που λειτουργεί χωριστά από τη σωφρονιστική υπηρεσία αλλά συνεργάζεται στενά μαζί της για την παροχή υπηρεσιών υγείας σε όλους τους κρατούμενους των φυλακών της Νέας Νότιας Ουαλίας, συνέταξε το 1999 για το προσωπικό της έναν Κώδικα Συμπεριφοράς και Δεοντολογίας, ο οποίος επικαιροποιήθηκε το 2006».⁸

Η εκπαίδευση για εργασία με ειδικές ομάδες κρατουμένων

Τα μέλη του προσωπικού που πρόκειται να εργαστούν με ειδικές ομάδες κρατουμένων θα πρέπει να λάβουν την ειδική εκπαίδευση που είναι αναγκαία για την εργασία μαζί τους. Αυτό ισχύει κυρίως για το προσωπικό που πρόκειται να εργαστεί με ανηλικούς και νεαρής ηλικίας κρατουμένους. Μερικές φορές, η εργασία με αυτούς τους κρατουμένους θεωρείται, κατά κάποιο τρόπο, λιγότερο σημαντική ή απαιτητική σε σχέση με την αντίστοιχη εργασία με έγκλειστους ενηλίκους. Η πραγματικότητα, ωστόσο, είναι συχνά εντελώς διαφορετική. Οι ανήλικοι κρατούμενοι είναι συχνά περισσότερο κυκλοθυμικοί και απαιτητικοί σε σχέση με τους ενηλίκους. Επίσης είναι περισσότερο πιθανόν να ανταποκριθούν θετικά στην κατάλληλη γι' αυτούς εκπαίδευση και ενθάρρυνση. Ένα από τα κύρια καθήκοντα των μελών του προσωπικού που εργάζονται με νεαρής ηλικίας κρατουμένους είναι να τους βοηθήσουν να εξελιχθούν σε ώριμους ενηλίκους οι οποίοι θα ζουν με νομιμοφροσύνη. Παρόμοιες εκπαιδευτικές προδιαγραφές πρέπει να εφαρμόζονται και στο προσωπικό που εργάζεται με γυναίκες κρατούμενες, με κρατουμένους που πάσχουν από ψυχικές διαταραχές, καθώς επίσης και με εγκλείστους οι οποίοι κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας.

Εξέλιξη και συνεχής εκπαίδευση

Η εισαγωγική εκπαίδευση που λαμβάνουν τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να αποτελεί απλώς την αρχή της εξέλιξής τους. Οι φυλακές είναι δυναμικά ιδρύματα τα οποία αλλάζουν συνεχώς και δέχονται επιρροές τόσο από τη διεύρυνση των ανθρωπινων γνώσεων όσο και από το εξωτερικό περιβάλλον. Στα μέλη του προσωπικού πρέπει να προσφέρονται σε τακτική βάση ευκαιρίες, έτσι ώστε να επικαιροποιούν τις γνώσεις τους και να βελτιώνουν τις δεξιότητές τους. Κάτι τέτοιο απαιτεί ανάπτυξη στο εσωτερικό της σωφρονιστικής διοίκησης, καθώς και ανάπτυξη της συνεργασίας της με άλλες υπηρεσίες από τον χώρο της ποινικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής πρόνοιας. Η ανάπτυξη αυτή θα πρέπει να συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας των μελών του προσωπικού.

Εκπαίδευση στη χρήση βίας

Στις περισσότερες φυλακές και στις πλείστες των περιπτώσεων οι κρατούμενοι εκτελούν αδιαμαρτύρητα τις νόμιμες εντολές. Παρ' όλο που δεν επιθυμούν να βρίσκονται στη φυλακή, αποδέχονται την πραγματικότητα και εκτελούν τις καθημερινές τους εργασίες σύμφωνα με τις οδηγίες που τους δίνονται. Κατά διαστήματα, κάποιοι κρατούμενοι – είτε ως μεμονωμένα άτομα είτε σε μικρές ομάδες – μπορεί να προβαίνουν σε βίαιες πράξεις και πρέπει, ως εκ τούτου, να τίθενται υπό έλεγχο με τη χρήση βίας. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται στο κεφάλαιο 6 του παρόντος εγχειριδίου. Είναι σημαντικό να ενημερώνονται όλα τα μέλη του προσωπικού από την αρχή της εκπαίδευσής τους για τις περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπεται η χρήση βίας κατά των κρατουμένων.

Ρυθμίσεις που αφορούν τη χρήση βίας

Η πρώτη αρχή έγκειται στο ότι η άσκηση βίας επιτρέπεται μόνο όταν αυτό είναι απολύτως αναγκαίο και επίσης μόνο στην έκταση που είναι αναγκαία. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει ένα σύνολο από σαφείς ρυθμίσεις οι οποίες θα προσδιορίζουν τόσο τις περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπεται η χρήση βίας όσο και την εκάστοτε μορφή της ασκούμενης βίας. Η απόφαση για την άσκηση οποιασδήποτε μορφής βίας πρέπει να λαμβάνεται μόνο από τα ανώτερα μέλη του προσωπικού που εκτελούν υπηρεσία στη φυλακή τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Κάθε περιστατικό στο οποίο γίνεται χρήση βίας θα πρέπει να καταγράφεται, όπως επίσης θα πρέπει να καταγράφεται και ο λόγος που οδήγησε σε αυτή τη χρήση.

Η ελάχιστη χρήση βίας

Όλα τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να εκπαιδευτούν στους νόμιμους τρόπους για την ακινητοποίηση των βίαιων κρατουμένων (που προβαίνουν σε βίαιες πράξεις είτε ατομικά είτε ομαδικά), μέσω της χρήσης της ελάχιστης δυνατής βίας. Ορισμένα επιλεγμένα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να λαμβάνουν σε αυτόν τον τομέα ανώτερη εκπαίδευση. Οι τεχνικές ελέγχου και ακινητοποίησης οι οποίες διδάσκονται από τη σωφρονιστική υπηρεσία του Ηνωμένου Βασιλείου αποτελούν ένα παράδειγμα της ελάχιστης χρήσης βίας.

Εκπαίδευση στη χρήση πυροβόλων όπλων

Σε ορισμένες σωφρονιστικές υπηρεσίες κάποια μέλη του προσωπικού φέρουν μαζί τους πυροβόλα όπλα. Θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα, ώστε να εξασφαλίζεται ότι τα μέλη αυτά είναι σωστά εκπαιδευμένα στη χρήση των όπλων τους και ότι έχουν σαφή γνώση των περιπτώσεων στις οποίες επιτρέπεται η χρήση αυτή. Δεν συνιστάται να οπλοφορούν τα μέλη του προσωπικού που έρχονται κατά την εκτέλεση της εργασίας τους σε άμεση επαφή με κρατούμενους. Κάτι τέτοιο στοχεύει στο να εξασφαλίσει ότι ένα όπλο δεν θα χρησιμοποιηθεί ποτέ βεβιασμένα αφενός και ότι δεν θα πέσει ποτέ στα χέρια κρατουμένων, αφετέρου.

Χρήση μόνο για την πρόληψη αφαίρεσης ζωής

Τα θανατηφόρα πυροβόλα όπλα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο σε περίπτωση άμεσης ανάγκης προκειμένου να προληφθεί η αφαίρεση ζωής. Αυτό σημαίνει ότι για να γίνει χρήση ενός τέτοιου όπλου, πρέπει να απειλείται άμεσα και με σαφώς αντιληπτό τρόπο η ζωή ενός ατόμου. Δεν θα πρέπει, για παράδειγμα, να γίνει τέτοια χρήση αν, απλώς και μόνο, δραπετεύει ένας κρατούμενος· επιτρέπεται να γίνει μόνο αν η απόδρασή του συνιστά άμεση απειλή για τη ζωή ενός άλλου ατόμου.

Οι συνθήκες εργασίας του προσωπικού

Η ανάγκη για αξιοπρεπείς συνθήκες

Για να εφαρμοστούν οι αρχές της ορθής διοίκησης των φυλακών που περιγράφονται στον παρόν εγχειρίδιο, χρειάζεται απαραιτήτως να έχουν τα μέλη του προσωπικού κίνητρο για εργασία, να έχουν λάβει υψηλού επιπέδου εκπαίδευση και επίσης να είναι αφοσιωμένα στη δημόσια υπηρεσία την οποία εκτελούν. Στο κεφάλαιο αυτό έχει περιγραφεί με περισσότερες λεπτομέρειες τι συνεπάγονται όλα αυτά. Δεν αρκεί, ωστόσο, να επιλέγονται ικανά άτομα, να τους εμφυσάται ένα αίσθημα επαγγελματισμού και να τους παρέχεται υψηλού επιπέδου εκπαίδευση. Εάν τα άτομα αυτά δεν λαμβάνουν επαρκείς αποδοχές και δεν απασχολούνται σε ικανοποιητικές εργασιακές συνθήκες, είναι απίθανο να παραμείνουν στη σωφρονιστική υπηρεσία. Αντιθέτως, μάλιστα, μπορεί να αξιοποιήσουν τις αναπτυχθείσες κατά την εκπαίδευσή τους ικανότητες σε μια άλλη

απασχόληση, η οποία προσφέρει καλύτερες συνθήκες εργασίας. Τη δεκαετία του 1990 το φαινόμενο αυτό εξελίχθηκε σε πραγματικό πρόβλημα για τις σωφρονιστικές υπηρεσίες ενός μεγάλου αριθμού χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίες συνέχισαν μεν να παρέχουν υψηλού επιπέδου εκπαίδευση στα νέα μέλη του προσωπικού τους (ιδιαίτερα δε στα ανώτερα στελέχη) αλλά δεν είχαν τη δυνατότητα να τους προσφέρουν επαρκείς αποδοχές, με αποτέλεσμα να μη μπορέσουν να τα κρατήσουν στην υπηρεσία για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των λίγων ετών.

Το ύψος των αποδοχών

Στη σημερινή εποχή το ύψος των αποδοχών ενός επαγγέλματος καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και το κύρος του. Τα άτομα που έχουν πολλά προσόντα δεν είναι πιθανόν να προσελκυσθούν από εργασίες που προσφέρουν χαμηλές αποδοχές. Η εργασία στη φυλακή αποτελεί μια από τις περιπλοκότερες δημόσιες υπηρεσίες. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να αναγνωριστεί και να αντικατοπτριστεί στο ύψος του μισθού που καταβάλλεται στα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού όλων των βαθμών. Υπάρχουν ορισμένες επαγγελματικές ομάδες που ενδεχομένως προσφέρονται για μισθολογική σύγκριση και οι οποίες μπορεί να διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ομάδες αυτές ανήκουν σε λοιπές υπηρεσίες του χώρου της ποινικής δικαιοσύνης, όπως είναι, για παράδειγμα, η αστυνομία. Σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να αποτελούνται από δημόσιους υπαλλήλους, όπως, για παράδειγμα, δασκάλους, καθηγητές ή νοσηλευτές. Οι κυβερνήσεις, με όποια επαγγελματική ομάδα και αν συγκρίνουν μισθολογικά το σωφρονιστικό προσωπικό, πρέπει να αναγνωρίσουν ότι τα μέλη του δικαιούνται για τη δύσκολη και ενίοτε επικίνδυνη εργασία τους τις ανάλογες αποδοχές. Σε ορισμένες χώρες ένας επιπλέον λόγος γι' αυτό είναι ότι, αν τα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού δεν λαμβάνουν ικανοποιητικές αποδοχές, θα καταστούν, ενδεχομένως, επιρρεπή στη διαφθορά – είτε αυτή είναι άμεση είτε έμμεση.

Οι λοιπές εργασιακές συνθήκες

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών οι φυλακές βρίσκονται σε ιδιαίτερα απομονωμένες γεωγραφικές περιοχές, μακριά από αστικά κέντρα. Το γεγονός αυτό έχει αντίκτυπο όχι μόνο στα μέλη του προσωπικού, αλλά και στις οικογένειές τους. Είναι κάτι που επηρεάζει την πρόσβαση σε σχολεία, σε ιατρικά κέντρα, σε καταστήματα καθώς και σε άλλους χώρους κοινωνικών δραστηριοτήτων. Επιπροσθέτως, πολλά μέλη του

σωφρονιστικού προσωπικού αναμένεται να μετατίθενται ανά τακτά χρονικά διαστήματα από φυλακή σε φυλακή, ξεριζώνοντας την οικογένειά τους και μεταφέροντάς την, μερικές φορές, εκατοντάδες ή ακόμη και χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι λοιπές εργασιακές συνθήκες είναι εξίσου σημαντικές με το ύψος των αποδοχών.

Μερικές φορές, παρέχεται στα μέλη του προσωπικού δωρεάν ή επιδοτούμενη στέγαση. Ο λόγος γι' αυτό μπορεί να είναι η απόμακρη γεωγραφική θέση της φυλακής ή το κόστος εύρεσης στέγης στη συγκεκριμένη περιοχή ή η παροχή της σε όλους τους δημόσιους υπαλλήλους. Για παρόμοιους λόγους, τα μέλη του προσωπικού και οι οικογένειές τους έχουν δωρεάν πρόσβαση στις ιατρικές υπηρεσίες της φυλακής. Τα τελευταία χρόνια η ευθύνη για τη διοίκηση των φυλακών σε ορισμένες χώρες έχει μεταβιβαστεί από το Υπουργείο Εσωτερικών στο Υπουργείο Δικαιοσύνης. Αυτήν ακριβώς τη μεταβίβαση ανέμενε και το Συμβούλιο της Ευρώπης από τα άρτι προσχωρήσαντα σε αυτό κράτη της Ανατολικής Ευρώπης. Τον Οκτώβριο του 2002 η σωφρονιστική υπηρεσία της Ταϊλάνδης μεταφέρθηκε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, ύστερα από 69 έτη υπαγωγής της στο Υπουργείο Εσωτερικών. Υπάρχουν επαρκείς λόγοι, από την άποψη της υποχρέωσης λογοδοσίας της σωφρονιστικής υπηρεσίας, να θεωρήσει κανείς ότι η μεταφορά αυτή αποτελεί θετική εξέλιξη. Μια συνέπειά της, ωστόσο, που πρέπει να ληφθεί υπόψη, είναι το γεγονός ότι τα μέλη του προσωπικού, ως υπάλληλοι του Υπουργείου Εσωτερικών, μπορεί να είχαν, τόσο αυτά όσο και οι οικογένειές τους, δικαίωμα δωρεάν υγειονομικής περίθαλψης, δωρεάν εκπαίδευσης, δωρεάν στέγασης και δωρεάν ή επιδοτούμενων μεταφορών και διακοπών. Σε πολλές περιπτώσεις οι παροχές αυτές αντιστάθμιζαν τις χαμηλές αποδοχές της εργασίας τους. Αμέσως μετά τη μεταφορά στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, πολλές από αυτές τις παροχές χάθηκαν και τα μέλη του προσωπικού άρχισαν να δυσκολεύονται ιδιαίτερα να προσφέρουν στις οικογένειές τους αξιοπρεπή διαβίωση. Η λύση σε αυτά τα προβλήματα είναι η καταβολή στα μέλη του προσωπικού αποδοχών εύλογου ύψους, έτσι ώστε να μην εξαρτώνται από παροχές σε είδος. Μερικές φορές, αυτό είναι πολύ δύσκολο να συμβεί σε χώρες όπου οι δημόσιοι πόροι είναι ανεπαρκείς.

Προτιμότερη η διαβίωση στην κοινωνία

Είναι επωφελές τόσο για τα μέλη του προσωπικού όσο και για τις οικογένειές τους να μπορούν να διαβιούν στο κοινωνικό σύνολο και όχι σε μια κοινότητα που αποτελείται μόνο από εργαζομένους στις φυλακές. Κάτι τέτοιο θα τους διευκολύνει να καλλιεργήσουν και ενδιαφέροντα που είναι άσχετα με το αντικείμενο της εργασίας τους και να συναναστραφούν με ανθρώπους που ασχολούνται με διαφορετικά πράγματα στη ζωή. Επίσης θα επιτρέψει στις συζύγους και στα παιδιά τους να απολαμβάνουν μια φυσιολογική ζωή, έξω από το «γκέτο» της φυλακής.

Επιπλέον, ένας πληρέστερος τρόπος ζωής ενδέχεται να αυξήσει και την αφοσίωση του προσωπικού στην εργασία του.

Ίση μεταχείριση

Το κεφάλαιο 14 του παρόντος εγχειριδίου έχει ως θέμα την ανάγκη της απουσίας διακρίσεων εις βάρος κρατουμένων οι οποίοι ανήκουν σε κάποια μειονότητα, όποια και αν είναι η μειονότητα αυτή. Όπως προαναφέρθηκε στο παρόν κεφάλαιο, η ίδια ανάγκη υπάρχει και για τα μέλη του προσωπικού. Οι γυναίκες θα πρέπει να λαμβάνουν τον ίδιο μισθό και να εργάζονται υπό τις ίδιες συνθήκες με τους άνδρες συναδέλφους τους. Θα πρέπει επίσης να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες προαγωγής και εργασίας σε τομείς που απαιτούν ειδικές ικανότητες. Η ίδια αρχή ισχύει και για τα μέλη του προσωπικού που ανήκουν σε κάποια μειονοτική ομάδα, ασχέτως του αν η ομάδα αυτή είναι φυλετική, θρησκευτική, πολιτιστική ή έχει ως κοινό παρονομαστή τις σεξουαλικές προτιμήσεις των μελών της.

Μεταθέσεις

Σε ορισμένα σωφρονιστικά συστήματα τα μέλη του προσωπικού υποχρεούνται να μετατίθενται σε άλλες φυλακές. Κάθε φορά που συμβαίνει κάτι τέτοιο, πρέπει να εξετάζονται όχι μόνο οι ανάγκες των ίδιων των εργαζομένων αλλά και αυτές των οικογενειών τους. Μια μετάθεση, για παράδειγμα, μπορεί να ασκήσει ιδιαίτερα δυσμενή επίδραση στη σχολική εκπαίδευση των παιδιών ενός εργαζομένου, αν βρίσκονται σε κάποιο ευαίσθητο στάδιό της. Παράγοντες αυτού του είδους θα πρέπει να λαμβάνονται υπ'όψιν. Εκτός από σπάνιες περιπτώσεις εκτάκτου ανάγκης, πριν ένα μέλος του προσωπικού μετατεθεί θα πρέπει πάντοτε να ζητείται η γνώμη του ή (εφόσον αυτό είναι εφικτό) και η συναίνεσή του. Οι μεταθέσεις δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως μέσο πειθαρχικής δράσης κατά των μελών του προσωπικού.

Η εκπροσώπηση του προσωπικού

Οι περισσότερες σωφρονιστικές υπηρεσίες αποτελούν οργανισμούς οι οποίοι διέπονται από πειθαρχία. Κάτι τέτοιο όμως δεν σημαίνει ότι το προσωπικό πρέπει να τυγχάνει παράλογης μεταχείρισης ούτε ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζεται χωρίς σεβασμό για τη θέση του. Στις περισσότερες χώρες τα μέλη του προσωπικού έχουν το δικαίωμα να ανήκουν σε συνδικαλιστικούς φορείς οι οποίοι διαπραγματεύονται για λογαριασμό τους με την κυβέρνηση το ύψος των αποδοχών και τις εργασιακές

συνθήκες. Αυτή είναι και η συνιστώμενη πρακτική. Αν το προσωπικό δεν διαθέτει έναν επίσημο συνδικαλιστικό φορέα, θα πρέπει τουλάχιστον να διαθέτει έναν αναγνωρισμένο διαπραγματευτικό μηχανισμό. Τα μέλη των προαναφερθέντων φορέων και οι λοιποί εκπρόσωποι των εργαζομένων δεν θα πρέπει να υφίστανται κυρώσεις για το έργο που επιτελούν κατά την εκπροσώπηση των συναδέλφων τους.

4. Πλήρης απαγόρευση των βασανιστηρίων

Το πλαίσιο

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια

Οι κρατούμενοι δικαιούνται την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Τα πρόσωπα τα οποία τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση συνεχίζουν να είναι ανθρώπινες υπάρξεις, ασχέτως της σοβαρότητας του εγκλήματος για το οποίο κατηγορούνται ή έχουν καταδικαστεί. Το δικαστήριο ή η δικαστική υπηρεσία που επιλήφθηκε της υπόθεσής τους όρισε να στερηθούν την ελευθερία τους, όχι την ανθρώπινη τους υπόσταση.

Ο κρατούμενος ως πρόσωπο

Τα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού δεν θα πρέπει να λησμονούν ότι οι κρατούμενοι είναι ανθρώπινες υπάρξεις. Πρέπει να αντιστέκονται διαρκώς στον πειρασμό να βλέπουν τους κρατουμένους μόνο σαν αριθμούς, αντί να τους βλέπουν ως πρόσωπα. Δεν έχουν επίσης κανένα δικαίωμα να επιβάλλουν πρόσθετες τιμωρίες στους κρατουμένους, αντιμετωπίζοντάς τους σαν δευτέρας διαλογής ανθρώπους που έχουν χάσει το δικαίωμα του σεβασμού εξαιτίας αυτού που έχουν διαπράξει ή κατηγορούνται ότι έχουν διαπράξει. Η κακομεταχείριση των κρατουμένων αποτελεί πάντοτε κάτι το νομικά εσφαλμένο. Επιπροσθέτως, μια τέτοια συμπεριφορά μειώνει ακριβώς την ανθρώπινη υπόσταση του μέλους του προσωπικού το οποίο την επιδεικνύει. Η ανάγκη συνεχούς εργασίας τόσο της διοίκησης όσο και του προσωπικού των φυλακών μέσα σε ένα ηθικό πλαίσιο εξετάστηκε στο κεφάλαιο 2 του παρόντος εγχειριδίου. Στο παρόν και στα επόμενα κεφάλαια θα εξεταστούν οι πρακτικές συνέπειες της υπαγωγής στο εν λόγω πλαίσιο.

Πλήρης απαγόρευση των βασανιστηρίων

Τα πρόσωπα τα οποία τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση διατηρούν όλα τα δικαιώματα που έχουν ως άνθρωποι, με εξαίρεση τα δικαιώματα που χάνονται ως συγκεκριμένη συνέπεια της στέρησης της ελευθερίας. Η διοίκηση και το προσωπικό των φυλακών πρέπει να κατανοούν πλήρως τις συνέπειες αυτής της αρχής. Ορισμένα ζητήματα είναι ιδιαίτερα σαφή. Τα βασανιστήρια, για παράδειγμα, και η, σκοπίμως επιβαλλόμενη, σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση αποτελούν πρακτικές πλήρως απαγορευμένες. Πρέπει, ωστόσο, να γίνει κατανοητό ότι αυτή η απαγόρευση δεν αφορά μόνο το ενδεχόμενο άμεσης σωματικής ή ψυχικής κακοποίησης. Αφορά επίσης το σύνολο των συνθηκών κράτησης των εγκλειστών.

Δεν επιτρέπεται ποτέ η χρήση βασανιστηρίων και η άσκηση κακομεταχείρισης

Σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογείται η χρήση βασανιστηρίων

Τα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν αφήνουν περιθώρια αμφιβολίας ή αβεβαιότητας όσον αφορά τα βασανιστήρια και την κακομεταχείριση. Δηλώνουν με σαφήνεια ότι τα βασανιστήρια ή οι άλλες μορφές σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας δεν μπορούν να δικαιολογηθούν σε καμία απολύτως περίπτωση. Με τον όρο «βασανιστήρια» ορίζεται κάθε πράξη με την οποία επιβάλλεται σκοπίμως σε ένα άτομο έντονος πόνος ή οδύνη, σωματική ή ψυχική, τα οποία είναι διαφορετικά από τον πόνο ή την οδύνη που είναι σύμφυτα με την κράτηση καθ' εαυτήν.

Η απόσπαση ομολογιών με τη χρήση βασανιστηρίων είναι απαγορευμένη

Η απαγόρευση της χρήσης βασανιστηρίων έχει ιδιαίτερη σημασία, όταν αφορά χώρους όπου κρατούνται άτομα τα οποία υποβάλλονται σε ανάκριση ή εξέταση, εφόσον μπορεί να υπάρξει πειρασμός για χρήση (ψυχολογικής) βίας με σκοπό την απόσπαση πληροφοριών που είναι απαραίτητες για τη διαλεύκανση μιας ποινικής υπόθεσης. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτών των περιπτώσεων είναι όταν ένας κρατούμενος ομολογεί τη διάπραξη ενός εγκλήματος εξαιτίας της

κακομεταχείρισης την οποία υπέστη κατά τη διάρκεια της ανάκρισής του. Οι περιπτώσεις αυτές συνιστούν ένα σημαντικό επιχείρημα υπέρ του διαχωρισμού των υπηρεσιών που διερευνούν το έγκλημα από τις υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για την κράτηση των ατόμων που κατηγορούνται για την τέλεση εγκλήματος.

Τα βασανιστήρια δεν πρέπει να θεωρούνται ποτέ ως κάτι κανονικό

Η κλειστή και απομονωτική φύση των φυλακών μπορεί να προσφέρει ευκαιρίες για την τέλεση καταχρηστικών πράξεων ατιμωρητί, κάποιες φορές οργανωμένα και κάποιες άλλες από μεμονωμένα μέλη του προσωπικού. Σε χώρες ή σε φυλακές όπου δίνεται προτεραιότητα στην τιμωρητική λειτουργία του εγκλεισμού, ελλοχεύει ο κίνδυνος να φθάσουν τα μέλη του προσωπικού στο σημείο να θεωρούν ως δείγματα κανονικής συμπεριφοράς πράξεις οι οποίες ισοδυναμούν με βασανιστήρια, όπως είναι οι ξυλοδαρμοί και η παράνομη χρήση βίας.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 5:

«Κανείς δεν θα επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ούτε σε σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία».

Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Άρθρο 1.1:

«...ο όρος “βασανιστήρια” σημαίνει κάθε πράξη με την οποία επιβάλλεται με πρόθεση σε ένα πρόσωπο σωματικός ή ψυχικός πόνος ή έντονη οδύνη, με σκοπό ιδίως να αποσπαστούν από αυτό ή από τρίτο πρόσωπο πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρηθεί για μια πράξη που αυτό ή τρίτο πρόσωπο έχει διαπράξει ή υπάρχει υποψία ότι έχει διαπράξει, να εκφοβιστεί ή να εξαναγκαστεί αυτό ή τρίτο πρόσωπο ή για κάθε άλλο λόγο που βασίζεται σε διάκριση οποιασδήποτε μορφής, εφόσον ένας τέτοιος πόνος ή οδύνη επιβάλλεται από δημόσιο λειτουργό ή από κάθε άλλο πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή του. Δεν περιλαμβάνεται ο πόνος ή η οδύνη που προέρχονται από νόμιμες κυρώσεις ή είναι συμφυείς ή συναφείς προς αυτές».

Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Άρθρο 2:

- 1) «Κάθε κράτος - μέρος θα λαμβάνει αποτελεσματικά νομοθετικά, διοικητικά, δικαστικά ή άλλα μέτρα για να προλαμβάνει πράξεις βασανιστηρίων σε κάθε εδαφική περιοχή που υπάγεται στη δικαιοδοσία του».
- 2) «Καμία απολύτως εξαιρετική περίπτωση, είτε αποτελεί κατάσταση πολέμου είτε απειλή πολέμου είτε εσωτερική πολιτική αστάθεια είτε κάθε άλλη δημόσια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, δεν μπορεί να προβληθεί ως δικαιολογία για τη χρήση βασανιστηρίων».
- 3) «Εντολή προϊσταμένου ή δημόσιας αρχής δεν μπορεί να προβληθεί ως δικαιολογία για τη χρήση βασανιστηρίων».

Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Άρθρο 10:

«Κάθε κράτος - μέρος θα εξασφαλίζει ότι η εκπαίδευση και η πληροφόρηση σχετικά με την απαγόρευση των βασανιστηρίων περιλαμβάνεται πλήρως στην εκπαίδευση του πολιτικού ή στρατιωτικού προσωπικού για την επιβολή του νόμου, του ιατρικού προσωπικού, των δημόσιων λειτουργών και των άλλων προσώπων τα οποία μπορεί να συμμετάσχουν στη φύλαξη, στην ανάκριση ή στη μεταχείριση κάθε ατόμου που υπόκειται σε οποιασδήποτε μορφής σύλληψη ή κράτηση».

Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου, Άρθρο 3:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου επιτρέπεται να χρησιμοποιούν βία μόνο όταν αυτή είναι απολύτως αναγκαία και στην έκταση που απαιτείται για την εκτέλεση των καθηκόντων τους».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 34:

«Οσάκις συμβαίνει θάνατος ή εξαφάνιση ενός ατόμου κατά τη διάρκεια της οποιασδήποτε μορφής κράτησής του, θα διεξάγεται έρευνα για τις αιτίες του θανάτου ή της εξαφάνισης από δικαστική ή άλλη αρχή, είτε με δική της πρωτοβουλία είτε κατ' αίτησιν ενός μέλους της οικογένειας αυτού του ατόμου ή κάθε ατόμου που έχει γνώση της υπόθεσης».

Διαμερικανική Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία των Βασανιστηρίων,
Άρθρο 5:

«Ούτε ο επικίνδυνος χαρακτήρας του ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση ούτε η έλλειψη ασφάλειας του καταστήματος κράτησης θα δικαιολογήσουν ποτέ τη χρήση βασανιστηρίων».

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Άρθρο 4:

«Κανείς δεν θα υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία».

Εφαρμογή

Το προσωπικό πρέπει να είναι ενήμερο για την απαγόρευση της χρήσης βασανιστηρίων

Οι αρχές που είναι αρμόδιες για τη διοίκηση των φυλακών έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν ότι όλα τα μέλη του προσωπικού, όπως επίσης και άλλα άτομα που συνδέονται με τις φυλακές, είναι πλήρως ενήμερα για την πλήρη απαγόρευση της χρήσης βασανιστηρίων.

Περιπτώσεις οι οποίες εγκυμονούν τον κίνδυνο χρήσης βασανιστηρίων

Οι αρχές θα πρέπει να εξασφαλίσουν ότι κανένας από τους κανονισμούς λειτουργίας των φυλακών δεν μπορεί ποτέ να ερμηνευθεί από το προσωπικό ως άδεια για την άσκηση κακομεταχείρισης σε έναν κρατούμενο. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους κανονισμούς που αφορούν τη μεταχείριση δύστροπων ή κωλυσιεργών κρατουμένων, όπως επίσης και των εγκλείστων οι οποίοι κρατούνται σε χώρους απομόνωσης. Υπάρχουν ορισμένες χαρακτηριστικές περιπτώσεις οι οποίες αποτελούν δείκτες της μεταχείρισης την οποία επιφυλάσσει το προσωπικό στους κρατουμένους. Η πρώτη από αυτές είναι η εισαγωγή ενός κρατουμένου στη φυλακή. Η μεταχείριση της οποίας θα τύχει εκείνη τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή αποτελεί σημαντική ένδειξη, τόσο για τον ίδιο τον κρατούμενο όσο και για τους άλλους, του τι θα επακολουθήσει. Κατά την αρχική εισαγωγή στη φυλακή κάποιος

κρατούμενοι είναι υποταγμένοι και φοβισμένοι. Άλλοι μπορεί να είναι εριστικοί ή υπό την επήρεια ναρκωτικών ή αλκοόλ. Είναι σημαντικό τα μέλη του προσωπικού να μεταχειρίζονται όλους τους κρατουμένους, κατά τη διάρκεια της εισαγωγής τους στη φυλακή, με αξιοπρέπεια και σεβασμό. Άλλοι επίσης σημαντικοί κανονισμοί είναι αυτοί οι οποίοι αφορούν τη μεταχείριση των κρατουμένων που είναι βίαιοι ή παραβιάζουν τους κανονισμούς της φυλακής ή εκείνων των οποίων η αντιμετώπιση είναι καθ' οιονδήποτε τρόπο δυσχερής. Η εν λόγω μεταχείριση μπορεί να είναι σταθερή και αποφασιστική χωρίς να προκαλεί υπόνοιες για σκληρότητα ή απάνθρωπη συμπεριφορά.

Σεξουαλική κακοποίηση

Οι κρατούμενοι, ιδιαίτερα οι γυναίκες, είναι ευάλωτοι στη σεξουαλική κακοποίηση. Η κακοποίηση αυτή μπορεί να είναι αποτέλεσμα εξαναγκασμού ή συναλλαγής, ως αντάλλαγμα για προνόμια. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο δράστης μπορεί να είναι μέλος του προσωπικού ή, συνηθέστερα, μπορεί να είναι ένας άλλος κρατούμενος. Πολλές φορές, οι πράξεις σεξουαλικής κακοποίησης που διαπράττονται από κρατουμένους γίνονται ανεκτές από το προσωπικό, θεωρούμενες ως μια μορφή τιμωρίας ή ελέγχου. Σε ορισμένες χώρες οι βιασμοί που λαμβάνουν χώρα στις φυλακές έχουν εξελιχθεί σε ένα εκτεταμένο και σοβαρό πρόβλημα το οποίο, εκτός από τη σωματική και ψυχική βλάβη την οποία προξενεί, συντελεί στην εξάπλωση του HIV/AIDS και άλλων νοσημάτων. Η διοίκηση των φυλακών είναι υπεύθυνη να διασφαλίσει την προστασία των κρατουμένων έναντι της απειλής της σεξουαλικής κακοποίησης.

«Ο Νόμος του 2003 για την Εξάλειψη των Βιασμών στις Φυλακές των Ηνωμένων Πολιτειών απαιτεί “μηδενική ανοχή για πράξεις σεξουαλικής βίας και κακοποίησης τόσο μεταξύ κρατουμένων όσο και μεταξύ κρατουμένων και μελών του προσωπικού”. Με τον εν λόγω νόμο συστάθηκε η Εθνική Επιτροπή για την Εξάλειψη των Βιασμών στις Φυλακές. Η επιτροπή αυτή είναι επιφορτισμένη με τη μελέτη των πολιτικών και πρακτικών οι οποίες εφαρμόζονται από τις ομοσπονδιακές, πολιτειακές και τοπικές κυβερνήσεις και σχετίζονται με την πρόληψη, την εξιχνίαση, την αντίδραση και την παρακολούθηση των πράξεων σεξουαλικής κακοποίησης σε σωφρονιστικά καταστήματα και γενικώς σε χώρους κράτησης των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι συστάσεις της επιτροπής, συνάδοντας με τον εν λόγω νόμο, θα αποσκοπούν στο να καταστήσουν την πρόληψη των βιασμών ζήτημα απόλυτης προτεραιότητας στις αμερικανικές φυλακές υποδίκων ή καταδίκων, στους

χώρους κράτησης, στις φυλακές ανηλίκων και στις λοιπές εγκαταστάσεις κράτησης».⁹

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της Εθνικής Επιτροπής για την Εξάλειψη των Βιασμών στις Φυλακές, Η.Π.Α.)

Ρυθμίζοντας τη χρήση βίας

Πρέπει να καταστεί σαφές στο προσωπικό ότι η συμπεριφορά ενός κρατουμένου δεν μπορεί ποτέ να προβληθεί ως δικαιολογία για τη χρήση βασανιστηρίων ή για την άσκηση κακομεταχείρισης. Όταν η βία είναι αναγκαία, πρέπει να ασκείται σύμφωνα με προκαθορισμένους τρόπους και πάλι μόνο στον βαθμό που είναι αναγκαίος για την ακινητοποίηση ενός κρατουμένου. Θα πρέπει να υπάρχουν ειδικοί κανονισμοί οι οποίοι να προβλέπουν τους επιτρεπόμενους τρόπους άσκησης σωματικής βίας, καθώς και την ενδεδειγμένη χρήση των οργάνων ακινητοποίησης (όπως είναι οι χειροπέδες, οι ζώνες και οι αλυσίδες), των βραχειών και των αστυνομικών ράβδων. Η πρόσβαση των μελών του προσωπικού σε χειροπέδες, όπως και σε ζώνες και μανδύες ακινητοποίησης του σώματος, δεν θα πρέπει να είναι απεριόριστη. Τουναντίον, όλα αυτά τα όργανα θα πρέπει να φυλάσσονται σε κεντρικό χώρο της φυλακής και για κάθε χρήση τους θα πρέπει να δίνεται άδεια εκ των προτέρων από ένα ανώτερο μέλος του προσωπικού. Εν τωιαύτη περιπτώσει, θα πρέπει να συντάσσεται πλήρης αναφορά στην οποία θα καταγράφεται τόσο το περιστατικό όσο και οι συνθήκες υπό τις οποίες χρησιμοποιήθηκε κάποιο από τα εν λόγω όργανα ακινητοποίησης.

Η χρήση βραχειών και αστυνομικών ράβδων

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών παρέχονται σε κάθε μέλος του προσωπικού αντικείμενα που μοιάζουν με βραχείες ή αστυνομικές ράβδους, για προσωπική χρήση. Θα πρέπει να δίνονται σαφείς οδηγίες για τις περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπεται η χρήση αυτών των αντικειμένων. Η χρήση τους θα πρέπει να επιτρέπεται μόνο σε περιπτώσεις αυτοάμυνας και όχι για την επιβολή οποιασδήποτε μορφής τιμωρίας. Τα μέλη του προσωπικού δεν θα πρέπει κατά την εκτέλεση των καθημερινών τους καθηκόντων να κρατούν επιδεικτικά στα χέρια τους βραχείες ή αστυνομικές ράβδους. Αυτά και άλλα σχετικά ζητήματα εξετάζονται λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου, το οποίο ασχολείται με τα ζητήματα της ασφάλειας και της ευταξίας.

Μέθοδοι για την ελάχιστη χρήση βίας

Για τη συγκράτηση των βίαιων κρατουμένων υπάρχουν διάφορες μέθοδοι με τις οποίες ασκείται η ελάχιστη δυνατή βία. Οι μέθοδοι αυτές μειώνουν τον κίνδυνο σοβαρού τραυματισμού τόσο των μελών του προσωπικού όσο και των κρατουμένων. Το προσωπικό θα πρέπει να εκπαιδεύεται σε αυτές και η εν λόγω εκπαίδευση θα πρέπει να εκσυγχρονίζεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Κάθε φορά που βρίσκεται σε εξέλιξη ένα βίαιο περιστατικό ή που πρέπει να τεθεί υπό έλεγχο ένας κρατούμενος, θα πρέπει το συντομότερο δυνατόν να καταφθάνει στον χώρο του συμβάντος ένα ανώτερο μέλος του προσωπικού και να μην εγκαταλείπει τον χώρο αυτό μέχρι τη λήξη του επεισοδίου.

Παράπονα για χρήση βασανιστηρίων και άσκηση κακομεταχείρισης

Θα πρέπει να υπάρχει ένα σύνολο από επίσημες και διαφανείς διαδικασίες τις οποίες θα μπορούν να χρησιμοποιούν οι κρατούμενοι προκειμένου να υποβάλουν παράπονα, χωρίς φόβο ανταπόδοσης της κατηγορίας, σε μια ανεξάρτητη αρχή, για κάθε περιστατικό χρήσης βασανιστηρίων ή άσκησης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης. Το κεφάλαιο 13 του παρόντος εγχειριδίου πραγματεύεται το δικαίωμα των κρατουμένων για υποβολή παραπόνων.

«Τα περισσότερα κράτη έχουν ποινικές διατάξεις οι οποίες είναι εφαρμοστέες σε περιστατικά χρήσης βασανιστηρίων ή παρόμοιων πρακτικών. Παρ' όλα αυτά, λόγω του ότι συμβαίνουν τέτοια περιστατικά, έπεται ... ότι τα κράτη πρέπει να διασφαλίσουν την παροχή αποτελεσματικής προστασίας μέσω κάποιου ελεγκτικού μηχανισμού. Τα παράπονα στα οποία γίνεται λόγος για άσκηση κακομεταχείρισης πρέπει να διερευνώνται αποτελεσματικά από τις αρμόδιες αρχές. Όσοι κρίνονται ένοχοι πρέπει να λογοδοτούν, ενώ στα άτομα που θεωρούνται θύματα πρέπει να διατίθενται αποτελεσματικά μέσα αποκατάστασης, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος αποζημίωσης».¹⁰

(Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Συλλογή γενικών σχολίων και γενικών συστάσεων υιοθετηθείσα από τα Όργανα Ελέγχου της Εφαρμογής των Συνθηκών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 2004)

Πρόσβαση ανεξάρτητων παρατηρητών

Στις φυλακές θα πρέπει να έχουν τακτικά πρόσβαση δικαστές ή άλλα ανεξάρτητα άτομα με σκοπό τη διασφάλιση του γεγονότος ότι δεν ασκούνται βασανιστήρια ή σκληρή, απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση. Η ανάγκη για τη διενέργεια ανεξάρτητων επιθεωρήσεων εξετάζεται στο κεφάλαιο 15 του παρόντος εγχειριδίου.

Διαδικασίες εισαγωγής οι οποίες εμποδίζουν τη χρήση βασανιστηρίων

Τα άτομα που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση είναι ιδιαίτερα ευάλωτα κατά τη διάρκεια της αρχικής τους εισαγωγής στον χώρο κράτησής τους. Το διεθνές δίκαιο αναγνωρίζει ότι το δικαίωμα της ζωής και της προστασίας από τα βασανιστήρια απαιτεί για τη διασφάλισή του ένα συγκεκριμένο πλαίσιο που θα προστατεύει τους κρατούμενους κατά τον χρόνο αυτό. Σε ορισμένα διεθνή κείμενα διατυπώνονται οι υποχρεώσεις του σωφρονιστικού προσωπικού καθώς και τα δικαιώματα των κρατουμένων κατά τη διάρκεια της αρχικής τους εισαγωγής σε χώρους κράτησης, με σκοπό την προστασία τους από το ενδεχόμενο βασανιστηρίων, κακομεταχείρισης, εξοφάνισης, εξωδικαστικής εκτέλεσης και αυτοκτονίας.

Διαδικασίες εισαγωγής οι οποίες σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια

Σε διάφορες χώρες ανά τον κόσμο έχουν αναπτυχθεί ορισμένες ορθές πρακτικές οι οποίες δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη του προσωπικού μπορούν να εφαρμόσουν τις διαδικασίες εισαγωγής όχι μόνο νόμιμα αλλά και με ευαισθησία για την ευημερία και τη στοιχειώδη αξιοπρέπεια των κρατουμένων. Οι πρακτικές αυτές θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για τη διατύπωση μιας σειράς συστάσεων οι οποίες επιδέχονται οικουμενική εφαρμογή και μπορούν να προσαρμοστούν στα τοπικά έθιμα, στις πολιτιστικές παραδόσεις και στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της κάθε χώρας.

Όλοι οι κρατούμενοι έχουν αυτά τα δικαιώματα

Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν για όλους τους κρατούμενους, υποδίκους και καταδίκους. Για ειδικές κατηγορίες κρατουμένων, όπως για εκείνους που δεν έχουν καταδικαστεί, για τους αλλοδαπούς, τους ανηλικούς και νεαρής ηλικίας

κρατουμένους και τις γυναίκες, ισχύουν σημαντικά, επιπρόσθετα ζητήματα. Οι προξενικοί υπάλληλοι πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να έρχονται σε επαφή με τους πολίτες της χώρας τους που βρίσκονται στη φυλακή.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Αρχές για την Αποτελεσματική Πρόληψη και Διερεύνηση των Παράνομων, Αυθαίρετων και Συνοπτικών Εκτελέσεων, Άρθρο 6:

«Οι κυβερνήσεις θα εξασφαλίσουν ότι τα άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους κρατούνται σε επισήμως αναγνωρισμένους χώρους κράτησης και ότι παρέχονται άμεσα ακριβείς πληροφορίες για θέματα σχετικά με την κράτησή τους, καθώς και για τον χώρο όπου κρατούνται, συμπεριλαμβανομένων των μεταγωγών, στους συγγενείς, στον δικηγόρο ή σε άλλα πρόσωπα εμπιστοσύνης».

Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Ακούσια Εξαφάνιση, Άρθρο 10:

«Σε κάθε χώρο κράτησης θα φυλάσσεται ένας επίσημος, ενημερωμένος κατάλογος στον οποίο θα είναι εγγεγραμμένα όλα τα άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους. Επιπροσθέτως, κάθε κράτος θα λάβει μέτρα για την τήρηση παρόμοιων συγκεντρωτικών καταλόγων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 7:

1) «Σε κάθε χώρο κράτησης ατόμων θα τηρείται μητρώο, βιβλιοδετημένο και με αριθμημένες σελίδες, στο οποίο θα καταγράφονται αναφορικά με τον κάθε εισαγόμενο κρατούμενο τα εξής:

- α) πληροφορίες για την ταυτότητά του,
- β) οι λόγοι της εισαγωγής του και η αρχή η οποία τη διέταξε,
- γ) η ημέρα και η ώρα της εισαγωγής και της απόλυσής του».

2) «Κανένα πρόσωπο δεν θα εισάγεται σε κατάσταση κράτησης χωρίς έγκυρη εντολή εισαγωγής και χωρίς την εκ των προτέρων καταχώριση των στοιχείων της εντολής αυτής στο μητρώο».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 35:

- 1) «Κάθε κρατούμενος θα ενημερώνεται κατά την εισαγωγή του εγγράφως για τους κανονισμούς οι οποίοι διέπουν τη μεταχείριση των κρατουμένων της κατηγορίας του, για τους πειθαρχικούς κανονισμούς του καταστήματος, για τους εγκεκριμένους τρόπους αναζήτησης πληροφοριών και υποβολής παραπόνων και για όλα τα άλλα θέματα τα οποία είναι αναγκαία ώστε να μπορέσει να κατανοήσει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του και να προσαρμοστεί στη ζωή του καταστήματος».
- 2) «Εάν ένας κρατούμενος είναι αναλφάβητος, η προαναφερθείσα ενημέρωση θα του παρέχεται προφορικά».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 13:

«Κάθε άτομο, κατά τη στιγμή της σύλληψης και κατά την έναρξη της οποιασδήποτε μορφής κράτησής του, ή αμέσως κατόπιν αυτής, θα ενημερώνεται και θα λαμβάνει εξηγήσεις από την αρμόδια αρχή για τη σύλληψη ή για την κράτησή του, για τα δικαιώματά του και για τον τρόπο με τον οποίο θα επωφελείται από αυτά τα δικαιώματα».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 16:

- 1) «Αμέσως μετά τη σύλληψη και ύστερα από κάθε μεταγωγή από έναν τόπο κράτησης σε έναν άλλο, το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα δικαιούται να ειδοποιηθεί, ή να απαιτήσει από την αρμόδια αρχή να ειδοποιηθεί, μέλη της οικογένειάς του ή άλλα κατάλληλα άτομα της επιλογής του για την κράτηση ή για τη μεταγωγή του, καθώς και για τον τόπο στον οποίο κρατείται».
- 2) «Αν το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση είναι αλλοδαπός, θα ενημερώνεται επίσης άμεσα για το δικαίωμά του να επικοινωνεί με κατάλληλα μέσα με μια προξενική αρχή ή με τη διπλωματική αποστολή του κράτους του οποίου είναι υπήκοος ή του κράτους το οποίο έχει, κατ' άλλον τρόπο, δικαίωμα σε τέτοιου είδους επικοινωνία σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ή με τον εκπρόσωπο του αρμόδιου διεθνούς οργανισμού, αν το υπό κράτηση άτομο είναι πρόσφυγας ή αν τελεί, κατ' άλλον τρόπο, υπό την προστασία ενός διακυβερνητικού οργανισμού».

3) «Αν το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση είναι ανήλικος ή ανίκανος να κατανοήσει τα δικαιώματά του, η αρμόδια υπηρεσία θα αναλαμβάνει με δική της πρωτοβουλία την ειδοποίηση που αναφέρεται στην παρούσα αρχή. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δίνεται στην ειδοποίηση γονέων ή κηδεμόνων».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 18:

«Ένα άτομο το οποίο τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα δικαιούται να επικοινωνεί και να συζητά με τον νομικό του σύμβουλο».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 24:

«Σε ένα άτομο το οποίο τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα προσφέρεται κατάλληλη ιατρική εξέταση όσο το δυνατόν συντομότερα μετά την εισαγωγή του στον χώρο κράτησης και στη συνέχεια θα του παρέχεται, όποτε είναι αναγκαίο, ιατρική περίθαλψη και θεραπεία. Η εν λόγω περίθαλψη και θεραπεία θα παρέχονται δωρεάν».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατούμενων, Κανόνας 24:

«Ο ιατρός θα εξετάζει κάθε κρατούμενο όσο το δυνατόν συντομότερα μετά την εισαγωγή του, καθώς και κατά τη διάρκεια της κράτησής του, κάθε φορά που αυτό κρίνεται αναγκαίο, με σκοπό κυρίως την επισήμανση τυχόν σωματικής ή ψυχικής ασθένειας και τη λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων, τον διαχωρισμό των κρατούμενων για τους οποίους υπάρχει υπόνοια ότι πάσχουν από λοιμώδη ή μεταδοτικά νοσήματα, την εξακρίβωση τυχόν σωματικών ή ψυχικών μειονεξιών οι οποίες θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν την κοινωνική αναπροσαρμογή του κρατούμενου, και τον προσδιορισμό της σωματικής ικανότητας κάθε κρατούμενου για εργασία».

Εφαρμογή

Η ανάγκη έκδοσης έγκυρης δικαστικής εντολής

Αποτελεί δικαίωμα όλων των εγκλείστων η κράτησή τους αποκλειστικά και μόνο σε επίσημω αναγνωρισμένους χώρους κράτησης. Το πρώτο καθήκον της σωφρονιστικής διοίκησης είναι να ελέγξει ότι για κάθε άτομο που οδηγείται στη φυλακή έχει εκδοθεί και μια έγκυρη εντολή κράτησης. Η εντολή αυτή θα πρέπει να εκδίδεται και να υπογράφεται από δικαστική αρχή ή από κάποια άλλη, αρμόδια για τον σκοπό αυτό, υπηρεσία.

Η ανάγκη εγγραφής των κρατουμένων σε κατάλογο

Η σωφρονιστική διοίκηση πρέπει να διατηρεί και να ενημερώνει έναν επίσημο κατάλογο με όλους τους κρατούμενους, τόσο στους κατά τόπους χώρους κράτησης όσο (αν αυτό είναι εφικτό) και σε μια κεντρική υπηρεσία. Στον κατάλογο αυτό θα πρέπει να καταχωρίζεται η ημερομηνία και η ώρα εισαγωγής του κάθε κρατουμένου, καθώς και η αρχή η οποία εξέδωσε την εντολή για την κράτησή του. Τα στοιχεία που αναγράφονται σε αυτούς τους καταλόγους, οι οποίοι ενίοτε ονομάζονται βιβλία εισόδου, πρέπει να μπορούν να τεθούν στη διάθεση των δικαστηρίων και των άλλων αρμόδιων αρχών, καθώς και κάθε προσώπου το οποίο έχει έννομο συμφέρον για τη λήψη των στοιχείων αυτών.

Ο κατάλογος πρέπει να είναι βιβλιοδετημένος και να έχει αριθμημένες εγγραφές

Τα στοιχεία που καταχωρίζονται για τον κάθε κρατούμενο θα πρέπει να είναι επαρκή για την εξακρίβωση της ταυτότητάς του. Κάτι τέτοιο αποσκοπεί στο να εξασφαλίσει ότι ένα άτομο μπορεί να φυλακιστεί μόνο αν υπάρχει νόμιμη εντολή κράτησής του και ότι δεν θα κρατηθεί για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από αυτό που ορίζει ο νόμος. Αποσκοπεί επίσης στην προστασία από παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως είναι η «εξαφάνιση», τα βασανιστήρια, η κακομεταχείριση και η εξωδικαστική εκτέλεση. Ο κατάλογος θα πρέπει να είναι βιβλιοδετημένος και οι εγγραφές του αριθμημένες, έτσι ώστε να μην υπάρχει η δυνατότητα αφαίρεσης κάποιων από αυτές ή πρόσθεσης νέων σε αυτές που ήδη υπάρχουν.

Η εγγραφή των υποδίκων κρατουμένων

Σε περίπτωση που ένα άτομο κρατείται χωρίς να του έχει επιβληθεί ποινή, η έγγραφη δικαστική εντολή για την κράτηση αυτού του ατόμου θα πρέπει να ορίζει και την επόμενη ημερομηνία εμφάνισής του ενώπιον δικαστικής αρχής.

Ενημέρωση της οικογένειας και των δικηγόρων

Σε όλα τα άτομα που εισέρχονται σε μια φυλακή θα πρέπει να δίνεται το συντομότερο δυνατόν η δυνατότητα να γνωστοποιήσουν την ακριβή θέση του χώρου κράτησής τους στον νομικό τους εκπρόσωπο και στην οικογένειά τους. Η δυνατότητα αυτή θα πρέπει επίσης να παρέχεται σε έναν κρατούμενο κάθε φορά που μεταγεται σε άλλη φυλακή ή χώρο κράτησης. Τα δικαιώματα των υποδίκων κρατουμένων εξετάζονται στο κεφάλαιο 11 του παρόντος εγχειριδίου. Ιδιαίτερη μέριμνα θα πρέπει να λαμβάνεται προκειμένου να διασφαλίζεται η δυνατότητα επαφής των νεαρών κρατουμένων με τις οικογένειές τους· βλ. κεφάλαιο 12 του παρόντος εγχειριδίου. Επιπλέον προσοχή θα πρέπει να δίνεται σε κρατούμενους που έχουν την ευθύνη για μέλη της οικογένειάς τους τα οποία αντιμετωπίζουν κάποια ασθένεια ή είναι προχωρημένης ή νεαρής ηλικίας. Η ευθύνη αυτή βαρύνει συχνά τις γυναίκες κρατούμενες.

5. Η αξιοπρέπεια του ατόμου

Το πλαίσιο

Οι υποχρεώσεις της Πολιτείας

Η τιμωρία είναι η στέρηση της ελευθερίας

Εάν η Πολιτεία επιθυμεί να συμμορφώνεται με την υποχρέωση του σεβασμού στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια των κρατουμένων και να εκπληρώνει το καθήκον της να μεριμνά γι' αυτούς, τότε πρέπει να ικανοποιεί και ορισμένες βασικές, φυσικές τους ανάγκες. Στις ανάγκες αυτές περιλαμβάνεται η παροχή επαρκούς χώρου διαμονής, οι συνθήκες υγιεινής, η ενδυμασία και η κλινοστρωμνή, το φαγητό, το νερό και η σωματική άσκηση. Οι διεθνείς κανόνες καθιστούν σαφές ότι, όταν μια δικαστική αρχή στέλνει ένα άτομο στη φυλακή, η τιμωρία που του επιβάλλεται θα πρέπει να συνίσταται αποκλειστικά και μόνο στη στέρηση της ελευθερίας. Η φυλάκιση δεν πρέπει να εκθέτει ένα άτομο σε κίνδυνο σωματικής ή συναισθηματικής κακοποίησης από το προσωπικό ή από άλλους κρατουμένους. Δεν πρέπει επίσης να εγκυμονεί τον κίνδυνο μετάδοσης σοβαρής ασθένειας ή ακόμη και θανάτου εξαιτίας των υλικών συνθηκών της κράτησης ή της έλλειψης κατάλληλης φροντίδας. Οι κρατούμενοι δεν πρέπει να υποβάλλονται σε συνθήκες διαβίωσης που είναι καθ' εαυτές απάνθρωπες ή ταπεινωτικές.

Χρήση ανεπαρκών πόρων

Σε πρακτικότερο επίπεδο, η ανεπάρκεια της δημόσιας χρηματοδότησης μπορεί κάλλιστα να αποτελέσει τον λόγο ένα κράτος να εξασφαλίσει ότι η φυλακή χρησιμοποιείται αποκλειστικά για την κράτηση των πιο επικίνδυνων εγκληματιών και όχι για την απομάκρυνση των περιθωριακών ατόμων από το κοινωνικό σύνολο.

Οι κίνδυνοι για την υγεία

Η φυλάκιση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη συμβίωση ενός μεγάλου αριθμού ατόμων σε ιδιαίτερα περιορισμένο περιβάλλον το οποίο παρέχει λίγες ή και

καθόλου δυνατότητες κίνησης στον χώρο. Η κατάσταση αυτή προκαλεί ιδιαίτερες ανησυχίες. Πρώτα απ' όλα, μπορεί να εγκυμονεί σοβαρό κίνδυνο για την υγεία. Οι κρατούμενοι, για παράδειγμα, που πάσχουν από νοσήματα με υψηλή μολυσματικότητα, όπως είναι η φυματίωση, μπορεί να διαβιούν σε περιβάλλον με τόσο κακό εξαερισμό και σε τόσο στενή χωροταξική εγγύτητα με τους συγκρατούμενους τους, ώστε να αποτελούν γι' αυτούς έναν σοβαρό κίνδυνο μετάδοσης της ασθένειάς τους. Άνθρωποι που δεν έχουν τη δυνατότητα να πλένονται ή να πλένουν τα ρούχα τους μπορεί να προσβληθούν από δερματικές παθήσεις ή από παράσιτα και, αν υπάρχει έλλειψη κλινοστρωμνής ή κρεβατιών, μπορεί να μεταδώσουν την ασθένειά τους και σε άλλους. Ένας κρατούμενος που ζει σε ψυχρό κλίμα και δεν έχει ζεστά ρούχα μπορεί να προσβληθεί από πνευμονία. Η στέρηση σωματικής άσκησης, φυσικού φωτός και καθαρού αέρα μπορεί να επιφέρει σε έναν κρατούμενο απώλεια του μυϊκού τόνου και σοβαρή έλλειψη βιταμινών. Ένας κρατούμενος που στερείται την αναγκαία ποσότητα φαγητού και νερού μπορεί να υποστεί σοβαρή βλάβη στην υγεία του.

Η καθημερινή ζωή

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 6:

«Κανένα πρόσωπο το οποίο τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση δεν θα υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία.* Κανενός είδους περίσταση δεν μπορεί να προβληθεί ως δικαιολογία για την άσκηση βασανιστηρίων ή άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας».

*«Ο όρος “σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία” θα πρέπει να ερμηνεύεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να παρέχει την ευρύτερη δυνατή προστασία από σωματική ή ψυχική κακοποίηση, περιλαμβανομένης και της κράτησης ενός εγκλείστου σε συνθήκες οι οποίες του στερούν, προσωρινά ή μόνιμα, τη χρήση κάποιας από τις φυσικές αισθήσεις του, όπως της όρασης ή της ακοής, ή την αίσθηση του τόπου και του χρόνου».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατούμενων, Κανόνες 9-21:

9) 1. «Όταν ένα ατομικό κελί ή δωμάτιο περιλαμβάνει και χώρο που προορίζεται για τον ύπνο, θα πρέπει να διαμένει σε αυτό ένας μόνο κρατούμενος».

2. «Όταν χρησιμοποιούνται κοιτώνες, θα διαμένουν σε αυτούς κρατούμενοι οι οποίοι θα επιλέγονται προσεκτικά, θεωρούμενοι κατάλληλοι να συναναστρέφονται μεταξύ τους στις εν λόγω συνθήκες. Κατά τη διάρκεια της νύχτας θα τους ασκείται τακτική επίβλεψη η οποία θα είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες του καταστήματος».

10) «Όλοι οι προβλεπόμενοι για τους κρατούμενους χώροι διαμονής και ιδιαίτερα οι χώροι που προορίζονται για τον ύπνο θα ανταποκρίνονται σε όλες τις απαιτήσεις για τη διαφύλαξη της υγείας, ενώ θα δίνεται η δέουσα προσοχή στις κλιματικές συνθήκες και κυρίως στον όγκο αέρα και στο ελάχιστο εμβαδόν επιφάνειας (που αναλογούν σε κάθε κρατούμενο), στον φωτισμό, στη θέρμανση και στον εξαερισμό».

11) «Σε όλους τους χώρους όπου οι κρατούμενοι υποχρεούνται να ζουν ή να εργάζονται:

α) τα παράθυρα θα είναι αρκετά μεγάλα, ώστε να μπορούν οι κρατούμενοι να διαβάζουν ή να εργάζονται με φυσικό φως. Η κατασκευή τους θα είναι τέτοια ώστε να επιτρέπει την είσοδο καθαρού αέρα, είτε υπάρχει τεχνητός εξαερισμός είτε όχι,

β) ο τεχνητός φωτισμός θα είναι επαρκής, ώστε να μπορούν οι κρατούμενοι να διαβάζουν ή να εργάζονται χωρίς να προκαλείται βλάβη στην όρασή τους».

12) «Οι εγκαταστάσεις υγιεινής θα είναι επαρκείς, ώστε να μπορεί κάθε κρατούμενος να ικανοποιεί τις σωματικές του ανάγκες όποτε χρειάζεται, με τρόπο καθαρό και ευπρεπή».

13) «Θα παρέχονται επαρκείς εγκαταστάσεις λουτρού και ντους, έτσι ώστε κάθε κρατούμενος να μπορεί, και να απαιτείται από αυτόν, να κάνει μπάνιο ή ντους σε θερμοκρασία κατάλληλη για το κλίμα, όσο πιο συχνά είναι αναγκαίο προς το συμφέρον της γενικής υγιεινής και ανάλογα με την εποχή και τη γεωγραφική περιοχή, τουλάχιστον όμως μία φορά την εβδομάδα σε εύκρατο κλίμα».

14) «Όλοι οι χώροι του καταστήματος που χρησιμοποιούνται τακτικά από κρατούμενους θα τυγχάνουν της δέουσας συντήρησης και θα διατηρούνται όλες τις ώρες σε άριστη κατάσταση από απόψεως καθαριότητας».

15) «Από τους κρατούμενους θα απαιτείται να διατηρούν τη σωματική τους καθαριότητα, και για τον σκοπό αυτό θα τους παρέχεται νερό και τα είδη τουαλέτας που είναι αναγκαία για την υγεία και την καθαριότητα».

16) «Για να μπορούν οι κρατούμενοι να διατηρούν καλή εμφάνιση η οποία θα συνάδει με τον αυτοσεβασμό τους, θα παρέχονται μέσα για την κατάλληλη φροντίδα των μαλλιών και των γενειών. Οι άνδρες θα έχουν τη δυνατότητα να ξυρίζονται τακτικά».

17) 1. «Σε κάθε κρατούμενο ο οποίος δεν επιτρέπεται να φορά δικά του ρούχα, θα παρέχεται ιματισμός κατάλληλος για το κλίμα και επαρκής για τη διαφύλαξη της υγείας του. Ο εν λόγω ιματισμός δεν θα είναι με κανένα τρόπο μειωτικός ή ταπεινωτικός».

2. «Όλος ο ιματισμός θα είναι καθαρός και θα διατηρείται σε καλή κατάσταση. Τα εσώρουχα θα αλλάζουν και θα πλένονται όσο πιο συχνά είναι αναγκαίο για τη διατήρηση της υγιεινής».

3. «Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν ένας κρατούμενος εξέρχεται του καταστήματος για εγκεκριμένο σκοπό, θα επιτρέπεται να φορά δικά του ρούχα ή ρούχα τα οποία δεν προσελκύουν την προσοχή».

18) «Αν οι κρατούμενοι επιτρέπεται να φορούν δικά τους ρούχα, θα λαμβάνονται κατά την εισαγωγή τους στο κατάστημα μέτρα με τα οποία θα εξασφαλίζεται ότι τα ρούχα αυτά είναι καθαρά και κατάλληλα για χρήση».

19) «Σε κάθε κρατούμενο θα παρέχεται, σύμφωνα με τα τοπικά ή εθνικά πρότυπα, ατομική κλίνη και επαρκής κλινοστρωμένη η οποία θα είναι καθαρή όταν παραδίδεται στον κρατούμενο και θα αντικαθίσταται αρκετά συχνά ώστε να διασφαλίζεται η καθαριότητά της».

20) 1. «Σε κάθε κρατούμενο θα παρέχεται από τη διοίκηση, κατά τις συνήθεις ώρες, υγιεινή τροφή, ικανοποιητικά παρασκευασμένα και διανεμόμενα και με θρεπτική αξία η οποία θα είναι επαρκής για τη διατήρηση της υγείας και της ευρωστίας».

2. «Σε κάθε κρατούμενο θα διατίθεται πόσιμο νερό κάθε φορά που το χρειάζεται».

21) 1. «Κάθε κρατούμενος ο οποίος δεν εργάζεται θα έχει τη δυνατότητα για άσκηση, διάρκειας τουλάχιστον μίας ώρας σε ανοικτό χώρο, εφόσον ο καιρός το επιτρέπει».

2. «Κατά τη διάρκεια της άσκησης, οι νεαροί κρατούμενοι, καθώς και άλλοι κρατούμενοι με κατάλληλη ηλικία και σωματική διάπλαση, θα λαμβάνουν φυσική

αγωγή και θα ασχολούνται με ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Για τον σκοπό αυτό, θα πρέπει να παρέχονται οι συναφείς εγκαταστάσεις και ο εξοπλισμός».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 18.1:

«Οι προβλεπόμενοι για τους κρατούμενους χώροι διαμονής και ιδιαίτερα όλοι εκείνοι οι χώροι που προορίζονται για τον ύπνο, θα κάνουν σεβαστές την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και, στο μέτρο του δυνατού, την ιδιωτικότητα και θα πληρούν τις απαιτήσεις υγείας και υγιεινής, ενώ θα δίνεται η δέουσα προσοχή στις κλιματικές συνθήκες και ιδιαίτερα στην επιφάνεια του δαπέδου και στα αναλογούντα (σε κάθε κρατούμενο) κυβικά μέτρα αέρα, στον φωτισμό, στη θέρμανση και στον εξαερισμό».

Εφαρμογή

Χώρος διαβίωσης

Ο χώρος στον οποίο διαβιούν οι κρατούμενοι πρέπει να πληροί ορισμένες βασικές προδιαγραφές. Οι διεθνείς κανόνες καθιστούν σαφές ότι στους κρατούμενους θα πρέπει να διατίθεται επαρκής χώρος διαβίωσης, καθώς και επαρκής ποσότητα αέρα και φωτός, έτσι ώστε να διατηρούνται υγιείς.

Υπερσυνωστισμός

Σε πολλές χώρες ένα από τα μείζονα προβλήματα είναι το επίπεδο του υπερσυνωστισμού. Συχνά το πρόβλημα αυτό πλήττει περισσότερο τους υποδίκους κρατούμενους. Ο υπερσυνωστισμός μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να συνεπάγεται τη συμβίωση πολλών ατόμων σε ένα κελί που είναι κατασκευασμένο για τη διαμονή σε αυτό ενός μόνο ατόμου. Στις χειρότερες περιπτώσεις κάτι τέτοιο μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη συμβίωση έως και δώδεκα ή δεκαπέντε ατόμων σε ένα κελί με χωρητικότητα που μετά βίας ανέρχεται σε 8 m². Άλλες φορές μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα το στοίβαγμα σε μεγαλύτερο χώρο έως και εκατό ατόμων.

«Η αρμόδια αρχή θα καθορίσει τη μέγιστη χωρητικότητα κάθε χώρου στέρησης της ελευθερίας σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες οι οποίοι σχετίζονται με τις συνθήκες διαβίωσης. Οι συναφείς πληροφορίες, όπως και οι πληροφορίες που αφορούν το πραγματικό ποσοστό πλήρωσης της κάθε φυλακής ή χώρου κράτησης, θα είναι δημόσιες, προσβάσιμες και θα επικαιροποιούνται ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Η πλήρωση μιας φυλακής σε ποσοστό που υπερβαίνει τη μέγιστη χωρητικότητά της θα απαγορεύεται διά νόμου. Όταν ο υπερσυνωστισμός καταλήγει σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θα θεωρείται σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία. Ο νόμος θα θεσμοθετεί επανορθωτικά μέτρα τα οποία θα αποσκοπούν στην άμεση αντιμετώπιση κάθε περίπτωσης υπερσυνωστισμού. Οι αρμόδιες δικαστικές αρχές θα υιοθετούν επαρκή μέτρα σε περίπτωση έλλειψης κάποιας αποτελεσματικής νομοθετικής ρύθμισης».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή XVII, 2008)

Τα διεθνή κείμενα γενικώς δεν προσδιορίζουν τον ελάχιστο, σε εμβαδόν ή όγκο, χώρο που πρέπει να αναλογεί σε κάθε κρατούμενο. Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται τα τελευταία χρόνια η Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και Άλλων Μορφών Απάνθρωπης και Ταπεινωτικής Μεταχείρισης (CPT).

Ο χρόνος παραμονής στα κελιά ή στους λοιπούς χώρους διαβίωσης

Στο πλαίσιο της προσπάθειας για τον προσδιορισμό του μεγέθους του χώρου που θα πρέπει να παρέχεται σε κάθε κρατούμενο για τη διαβίωσή του, μια σημαντική παράμετρος είναι και το χρονικό διάστημα το οποίο υποχρεούται να περάσει ο κρατούμενος σε αυτό τον χώρο μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο. Ένας περιορισμένος χώρος είναι λιγότερο επιβλαβής, αν χρησιμοποιείται αποκλειστικά για ύπνο και εφόσον ο κρατούμενος περνά την ημέρα του σε άλλο χώρο, ασχολούμενος με άλλες δραστηριότητες. Ο υπερσυνωστισμός είναι προφανώς χειρότερος, αν οι κρατούμενοι υποχρεούνται να περνούν σχεδόν όλο τους τον χρόνο μέσα στα κελιά ή στους λοιπούς χώρους διαβίωσής τους, έχοντας τη δυνατότητα να βγαίνουν έξω από αυτούς τους χώρους μόνο για κάποια σύντομη διάρκειας ομαδική σωματική άσκηση ή ατομικά, όταν πρέπει να μεταβούν σε κάποια ακρόαση ή να δεχθούν κάποιον επισκέπτη. Υπάρχουν ορισμένες χώρες στις οποίες παρατηρείται αυτό το φαινόμενο, ιδιαίτερα δε σε φυλακές στις οποίες

κρατούνται κυρίως υπόδικοι κρατούμενοι ή κρατούμενοι που εκτίουν βραχύχρονες ποινές.

Αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων χώρων

Ακόμη και σε φυλακές με υψηλότατα επίπεδα υπερσυνωστισμού, είναι πιθανόν να υπάρχουν χώροι οι οποίοι χρησιμοποιούνται σε μικρό βαθμό. Ακόμη και αν παρατηρείται υπερσυνωστισμός στους χώρους διαμονής των κρατουμένων, ενδεχομένως να υπάρχουν παρακείμενοι χώροι που χρησιμοποιούνται σπάνια. Σε ορισμένες φυλακές υπάρχουν ευρύχωροι και μεγάλοι μήκους διάδρομοι οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν, έτσι ώστε να δίνεται στους κρατουμένους η δυνατότητα να βγαίνουν κατά ομάδες από τα κελιά τους καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και να ασχολούνται με διάφορες δραστηριότητες. Σε αυτές τις περιπτώσεις θα είναι εφικτή η διοργάνωση ενός ευρέος φάσματος εκπαιδευτικών, τεχνικών ή εργασιακών δραστηριοτήτων.

Αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων πόρων

Ένας λόγος που προβάλλεται για να παραμένουν οι κρατούμενοι κλειδωμένοι στους χώρους διαβίωσής τους είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει αριθμητικά επαρκές προσωπικό για να τους επιτηρεί, όταν θα βρίσκονται εκτός των χώρων αυτών. Το επιχείρημα αυτό πρέπει, από επιχειρησιακής απόψεως, να εξεταστεί προσεκτικά. Συνήθως το προσωπικό είναι αρκετό ώστε να μπορούν οι κρατούμενοι να βγαίνουν κατά ομάδες και εκ περιτροπής από τους προαναφερθέντες χώρους. Μπορεί επίσης να υπάρχει η δυνατότητα για ορισμένους κρατουμένους να βοηθούν συγκρατούμενους τους σε εκπαιδευτικά ζητήματα, για παράδειγμα σε τεχνικές δραστηριότητες ή μαθαίνοντάς τους γραφή και ανάγνωση.

Κελιά ή θάλαμοι (κοιτώνες)

Η στάση απέναντι στην ιδιωτικότητα και τη μοναχικότητα είναι κάτι που ποικίλλει μεταξύ των διαφόρων πολιτιστικών παραδόσεων. Για παράδειγμα, στη Δυτική Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική οι κρατούμενοι προτιμούν συνήθως να κοιμούνται σε ατομικά κελιά. Η προτίμηση αυτή αντανακλάται στους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες. Σε άλλους πολιτισμούς, η διαβίωση σε ατομικό κελί είναι κάτι που μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή απομόνωσης ή τιμωρίας· ως εκ τούτου, οι κρατούμενοι αυτών των πολιτισμών μπορεί να προτιμούν τη διαμονή τους σε

θαλάμους κατάλληλων διαστάσεων. Σε περιπτώσεις διαβίωσης των κρατουμένων σε θαλάμους, ενδεχομένως να είναι αναγκαία η ανάπτυξη ορισμένων κατάλληλων κριτηρίων βάσει των οποίων η τοποθέτηση των κρατουμένων σε κάθε θάλαμο θα πραγματοποιείται κατά τρόπο ώστε οι πιο αδύναμοι από αυτούς να μη βρίσκονται στο έλεος των πιο δυνατών.

Η ενδυμασία των κρατουμένων

Οι διεθνείς κανόνες υποχρεώνουν τα κράτη να παρέχουν στους κρατουμένους τους ενδυμασία που θα τους εξασφαλίζει ζεστασιά ή δροσιά, αναλόγως του τι είναι αναγκαίο για την υγεία τους, ενώ συγχρόνως απαγορεύουν να είναι η ενδυμασία αυτή ταπεινωτική ή εξευτελιστική. Υποχρεώνουν επίσης τα κράτη να διατηρούν την εν λόγω ενδυμασία καθαρή και υγιεινή ή να προσφέρουν στους κρατουμένους τα μέσα για τη διατήρηση αυτής της καθαριότητας και υγιεινής.

Οι στολές των κρατουμένων

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών οι κρατούμενοι υποχρεούνται να φορούν στολή η οποία τους παρέχεται από τη φυλακή. Η υποχρέωση αυτή συνήθως αιτιολογείται με επιχειρήματα τα οποία στηρίζονται στην ανάγκη για ασφάλεια και ισότητα. Αν εξαιρέσει, ίσως, κανείς τις περιπτώσεις ορισμένων κρατουμένων για τους οποίους τίθεται εμφανώς ζήτημα υψηλού κινδύνου απόδρασης ή εν γένει ασφαλείας, δεν υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος για τον οποίο θα πρέπει η χρήση στολής από τους κρατουμένους να αποτελεί τον κανόνα. Ορισμένες χώρες δεν έχουν επαρκείς πόρους για τη χορήγηση στους κρατουμένους της προβλεπόμενης ενδυμασίας και αξιώνουν την προμήθειά της από τους ίδιους. Σε άλλα συστήματα, όσοι κρατούμενοι δεν είναι επίφοβοι απόδρασης δικαιούνται να φορούν ρούχα της επιλογής τους. Τέτοια ρούχα επίσης επιτρέπεται να φορούν, σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών, και οι γυναίκες κρατούμενες. Γενικά οι έγκλειστοι εκτιμούν δεόντως τη δυνατότητα να φορούν ρούχα από τον έξω κόσμο που τους είναι γνώριμα και ενισχύουν την αίσθηση της ατομικής τους ταυτότητας.

Η στολή της φυλακής δεν θα πρέπει να αποτελεί μέρος ενός τιμωρητικού μηχανισμού ούτε θα πρέπει να στοχεύει στον εξευτελισμό του ατόμου που τη φορά. Για τον λόγο αυτό, οι διοικήσεις των φυλακών έχουν εγκαταλείψει την, περιττή πλέον, απαίτηση να φορούν οι κρατούμενοι στολές με ρίγες ή λωρίδες.

Ο κάθε κρατούμενος θα πρέπει να έχει πρόσβαση σε υπηρεσία πλυντηρίων, έτσι ώστε να μπορούν να πλένονται τακτικά όλα του τα ρούχα και κυρίως αυτά που έρχονται σε επαφή με το δέρμα. Αυτές οι εργασίες καθαριότητας μπορούν να

πραγματοποιούνται είτε ομαδικά είτε ατομικά. Απαραίτητη επίσης είναι και η αναγνώριση των ιδιαίτερων αναγκών που έχουν σε αυτό το ζήτημα οι γυναίκες κρατούμενες, για τις οποίες γίνεται λόγος στο κεφάλαιο 18 του παρόντος εγχειριδίου.

Κλινοστρωμνή

Το είδος της κλίνης και της κλινοστρωμνής είναι κάτι που μπορεί να ποικίλλει, ανάλογα με την τοπική παράδοση. Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών οι κρατούμενοι κοιμούνται κατά κανόνα σε υπερυψωμένες κλίνες. Σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα σε εκείνες που ανήκουν σε γεωγραφικές περιοχές με υψηλές θερμοκρασίες, είθισται να τοποθετείται το στρώμα ή η κλινοστρωμνή απευθείας πάνω στο έδαφος. Τα ισχύοντα επί του θέματος για τους κρατούμενους θα πρέπει να συνάδουν με τις τοπικές συνήθειες. Αυτό που έχει σημασία είναι να διαθέτει κάθε κρατούμενος τη δική του κλίνη ή στρώμα, τον δικό του χώρο για ύπνο, καθώς και καθαρή κλινοστρωμνή.

Σε ορισμένες χώρες το πρόβλημα του υπερσυνωστισμού είναι τόσο έντονο, που οι κρατούμενοι είναι υποχρεωμένοι να κοιμούνται με βάρδιες, χρησιμοποιώντας εκ περιτροπής, ο ένας μετά τον άλλον, τις διαθέσιμες κλίνες ή τους διαθέσιμους χώρους για ύπνο. Η πρακτική αυτή είναι απαράδεκτη. Αν ο υπερσυνωστισμός αγγίζει τέτοια επίπεδα, η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να εξασφαλίσει ότι οι κρατικές υπηρεσίες που είναι αρμόδιες να αποφασίζουν για τον εγκλεισμό των ανθρώπων στη φυλακή είναι ενημερωμένες για την κατάσταση που επικρατεί εκεί και για τις επιπτώσεις των αποφάσεών τους.

Τουαλέτα και μέσα καθαριότητας

Εφόσον οι άνθρωποι που βρίσκονται στη φυλακή αντιμετωπίζουν συχνά σοβαρούς περιορισμούς στη δυνατότητα κίνησής τους στον χώρο, είναι σημαντικό να έχουν τακτική πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής. Οι κρατούμενοι θα πρέπει να έχουν απεριόριστη πρόσβαση σε τουαλέτα και σε καθαρό νερό. Θα πρέπει επίσης να υπάρχουν κατάλληλες εγκαταστάσεις που να τους επιτρέπουν να κάνουν μπάνιο ή ντους ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Τα ζητήματα αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία, όταν οι κρατούμενοι περνούν μεγάλα χρονικά διαστήματα σε χώρους διαβίωσης στους οποίους παρατηρείται υπερσυνωστισμός. Οι ισχύουσες επί του θέματος ρυθμίσεις δεν θα πρέπει να είναι ταπεινωτικές για τους κρατούμενους, υποχρεώνοντάς τους, για παράδειγμα, να κάνουν ντους σε κοινή θέα.

«Οι κρατούμενοι ... διαθέτουν συνεταιρικά καταστήματα για το σύνολο των εγκλείστων. Οι εισπράξεις κάθε τέτοιου καταστήματος αποταμιεύονται από τους κρατουμένους που το διευθύνουν οι ίδιοι. Τα χρήματα αυτά διατίθενται για την αγορά ειδών, όπως σαπουνιών και άλλων αντικειμένων, για τους κρατουμένους. Στη φυλακή της Αντίς Αμπέμπα, για παράδειγμα, η επιτροπή παρέχει σε κάθε έγκλειστο δύο σαπούνια μηνιαίως».¹¹

(Έκθεση του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική, επίσκεψη στην Αιθιοπία, 2004)

Η εξασφάλιση της ενδεδειγμένης υγιεινής στις φυλακές είναι απαραίτητη, όχι μόνο διότι εκπληρώνει το δικαίωμα που έχει κάθε άνθρωπος για τη διατήρηση της σωματικής καθαριότητας και του αυτοσεβασμού του, αλλά και επειδή αποτελεί έναν τρόπο μείωσης του ενδεχομένου μετάδοσης ασθενειών στους κρατουμένους και στα μέλη του προσωπικού. Οι εγκαταστάσεις υγιεινής πρέπει να είναι προσβάσιμες και καθαρές. Επίσης πρέπει να παρέχουν την ιδιωτικότητα που είναι αναγκαία για τη διασφάλιση της αξιοπρέπειας και του αυτοσεβασμού του κάθε κρατουμένου.

Οι ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών κρατουμένων σε ό,τι αφορά την παροχή ειδών υγιεινής, πρέπει να εκπληρώνονται με σεβασμό στην αξιοπρέπειά τους. Οι έγκλειστες γυναίκες δεν θα πρέπει να υποχρεώνονται να ζητούν την παροχή τέτοιων ειδών από άνδρες υπαλλήλους.

Τροφή και νερό

Μια από τις βασικότερες υποχρεώσεις που έχει η σωφρονιστική διοίκηση απέναντι σε όλους τους κρατουμένους είναι η παροχή επαρκούς ποσότητας τροφής και νερού, έτσι ώστε να εξασφαλίζει ότι δεν υποφέρουν από πείνα ή από κάποια ασθένεια που σχετίζεται με υποσιτισμό.

Σε περίπτωση έλλειψης τροφίμων, η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να διερευνήσει όλα τα ενδεχόμενα για την αξιοποίηση γης η οποία βρίσκεται εντός των φυλακών ή αποτελεί ιδιοκτησία τους και προσφέρεται για καλλιέργειες. Θα πρέπει επίσης να διερευνήσει τη δυνατότητα ενός διακανονισμού βάσει του οποίου θα αναλάβουν οι κρατούμενοι την πραγματοποίηση αυτών των καλλιεργειών.

«Αναφορικά με την αυτάρκεια στην παραγωγή τροφίμων, το Υπουργείο έχει πραγματοποιήσει θετικά βήματα προς την κατεύθυνση της εκπλήρωσης αυτού του

σκοπού. Οι κρατούμενοι ασχολούνται με ποικίλες δραστηριότητες οι οποίες στοχεύουν στο να καταστήσουν το Υπουργείο αυτόταρες σε ορισμένους άλλους τομείς. Η Ανοικτή Αγροτική Φυλακή της πόλης Divundu κατέχει 260 περίπου εκτάρια γης στα οποία οι κρατούμενοι καλλιεργούν λαχανικά, καλαμπόκι, mahangu* και άλλα είδη». ¹²

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της σωφρονιστικής υπηρεσίας της Ναμίμπια)

Τα γεύματα θα πρέπει να παρέχονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα καθ' όλη τη διάρκεια του εικοσιτετραώρου. Σε πολλές χώρες η παροχή του τελευταίου γεύματος της ημέρας το απόγευμα, χωρίς τη διάθεση επιπλέον φαγητού μέχρι το επόμενο πρωί, είναι κάτι το απαράδεκτο.

Θα πρέπει επίσης να γίνουν διευθετήσεις με βάση τις οποίες οι κρατούμενοι θα μπορούν να γευματίζουν σε αξιοπρεπείς συνθήκες. Θα πρέπει να τους χορηγούνται ατομικά σκεύη και θα πρέπει επίσης να έχουν τη δυνατότητα να τα διατηρούν καθαρά. Υπό κανονικές συνθήκες, δεν θα πρέπει να αναγκάζονται να τρώνε στον χώρο όπου κοιμούνται. Αν αυτό είναι αναγκαίο, θα πρέπει να διατίθεται για το φαγητό ένα ιδιαίτερο τμήμα του προαναφερθέντος χώρου.

Απαραίτητη επίσης είναι η τακτική πρόσβαση των κρατουμένων σε καθαρό νερό. Το νερό που προορίζεται για πόση θα πρέπει να είναι διαχωρισμένο από εκείνο που παρέχεται για την ικανοποίηση των αναγκών υγιεινής.

Σωματική άσκηση σε ανοικτό χώρο

Πολλοί κρατούμενοι, ιδιαίτερα δε οι υπόδικοι, περνούν το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου τους μέσα σε κλειστούς χώρους, σε συνθήκες οι οποίες προσφέρουν σχετικά περιορισμένες δυνατότητες μετακίνησης στις εγκαταστάσεις, καθώς και δυσχερή πρόσβαση σε φως και σε καθαρό αέρα. Υπό τις συνθήκες αυτές είναι απαραίτητο, για τη διαφύλαξη τόσο της σωματικής όσο και της ψυχικής τους υγείας, να τους παρέχεται η δυνατότητα αφενός να περνούν ένα επαρκές χρονικό διάστημα κάθε μέρα σε ανοικτό χώρο, αφετέρου να περπατούν ή να κάνουν γυμναστική.

Ο ελάχιστος συνιστώμενος χρόνος παραμονής σε ανοικτό χώρο είναι μία ώρα κάθε μέρα. Κατά τη διάρκεια αυτού του χρονικού διαστήματος, οι κρατούμενοι θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να περπατούν σε μια περιοχή σχετικά μεγάλης

* Mahangu: φυτό συγγενές προς το κεχρί (βλ. <http://en.wikipedia.org/wiki/Mahangu>). Τα προαναφερθέντα 260 εκτάρια ισούνται με 2.600 Km² (Σ.τ.Μ.).

έκτασης και, αν αυτό είναι εφικτό, να βλέπουν φυσική βλάστηση. Η πρακτική που εφαρμόζουν ορισμένες χώρες, η οποία συνίσταται στην, επί μία ώρα κάθε μέρα, χρήση μικρών περιτειχισμένων προαυλίων – τα οποία, ουσιαστικά, είναι κελιά χωρίς οροφή – από ένα μεγάλο αριθμό κρατουμένων, είναι κάτι που δεν εκπληρώνει την υποχρέωση παροχής της δυνατότητας για υπαίθρια σωματική άσκηση.

Το δικαίωμα της σωματικής άσκησης σε υπαίθριο χώρο ισχύει για όλους τους κρατουμένους, περιλαμβανομένων και εκείνων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής απομόνωση ή τιμωρία.

Το καθήκον της φροντίδας

Σε χώρες όπου το βιοτικό επίπεδο του γενικού πληθυσμού είναι ιδιαίτερα χαμηλό, διατυπώνεται μερικές φορές η άποψη ότι οι κρατούμενοι δεν αξίζουν ανθρώπινες και αξιοπρεπείς συνθήκες κράτησης. Αν οι άνδρες και οι γυναίκες που δεν ζουν στη φυλακή πρέπει να αγωνιστούν για την επιβίωσή τους ή αν δεν έχουν αρκετή τροφή για τον εαυτό τους ή για τα παιδιά τους, γιατί θα πρέπει να ανησυχεί κανείς για τις συνθήκες κράτησης εκείνων που έχουν παραβιάσει τον νόμο; Το ερώτημα αυτό είναι δύσκολο να απαντηθεί· ωστόσο, επιδέχεται απάντηση. Απλώς, αν η Πολιτεία ασκήσει το δικαίωμά της να στερήσει από ένα άτομο την ελευθερία του, όποιος και αν είναι ο λόγος αυτής της στέρησης, τότε πρέπει να εκπληρώσει και την υποχρέωση που έχει για τη διασφάλιση της ευπρεπούς και ανθρωπιστικής μεταχείρισης αυτού του ατόμου. Το γεγονός ότι οι μη έγκλειστοι πολίτες δυσκολεύονται να ζήσουν αξιοπρεπώς δεν πρέπει ποτέ να προβάλλεται από την Πολιτεία ως δικαιολογία για να μη μεταχειρίζεται με αξιοπρέπεια όσα άτομα τελούν υπό τη φροντίδα της. Η αρχή αυτή αγγίζει τον πυρήνα της δημοκρατικότητας μιας κοινωνίας - έναν πυρήνα κατά τον οποίο τα όργανα της Πολιτείας πρέπει να θεωρούνται παράδειγμα προς μίμηση για όλους τους πολίτες όσον αφορά τη μεταχείριση την οποία επιφυλάσσουν σε όλους τους πολίτες.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 26:

«Ο ιατρός θα επιθεωρεί τακτικά και θα συμβουλεύει τον διευθυντή σχετικά με:

1. την ποσότητα, την ποιότητα, την ετοιμασία και τη διανομή του φαγητού,
2. την υγιεινή και την καθαριότητα του καταστήματος και των κρατουμένων,

3. τις εγκαταστάσεις υγιεινής, τη θέρμανση, τον φωτισμό και τον εξαερισμό του καταστήματος,
4. την καταλληλότητα και την καθαριότητα του ιματισμού και της κλινοστρωμνής των κρατουμένων,
5. την τήρηση των κανόνων που αφορούν τη φυσική αγωγή και τις αθλοπαιδιές, όταν δεν υπάρχει εξειδικευμένο προσωπικό το οποίο να είναι επιφορτισμένο με αυτές τις δραστηριότητες».

Εφαρμογή

Ο ρόλος του ιατρού

Ο ιατρός δεν είναι υπεύθυνος μόνο για την παροχή υγειονομικής περίθαλψης στους κρατουμένους. Στο πλαίσιο του ευρύτερου ρόλου του, οφείλει να παρακολουθεί τις συνέπειες που έχει το περιβάλλον της φυλακής για την υγεία και να διασφαλίζει την ενημέρωση της διοίκησης της φυλακής για την ύπαρξη μειονεκτημάτων που μπορεί να επιβαρύνουν την υγεία.

Η εισαγωγή ενός ατόμου στη φυλακή είναι μια χρονική στιγμή αδυναμίας

Στη δημιουργία ενός κλίματος το οποίο σέβεται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια μπορούν να συμβάλουν πολλές άλλες όψεις του καθεστώτος που επικρατεί σε μια φυλακή: οι όψεις αυτές εξετάζονται σε επόμενα κεφάλαια του παρόντος εγχειριδίου. Οι διαδικασίες που ακολουθούνται κατά την αρχική άφιξη ενός κρατουμένου στη φυλακή μπορεί να είναι πρωταρχικής σημασίας, διότι κατά τη διάρκεια αυτού του γεγονότος ο κρατούμενος συχνά αισθάνεται ιδιαίτερα φοβισμένος και αποπροσανατολισμένος. Οι διαδικασίες εισαγωγής εξετάζονται και στο κεφάλαιο 4, δεδομένου ότι ορισμένες πτυχές της σχετίζονται ιδιαίτερα με την πρόληψη των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης.

Η αναγκαιότητα της ιατρικής εξέτασης

Ένα άτομο θα πρέπει όσο το δυνατόν συντομότερα μετά την εισαγωγή του στη φυλακή να υποβληθεί σε ιατρική εξέταση από ιατρό ο οποίος διαθέτει τα

απαιτούμενα προσόντα. Θα πρέπει επίσης να του προσφερθεί κάθε αναγκαία ιατρική φροντίδα. Όλα αυτά θα πρέπει να παρασχεθούν δωρεάν.

«Η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT) έχει τονίσει επανειλημμένα στο παρελθόν τη σημασία την οποία έχει η ιατρική εξέταση των κρατουμένων κατά την εισαγωγή τους στις φυλακές, ιδιαίτερα δε σε εκείνες που αποτελούν σημεία εισόδου στο εν γένει σωφρονιστικό σύστημα. Η εν λόγω εξέταση είναι απολύτως αναγκαία, με σκοπό ιδίως την πρόληψη των αυτοκτονιών και της εξάπλωσης μεταδοτικών νοσημάτων και τη διασφάλιση της έγκαιρης καταγραφής τυχόν τραυματισμών. Η εξέταση ενός κρατουμένου κατά την εισαγωγή του στη φυλακή μπορεί να διενεργείται από ιατρό ή από πτυχιούχο νοσηλευτή ο οποίος λογοδοτεί σε ιατρό».¹³

(Εκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων [CPT] με θέμα επίσκεψή της στη Δανία το 2008)

Ο ρόλος ενός πτυχιούχου νοσηλευτή

Σε μερικές φυλακές ίσως είναι δύσκολη η εξέταση από τον ιατρό όλων των κρατουμένων αμέσως μετά την εισαγωγή τους. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι δεν υπάρχει στη φυλακή εσωτερικός ειδικευόμενος ιατρός ή στο ότι ο αριθμός των εισερχόμενων κρατουμένων είναι τόσο μεγάλος, που ο ιατρός αδυνατεί, ενδεχομένως, να τους υποβάλει αμέσως όλους σε πλήρη κλινική εξέταση, ιδιαίτερα αν η άφιξή τους πραγματοποιείται το απόγευμα. Σε αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να θεσμοθετηθεί η διενέργεια κάποιας αρχικής εξέτασης όλων των κρατουμένων από έναν πτυχιούχο νοσηλευτή, ενώ ο ιατρός θα βλέπει μόνο εκείνους οι οποίοι προφανώς δεν είναι καλά ή αυτούς οι οποίοι του παραπέμπονται από τον νοσηλευτή. Με αυτή τη ρύθμιση ο ιατρός θα υποβάλλει σε πλήρη ιατρική εξέταση όλους τους νεοεισερχόμενους κρατουμένους την ημέρα μετά την εισαγωγή τους στη φυλακή.

Το δικαίωμα της πρόσβασης των κρατουμένων σε υγειονομική περίθαλψη, οι ποιοτικές προδιαγραφές που πρέπει να διέπουν την εν λόγω περίθαλψη, καθώς και άλλα συναφή ζητήματα εξετάζονται στο κεφάλαιο 6 του παρόντος εγχειριδίου.

Οι γυναίκες χρειάζονται ειδική προστασία

Λαμβάνοντας υπόψη τον μεγάλο αριθμό γυναικών κρατουμένων που έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση, τα μέλη του προσωπικού που εργάζονται στον χώρο εισαγωγής των γυναικείων φυλακών θα πρέπει να λαμβάνουν πρόσθετη εκπαίδευση, έτσι ώστε να είναι ενήμερα για τα ευαίσθητα ζητήματα που σχετίζονται με αυτή τη συγκεκριμένη μορφή κακοποίησης.

«Πρέπει να βρούμε καλύτερους τρόπους να ... απαλύνουμε τις εμπειρίες του εγκλεισμού. Ένα παράδειγμα αυτών των εμπειριών είναι η τακτική, επαναληπτική, περιττή και σε υπερβολικό βαθμό διεξαγωγή στις γυναικείες φυλακές σωματικών ερευνών κατά τις οποίες αφαιρείται το σύνολο των ενδυμάτων – μια πρακτική η οποία είναι ταπεινωτική και εξευτελιστική, παραβιάζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και, συγχρόνως, συνιστά τρομακτική εισβολή στην προσωπική ζωή του ατόμου. Για τις γυναίκες που έχουν υποστεί κακοποίηση, ιδιαίτερα μάλιστα σεξουαλική κακοποίηση, η εν λόγω πρακτική αποτελεί μια αποκρουστική γνωριμία με τη ζωή στη φυλακή και, συγχρόνως, μια ανεπιθύμητη υπενθύμιση της προτέρας θυματοποίησής τους».¹⁴

(Υπουργείο Εσωτερικών Ηνωμένου Βασιλείου, Έκθεση Corston, 2007)

Σωματικές έρευνες

Η υποβολή όλων των κρατουμένων σε πλήρη σωματική έρευνα κατά τη διάρκεια της αρχικής τους εισαγωγής στη φυλακή αποτελεί κάτι το σύνηθες. Οι έρευνες αυτές θα πρέπει να διενεργούνται από άτομα του ίδιου φύλου και με τρόπο ο οποίος να συνάδει με την αξιοπρέπεια των ατόμων που υποβάλλονται σε αυτές. Το ζήτημα της έρευνας εξετάζεται εκτενέστερα στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου.

«Σε ό,τι αφορά τις προσωπικές και σωματικές έρευνες, θα πρέπει να εξασφαλιστεί με τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων ότι διενεργούνται με τρόπο ο οποίος συνάδει με την αξιοπρέπεια του ατόμων που υποβάλλονται σε αυτές. Τα άτομα τα οποία υποβάλλονται σε σωματική έρευνα από κρατικούς αξιωματούχους ή από ιατρικό προσωπικό που ενεργεί κατόπιν εξουσιοδότησης του κράτους, θα πρέπει να εξετάζονται μόνο από άτομα του ίδιου φύλου».¹⁵

(Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, *Το δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, της οικογένειας, της κατοικίας και της αλληλογραφίας και η προστασία της τιμής και της υπόληψης [Άρθρο 17], Γενικό Σχόλιο, 2001*)

Ενημέρωση των κρατουμένων

Τόσο η έναρξη όσο και η συνέχιση της ζωής στη φυλακή θα πρέπει να διέπονται από ένα πλαίσιο δικαιοσύνης και αμεροληψίας, κατά τρόπο ώστε να ελαχιστοποιείται το αίσθημα αδυναμίας των κρατουμένων και να τους καθίσταται σαφές το γεγονός ότι παραμένουν πολίτες με δικαιώματα και υποχρεώσεις. Κάτι τέτοιο ενδέχεται να έχει ιδιαίτερη σημασία για εκείνους που φυλακίζονται πρώτη φορά. Μετά την αρχική εισαγωγή στη φυλακή, θα πρέπει το συντομότερο δυνατόν να πραγματοποιούνται ορισμένες ενέργειες που θα εξασφαλίζουν ότι ο κάθε κρατούμενος είναι ενήμερος τόσο για τους κανονισμούς της φυλακής όσο και για το τι αναμένεται από αυτόν και τι μπορεί ο ίδιος να περιμένει από το σωφρονιστικό προσωπικό. Αν είναι εφικτό, θα πρέπει να δίνεται σε κάθε κρατούμενο από ένα αντίγραφο των κανονισμών της φυλακής.

Πρόνοια για εκείνους οι οποίοι αδυνατούν να διαβάσουν

Είναι απαραίτητο επίσης να λαμβάνονται μέτρα προκειμένου να διασφαλίζεται η κατανόηση των προαναφερθεισών, σημαντικών πληροφοριών από τους κρατουμένους που αγνοούν την τοπική γλώσσα, είναι αναλφάβητοι ή πάσχουν από κάποια αναπηρία. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με διάφορους τρόπους: με την ανάθεση σε ένα άτομο του έργου της ανάγνωσης και της εξήγησης των κανόνων, με την εύρεση ενός ατόμου που μιλάει την ίδια γλώσσα με τον, μη δυνάμενο να διαβάσει, κρατούμενο και, σε ορισμένες χώρες, με τη χρήση οπτικοακουστικών μέσων. Είναι δε ιδιαίτερα σημαντικό να είναι οι κρατούμενοι ενήμεροι για το δικαίωμά τους να υποβάλλουν αιτήματα και παράπονα, όπως αναφέρεται στο κεφάλαιο 9 του παρόντος εγχειριδίου.

Ο χειρισμός μεγάλου αριθμού αφίξεων κρατουμένων

Ο τρόπος με τον οποίο εκτελούν τα καθήκοντά τους τα μέλη του προσωπικού που εργάζονται στον χώρο εισαγωγής των κρατουμένων μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τον αριθμό των κρατουμένων οι οποίοι εισάγονται ή αποφυλακίζονται κατά τη διάρκεια μίας ημέρας. Σε φυλακές όπου εκτίονται μακροχρόνιες ποινές, οι

κρατούμενοι που εισάγονται ή αποφυλακίζονται κατά τη διάρκεια ενός μήνα μπορεί να είναι πολύ λίγοι. Εν τω μεταξύ περιπτώσεις το προσωπικό δεν θα αισθάνεται μεγάλη πίεση και θα μπορεί, επομένως, να αφιερώνει ένα εύλογης διάρκειας χρονικό διάστημα για ενασχόληση με τον κάθε κρατούμενο, ξεχωριστά. Σε μεγάλες φυλακές, που βρίσκονται σε αστικές περιοχές και χρησιμοποιούνται για την κράτηση κυρίως υποδίκων ή καταδίκων που εκτίουν βραχύχρονες ποινές, μπορεί κάθε μέρα (πολλές φορές, ακόμη και μέσα σε χρονικό διάστημα λίγων ωρών) να περνούν από τον χώρο εισαγωγής δεκάδες ή ακόμη και εκατοντάδες κρατούμενοι. Σε αυτή την περίπτωση το προσωπικό πρέπει να εποπτεύεται και να στηρίζεται επαρκώς από τη διοίκηση.

Η εκπαίδευση του προσωπικού που εργάζεται στον χώρο εισαγωγής της φυλακής

Ο χώρος εισαγωγής μπορεί να εμπνέει ιδιαίτερο φόβο στους νεοεισερχόμενους κρατούμενους. Τα μέλη του προσωπικού που είναι υπεύθυνα για τη διεκπεραίωση της εισαγωγής των κρατουμένων πρέπει να είναι ειδικά εκπαιδευμένα, έτσι ώστε να γνωρίζουν πώς να διατηρούν τη δύσκολη ισορροπία ανάμεσα στον σταθερό έλεγχο, με τον οποίο καθίσταται σαφές στον κρατούμενο ότι η φυλακή είναι ένας καλά οργανωμένος χώρος, και στην κατανόηση του άγχους που μπορεί να αισθάνεται καθώς εισέρχεται σε αυτόν τον παράξενο, νέο κόσμο. Δεν είναι όλα τα μέλη του προσωπικού κατάλληλα γι' αυτή τη συγκεκριμένη εργασία. Τα άτομα που απασχολούνται στον χώρο εισαγωγής των κρατουμένων θα πρέπει να είναι προσεκτικά επιλεγμένα και να λαμβάνουν ειδική εκπαίδευση, έτσι ώστε να επιτελούν το έργο τους με ευαισθησία και αυτοπεποίθηση.

6. Κρατούμενοι και υγειονομική περίθαλψη

Το πλαίσιο

Το δικαίωμα στην καλή υγεία

Τα έγκλειστα άτομα διατηρούν το θεμελιώδες δικαίωμα να απολαύουν καλής υγείας, σωματικής και ψυχικής. Επίσης διατηρούν το δικαίωμα της πρόσβασης σε ιατρική περίθαλψη η οποία να βρίσκεται στο ίδιο, τουλάχιστον, επίπεδο με αυτή που προσφέρεται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (Άρθρο 12) κατοχυρώνει

«το δικαίωμα κάθε προσώπου να απολαύει της καλύτερης δυνατής σωματικής και ψυχικής υγείας».

Για τους κρατούμενους ισχύουν πρόσθετες εγγυήσεις

Παράλληλα με αυτά τα θεμελιώδη δικαιώματα που αφορούν όλους τους ανθρώπους, για τους κρατούμενους ισχύουν πρόσθετες εγγυήσεις οι οποίες απορρέουν από την ίδια την ιδιότητα του κρατουμένου την οποία έχουν. Όταν ένα κράτος στερεί από κάποιους ανθρώπους την ελευθερία τους, αναλαμβάνει συγχρόνως και την ευθύνη να μεριμνά για την υγεία τους – σε ό,τι αφορά τόσο τις συνθήκες κράτησης που τους επιβάλλει όσο και την εξατομικευμένη μεταχείριση που ενδεχομένως είναι αναγκαία εξαιτίας των εν λόγω συνθηκών.

Ελαχιστοποίηση των κινδύνων

Η καλή υγεία είναι κάτι σημαντικό για όλους. Επηρεάζει τη συμπεριφορά των ανθρώπων και την ικανότητά τους να λειτουργούν ως μέλη του κοινωνικού συνόλου. Είναι επίσης κάτι που στην κλειστή κοινωνία της φυλακής αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Η φυλάκιση μπορεί εκ φύσεως να επηρεάσει δυσμενώς τόσο τη σωματική όσο και την ψυχική υγεία των κρατουμένων. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις, επομένως, είναι υπεύθυνες όχι μόνο για την παροχή ιατρικής περίθαλψης αλλά και για τη δημιουργία συνθηκών οι οποίες θα προάγουν την

ευεξία τόσο των κρατούμενων όσο και του σωφρονιστικού προσωπικού. Όταν ένας κρατούμενος αποφυλακίζεται, δεν θα πρέπει να βρίσκεται σε χειρότερη κατάσταση από αυτή στην οποία βρισκόταν κατά την έναρξη της κράτησής του. Η απαίτηση αυτή αφορά όλες τις επιμέρους όψεις της ζωής στη φυλακή· ιδιαίτερα, όμως, αφορά την υγειονομική περίθαλψη.

Τα προϋπάρχοντα προβλήματα υγείας των κρατούμενων

Πολλοί κρατούμενοι αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας ήδη πριν από την έναρξη της κράτησης, τα οποία μπορεί να οφείλονται σε παραμέληση της υγείας τους, σε καταχρήσεις ή και στον τρόπο ζωής τους. Ένας μεγάλος αριθμός κρατούμενων προέρχεται από τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα και αυτό αντανακλάται στα προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζει. Τα προβλήματα αυτά, τα οποία μεταφέρονται και στη φυλακή, είναι ασθένειες που δεν έχουν τύχει θεραπείας, εθισμοί και προβλήματα ψυχικής υγείας. Οι εν λόγω κρατούμενοι χρειάζονται ιδιαίτερη στήριξη, την οποία χρειάζονται και πολλοί άλλοι έγκλειστοι των οποίων η ψυχική υγεία επηρεάζεται δυσμενώς και σε σημαντικό βαθμό από την κράτηση καθ' εαυτήν.

«Οι φυλακές στις οποίες διαβιούν κρατούμενοι που πάσχουν από λοιμώδη νοσήματα και στις οποίες επικρατεί υπερσυνωστισμός και κακές συνθήκες υγιεινής, συνιστούν μια κυρίαρχη απειλή εξάπλωσης μεταδοτικών νοσημάτων στην περιοχή. Η υγεία στις φυλακές πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα».

(Δήλωση των επικεφαλής των κυβερνήσεων στην 4^η Σύνοδο Κορυφής των κρατών της Βαλτικής με θέμα την απειλή των μεταδοτικών νοσημάτων. Διατυπώθηκε στην Αγία Πετρούπολη στις 10 Ιουνίου 2002)

Ευρέως διαδεδομένα μεταδοτικά νοσήματα

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών ένα υψηλό ποσοστό του συνόλου των κρατούμενων πάσχει από μεταδοτικά νοσήματα, όπως είναι η φυματίωση, οι ηπατίτιδες και το HIV/AIDS. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις είναι υπεύθυνες να εξασφαλίσουν ότι όσοι εισέρχονται στη φυλακή - κατά κύριο λόγο οι κρατούμενοι αλλά και το προσωπικό, όπως και οι επισκέπτες - δεν εκτίθενται σε κίνδυνο μετάδοσης αυτών των νοσημάτων. Η μη θεραπευτική αντιμετώπιση των εν λόγω νόσων θα έχει ως αποτέλεσμα να μετατραπούν σε πρόβλημα για την υγεία του

ευρύτερου κοινωνικού συνόλου, εξαιτίας της επαφής ανάμεσα στη φυλακή και τον έξω κόσμο (μέσω του προσωπικού και των επισκεπτών) αλλά και λόγω της τελικής επιστροφής των κρατούμενων στην κοινωνία μετά την αποφυλάκισή τους.

Κρατούμενοι μεγάλης ηλικίας

Σε ορισμένες χώρες η αυξανόμενη επιβολή μακρόχρονων ή αορίστου διαρκείας ποινών οδηγεί σε αύξηση, μεταξύ του εγκάθειρκτου πληθυσμού, των προβλημάτων υγείας που σχετίζονται με την ηλικία. Ορισμένα σωφρονιστικά συστήματα έρχονται αντιμέτωπα με το πρόβλημα της φροντίδας κρατούμενων που είναι σωματικά ανήμποροι ή πάσχουν από άνοια. Το γεγονός αυτό απαιτεί από τις σωφρονιστικές διοικήσεις τη λήψη πρόσθετων μέτρων για τη διασφάλιση του σχεδιασμού και της παροχής της ενδεδειγμένης υγειονομικής περίθαλψης. Τα γενικά ζητήματα που αφορούν τους ηλικιωμένους κρατούμενους εξετάζονται στο κεφάλαιο 19 του παρόντος εγχειριδίου.

Υποχρέωση, ακόμη και σε εποχές οικονομικής δυσπραγίας

Ορισμένες χώρες αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες για την παροχή στο σύνολο του πληθυσμού τους υγειονομικής περίθαλψης που να βρίσκεται σε ανεκτό επίπεδο. Ακόμη όμως και σε αυτές τις περιπτώσεις, οι κρατούμενοι δικαιούνται την παροχή της καλύτερης δυνατής υγειονομικής περίθαλψης, η οποία θα πρέπει επίσης να τους προσφέρεται δωρεάν. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT) έχει δηλώσει ότι, ακόμη και σε εποχές σοβαρής οικονομικής δυσπραγίας, τίποτα δεν μπορεί να απαλλάξει το κράτος από την υποχρέωσή του να προσφέρει τα αναγκαία στα άτομα από τα οποία έχει στερήσει την ελευθερία τους. Η εν λόγω επιτροπή έχει επίσης καταστήσει σαφές ότι σε αυτά συγκαταλέγεται και η επαρκής ποσότητα κατάλληλων ιατρικών ειδών.¹⁶

Το δικαίωμα στην υγειονομική περίθαλψη

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οι κρατούμενοι, όποια και αν είναι η φύση του αδικήματός τους, διατηρούν όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα που έχουν οι άνθρωποι, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος να απολαύουν της καλύτερης δυνατής σωματικής και ψυχικής υγείας. Τα συναφή διεθνή κείμενα προσδιορίζουν με μεγαλύτερη σαφήνεια τι συνεπάγονται όλα αυτά, σε ό,τι αφορά την παροχή υγειονομικής περίθαλψης από τις σωφρονιστικές διοικήσεις.

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Αρχή 9:

«Οι κρατούμενοι θα έχουν δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας που είναι διαθέσιμες στη χώρα, χωρίς διακρίσεις βασιζόμενες στη νομική τους κατάσταση».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 24:

«Στο άτομο το οποίο τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα προσφέρεται κατάλληλη ιατρική εξέταση όσο το δυνατόν συντομότερα μετά την εισαγωγή του στον χώρο κράτησης και στη συνέχεια θα παρέχεται ιατρική περίθαλψη και θεραπεία, όποτε αυτό είναι αναγκαίο. Η εν λόγω περίθαλψη και θεραπεία θα χορηγούνται δωρεάν».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 10:

«Όλοι οι προβλεπόμενοι για τους κρατούμενους χώροι διαμονής και ιδιαίτερα οι χώροι που προορίζονται για τον ύπνο, θα εκπληρώνουν όλες τις απαιτήσεις για τη διαφύλαξη της υγείας, ενώ θα δίνεται η δέουσα προσοχή στις κλιματικές συνθήκες και κυρίως στα κυβικά μέτρα αέρα και στην ελάχιστη επιφάνεια δαπέδου (τα οποία αναλογούν σε κάθε κρατούμενο), στον φωτισμό, στη θέρμανση και στον εξαερισμό».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 22:

- 1) «Σε κάθε κατάσταση θα διατίθενται οι υπηρεσίες τουλάχιστον ενός ειδικευμένου ιατρού, ο οποίος θα πρέπει να έχει και ορισμένες γνώσεις ψυχιατρικής. Οι ιατρικές υπηρεσίες θα πρέπει να οργανώνονται σε στενή συνεργασία με τη γενική διεύθυνση υγείας της τοπικής κοινότητας ή της χώρας. Θα περιλαμβάνουν ψυχιατρική υπηρεσία για τη διάγνωση και, όταν χρειάζεται, τη θεραπεία ψυχικών διαταραχών».
- 2) «Οι ασθενείς κρατούμενοι οι οποίοι χρειάζονται ειδική θεραπεία θα μέτγονται σε ειδικά καταστήματα ή σε πολιτικά νοσοκομεία. Αν σε ένα κατάστημα υπάρχουν νοσοκομειακές εγκαταστάσεις, ο εξοπλισμός, το υλικό και τα φαρμακευτικά τους προϊόντα θα είναι κατάλληλα για την ιατρική περίθαλψη και θεραπεία των ασθενών κρατουμένων. Οι εν λόγω εγκαταστάσεις θα είναι στελεχωμένες με προσωπικό το οποίο θα απαρτίζεται από κατάλληλα εκπαιδευμένους υπαλλήλους».
- 3) «Σε κάθε κρατούμενο θα προσφέρονται υπηρεσίες ειδικευμένου οδοντιάτρου».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 25:

«Ο ιατρός θα φροντίζει για τη σωματική και την ψυχική υγεία των κρατουμένων και θα πρέπει να παρακολουθεί καθημερινά όλους τους ασθενείς κρατουμένους, όλους όσοι δηλώνουν ασθενείς, καθώς και κάθε κρατούμενο ο οποίος προσελκύει ιδιαίτερα την προσοχή του».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 62:

«Οι ιατρικές υπηρεσίες του καταστήματος θα επιδιώκουν την επισήμανση και τη θεραπεία οποιασδήποτε σωματικής ή ψυχικής ασθένειας ή μειονεξίας που μπορεί να παρεμποδίσει την κοινωνική αναπροσαρμογή ενός κρατουμένου. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, θα παρέχονται όλες οι αναγκαίες ιατρικές, χειρουργικές και ψυχιατρικές υπηρεσίες».

Αρχές Ιατρικής Δεοντολογίας των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τον ρόλο του προσωπικού υγείας, ιδίως των ιατρών, για την προστασία των ατόμων τα οποία τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση από τα Βασανιστήρια και από Άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία, Αρχή 1:

«Το προσωπικό υγείας, ιδιαίτερα οι ιατροί, που είναι επιφορτισμένο με την ιατρική φροντίδα των ατόμων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση, έχει καθήκον να παρέχει προστασία της σωματικής και της ψυχικής τους υγείας και θεραπεία των ασθενειών τους η οποία θα έχει την ίδια ποιότητα και θα βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με αυτή που παρέχεται στα άτομα που δεν τελούν υπό κράτηση».

Εφαρμογή

Η ανάγκη παροχής εφάμιλλης περίθαλψης

Όποτε είναι δυνατόν, οι κρατούμενοι θα πρέπει να έχουν πλήρη πρόσβαση στις ιατρικές υπηρεσίες που διατίθενται και στην ευρύτερη κοινωνία. Στις περισσότερες χώρες η πρόσβαση αυτή περιορίζεται στην παροχή ειδικής ιατρικής φροντίδας, ενώ η γενική ιατρική περίθαλψη προσφέρεται μέσα στην ίδια τη φυλακή ή σε ειδικές ιατρικές μονάδες που συνδέονται με τις φυλακές. Η ιατρική θεραπευτική αγωγή και η νοσηλευτική φροντίδα που προσφέρονται από τη σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να είναι τουλάχιστον εφάμιλλες με αυτές που παρέχονται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Γενική ιατρική φροντίδα

Το ελάχιστο που οφείλει η σωφρονιστική διοίκηση να παρέχει σε κάθε φυλακή αποτελείται από τα εξής:

- αρχική ιατρική εξέταση των κρατουμένων αμέσως μετά την εισαγωγή τους στη φυλακή,
- τακτικές επισκέψεις των κρατουμένων, ως εξωτερικών ασθενών, σε ιατρούς,
- θεραπευτική αγωγή εκτάκτου ανάγκης,
- κατάλληλα εξοπλισμένες κτηριακές εγκαταστάσεις για την πραγματοποίηση της εξέτασης και της θεραπείας των κρατουμένων,

- επαρκή αποθέματα κατάλληλων φαρμάκων, παρασκευασμένων και χορηγουμένων από πτυχιούχους φαρμακοποιούς,
- μονάδες φυσικοθεραπείας και αποκατάστασης μετά τη θεραπεία,
- οποιαδήποτε ειδικά διαιτολόγια τα οποία μπορεί να χαρακτηρίζονται ιατρικώς αναγκαία.

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να εξασφαλίσουν ότι η γενικής φύσεως ιατρική περίθαλψη μπορεί να παρασχεθεί οποιαδήποτε χρονική στιγμή και χωρίς καθυστέρηση σε επείγοντα περιστατικά.

«Τέσσερεις κρατούμενοι, οι οποίοι ήταν φορείς του HIV, προσέφυγαν στο Ανώτατο Δικαστήριο της Νοτίου Αφρικής το 1997, διατεινόμενοι ότι τόσο οι ίδιοι όσο και άλλοι οροθετικοί συγκρατούμενοί τους δεν λάμβαναν την απαιτούμενη για την ασθένειά τους ιατρική περίθαλψη, περιλαμβανομένων και ειδικών φαρμάκων, όπως είναι το AZT.

Υποστήριξαν ότι η εν λόγω θεραπευτική αγωγή θα πρέπει να τους παρέχεται δωρεάν. Η διεύθυνση της σωφρονιστικής υπηρεσίας αντέτεινε ότι δεν υπήρχαν διαθέσιμα χρήματα για την παροχή ενός τόσο υψηλού επιπέδου περίθαλψης. Το Δικαστήριο απεφάνθη υπέρ των κρατουμένων και δήλωσε ότι θα πρέπει να λαμβάνουν τη δέουσα θεραπευτική αγωγή με δαπάνη του κράτους».¹⁷

(Van Biljon κατά Υπουργού Σωφρονιστικής Υπηρεσίας, 1997)

Δεσμοί με τις δημόσιες υπηρεσίες υγείας

Για όλα τα επιμέρους ζητήματα της ιατρικής περίθαλψης, οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να επιδιώκουν τη σύναψη και τη διατήρηση στενών δεσμών με παροχείς υπηρεσιών υγείας που λειτουργούν εκτός φυλακών. Η ύπαρξη αυτών των δεσμών όχι μόνο θα επιτρέπει τη συνέχιση της θεραπευτικής αγωγής ενός κρατουμένου, αλλά και θα καθιστά γενικώς τόσο τους κρατούμενους όσο και τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους ικανούς να ωφελούνται από τις ευρύτερες εξελίξεις στο πεδίο των θεραπειών, των επαγγελματικών προδιαγραφών και της εκπαίδευσης.

«Οι απεσταλμένοι στη Διεθνή Συνάντηση για τις Φυλακές και την Υγεία, η οποία πραγματοποιείται στη Μόσχα στις 23 και 24 Οκτωβρίου 2003, εκπροσωπώντας τα ανώτερα μέλη του προσωπικού των φυλακών και των δημόσιων υπηρεσιών υγείας

διαφόρων χωρών της Ευρώπης, επιθυμούν να επιστήσουν την προσοχή όλων των ευρωπαϊκών χωρών στη βασική ανάγκη ενοποίησης ή ύπαρξης στενών δεσμών μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών υγείας και της υγείας στις φυλακές».¹⁸

(*Η Διακήρυξη της Μόσχας*, Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, 2003)

Η υγειονομική περίθαλψη θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν

Η δωρεάν παροχή του συνόλου της απαιτούμενης ιατρικής φροντίδας και θεραπευτικής αγωγής είναι κάτι που έχει ιδιαίτερη σημασία για την υγειονομική περίθαλψη στις φυλακές. Το γεγονός αυτό ενδεχομένως χρήζει ιδιαίτερης προσοχής σε χώρες όπου η δωρεάν παροχή ιατρικής περίθαλψης στην ελεύθερη κοινωνία είναι περιορισμένη. Ιδιαίτερο δε πρόβλημα μπορεί να προκύψει σε χώρες με αυξανόμενο αριθμό κρατουμένων που εκτίουν μακρόχρονες ποινές και μπορεί να χρειάζονται δαπανηρή θεραπευτική αγωγή για περίπλοκες ή και θανατηφόρες ασθένειες. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να θεσπίσουν κατάλληλες ρυθμίσεις οι οποίες θα βασίζονται στις ανάγκες των κρατουμένων. Οφείλουν επίσης να εξασφαλίσουν ότι η εκάστοτε θεραπευτική αγωγή δεν υφίσταται περιορισμούς μόνο και μόνο επειδή θεωρείται πολύ ακριβή ή επειδή ο ασθενής είναι κρατούμενος.

Αρχική εξέταση

Το ζήτημα της ιατρικής εξέτασης ενός κρατουμένου κατά την αρχική του εισαγωγή στη φυλακή εξετάστηκε στο κεφάλαιο 5 του παρόντος εγχειριδίου. Για τη διενέργειά της τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, συντρέχουν ορισμένοι σημαντικοί λόγοι. Η εν λόγω ιατρική εξέταση:

- καθιστά τα μέλη του ιατρικού προσωπικού ικανά να διαγνώσουν οποιοσδήποτε ήδη υπάρχουσες ασθένειες και να διασφαλίσουν την παροχή της ενδεδειγμένης θεραπευτικής αγωγής,
- επιτρέπει την παροχή της κατάλληλης στήριξης στα άτομα που, ενδεχομένως, αντιμετωπίζουν το στερητικό σύνδρομο που οφείλεται στη διακοπή της χρήσης ναρκωτικών ουσιών,
- βοηθά στον εντοπισμό κάθε είδους τραυματισμών τους οποίους μπορεί να υπέστη ένας κρατούμενος κατά τη διάρκεια της αρχικής του κράτησης,

- επιτρέπει στα εκπαιδευμένα μέλη του προσωπικού να αξιολογούν την ψυχική κατάσταση των κρατουμένων και να παρέχουν κατάλληλη στήριξη σε εκείνους που είναι περισσότερο πιθανόν να προκαλέσουν βλάβη στον εαυτό τους.

Δεν είναι πάντοτε εφικτή η διενέργεια ιατρικής εξέτασης από έναν ιατρό σε όλους τους κρατουμένους αμέσως μετά την άφιξή τους στη φυλακή. Η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να διασφαλίσει την εξέταση κάθε κρατουμένου τουλάχιστον από έναν πτυχιούχο νοσηλευτή, ο οποίος μπορεί να αναφέρει στον ιατρό την τυχόν ύπαρξη κάποιου προβλήματος.

Στο πλαίσιο της διαδικασίας εισαγωγής τους οι κρατούμενοι θα πρέπει να ενημερώνονται με σαφήνεια για τα όσα διέπουν την παροχή υγειονομικής περίθαλψης στη φυλακή, καθώς και για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να ζητήσουν την πραγματοποίηση ιατρικής εξέτασης.

Ειδικές ιατρικές υπηρεσίες

Εκτός από την παροχή γενικής ιατρικής, οδοντιατρικής και ψυχιατρικής φροντίδας, η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να εξασφαλίσει, με τη θέσπιση κατάλληλων ρυθμίσεων, και την παροχή της δυνατότητας ειδικών ιατρικών εξετάσεων, καθώς και νοσοκομειακής περίθαλψης. Κάτι τέτοιο απαιτεί την ύπαρξη στενής σύνδεσης ανάμεσα στη φυλακή και τις ιατρικές υπηρεσίες της ευρύτερης κοινωνίας, δεδομένου ότι είναι απίθανο η υγειονομική υπηρεσία των φυλακών να μπορεί μόνη της να προσφέρει τις υπηρεσίες όλων των ιατρικών ειδικοτήτων. Κατά τον σχεδιασμό της παροχής ειδικής ιατρικής περίθαλψης θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις ανάγκες ευπαθών ομάδων, ιδιαιτέρως των γυναικών και των κρατουμένων προχωρημένης ηλικίας.

Η πρόσβαση σε ειδικές ιατρικές υπηρεσίες είναι κάτι που μπορεί συχνά να καθιστά αναγκαία τη μεταγωγή ενός κρατουμένου σε άλλο χώρο. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να εξασφαλίσουν ότι οι ρυθμίσεις που αφορούν τη συνοδεία των κρατουμένων είναι κατάλληλες για την προστασία της υγείας τους και δεν προκαλούν καθυστέρηση στη θεραπευτική τους αγωγή ή πρόσθετη ανησυχία στους ίδιους. Οι συνθήκες υπό τις οποίες μεταγεται ένας κρατούμενος θα πρέπει να ενδείκνυνται για την κατάσταση της υγείας του.

Όταν οι κρατούμενοι χρειάζονται νοσοκομειακή περίθαλψη

Κατά διαστήματα ορισμένοι κρατούμενοι αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας για τα οποία απαιτείται νοσοκομειακή περίθαλψη. Για την παροχή της υπάρχουσας διάφοροι τρόποι. Πολλές σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν ιδρύσει νοσοκομεία κρατουμένων τα οποία προσφέρουν τη δυνατότητα αντιμετώπισης των λιγότερο σοβαρών περιστατικών, από το σύνολο αυτών που χρήζουν νοσηλείας. Σε άλλες περιπτώσεις τα προβλήματα ασφαλείας διευθετούνται με τη διάθεση ειδικών χώρων για κρατούμενους σε πολιτικά νοσοκομεία. Πολλές φορές, ωστόσο, η νοσηλεία των κρατουμένων πραγματοποιείται στους συνήθεις χώρους των νοσοκομείων αυτών. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα μέτρα ασφαλείας πρέπει να εξετάζονται προσεκτικά, ιδιαίτερα δε αυτά που εφαρμόζονται για τη φύλαξη των επίτοκων γυναικών και των κρατουμένων που πάσχουν από ανίατη ασθένεια.

«...Κατά διαστήματα περιέρχονται εις γνώσιν της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων [CPT] περιστατικά με εγκύους γυναίκες οι οποίες είναι δεμένες ή με άλλο τρόπο καθηλωμένες σε κρεβάτια ή σε άλλα έπιπλα κατά τη διάρκεια γυναικολογικών εξετάσεων ή/και τοκετού. Τέτοιου είδους πρακτικές είναι εντελώς απαράδεκτες και θα μπορούσαν να θεωρηθούν με βεβαιότητα ως περιπτώσεις απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης. Μπορούν και θα πρέπει να βρεθούν άλλοι τρόποι για την εκπλήρωση των αναγκών για ασφάλεια».¹⁹

(Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων [CPT], 10^η Γενική Έκθεση, 1999)

Ένα υγιεινό περιβάλλον

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Εκτός από την εκπλήρωση των αναγκών των ασθενών κρατουμένων, οι σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν επίσης την ευθύνη να εξασφαλίσουν ότι οι συνθήκες κράτησης δεν υποσκάπτουν τη σωματική και την ψυχική υγεία.

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 10:

«Όλοι οι προβλεπόμενοι για τους κρατούμενους χώροι διαμονής και ιδιαίτερα οι χώροι που προορίζονται για τον ύπνο θα ανταποκρίνονται σε όλες τις απαιτήσεις για τη διαφύλαξη της υγείας, ενώ θα δίνεται η δέουσα προσοχή στις κλιματικές συνθήκες και κυρίως στον όγκο αέρα και στο ελάχιστο εμβαδόν επιφάνειας (που αναλογούν σε κάθε κρατούμενο), στον φωτισμό, στη θέρμανση και στον εξαερισμό».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 12:

«Οι εγκαταστάσεις υγιεινής θα είναι επαρκείς, ώστε να μπορεί κάθε κρατούμενος να ικανοποιεί τις σωματικές του ανάγκες όποτε χρειάζεται, με τρόπο καθαρό και ευπρεπή».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 13:

«Θα παρέχονται επαρκείς εγκαταστάσεις λουτρού και ντους, έτσι ώστε κάθε κρατούμενος να μπορεί, και να απαιτείται από αυτόν, να κάνει μπάνιο ή ντους, σε θερμοκρασία κατάλληλη για το κλίμα, όσο πιο συχνά είναι αναγκαίο προς το συμφέρον της γενικής υγιεινής και ανάλογα με την εποχή και τη γεωγραφική περιοχή, τουλάχιστον όμως μία φορά την εβδομάδα σε εύκρατο κλίμα».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 26:

(1) «Ο ιατρός θα επιθεωρεί τακτικά και θα συμβουλεύει τον διευθυντή σχετικά με:

- α) την ποσότητα, την ποιότητα, την παρασκευή και τη διανομή του φαγητού,
- β) την υγιεινή και την καθαριότητα του καταστήματος και των κρατουμένων,
- γ) τις εγκαταστάσεις υγιεινής, τη θέρμανση, τον φωτισμό και τον εξαερισμό του καταστήματος,
- δ) την καταλληλότητα και την καθαριότητα του ιματισμού και της κλινοστρωμνής των κρατουμένων,
- ε) την τήρηση των κανόνων που αφορούν τη φυσική αγωγή και τις αθλοπαιδιές, όταν δεν υπάρχει ειδικευμένο προσωπικό που να είναι επιφορτισμένο με αυτές τις δραστηριότητες».

Εφαρμογή

Οι επιπτώσεις του περιβάλλοντος της φυλακής

Αποτελεί απόλυτη υποχρέωση της Πολιτείας η διαφύλαξη και, ει δυνατόν, η αποκατάσταση της υγείας των ατόμων για τα οποία αναλαμβάνει την ευθύνη στερώντας την ελευθερία τους. Οι συνθήκες κράτησης των εγκλείστων έχουν σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία και την ευεξία τους. Για να εκπληρώσουν, επομένως, τις υποχρεώσεις τους, οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να διασφαλίσουν την εφαρμογή κατάλληλων προδιαγραφών σε όλους εκείνους τους χώρους που μπορούν να επηρεάσουν την υγεία και την υγιεινή των κρατουμένων. Οι χώροι διαμονής, το φαγητό και οι ρυθμίσεις που αφορούν την υγιεινή και την καθαριότητα θα πρέπει να σχεδιάζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλλουν στην ανάρρωση των ασθενών κρατουμένων και στην πρόληψη της μετάδοσης μολυσματικών ασθενειών στους υγιείς.

Πολλές χώρες αντιμετωπίζουν ανυπέρβλητα προβλήματα, όπως είναι ο υπερσυνωστισμός. Συγχρόνως, η οξεία έλλειψη πόρων θέτει σοβαρά εμπόδια στην επίτευξη υγιεινών συνθηκών στις φυλακές. Το μέγεθος του χώρου που είναι διαθέσιμο σε κάθε κρατούμενο και η πρόσβαση σε φυσικό φως και σε καθαρό αέρα επηρεάζουν καθοριστικά το ενδεχόμενο εξάπλωσης μολυσματικών ασθενειών, καθώς και την ψυχική κατάσταση των κρατουμένων.

«Οι καλύτερες κτηριακές συνθήκες παρατηρήθηκαν στο επίπεδο 3, το οποίο εξοπλίστηκε για να λειτουργήσει ως χώρος κράτησης το 2004 και ήταν καλά συντηρημένο. Τα κελιά σε αυτό το επίπεδο διέθεταν μεγάλα παράθυρα τα οποία δεν καλύπτονταν από αντικείμενα, εκτός από κάγκελα εύλογου μεγέθους· η πρόσβαση σε φυσικό φως, σε τεχνητό φωτισμό και σε εξαερισμό ήταν ικανοποιητική. Τα κελιά στα επίπεδα 1 και 2, ευρισκόμενα σε καταφανή αντίθεση με τα κελιά του επιπέδου 3, διέθεταν μικρά παράθυρα που καλύπτονταν από πυκνό σύρμα το οποίο μετά βίας επέτρεπε την είσοδο φυσικού φωτός και καθαρού αέρα. Επιπλέον, ο τεχνητός φωτισμός ήταν αμυδρός, ενώ τα κελιά βρίσκονταν σε πολύ κακή κατάσταση από απόψεως συντήρησης και σε όχι ιδιαίτερα καλή κατάσταση από απόψεως καθαριότητας.

...Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων [CPT] συνιστά τη λήψη μέτρων για την ανακαίνιση των κελιών στα επίπεδα 1 και 2 της φυλακής No 7 του Τμπιλίσι, ούτως ώστε να έλθουν στην ίδια, τουλάχιστον, ποιοτική στάθμη με τα

κελιά του επιπέδου 3 (ιδιαίτερα δε σε ό,τι αφορά την πρόσβαση σε φυσικό φως, σε καθαρό αέρα και σε τεχνητό φωτισμό)». ²⁰

(Εκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων [CPT] με θέμα επίσκεψη που πραγματοποίησε στη Γεωργία το 2007)

Μεταδοτικά νοσήματα

Τα μεταδοτικά νοσήματα έχουν εξελιχθεί σε μείζον πρόβλημα για ένα μεγάλο αριθμό σωφρονιστικών διοικήσεων. Σε ορισμένες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας, η εξάπλωση της φυματίωσης στα τέλη της δεκαετίας του 1990 προσέλαβε διαστάσεις επιδημίας και απαίτησε τη λήψη εκτάκτων μέτρων. Σήμερα οι μολύνσεις από HIV/AIDS και από ηπατίτιδα Β και C είναι ευρύτατα διαδεδομένες στις φυλακές πολλών περιοχών ανά την υφήλιο. Ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν διευθετήσει αυτά τα προβλήματα με την εφαρμογή εισαγωγικών ιατρικών εξετάσεων, καθώς και θεραπευτικών προγραμμάτων, συχνά σε συνεργασία με διεθνείς υπηρεσίες και μη κυβερνητικές οργανώσεις.

«Οι φυλακές της Κιργιζίας αποτελούν πρόσφορο έδαφος για την εξάπλωση μιας θανατηφόρας και ιδιαίτερα μολυσματικής ασθένειας των πνευμόνων, της φυματίωσης. Ο κίνδυνος προσβολής από φυματίωση στις φυλακές αυτής της χώρας είναι 30 φορές υψηλότερος από τον αντίστοιχο κίνδυνο που διατρέχει ο γενικός πληθυσμός. Περισσότερο ανησυχητική είναι η ανάπτυξη ενός τύπου φυματίωσης γνωστού ως MDR-TB («ανθεκτική σε πολλαπλά φάρμακα φυματίωση») ... Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού έχει συνεργαστεί με τις αρχές για την εκπόνηση ενός ευρέος προγράμματος που θα απευθύνεται στους έγκλειστους πάσχοντες από MDR. Αμέσως μόλις επιβεβαιωθεί ότι ένα άτομο νοσεί από αυτή την ασθένεια, διακομίζεται σε ειδικό νοσοκομείο κρατουμένων το οποίο είναι ανακαινισμένο και εξοπλισμένο με εργαστήριο και με χώρους εξέτασης». ²¹

(Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού, *Αντιμετωπίζοντας την ανθεκτική σε πολλαπλά φάρμακα φυματίωση στις φυλακές της Κιργιζίας*, 2008)

Η εκπαίδευση του προσωπικού στα θέματα που αφορούν τη μετάδοση νοσημάτων

Σε χώρες με υψηλή συχνότητα κρουσμάτων μεταδοτικών νοσημάτων, η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να καταρτίσει ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης του προσωπικού στα θέματα που αφορούν τη μετάδοση των νοσημάτων αυτών, καθώς και στους τρόπους προστασίας, έτσι ώστε να μπορούν τα μέλη του να εκτελούν κανονικά τα εργασιακά τους καθήκοντα. Σε ορισμένες χώρες το προσωπικό υποβάλλεται τακτικά σε δωρεάν εμβολιασμό κατά της ηπατίτιδας.

Ψυχικές διαταραχές

Οι συνθήκες κράτησης έχουν σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των κρατουμένων. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να επιδιώξουν τον περιορισμό αυτών των επιπτώσεων· επίσης θα πρέπει να καθιερώσουν μεθόδους με τις οποίες θα παρακολουθούν τις επιπτώσεις του εγκλεισμού στους κρατούμενους, σε ατομική βάση. Επιπλέον, θα πρέπει να λάβουν μέτρα για τον προσδιορισμό των κρατουμένων που ενδέχεται να προκαλέσουν βλάβη στον εαυτό τους ή ακόμη και να διαπράξουν αυτοκτονία. Τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένα, ώστε να αναγνωρίζουν τα σημάδια που δείχνουν ότι ένας κρατούμενος ενδέχεται να προξενήσει βλάβη στον εαυτό του.

Όταν ένας κρατούμενος διαγιγνώσκεται ως ψυχικά ασθενής, δεν θα πρέπει να συνεχίζεται η κράτησή του στη φυλακή. Εν τοιαύτη περιπτώσει θα πρέπει να διακομίζεται σε κατάλληλα εξοπλισμένο ψυχιατρικό ίδρυμα.

«Ο Joselito Renolde πέθανε στις 20 Ιουλίου 2000, όταν αυτοκτόνησε με απαγχονισμό στο κελί του στη φυλακή της γαλλικής πόλης Bois-d' Arçy, όπου εκρατείτο ως υπόδικος. Δεδομένης της υποχρέωσης που έχει η Πολιτεία να λαμβάνει προληπτικά μέτρα για την προστασία ενός ατόμου του οποίου η ζωή διατρέχει κίνδυνο, θα περίμενε κανείς ότι οι αρχές - αντιμετωπίζοντας έναν κρατούμενο για τον οποίο ήταν γνωστό ότι πάσχει από σοβαρή ψυχική διαταραχή και ότι είναι επίφοβος για διάπραξη αυτοκτονίας - θα λάμβαναν ειδικά μέτρα προσαρμοσμένα στην ασθένειά του, έτσι ώστε να διασφαλίσουν τη συμβατότητα αυτής της ασθένειας με τη συνεχιζόμενη κράτησή του».²²

(Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Απόφαση στην υπόθεση *Renolde κατά Γαλλίας*, 2008)

Η παρακολούθηση των γενικών συνθηκών που επικρατούν στις φυλακές

Τα διεθνή κείμενα διατείνονται ότι οι ιατροί που εργάζονται στις φυλακές έχουν την ειδική υποχρέωση να αξιοποιούν την επαγγελματική τους εμπειρογνωμοσύνη προκειμένου να εποπτεύουν και να αναφέρουν όλες εκείνες τις συνθήκες οι οποίες ενδεχομένως επηρεάζουν την υγεία και την υγιεινή των κρατουμένων. Τα μέλη του υγειονομικού προσωπικού μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην εδραίωση της άποψης κατά την οποία η μέριμνα για την υγεία αφορά όχι μόνο τα θεραπευτικά ζητήματα, αλλά και όλες τις όψεις ενός υγιεινού περιβάλλοντος - κάτι που απαιτεί τη συνεργασία όλων των ατόμων που ζουν, εν όλω ή εν μέρει, σε μια φυλακή. Η εφαρμογή αυτής της άποψης αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση, όταν οι πόροι είναι περιορισμένοι.

Ατομική θεραπευτική αγωγή

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Κάθε κρατούμενος δικαιούται τακτική και εμπιστευτική πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες οι οποίες πρέπει να είναι τουλάχιστον εφάμιλλες με αυτές που προσφέρονται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Κάθε ιατρική γνωμάτευση και θεραπεία πρέπει να βασίζεται στις ατομικές ανάγκες του κρατουμένου και όχι στις ανάγκες της διοίκησης.

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 25:

- 1) «Ο ιατρός θα μεριμνά για τη σωματική και την ψυχική υγεία των κρατουμένων και θα πρέπει να παρακολουθεί καθημερινά όλους τους ασθενείς κρατουμένους, όλους όσοι δηλώνουν ασθενείς, καθώς και κάθε κρατούμενο για τον οποίο ενδείκνυται να επιδείξει ιδιαίτερη προσοχή».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 62:

«Οι ιατρικές υπηρεσίες του καταστήματος θα επιδιώκουν τη διάγνωση και τη θεραπεία οποιασδήποτε σωματικής ή ψυχικής ασθένειας ή μειονεξίας που μπορεί να παρεμποδίσει την κοινωνική αναπροσαρμογή ενός κρατουμένου. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, θα παρέχονται όλες οι αναγκαίες ιατρικές, χειρουργικές και ψυχιατρικές υπηρεσίες».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 26:

«Η υποβολή σε ιατρική εξέταση ενός ατόμου το οποίο τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση, το όνομα του ιατρού και τα αποτελέσματα της εν λόγω εξέτασης, θα καταγράφονται δεόντως. Η πρόσβαση σε αρχεία με πληροφορίες αυτού του είδους θα είναι διασφαλισμένη. Οι σχετικές διατάξεις θα είναι σύμφωνες με τους συναφείς κανόνες του εσωτερικού δικαίου».

Εφαρμογή

Πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις πρέπει να θεσπίσουν κατάλληλες ρυθμίσεις με τις οποίες θα διασφαλίζεται η δυνατότητα καθημερινής πρόσβασης των κρατουμένων που είναι ασθενείς ή ανησυχούν για την υγεία τους σε κατάλληλα ειδικευμένο ιατρό. Οι συνθήκες υπό τις οποίες πραγματοποιείται η εκάστοτε επίσκεψη στον ιατρό θα πρέπει να είναι τέτοιες που να σέβονται την αξιοπρέπεια των κρατουμένων και να επιτρέπουν την τήρηση του ιατρικού απορρήτου. Όταν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ζητήματα ασφαλείας, ενδεχομένως είναι αναγκαία η πραγματοποίηση της επίσκεψης ενός κρατουμένου στον ιατρό υπό τον οπτικό αλλά όχι και τον ακουστικό έλεγχο του φυλακτικού προσωπικού.

Εμπιστευτικότητα

Οι συνθήκες υπό τις οποίες συζητούν οι κρατούμενοι με τον ιατρό για θέματα που αφορούν την υγεία τους θα πρέπει να είναι παρόμοιες με τις αντίστοιχες

συνθήκες που ισχύουν στην ευρύτερη κοινωνία. Όποτε είναι δυνατόν, οι συζητήσεις αυτές θα πρέπει να πραγματοποιούνται σε κατάλληλα διαρρυθμισμένους χώρους. Είναι απαράδεκτο η συνάντηση ενός κρατουμένου με τον ιατρό να διεξάγεται παρουσία άλλων κρατουμένων ή μη ιατρικού προσωπικού.

Ιατρικό απόρρητο

Το δικαίωμα της τήρησης του ιατρικού απορρήτου απαιτεί επίσης να μην είναι οι κρατούμενοι υποχρεωμένοι να υποβάλλουν αίτημα για επίσκεψη στον ιατρό σε άλλα, πλην του ίδιου του ιατρού, μέλη του προσωπικού της φυλακής. Σε καμία δε περίπτωση δεν πρέπει να ζητείται από έναν κρατούμενο να αποκαλύψει τον λόγο για τον οποίο επιθυμεί να επισκεφθεί τον ιατρό. Η διαδικασία την οποία πρέπει να ακολουθούν οι κρατούμενοι για την πραγματοποίηση ιατρικής επίσκεψης θα πρέπει να τους καθίσταται σαφής κατά την εισαγωγή τους στη φυλακή.

Ατομικά δελτία υγείας

Το ατομικό δελτίο υγείας του κάθε κρατουμένου θα πρέπει να φυλάσσεται από τον ιατρό και δεν θα πρέπει να αποκαλύπτεται τίποτα από τα περιεχόμενά του χωρίς την εκ των προτέρων γραπτή συναίνεση του ίδιου του κρατουμένου. Σε ορισμένες χώρες οι υγειονομικές υπηρεσίες στις φυλακές υπάγονται στη δικαιοδοσία των αντίστοιχων υπηρεσιών της ευρύτερης κοινωνίας. Η υπαγωγή αυτή, εκτός από τα οφέλη που συνεπάγεται (τα οποία παρατίθενται σε προαναφερθέν υποκεφάλαιο με τίτλο «Το δικαίωμα στην υγειονομική περίθαλψη»), είναι σαφές ότι θα έχει ως αποτέλεσμα να μην αποτελούν τα ατομικά δελτία υγείας των κρατουμένων τμήμα των γενικών αρχείων της φυλακής.

Θεραπευτική αγωγή

Η θεραπευτική αγωγή η οποία παρέχεται κατόπιν ιατρικής εξέτασης και διάγνωσης θα πρέπει να είναι προς το συμφέρον του κρατουμένου. Οι σχετικές ιατρικές αποφάσεις δεν θα πρέπει να λαμβάνονται με γνώμονα το οικονομικό κόστος ή την εξυπηρέτηση της σωφρονιστικής διοίκησης.

Η Θεραπευτική αγωγή πριν και μετά την επιβολή ποινής

Εκτός από την αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας που παρουσιάζονται στη φυλακή, οι ιατροί πρέπει επίσης να μεριμνούν για τον προσδιορισμό και την αντιμετώπιση κάθε ασθένειας από την οποία μπορεί να πάσχει ένας κρατούμενος πριν ακόμη οδηγηθεί στη φυλακή. Αυτό είναι άλλο ένα ζήτημα που απαιτεί την ύπαρξη κοινά αποδεκτών διευθετήσεων με τις εκτός φυλακής υπηρεσίες υγείας.

Κρατούμενοι που πάσχουν από ανίατη ασθένεια

Σε ορισμένες χώρες ισχύουν ρυθμίσεις σύμφωνα με τις οποίες όσοι κρατούμενοι πάσχουν από ανίατη ασθένεια μπορούν να αποφυλακιστούν πριν από την επίσημη ημερομηνία λήξης της κράτησής τους. Η οποιαδήποτε διάγνωση ή συμβουλή από την πλευρά του ιατρικού προσωπικού της φυλακής θα πρέπει να βασίζεται στην επαγγελματική του κρίση και να στοχεύει στο μεγαλύτερο δυνατό όφελος του κρατουμένου. Η εξέταση και η αξιολόγηση των κινδύνων που ενδεχομένως προβάλλει η πρόωγη αποφυλάκιση αυτών των κρατουμένων είναι καθήκον της σωφρονιστικής διοίκησης – όχι των ιατρών.

«Τον Μάρτιο του 2004 το Ανώτατο Δικαστήριο της Πρετόρια στη Νότιο Αφρική διέταξε την άμεση αποφυλάκιση ενός κρατουμένου ο οποίος εξέτιε ποινή κάθειρξης 15 ετών για ένοπλη ληστεία, με το αιτιολογικό ότι ο εν λόγω κρατούμενος έπασχε από μια σοβαρή, ανίατη ασθένεια. Οι αρχές είχαν αρνηθεί να αποφυλακίσουν υπό όρους τον κρατούμενο, παρ' όλο που οι ιατροί έλεγαν ότι είχε ακόμη από έναν έως τρεις μήνες ζωής. Κατά την απαγγελία της απόφασης ο δικαστής είπε: “Ο αιτούμενος είναι σοβαρά άρρωστος. Πεθαίνει. Δεδομένης της ραγδαίας επιδείνωσης της υγείας του, ο εγκλεισμός αποτελεί κάτι πολύ επαχθές γι' αυτόν για να παραμείνει στη φυλακή και να νοσηλευθεί σε νοσοκομείο κρατουμένων. Αυτό που χρειάζεται είναι ανθρωπιά, ενσυναίσθηση και συμπόνια. Αυτά αποτελούν αξίες που είναι σύμφυτες με τη φιλοσοφία του Ubuntu.* Αν οι αξίες αυτές σταθμιστούν με την παράταση της κράτησης του αιτουμένου, τότε, κατά την κρίση μου, η εν λόγω παράταση είναι κάτι που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και πλήττει την ασφάλειά του και η τιμωρία καθ' εαυτήν γίνεται σκληρή, απάνθρωπη και ταπεινωτική”».²³

(Du Plooy κατά Υπουργού Σωφρονιστικής Υπηρεσίας και άλλων, 2004)

* Αφρικανική φιλοσοφική αντίληψη η οποία τονίζει τη σημασία της αλληλεξάρτησης και της αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων (βλ. [http://en.wikipedia.org/wiki/Ubuntu_\(philosophy\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Ubuntu_(philosophy)) (Σ.τ.Μ.).

Η επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων σε κρατούμενους που προκαλούν βλάβη στον εαυτό τους ή προβαίνουν σε απόπειρα αυτοκτονίας

Οι κρατούμενοι οι οποίοι αυτοακρωτηριάζονται, αυτοτραυματίζονται ή αποπειρώνται να αυτοκτονήσουν δεν θα πρέπει να τιμωρούνται γι' αυτή τους την πράξη. Παρ' όλο που τα περιστατικά μπορεί να ποικίλλουν, από περιπτώσεις μεμονωμένων κρατουμένων που, εξαιτίας άγχους ή ψυχικής ασθένειας, προκαλούν βλάβη στον εαυτό τους ή προβαίνουν σε απόπειρα αυτοκτονίας μέχρι περιπτώσεις ομάδων κρατουμένων που αυτοακρωτηριάζονται σε ένδειξη ακραίας διαμαρτυρίας, η αντίδραση που έγκειται σε επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων είναι άστοχη. Η ενδεδειγμένη αντίδραση θα πρέπει να συνίσταται σε φροντίδα και θεραπευτική αγωγή για το άτομο που προέβη σε κάποια από τις προαναφερθείσες πράξεις και σε προσεκτική εξέταση των λόγων που εξώθησαν τους κρατούμενους σε μια τόσο ακραία ενέργεια, όπως είναι ο αυτοακρωτηριασμός.

«Τον Φεβρουάριο του 2008 το Συνταγματικό Συμβούλιο του Καζακστάν απεφάνθη υπέρ της απόσυρσης μιας νομικής διάταξης η οποία καθιστούσε τον αυτοακρωτηριασμό κρατουμένου ποινικό αδίκημα. Η απόφαση ακολούθησε μια δικαστική υπόθεση κατά κρατουμένων η οποία προέκυψε ως αποτέλεσμα του αυτοακρωτηριασμού άνω των εκατό κρατουμένων σε ένδειξη διαμαρτυρίας για κακομεταχείριση και για παράλειψη των αρχών να ακούσουν τα παράπονά τους. Ο νόμος είχε εγκληματοποιήσει τον αυτοακρωτηριασμό θεωρώντας τον ως πράξη η οποία απορρυθμίζει τη λειτουργία της φυλακής».²⁴

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο του Συνταγματικού Συμβουλίου της Δημοκρατίας του Καζακστάν)

Το υγειονομικό προσωπικό

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Κάθε φυλακή θα πρέπει να στελεχώνεται με επαρκές, αριθμητικά και ποιοτικά, υγειονομικό προσωπικό για την εκπλήρωση των αναγκών των κρατουμένων της.

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 22:

1. «Σε κάθε κατάσταση θα διατίθενται οι υπηρεσίες τουλάχιστον ενός ειδικευμένου ιατρού, ο οποίος θα πρέπει να έχει και ορισμένες γνώσεις ψυχιατρικής. Οι ιατρικές υπηρεσίες θα πρέπει να οργανώνονται σε στενή συνεργασία με τη γενική διεύθυνση υγείας της τοπικής κοινωνίας ή της χώρας. Θα περιλαμβάνουν ψυχιατρική υπηρεσία για τη διάγνωση και, όταν χρειάζεται, τη θεραπεία ψυχικών διαταραχών».

3. «Σε κάθε κρατούμενο θα προσφέρονται οι υπηρεσίες ειδικευμένου οδοντιάτρου».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 49:

1) ««Στο μέτρο του δυνατού, το προσωπικό θα περιλαμβάνει έναν επαρκή αριθμό ειδικών, όπως ψυχιάτρους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, δασκάλους, καθηγητές και εκπαιδευτές».

Εφαρμογή

Ο κώδικας δεοντολογίας των επαγγελματιών υγείας οι οποίοι εργάζονται σε φυλακές

Το Διεθνές Συμβούλιο Σωφρονιστικών Ιατρικών Υπηρεσιών ενέκρινε το 1979 έναν κώδικα δεοντολογίας που είναι γνωστός ως Όρκος των Αθηνών. Σύμφωνα με τον Όρκο αυτόν, το εν λόγω Διεθνές Συμβούλιο δεσμεύτηκε ότι:

«[Εμείς, οι επαγγελματίες υγείας που εργαζόμαστε σε φυλακές] ... τηρώντας το πνεύμα του Όρκου του Ιπποκράτους, θα καταβάλλουμε προσπάθεια για την παροχή της καλύτερης δυνατής υγειονομικής περίθαλψης σε όσους είναι έγκλειστοι στη φυλακή για οποιονδήποτε λόγο, χωρίς προκατάληψη και εντός των ορίων της αντίστοιχης επαγγελματικής μας δεοντολογίας.

Αναγνωρίζουμε το δικαίωμα των εγκλειστών να απολαύουν της καλύτερης δυνατής υγειονομικής περίθαλψης.

Δεσμευόμαστε:

1. να απέχουμε από την εξουσιοδότηση ή την έγκριση οποιασδήποτε σωματικής τιμωρίας,

2. να απέχουμε από συμμετοχή σε οποιαδήποτε μορφή βασανιστηρίων,
3. να μη συμμετέχουμε σε οποιαδήποτε μορφής υποβολή των εγκλείστων σε πειράματα χωρίς τη συνειδητή συναίνεσή τους,
4. να σεβόμαστε το απόρρητο κάθε πληροφορίας την οποία αποκτάμε κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής μας σχέσης με εγκλείστους,
5. να στηρίζουμε τις ιατρικές μας γνωματεύσεις στις ανάγκες των ασθενών μας και να δίνουμε προτεραιότητα στις γνωματεύσεις αυτές εν σχέσει με κάθε άλλο, μη ιατρικό ζήτημα».

Εφάμιλλη περίθαλψη

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να διασφαλίσουν τη δυνατότητα πρόσβασης των κρατούμενων σε κατάλληλα εκπαιδευμένο ιατρικό προσωπικό το οποίο θα είναι επαρκές τόσο αριθμητικά όσο και από απόψεως επιστημονικής εξειδίκευσης προκειμένου να ανταποκρίνεται στις ιατρικές τους ανάγκες. Συχνά η διασφάλιση αυτή επιτυγχάνεται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσω της σύναψης δεσμών με τις υπηρεσίες υγείας του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Όλα τα μέλη του ιατρικού και του υγειονομικού προσωπικού των φυλακών θα πρέπει να έχουν επαρκή προσόντα, τα οποία θα πρέπει να βρίσκονται στο ίδιο, τουλάχιστον, επίπεδο με τα προσόντα που απαιτούνται για παρόμοιες εργασιακές θέσεις εκτός του χώρου των φυλακών. Στο ίδιο επίσης επίπεδο θα πρέπει να βρίσκονται και οι αποδοχές, καθώς και οι εργασιακές συνθήκες.

Οι κρατούμενοι ως ασθενείς

Οι Αρχές Ιατρικής Δεοντολογίας των Ηνωμένων Εθνών επιφορτίζουν το σύνολο του προσωπικού υγείας και κυρίως τους ιατρούς με το καθήκον της διαφύλαξης της σωματικής και ψυχικής υγείας των κρατούμενων αφενός και με τη θεραπεία των ασθενειών από τις οποίες πάσχουν, αφετέρου. Η πρώτη τους προτεραιότητα, επομένως, είναι η υγεία των ασθενών τους και όχι η διοίκηση της φυλακής. Ο προαναφερθείς Όρκος των Αθηνών καθιστά σαφές ότι οι ιατρικές γνωματεύσεις θα πρέπει να στηρίζονται στις ανάγκες των κρατούμενων και να έχουν προτεραιότητα σε σχέση με κάθε άλλο, μη ιατρικό θέμα.

Το ιατρικό προσωπικό που εργάζεται στις φυλακές δεν αποτελεί μέρος του φυλακτικού ή του διοικητικού προσωπικού τους. Σε κάποιες χώρες, όπου το εν λόγω προσωπικό προσλαμβάνεται απευθείας από τη σωφρονιστική διοίκηση, υπάγεται σε ξεχωριστό διοικητικό καθεστώς που είναι ανεξάρτητο από αυτό των υπολοίπων εργαζομένων της φυλακής.

«Οι ιατροί ... δεν θα πρέπει να συμμετέχουν σε ενέργειες οι οποίες αποσκοπούν στην υπαγωγή κρατουμένων σε καθεστώς απομόνωσης ή στον περιορισμό της κίνησής τους στον χώρο, παρά μόνο σε περιπτώσεις όπου συντρέχουν αμιγώς ιατρικοί λόγοι. Επίσης δεν θα πρέπει να βεβαιώνουν εάν ένας κρατούμενος είναι κατάλληλος για να υπαχθεί σε καθεστώς πειθαρχικής απομόνωσης ή να υποστεί οποιασδήποτε μορφής τιμωρία».²⁵

(Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, *Η υγεία στις φυλακές: ένας οδηγός της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας με θέμα τα αναγκαία για την υγεία στις φυλακές*, 2007)

Υπάρχουν ορισμένα ζητήματα στα οποία το ιατρικό προσωπικό πρέπει να διαχωρίζει τις απαιτήσεις της σωφρονιστικής διοίκησης από τη δεοντολογία της επαγγελματικής υγειονομικής περίθαλψης. Παρακάτω αναφέρονται κάποια από αυτά, καθώς και η ενδεδειγμένη ιατρική αντιμετώπισή τους.

Υποστήριξη του υγειονομικού προσωπικού

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να προσφέρουν στο ιατρικό προσωπικό των φυλακών τη δέουσα υποστήριξη· επίσης θα πρέπει να του παρέχουν και την κατάλληλη εκπαίδευση, τόσο στις ιδιαίτερες απαιτήσεις της σωφρονιστικής ιατρικής όσο και σε γενικότερα ζητήματα. Συχνά παρατηρείται έλλειψη ειδικευμένου ιατρικού προσωπικού που να επιθυμεί να εργαστεί στον χώρο των φυλακών. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να εξασφαλίσουν ότι η επιστημονική εξειδίκευση των μελών του εν λόγω προσωπικού δεν αναλώνεται σε ακατάλληλες γι' αυτά εργασίες - κάτι που μπορούν να επιτύχουν παρέχοντάς τους την κατάλληλη αρωγή και γραμματειακή υποστήριξη.

Υποστήριξη του νοσηλευτικού προσωπικού των φυλακών

Το Διεθνές Συμβούλιο Νοσηλευτών προέβη το 1998 σε δήλωση η οποία, μεταξύ άλλων, συνιστά στα σωματεία νοσηλευτών των διαφόρων χωρών να παρέχουν εμπιστευτικές συμβουλές και υποστήριξη στα μέλη του νοσηλευτικού προσωπικού που εργάζονται στις φυλακές (*Ο ρόλος του νοσηλευτή στην περίθαλψη των ατόμων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση*, Διεθνές Συμβούλιο Νοσηλευτών, 1998).

Τεκμηρίωση άσκησης βασανιστηρίων

Το 1999 ένας συνασπισμός ο οποίος αποτελούνταν από μεμονωμένα άτομα, επαγγελματικούς φορείς και όργανα που δραστηριοποιούνται για τα ανθρώπινα δικαιώματα, επεξεργάστηκε ένα σύνολο αρχών για την αποτελεσματική τεκμηρίωση άσκησης βασανιστηρίων ή κακομεταχείρισης, το οποίο είναι γνωστό ως Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης (*Αρχές για την Αποτελεσματική Τεκμηρίωση Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας* [Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης], 1999).

Σωματικές έρευνες

Το 1993 η Παγκόσμια Ιατρική Ένωση προέβη σε δήλωση για τις σωματικές έρευνες στις οποίες υποβάλλονται οι κρατούμενοι. Στη δήλωση αυτή ανέφερε ότι η υποχρέωση που έχει ένας ιατρός να παρέχει περίθαλψη στους κρατούμενους δεν θα πρέπει να αποδυναμώνεται από την τυχόν υποχρέωση συμμετοχής του στον μηχανισμό ασφαλείας της φυλακής. Επομένως, οι έρευνες αυτές (όποτε είναι αναγκαία η πραγματοποίησή τους) θα πρέπει να διενεργούνται από ιατρό που να μην είναι επιφορτισμένος με την παροχή ιατρικής περίθαλψης στους κρατούμενους (Παγκόσμια Ιατρική Ένωση, *Δήλωση για τις σωματικές έρευνες των κρατουμένων* [1993], αναθεωρημένη έκδοση στην 170^η συνεδρίαση του Συμβουλίου της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης, [Divonne-les-Bains, Γαλλία, Μάιος 2005]).

Απεργίες πείνας

Το 1991 και το 1992 η Παγκόσμια Ιατρική Ένωση υιοθέτησε ένα σύνολο από κατευθυντήριες γραμμές που απευθύνονται σε ιατρούς οι οποίοι παρέχουν περίθαλψη σε απεργούς πείνας. Οι εν λόγω κατευθυντήριες γραμμές υπογραμμίζουν τη σημασία που έχει η συναίνεση και η εμπιστευτικότητα στη σχέση μεταξύ ενός ιατρού και του ασθενούς του και τονίζουν επίσης ότι η απόφαση για παρέμβαση ή για μη παρέμβαση στην απεργία πείνας θα πρέπει να εναπόκειται στον ιατρό, χωρίς παρεμβάσεις από τρίτα μέρη που δεν έχουν ως πρωταρχικό μέλημα την ευημερία του ασθενούς (Παγκόσμια Ιατρική Ένωση [1991, 1992], *Διακήρυξη της Μάλτας για τις Απεργίες Πείνας*, αναθεωρημένη από τη Γενική Συνέλευση της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης [Pilanesberg, Νότιος Αφρική, Οκτώβριος 2006]).

Συμμετοχή σε εκτέλεση θανατικής ποινής

Το 1981, και ακόμη μία φορά το 2000, η Παγκόσμια Ιατρική Ένωση απεφάνθη ότι η συμμετοχή ιατρών σε εκτέλεση θανατικής ποινής αποτελεί κάτι το ανήθικο, ασχέτως του τρόπου πραγματοποίησης αυτής της συμμετοχής και ανεξαρτήτως της χρονικής φάσης στη διαδικασία της εκτέλεσης κατά την οποία πραγματοποιείται (Παγκόσμια Ιατρική Ένωση [1981], *Απόφαση για τη συμμετοχή ιατρών σε εκτέλεση θανατικής ποινής*, τροποποιηθείσα το 2000 από τη Γενική Συνέλευση της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης [Σεούλ, Ν. Κορέα, Οκτώβριος 2008]).

Εκπαίδευση για το σύνολο του προσωπικού

Η φύση της φυλακής είναι τέτοια που οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει, εκτός από την εξασφάλιση της παροχής ενός πλήρους φάσματος ιατρικών υπηρεσιών, να αναγνωρίσουν και την ανάγκη κατανόησης βασικών ζητημάτων υγείας από το σύνολο του σωφρονιστικού προσωπικού. Όταν συμβαίνει ένα περιστατικό σε μια φυλακή στο οποίο είναι αναγκαία η άμεση παροχή πρώτων βοηθειών, πολύ συχνά τα άτομα που θα καταφθάσουν πρώτα στον χώρο του συμβάντος (τα οποία θα πρέπει και να προσφέρουν τις πρώτες βοήθειες) δεν θα είναι μέλη του υγειονομικού προσωπικού. Τα εν λόγω άτομα θα πρέπει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένα για την παροχή αυτής της βοήθειας.

7. Η λειτουργία ασφλών, προστατευμένων και καλά οργανωμένων φυλακών

Το πλαίσιο

Ασφάλεια και δικαιοσύνη

Σε λόγο που εκφώνησε ο πρώην πρόεδρος της Νοτίου Αφρικής Nelson Mandela κατά την επίσημη έναρξη ενός προγράμματος της νοτιοαφρικανικής σωφρονιστικής υπηρεσίας με αντικείμενο την επανεκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα, τόνισε τη σημασία που έχει για τη διοίκηση των φυλακών τόσο η ασφάλεια όσο και η δικαιοσύνη:

«Η ασφάλεια στις φυλακές είναι απαραίτητη για να καταστήσουμε το δικαιοσύνη μας σύστημα αποτελεσματικό όπλο κατά του εγκλήματος. Όταν οι κρατούμενοι – κατάδικοι ή υπόδικοι - εναποτίθενται στη φροντίδα σας, πρέπει να γνωρίζουν, τόσο οι ίδιοι όσο και το ευρύτερο κοινό, ότι θα παραμείνουν εκεί μέχρι να ανακτήσουν την ελευθερία τους με νόμιμα μέσα ... Η πλήρης συνεισφορά των φυλακών μας στην επίτευξη του στόχου της μόνιμης μείωσης της εγκληματικότητας στη χώρα μας, έγκειται και στη μεταχείριση η οποία επιφυλάσσεται στους κρατούμενους. Είναι κεφαλαιώδους σημασίας τόσο ο επαγγελματισμός όσο και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».²⁶

(Kroonstad, 25 Ιουνίου 1998)

Η σωστή ισορροπία

Σύμφωνα με μια από τις σπουδαιότερες διαπιστώσεις της έκθεσης την οποία συνέταξε ο ανώτατος δικαστής Woolf (κατόπιν ορισμένων πολύ σοβαρών ταραχών που ξέσπασαν σε αγγλικές φυλακές το 1990), η βάση για μια αποτελεσματικά διοικούμενη φυλακή είναι η διατήρηση της σωστής ισορροπίας ανάμεσα στην ασφάλεια, τον έλεγχο και τη δικαιοσύνη.

«Για τη διατήρηση της σταθερότητας του σωφρονιστικού συστήματος, πρέπει να τηρούνται οι τρεις ακόλουθες αρχές: η ασφάλεια, ο έλεγχος και η δικαιοσύνη. Για τους σκοπούς της παρούσης εκθέσεως, ο όρος “ασφάλεια” αναφέρεται στην υποχρέωση την οποία έχει η σωφρονιστική υπηρεσία να αποτρέπει το ενδεχόμενο απόδρασης κρατουμένου. Ο όρος “έλεγχος” αναφέρεται στην υποχρέωση που έχει η σωφρονιστική υπηρεσία να εμποδίζει την πρόκληση αναστάτωσης από κρατουμένους. Τέλος, ο όρος “δικαιοσύνη” αναφέρεται στην υποχρέωση της σωφρονιστικής υπηρεσίας να μεταχειρίζεται τους κρατουμένους με ανθρωπισμό και αμεροληψία, και να τους προετοιμάζει για την επιστροφή τους στην κοινωνία...».²⁷

(H. Woolf, Ανώτατος Δικαστής, *Οι ταραχές στις φυλακές τον Απρίλιο του 1990*, [Έκθεση Woolf], 1991)

Ένα ασφαλές περιβάλλον

Η σημασία την οποία έχει η επίτευξη και η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ της ασφάλειας, του ελέγχου και της δικαιοσύνης είναι κάτι που πρέπει να γίνει κατανοητό από όλα τα στελέχη της διοίκησης των φυλακών. Είναι εντελώς λανθασμένη η άποψη κατά την οποία η μεταχείριση των κρατουμένων με ανθρωπισμό και αμεροληψία είναι κάτι που επιφέρει μείωση της ασφάλειας και του ελέγχου. Αντιθέτως, ο αντικειμενικός σκοπός της αποτροπής των αποδράσεων και της διασφάλισης του ελέγχου μπορεί να επιτευχθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσα σε ένα περιβάλλον στο οποίο επικρατεί τάξη και το οποίο είναι ασφαλές τόσο για τους κρατουμένους όσο και για το προσωπικό. Στο περιβάλλον αυτό:

- όλα τα μέλη της κοινότητας της φυλακής αντιλαμβάνονται ότι τυγχάνουν αμερόληπτης και δίκαιης μεταχείρισης,
- οι κρατούμενοι έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε εποικοδομητικές δραστηριότητες και να προετοιμάζονται για την αποφυλάκισή τους.

Το κατ' επάγγελμα στέλεχος της διοίκησης των φυλακών πρέπει να καταβάλλει συνεχείς και έντονες προσπάθειες για τη διατήρηση της εν λόγω ισορροπίας.

Υλική ασφάλεια

Η έννοια της υλικής ασφάλειας περιλαμβάνει την αρχιτεκτονική των κτηριακών εγκαταστάσεων μιας φυλακής, την αντοχή των τειχών αυτών των εγκαταστάσεων, τα κάγκελα των παραθύρων, τις πόρτες των χώρων διαμονής, τις προδιαγραφές του περιμετρικού τείχους και των κιγκλιδωμάτων, τις σκοπιές κ.λπ. Περιλαμβάνει επίσης και τα υλικά μέσα τα οποία συμβάλλουν στη διατήρηση της ασφάλειας, όπως είναι οι κλειδαριές, οι μηχανές εικονοληψίας, τα συστήματα συναγερμού, τα μέσα ραδιοεπικοινωνίας κ.ά.

Κατά τον σχεδιασμό των επιμέρους πλευρών της υλικής ασφάλειας, είναι αναγκαία η διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στα μέσα για την επίτευξη του απαιτούμενου επιπέδου ασφαλείας και στην ανάγκη σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Είναι εφικτή, για παράδειγμα, η εφαρμογή αρχιτεκτονικών σχεδίων τα οποία πληρούν τις προδιαγραφές ασφαλείας που πρέπει να ισχύουν για τα παράθυρα των κελιών και των θαλάμων ενώ, συγχρόνως, τηρούν τους κανόνες για την πρόσβαση σε φυσικό φως και σε καθαρό αέρα. Τα υλικά μέσα που συμβάλλουν στη διατήρηση της ασφάλειας, όπως είναι οι μηχανές εικονοληψίας και τα συστήματα παρακολούθησης και συναγερμού, παρεμβαίνουν εξ ορισμού στην ιδιωτική ζωή ενός ατόμου. Όταν αποφασίζονται τα σημεία τοποθέτησης αυτών των μέσων, πρέπει να διατηρείται η ισορροπία ανάμεσα στις νόμιμες απαιτήσεις για ασφάλεια και στην υποχρέωση του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του ατόμου.

Πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπ'όψιν η ατομική ασφάλεια των κρατουμένων. Το σχέδιο κατασκευής σε πολλές φυλακές έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία χώρων στους οποίους μπορούν να συναθροίζονται κρατούμενοι χωρίς επιτήρηση. Το γεγονός αυτό μπορεί να αποτελέσει πηγή δυνητικών απειλών για την ασφάλεια τόσο της φυλακής όσο και του κάθε κρατουμένου, ατομικά. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να βρουν τρόπους για τον εντοπισμό και τον έλεγχο αυτών των χώρων.

Διαδικαστική ασφάλεια

Αυτή η μορφή ασφάλειας σχετίζεται με τις διαδικασίες που πρέπει να τηρούνται για την αποτροπή του ενδεχομένου απόδρασης και για τη διατήρηση της ευταξίας. Από αυτές τις διαδικασίες, ορισμένες εκ των πλέον σημαντικών αφορούν την έρευνα των χώρων και των ατόμων. Σε κάθε φυλακή θα πρέπει να υπάρχει ένα σύνολο από σαφείς και κατανοητές διαδικασίες που να προσδιορίζει λεπτομερώς τις περιπτώσεις στις οποίες πρέπει να διενεργούνται έρευνες, όπως επίσης και τις μεθόδους καθώς και τη συχνότητα διεξαγωγής τους. Οι διαδικασίες αυτές πρέπει να είναι σχεδιασμένες κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αποτρέπουν το ενδεχόμενο

απόδρασης, αλλά και να προστατεύουν την αξιοπρέπεια των κρατουμένων και των επισκεπτών τους.

Θα πρέπει να υπάρχουν διαδικασίες για την τακτική διεξαγωγή ερευνών σε όλους τους χώρους όπου ζουν, εργάζονται ή συναθροίζονται κρατούμενοι. Σε αυτές θα πρέπει να περιλαμβάνονται και οι έρευνες στους χώρους διαβίωσης των κρατουμένων, όπως είναι τα κελιά και οι θάλαμοι, προκειμένου να βεβαιώνεται ότι δεν έχουν γίνει επεμβάσεις που επηρεάζουν τη λειτουργία των μέσων ασφαλείας, των θυρών, των κλειδαριών, των παραθύρων και των κιγκλιδωμάτων. Τα προσωπικά αντικείμενα των κρατουμένων θα πρέπει, κατά διαστήματα, να υποβάλλονται και αυτά σε έρευνα, ανάλογα με το καθεστώς ασφαλείας στο οποίο υπάγεται καθένας εξ αυτών. Τα μέλη του προσωπικού πρέπει επίσης να είναι ειδικά εκπαιδευμένα, έτσι ώστε να διενεργούν τις εν λόγω έρευνες με τρόπο που θα επισημαίνει και θα προλαμβάνει οποιαδήποτε απόπειρα απόδρασης ή απόκρυψης παράνομων ειδών, ενώ, συγχρόνως, θα σέβεται την αξιοπρέπεια των κρατουμένων και τα προσωπικά τους αντικείμενα. Η προβλεπόμενη γι' αυτές τις έρευνες διαδικασία θα πρέπει να επιτρέπει στον κρατούμενο να είναι παρών κατά τη διάρκεια διενέργειας της έρευνας.

Θα πρέπει, τέλος, να υπάρχουν διαδικασίες οι οποίες θα ρυθμίζουν πόσο τακτικά διεξάγονται οι έλεγχοι των αριθμών των κρατουμένων και με ποιον τρόπο διενεργούνται. Το ίδιο ισχύει και για τους ελέγχους των κρατουμένων κατά τη διάρκεια των μετακινήσεών τους από ένα χώρο της φυλακής σε έναν άλλο.

Δυναμική ασφάλεια

Παρ' όλο που οι ρυθμίσεις που αφορούν την υλική και τη διαδικαστική ασφάλεια αποτελούν ουσιώδη χαρακτηριστικά της ζωής στη φυλακή, δεν επαρκούν από μόνες τους. Η ασφάλεια στηρίζεται και στην επαγρύπνηση του προσωπικού, στην επίγνωσή του για το τι συμβαίνει στη φυλακή, στην αλληλεπίδρασή του με τους κρατουμένους και στη διασφάλιση, από την πλευρά του, της διατήρησης και του εποικοδομητικού τρόπου έκφρασης της ενεργητικότητάς τους. Όλα αυτά συνθέτουν την έννοια της δυναμικής ασφάλειας. Στις Η.Π.Α. οι φυλακές που λειτουργούν με βάση τις αρχές της δυναμικής ασφάλειας ονομάζονται ενίοτε «φυλακές άμεσης επίβλεψης». Η συγκεκριμένη μορφή ασφάλειας στηρίζεται στην έννοια της ποιότητας σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από όσο στηρίζεται η στατική ασφάλεια. Όταν υπάρχει τακτική επαφή με τους κρατουμένους, ένα μέλος του προσωπικού που βρίσκεται σε επαγρύπνηση θα μπορεί να ανταποκριθεί σε καταστάσεις που διαφέρουν από τις συνηθισμένες και συνιστούν, ενδεχομένως, απειλή για την ασφάλεια. Τα μέλη του προσωπικού που σχετίζονται κατ' αυτόν τον τρόπο με τους κρατουμένους είναι σε θέση να αποτρέψουν αποτελεσματικότερα το ενδεχόμενο απόδρασης και να έχουν επίγνωση των όσων συμβαίνουν στη φυλακή προτού

ακόμη συμβεί ένα επεισόδιο. Η αξία της δυναμικής ασφάλειας έγκειται στο ότι επιτρέπει την αναγνώριση μιας απειλής για την εν γένει ασφάλεια όταν η απειλή αυτή βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο. Η καλύτερη δυνατή αξιοποίησή της επιτυγχάνεται όταν το προσωπικό εργάζεται με επαγγελματισμό και είναι επαρκώς εκπαιδευμένο.

«Σε μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί στις Η.Π.Α. αναφέρεται ότι οι φυλακές άμεσης επίβλεψης έχουν επιφέρει καλύτερο έλεγχο των κρατουμένων και σημαντική μείωση της βίας, του θορύβου και των βανδαλισμών. Η αυξημένη αλληλεπίδραση μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων έχει ως αποτέλεσμα να μπορούν οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι να προβλέπουν τα διάφορα προβλήματα και να τα αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά.

Έχει επίσης διατυπωθεί η άποψη ότι οι κρατούμενοι που διαβιούν σε φυλακές άμεσης επίβλεψης έχουν περισσότερες πιθανότητες να ζήσουν εποικοδομητικά μετά την έκτιση της ποινής τους».²⁸

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της Αστυνομικής Διεύθυνσης της επαρχίας Oswego, *Άμεση επίβλεψη: μια ασφαλέστερη και αποτελεσματικότερη φυλακή*)

Η ανάγκη ύπαρξης ενός συνόλου από σαφείς κανόνες και κανονισμούς

Όλες οι μορφές συλλογικής διαβίωσης που διακρίνονται από τάξη, περιλαμβανομένων και των φυλακών, πρέπει να λειτουργούν με κανόνες και κανονισμούς οι οποίοι θεωρούνται από τα μέλη τους σαφείς και δίκαιοι. Στις φυλακές οι κανονισμοί αυτοί αποσκοπούν στην προστασία όλων των ατόμων που ζουν, εν όλω ή εν μέρει, σε αυτές - προσωπικού και κρατουμένων. Παράλληλα, καθεμία από τις δύο αυτές ομάδες έχει την ευθύνη της τήρησης των εν λόγω κανόνων. Οι κρατούμενοι θα πρέπει να αμείβονται ή να τιμωρούνται, όταν επιδεικνύουν αντίστοιχα καλή ή κακή συμπεριφορά. Το προσωπικό πρέπει να γνωρίζει ότι η συνεχής τήρηση των κανόνων είναι κάτι που προσδοκάται και από το ίδιο. Μια φυλακή πρέπει επίσης να διαθέτει ένα σαφώς προσδιορισμένο μηχανισμό ακροάσεων, πειθαρχικών μέτρων και κυρώσεων για όσους παραβιάζουν τους συμφωνηθέντες κανόνες, ο οποίος θα πρέπει να εφαρμόζεται δίκαια και αμερόληπτα.

Η σωστή εκτίμηση του κατάλληλου επιπέδου ασφαλείας

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν το καθήκον της φύλαξης όλων εκείνων των ατόμων που, σύμφωνα με απόφαση των δικαστικών αρχών, θα πρέπει να στερηθούν την ελευθερία τους. Στους κρατούμενους δεν αρέσει να βρίσκονται στη φυλακή αλλά οι περισσότεροι εξ αυτών αποδέχονται την πραγματικότητα αυτής της κατάστασής τους. Εφόσον υπόκεινται σε δίκαιη μεταχείριση και στα ενδεικνυόμενα μέτρα ασφαλείας, δεν θα αποπειραθούν να αποδράσουν ούτε να διαταράξουν σοβαρά τη ροή της καθημερινής ζωής της φυλακής. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει ένας μικρός αριθμός κρατούμενων οι οποίοι θα κάνουν ό,τι περνά από το χέρι τους για να δραπετεύσουν. Σε περίπτωση απόδρασης ορισμένοι κρατούμενοι θα αποτελούσαν απειλή για το κοινωνικό σύνολο, ενώ άλλοι όχι. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να είναι σε θέση να αξιολογούν τον κίνδυνο που θέτει ο κάθε κρατούμενος ξεχωριστά, έτσι ώστε να μεριμνούν για την υπαγωγή του στο ενδεδειγμένο καθεστώς ασφαλείας – το οποίο δεν πρέπει να είναι ούτε πολύ αυστηρό ούτε πολύ χαλαρό.

Τα υπερβολικά μέτρα ασφαλείας και ελέγχου μπορεί να εγκυμονούν κινδύνους

Σε όλο τον κόσμο υπάρχουν φυλακές στις οποίες ασκείται ασφυκτικός έλεγχος και εφαρμόζονται υπερβολικά μέτρα ασφαλείας από τη σωφρονιστική διοίκηση, εις βάρος της δικαιοσύνης. Οι περιπτώσεις αυτές συνίστανται σε:

- καταπιεστικά μέτρα ασφαλείας τα οποία αποκλείουν την εφαρμογή προγραμμάτων επανένταξης,
- κτηνώδεις τρόπους άσκησης ελέγχου,
- έλλειψη δικαιοκρασίας κατά τις ακροάσεις για πειθαρχικά παραπτώματα,
- παράνομες τιμωρίες.

Σε ορισμένες χώρες οι ασκούντες τη σωφρονιστική διοίκηση έχουν χάσει τον έλεγχο των φυλακών τους, αφήνοντας το περιθώριο σε ισχυρές ομάδες κρατούμενων να επιβάλουν ένα παράνομο δίκτυο ελέγχου τόσο στους συγκρατούμενους τους όσο και στο προσωπικό.

Και στις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις παρατηρείται κατάρρευση της τάξης. Η κατάρρευση αυτή μπορεί να οδηγήσει σε ταραχές ή σε αποδράσεις ή και σε βίαιη, καθώς και καταχρηστική συμπεριφορά από την πλευρά τόσο των

κρατουμένων όσο και του προσωπικού. Ως αποτέλεσμα έχει επίσης την απουσία επικοινωνητικών δραστηριοτήτων για τους κρατουμένους.

Η χρήση βίας ως έσχατο μέσο

Η χρήση βίας μπορεί να θεωρηθεί νόμιμο μέσο αποκατάστασης της τάξης μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, αν η εν λόγω τάξη καταρρεύσει πλήρως και όλες οι απόπειρες - ατομικές ή ομαδικές - για την αποκατάστασή της αποτύχουν. Ως εκ τούτου, πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέσο. Δεδομένου ότι οι φυλακές αποτελούν κλειστές κοινότητες (στις οποίες μπορεί εύκολα, σε τέτοιες περιπτώσεις, να σημειωθεί κατάχρηση εξουσίας), πρέπει να εφαρμόζεται για τη χρήση βίας ένα σύνολο από ειδικές και διαφανείς διαδικασίες. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται και στα κεφάλαια 3 και 4.

Η ισορροπία ανάμεσα στα ζητήματα ασφαλείας και στα προγράμματα κοινωνικής επανένταξης

Τα διεθνή κείμενα ορίζουν ότι ο σκοπός της φυλάκισης είναι η προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα, όχι μόνο με την απομάκρυνση των παραβατών από το κοινωνικό σύνολο αλλά και με την καταβολή προσπάθειας για την εξασφάλιση, στο μέτρο του δυνατού, της κοινωνικής αναπροσαρμογής τους. Για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού, οι σωφρονιστικές διοικήσεις πρέπει να επιτύχουν την κατάλληλη ισορροπία ανάμεσα στα διάφορα ζητήματα ασφαλείας και στα προγράμματα που αποσκοπούν στο να καταστήσουν τους κρατουμένους ικανούς να επανενταχθούν στην κοινωνία. Η ισορροπία αυτή είναι περισσότερο πιθανόν να επιτευχθεί, αν υπάρχει ένα σύνολο από σαφείς διαδικασίες για τον προσδιορισμό του ενδεδειγμένου επιπέδου ασφαλείας, τόσο για τη φυλακή όσο και για τον κάθε κρατούμενο, ξεχωριστά.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Αρχή 4:

«Η ευθύνη των φυλακών για τη φύλαξη των κρατουμένων και για την προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα θα εκπληρώνεται σε συμφωνία με τους λοιπούς

κοινωνικούς σκοπούς ενός κράτους και με τις θεμελιώδεις ευθύνες του για την προαγωγή της ευεξίας και της ανάπτυξης όλων των μελών της κοινωνίας».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 58:

«Ο σκοπός και η δικαιολογία μιας ποινής στερητικής της ελευθερίας ή ενός παρόμοιου μέτρου είναι, σε τελική ανάλυση, η προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα. Ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν το χρονικό διάστημα στέρησης της ελευθερίας χρησιμοποιείται προκειμένου να εξασφαλιστεί, στο μέτρο του δυνατού, ότι ο παραβάτης, μετά την επιστροφή του στην κοινωνία, όχι μόνο θα επιθυμεί αλλά θα έχει και την ικανότητα να ζει σεβόμενος τον νόμο και να εξασφαλίζει τα προς το ζην».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 63(2):

«Είναι επιθυμητή η καθιέρωση διαφόρων επιπέδων ασφαλείας ανάλογα με τις ανάγκες των διαφορετικών ομάδων των κρατουμένων. Τα ανοικτά καταστήματα, και μόνο λόγω του γεγονότος ότι δεν χρησιμοποιούν υλικά μέσα ασφαλείας για την αποτροπή αποδράσεων αλλά στηρίζονται στην αυτοπειθαρχία των κρατουμένων, παρέχουν σε προσεκτικά επιλεγμένους κρατουμένους τις ευνοϊκότερες συνθήκες για την κοινωνική τους αναπροσαρμογή».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 33:

«Τα όργανα περιορισμού, όπως είναι οι χειροπέδες, οι αλυσίδες, τα σιδηρά δεσμά και οι μανδύες ακινητοποίησης, δεν θα χρησιμοποιούνται ποτέ ως μέσα τιμωρίας. Επιπλέον, οι αλυσίδες και τα σιδηρά δεσμά δεν θα χρησιμοποιούνται ως μέσα περιορισμού. Δεν θα χρησιμοποιούνται άλλα όργανα περιορισμού παρά μόνο στις ακόλουθες περιπτώσεις:

- α) ως μέτρα για την αποτροπή απόδρασης κατά τη διάρκεια μεταγωγής, υπό τον όρο ότι θα αφαιρεθούν όταν ο κρατούμενος εμφανισθεί ενώπιον δικαστικής ή διοικητικής αρχής,
- β) για ιατρικούς λόγους, κατόπιν εντολής του ιατρού,
- γ) κατόπιν διαταγής του διευθυντή, αν αποτύχουν άλλοι τρόποι ελέγχου, με σκοπό να εμποδιστεί ένας κρατούμενος να προξενήσει βλάβη στον εαυτό του ή σε άλλους ή να προκαλέσει ζημιές σε περιουσιακά στοιχεία. Σε τέτοιες

περιπτώσεις ο διευθυντής θα συμβουλευεται αμέσως τον ιατρό και θα αναφέρει το συμβάν στην ανώτερη διοικητική αρχή».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 68:

(Ο Κανόνας αυτός προσθέτει στον Κανόνα 33 των Στοιχειωδών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατούμενων τους ακόλουθους όρους):

68.1 «Η χρήση αλυσίδων και σιδηρών δεσμών θα είναι απαγορευμένη».

68.2 «Δεν θα χρησιμοποιούνται χειροπέδες, μανδύες ακινητοποίησης και άλλα μέσα ακινητοποίησης του σώματος, παρά μόνο:

α) αν είναι αναγκαία ως μέτρα για την αποτροπή απόδρασης κατά τη διάρκεια μεταγωγής, υπό τον όρο ότι θα αφαιρεθούν όταν ο κρατούμενος εμφανισθεί ενώπιον δικαστικής ή διοικητικής αρχής, εκτός αν η εν λόγω αρχή αποφασίσει διαφορετικά, ή

β) κατόπιν διαταγής του διευθυντή, αν αποτύχουν άλλοι τρόποι ελέγχου, με σκοπό να εμποδιστεί ένας κρατούμενος να προξενήσει βλάβη στον εαυτό του ή σε άλλους ή να προκαλέσει σοβαρές φθορές σε περιουσιακά στοιχεία, υπό τον όρο ότι σε τέτοιες περιπτώσεις ο διευθυντής θα ειδοποιεί αμέσως τον ιατρό και θα αναφέρει το συμβάν στην ανώτερη σωφρονιστική αρχή».

Εφαρμογή

Διαβάθμιση ασφαλείας

Τα μέτρα ασφαλείας στα οποία υπόκεινται οι κρατούμενοι πρέπει να είναι τα ελάχιστα που απαιτούνται για την επίτευξη της ασφαλούς φύλαξής τους. Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται σε τρεις, τουλάχιστον, βασίμους λόγους:

- τα μέλη του προσωπικού είναι πιθανόν να επιδεικνύουν περισσότερη επαγρύπνηση κατά τη φύλαξη των κρατούμενων που απαιτούν πράγματι υψηλό επίπεδο ασφαλείας, αν οι κρατούμενοι αυτοί είναι λίγοι,
- όσο πιο χαμηλό είναι το επίπεδο ασφαλείας τόσο πιο ανθρωπιστική ενδέχεται να είναι και η μεταχείριση των κρατούμενων,

- ο τρίτος λόγος στηρίζεται σε μια πρακτική παράμετρο: η ασφάλεια είναι δαπανηρή, και όσο πιο υψηλό είναι το επίπεδο της τόσο πιο υψηλό είναι και το κόστος που συνεπάγεται. Η υπαγωγή των κρατουμένων σε επίπεδο ασφαλείας που δεν είναι υψηλότερο του αναγκαίου είναι κάτι που έχει νόημα και από οικονομικής απόψεως.

Κατά την εισαγωγή ενός κρατουμένου στη φυλακή, θα πρέπει να εκτιμάται:

- ο κίνδυνος τον οποίο ενδεχομένως θέτει ο κρατούμενος για την κοινωνία σε περίπτωση απόδρασής του,
- το ενδεχόμενο να αποπειραθεί ο κρατούμενος να αποδράσει, βασιζόμενος είτε στις δικές του δυνάμεις είτε σε εξωτερική βοήθεια.

Εν συνεχεία, ο κρατούμενος θα πρέπει να τοποθετείται σε καθεστώς ασφαλείας που να είναι αντίστοιχο με το επίπεδο του κινδύνου που αντιπροσωπεύει. Το καθεστώς ασφαλείας στο οποίο υπάγεται ένας κρατούμενος θα πρέπει να επανεξετάζεται συνεχώς, καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του στη φυλακή.

Διαφορετικά επίπεδα ασφαλείας

- Το επίπεδο ελαχίστης ασφαλείας (για το οποίο, ενίοτε, χρησιμοποιείται και ο όρος «ανοικτές συνθήκες») θα πρέπει να προορίζεται για τους κρατουμένους που αντιπροσωπεύουν μικρό ή και καθόλου κίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο και που δεν εμπνέουν ανησυχία για απόπειρα απόδρασης. Σε αυτό το καθεστώς κράτησης το επίπεδο υλικής ασφαλείας είναι χαμηλό, ενώ, πολύ συχνά, απουσιάζουν εντελώς τα μέσα περιμετρικής ασφαλείας. Τα μέτρα εσωτερικής ασφαλείας μπορεί να περιορίζονται στο κλείδωμα των θυρών των χώρων διαμονής μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας. Κατάλληλοι για υπαγωγή στο εν λόγω καθεστώς μπορεί να είναι οι κρατούμενοι που έχουν καταδικαστεί για ορισμένες μη βίαιες αξιόποινες πράξεις, όπως επίσης και οι κρατούμενοι που εκτίουν μακρόχρονη ποινή η οποία οδεύει προς το τέλος της.
- Το επίπεδο μέσης ασφαλείας ενδείκνυται για τη μεγάλη πλειονότητα των κρατουμένων, για εκείνους που δεν είναι αποφασισμένοι να αποδράσουν αλλά δεν εμπνέουν και την εμπιστοσύνη που χρειάζεται ώστε να κρατηθούν σε καθεστώς ελαχίστης ασφαλείας. Γενικά, το συγκεκριμένο καθεστώς κράτησης περιλαμβάνει τη χρήση ενός μέσου περιμετρικής ασφαλείας, όπως, για παράδειγμα, ενός φράχτη. Όλες οι εσωτερικές θύρες είναι, συνήθως, κλειδωμένες αλλά οι κρατούμενοι θεωρούνται αρκετά έμπιστοι

ώστε να μετακινούνται από τον ένα χώρο της φυλακής στον άλλο χωρίς να τους ασκείται στενή επιτήρηση από το προσωπικό.

- Το επίπεδο υψίστης ασφαλείας θα πρέπει να συνεπάγεται ότι η απόδραση αποτελεί, ουσιαστικά, κάτι το αδύνατο. Σε αυτό το καθεστώς κράτησης, το οποίο θα πρέπει να προορίζεται μόνο για τους πιο επικίνδυνους κρατούμενους, πρέπει να υφίσταται υψηλό επίπεδο υλικής ασφάλειας, τόσο περιμετρικά όσο και στο εσωτερικό της φυλακής. Οι κρατούμενοι θα πρέπει κατά τις εσωτερικές τους μετακινήσεις να τελούν υπό στενή παρακολούθηση από το προσωπικό, αν χρειαστεί, μάλιστα, και σε βάση ένας προς έναν. Το εν λόγω επίπεδο ασφαλείας αφορά μόνο ένα μικρό ποσοστό των κρατούμενων οποιουδήποτε σωφρονιστικού συστήματος. Η ενδεδειγμένη μεταχείριση αυτών των κρατούμενων εξετάζεται λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 8 του παρόντος εγχειριδίου.

Απομόνωση

Η παρατεταμένη κράτηση ενός εγκλείστου σε καθεστώς απομόνωσης το οποίο αντιστοιχεί σε ορισμένο επίπεδο ασφαλείας, είναι κάτι που πρέπει πάντοτε να αποφεύγεται. Για το ζήτημα αυτό γίνεται λόγος στο κεφάλαιο 9.

Εκτίμηση του κινδύνου

Η εκτίμηση του κινδύνου είναι κάτι που μπορεί να συμβάλει στον προσδιορισμό των κρατούμενων που συνιστούν απειλή για τον εαυτό τους, για το προσωπικό, για άλλους κρατούμενους και, τέλος, για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών έχουν αναπτυχθεί κριτήρια για την εκτίμηση του κινδύνου που αποτελεί ένας κρατούμενος για την ασφάλεια. Στα θέματα που λαμβάνονται υπόψη περιλαμβάνονται τα εξής:

- η απειλή την οποία συνιστά για το κοινωνικό σύνολο τυχόν απόδραση του κρατούμενου,
- ιστορικό παλαιότερης απόπειρας απόδρασης και πρόσβαση σε εξωτερική βοήθεια,
- οποιαδήποτε απειλή συνιστά, ενδεχομένως, ένας κρατούμενος για τους μάρτυρες, εφόσον είναι υπόδικος,
- η φύση του αδικήματος για το οποίο έχει καταδικαστεί ο κρατούμενος,
- η διάρκεια της ποινής, η οποία συνήθως αντικατοπτρίζει τη φύση του αδικήματος,

- το ενδεχόμενο απειλής για άλλους κρατούμενους.

Το επίπεδο ασφαλείας των υποδίκων κρατουμένων

Σε ένα μεγάλο αριθμό σωφρονιστικών συστημάτων υπάρχει η άποψη ότι όλοι οι υπόδικοι κρατούμενοι πρέπει να υπάγονται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Αυτό δεν είναι πάντοτε σωστό· θα πρέπει να είναι εφικτή η εκτίμηση του κινδύνου για την ασφάλεια τον οποίο αντιπροσωπεύουν οι εν λόγω κρατούμενοι, όπως και οι κρατούμενοι που έχουν καταδικαστεί.

Η διαβάθμιση ασφαλείας πρέπει να αποφασίζεται από τη σωφρονιστική διοίκηση

Σε ορισμένες χώρες το επίπεδο ασφαλείας του καθεστώτος κράτησης ενός εγκλείστου αποφασίζεται από τον δικαστή ο οποίος επιβάλλει την ποινή. Σε άλλες οι κρατούμενοι που καταδικάζονται σε ποινή ισόβιας κάθειρξης ή που καταδικάζονται βάσει ενός ειδικού νόμου τοποθετούνται αυτομάτως σε καθεστώς κράτησης υψίστης ασφαλείας, ασχέτως της οποιασδήποτε εκτίμησης του ατομικού κινδύνου που αντιπροσωπεύουν. Οι πρακτικές αυτές δεν αποτελούν τον καλύτερο τρόπο καθορισμού του ενδεδειγμένου επιπέδου ασφαλείας. Ο προσδιορισμός της διάρκειας της ποινής για κάθε αδίκημα είναι υπόθεση των δικαστικών αρχών αλλά ο καθορισμός των προδιαγραφών ασφαλείας είναι προτιμότερο να αποτελεί ευθύνη της σωφρονιστικής διοίκησης, η οποία θα πρέπει να χρησιμοποιεί για τον σκοπό αυτό κριτήρια που αποτελούν καρπό επαγγελματικής συμφωνίας.

Τακτική επανεξέταση του επιπέδου ασφαλείας

Το επίπεδο ασφαλείας στο οποίο υπάγεται ο κάθε κρατούμενος θα πρέπει να επανεξετάζεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής του. Γενικά, καθώς περνά ο καιρός κατά τον οποίο εκτίεται η ποινή ενός κρατουμένου, μειώνεται το μέγεθος της απειλής την οποία συνιστά ο κρατούμενος αυτός για την ασφάλεια. Η προοπτική υπαγωγής ενός κρατουμένου σε χαμηλότερο επίπεδο ασφαλείας κατά τη διάρκεια της κράτησής του, μπορεί επίσης να του προσφέρει ένα κίνητρο καλής συμπεριφοράς.

Η έρευνα των κρατουμένων

Οι κρατούμενοι, ιδιαίτερα δε όσοι υπόκεινται στους περιορισμούς που συνεπάγεται το καθεστώς κράτησης μέσης ή υψίστης ασφαλείας, θα πρέπει επίσης να ερευνώνται προσωπικά και σε τακτική βάση προκειμένου να καθίσταται βέβαιο ότι δεν μεταφέρουν αντικείμενα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε απόπειρα απόδρασης ή για τον τραυματισμό άλλων ανθρώπων ή του εαυτού τους, καθώς επίσης και μη επιτρεπόμενα είδη, όπως είναι τα ναρκωτικά. Η σχολαστικότητα αυτών των ερευνών θα πρέπει να ποικίλλει ανάλογα με τις περιστάσεις. Όταν, για παράδειγμα, μετακινείται μεγάλος αριθμός κρατουμένων από τον χώρο εργασίας στον χώρο διαβίωσής τους, είναι φυσιολογικό να υποβάλλονται σε κάποια μορφή εξωτερικής σωματικής έρευνας η οποία σήμερα είναι συνήθης για όλους όσοι ταξιδεύουν αεροπορικώς. Σε άλλες περιπτώσεις, ιδίως αν υπάρχουν βάσιμες υπόνοιες ότι ένας κρατούμενος κρύβει κάτι επάνω του ή αν θεωρείται κρατούμενος υψηλού κινδύνου, είναι αναγκαία η διενέργεια σωματικής έρευνας η οποία απαιτεί την αφαίρεση όλων των ενδυμάτων του κρατουμένου αυτού, προκειμένου να αποδειχθεί ότι δεν κρύβει τίποτα επάνω του.

Διαδικασίες έρευνας

Θα πρέπει να υπάρχει ένα σύνολο από λεπτομερείς διαδικασίες τις οποίες πρέπει να εφαρμόζει το προσωπικό, όταν διενεργεί προσωπικές έρευνες. Οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει:

- να προσδιορίζουν τις περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπονται τέτοιου είδους έρευνες,
- να εξασφαλίζουν ότι ο τρόπος διεξαγωγής των ερευνών δεν είναι ταπεινωτικός για τους κρατουμένους – κάτι που μπορεί να συμβεί, για παράδειγμα, αν υποχρεούνται να αφαιρούν το σύνολο των ενδυμάτων τους οποτεδήποτε,
- να ορίζουν ότι οι κρατούμενοι πρέπει να ερευνώνται από μέλη του προσωπικού που ανήκουν στο ίδιο με αυτούς φύλο,
- να απαγορεύουν στο ένστολο προσωπικό τη διενέργεια ενδοσωματικών ερευνών στους κρατουμένους.

«Οι σωματικές έρευνες στις οποίες υποβάλλονται τα πρόσωπα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους, καθώς και οι επισκέπτες των χώρων κράτησης, θα διεξάγονται υπό συνθήκες επαρκούς υγιεινής από αρμόδιο, για τον σκοπό αυτό, προσωπικό του

ιδίου φύλου και θα είναι συμβατές με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τον σεβασμό στα θεμελιώδη δικαιώματα. Σε συνέπεια με όσα προαναφέρθηκαν, τα κράτη - μέλη θα εφαρμόζουν εναλλακτικές μεθόδους για τη διενέργεια ερευνών μέσω της χρήσης τεχνολογικού εξοπλισμού ή και άλλων κατάλληλων τρόπων. Οι κολπικές και οι πρωκτικές έρευνες θα είναι απαγορευμένες διά νόμου».²⁹

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή XXI, 2008)

Η έρευνα των επισκεπτών

Θα πρέπει επίσης να υπάρχει ένα σύνολο από σαφώς καθορισμένες διαδικασίες με τις οποίες θα εξασφαλίζεται ότι οι επισκέπτες των κρατουμένων δεν αποπειρώνται να παραβιάσουν τα εύλογα μέτρα για την τήρηση της ασφάλειας. Στα μέτρα αυτά μπορεί να συμπεριλαμβάνεται η υποβολή των ίδιων των επισκεπτών σε έρευνα. Στις προαναφερθείσες διαδικασίες πρέπει να αναγνωρίζεται ότι οι επισκέπτες δεν είναι κρατούμενοι και ότι η υποχρέωση για τη διαφύλαξη της ασφάλειας της φυλακής πρέπει να βρίσκεται σε ισορροπία με το δικαίωμα των επισκεπτών να μην ενοχλούνται όταν υποβάλλονται σε έρευνες. Οι διαδικασίες για την έρευνα των επισκεπτών θα πρέπει να διακρίνονται από ευαισθησία για τις ανάγκες των παιδιών, των γυναικών και των ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες.

«Τον Ιανουάριο του 1997 μια μητέρα επισκέφθηκε τον γιο της ο οποίος ήταν κρατούμενος σε φυλακή της πόλης Leeds στην Αγγλία. Συνοδευόταν από τον άλλο της γιο, ο οποίος έπασχε από εγκεφαλική παράλυση και από έναν ορισμένο βαθμό διανοητικής καθυστέρησης. Οι δύο επισκέπτες υποβλήθηκαν σε έρευνα κατά την οποία αφαίρεσαν το σύνολο των ενδυμάτων τους ... Το Δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω έρευνα δεν διενεργήθηκε με τον σωστό τρόπο. Έκρινε, επομένως, ότι η έρευνα στην οποία υποβλήθηκαν τα δύο αυτά άτομα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως “αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία” σύμφωνα με την έννοια του Άρθρου 8 (2)».³⁰

(Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, *Απόφαση στην υπόθεση Wainwright κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 2006)

Οι διαδικασίες για την έρευνα των επαγγελματιών επισκεπτών, όπως, για παράδειγμα, των νομικών εκπροσώπων, των κοινωνικών λειτουργών και των ιατρών, θα πρέπει να αποτελούν προϊόν συμφωνίας με τους επαγγελματικούς φορείς στους οποίους ανήκουν, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η ισορροπία ανάμεσα στην ασφάλεια και στο δικαίωμα εμπιστευτικής επαγγελματικής επαφής.

Η έρευνα των μελών του προσωπικού

Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι ορισμένα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού μπορεί να συνιστούν και αυτά απειλή για την ασφάλεια, φέρνοντας μέσα στη φυλακή είδη τα οποία είναι απαγορευμένα ή παράνομα. Θα πρέπει, επομένως, να υπόκεινται και αυτά στις ενδεδειγμένες διαδικασίες έρευνας. Η έρευνα των μελών του προσωπικού μπορεί επίσης να μειώσει το ενδεχόμενο να τους ασκούνται πιέσεις από κρατούμενους ή και άλλους προκειμένου να εισάγουν στη φυλακή απαγορευμένα αντικείμενα.

Άλλες διαδικασίες ασφαλείας

Υπάρχουν επίσης διάφορες άλλες διαδικασίες ασφαλείας οι οποίες θα πρέπει να αποτελούν μέρος της καθημερινής ζωής στη φυλακή. Σε αυτές συμπεριλαμβάνεται:

- η λήψη παρουσιών σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές κατά τη διάρκεια της ημέρας,
- η εφαρμογή μέτρων με τα οποία θα διασφαλίζεται η αποφυλάκιση του κρατούμενου που πρέπει να αποφυλακιστεί και όχι κάποιου άλλου,
- η επιλεκτική άσκηση λογοκρισίας στην αλληλογραφία και στις τηλεφωνικές κλήσεις. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται πληρέστερα στο κεφάλαιο 11.

Πληροφοριοδότες κρατούμενοι

Ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις συλλέγουν πληροφορίες για σχεδιαζόμενες παραβιάσεις του ελέγχου ή της ασφάλειας χρησιμοποιώντας για τον σκοπό αυτό κάποιους κρατούμενους οι οποίοι δίνουν ανώνυμα πληροφορίες για τους συγκρατούμενους τους. Η πρακτική αυτή εγκυμονεί μεγάλους κινδύνους. Αν διαπιστωθεί ότι ένας κρατούμενος είναι πληροφοριοδότης, μπορεί να του ασκηθεί ακραία βία από τους άλλους κρατούμενους. Οι πληροφοριοδότες μπορεί να δίνουν

ανακριβείς πληροφορίες, έτσι ώστε να θυματοποιούν συγκρατούμενους τους ή να διατηρούν τον έλεγχο που τους ασκούν. Αλλά και μόνο το γεγονός της ύπαρξης πληροφοριοδοτών σε μια φυλακή, ή ακόμη και η υπόνοια για την ύπαρξή τους, μπορεί να προκαλέσει κλίμα έντασης, δυσπιστίας και βίας. Η ανάπτυξη ενός συστήματος στο οποίο οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι γνωρίζουν προσωπικά τους κρατούμενους, όπως περιγράφεται από την αρχή μέχρι το τέλος του παρόντος εγχειριδίου, είναι κάτι που συνεπάγεται πολύ πιο αξιόπιστη πληροφόρηση για τα θέματα που άπτονται της ασφάλειας και του ελέγχου.

Η χρήση των οργάνων ακινητοποίησης

Κάθε σωφρονιστικό σύστημα πρέπει να διαθέτει ένα σύνολο από σαφείς και διαφανείς διαδικασίες οι οποίες θα διέπουν τη χρήση των οργάνων ακινητοποίησης, ενώ, παράλληλα, τα ένστολα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού θα πρέπει να είναι εκπαιδευμένα σε αυτή τους τη χρήση. Οι εν λόγω διαδικασίες πρέπει να προσδιορίζουν:

- τις περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπεται η χρήση αυτών των οργάνων,
- το άτομο που μπορεί να δώσει άδεια για τη χρήση τους,
- τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να χρησιμοποιούνται,
- το άτομο που θα εποπτεύει την ορθή εφαρμογή των καθορισμένων διαδικασιών.

Η χρήση οργάνων ακινητοποίησης αποτελεί το έσχατο μέτρο

Τα όργανα ακινητοποίησης, όπως είναι οι χειροπέδες, οι αλυσίδες, τα σιδηρά δεσμά και οι μανδύες ακινητοποίησης, θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Η χρήση τους δεν θα πρέπει να υποκαθιστά τη χρήση άλλων μέτρων υλικής ασφάλειας. Δεν επιτρέπεται σε καμία περίπτωση, για παράδειγμα, να αλυσοδέονται κρατούμενοι από τους αστραγάλους ή τους καρπούς των χεριών σε τοίχους ή σε μακριές σιδερένιες ράβδους, είτε ατομικά είτε ομαδικά, μόνο και μόνο επειδή μπορεί η υλική ασφάλεια των κτηριακών εγκαταστάσεων της φυλακής να βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο.

Τα όργανα ακινητοποίησης δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται, υπό κανονικές συνθήκες, όταν ένας κρατούμενος μεταφέρεται από ένα μέρος σε ένα άλλο, είτε εντός είτε εκτός της φυλακής. Η χρήση τους θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να

στηρίζεται σε κάποια ατομική εκτίμηση του κινδύνου τον οποίο αντιπροσωπεύει ένας κρατούμενος.

Η χρήση οργάνων ακινητοποίησης πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέσο για τον έλεγχο ενός βίαιου κρατουμένου ο οποίος θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια των άλλων. Αμέσως μόλις σταματήσει η βίαιη συμπεριφορά του κρατουμένου, το όργανο ακινητοποίησης πρέπει να αφαιρείται. Μόνο σε εξαιρετικές επίσης περιπτώσεις θα πρέπει να γίνεται χρήση οργάνων ακινητοποίησης προκειμένου να εμποδιστεί ένας κρατούμενος να προκαλέσει βλάβη στον εαυτό του. Σύμφωνα με τα όσα δείχνει η καλύτερη πρακτική επί του θέματος, σπανίως είναι αναγκαίο κάτι τέτοιο. Ο λόγος έγκειται στο ότι υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι για την αποτροπή αυτοτραυματισμών.

Άδεια για τη χρήση των οργάνων ακινητοποίησης

Η άδεια για τη χρήση οργάνων ακινητοποίησης θα πρέπει να δίνεται από το ανώτερο μέλος του προσωπικού που εκτελεί υπηρεσία, το οποίο θα πρέπει και να διασφαλίσει την ορθή τους χρήση. Ο διευθυντής της φυλακής και ένας ιατρός θα πρέπει να δουν όσο το δυνατόν συντομότερα έναν κρατούμενο που έχει ακινητοποιηθεί εξαιτίας βίαιης συμπεριφοράς ή αυτοτραυματισμού του και, αν είναι αναγκαίο, θα πρέπει να εγκρίνουν τη χρονική παράταση της χρήσης των οργάνων ακινητοποίησης. Η απόφαση και η συναφής διαδικασία για κάθε περίπτωση χρήσης αυτών των οργάνων πρέπει να παρακολουθείται στενά από μια ανώτερη αρχή και, σύμφωνα με τα όσα δείχνει η καλύτερη πρακτική επί του θέματος, από ένα εξουσιοδοτημένο και ανεξάρτητο όργανο παρακολούθησης.

Η ασφάλεια εκτός της φυλακής

Την ευθύνη της φύλαξης ενός κρατουμένου, όταν αυτός βρίσκεται εκτός της περιμέτρου της φυλακής (για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της μεταγωγής του σε άλλη φυλακή, σε δικαστήριο ή σε πολιτικό νοσοκομείο), θα πρέπει να την έχει ή η σωφρονιστική διοίκηση ή κάποια άλλη, κατάλληλη για τον σκοπό αυτό, αρχή. Όταν ένας κρατούμενος πρόκειται να παραληφθεί και να συνοδευθεί από κάποια άλλη υπηρεσία, θα πρέπει να έχει συμφωνηθεί εκ των προτέρων ανάμεσα στην υπηρεσία αυτή και τη σωφρονιστική διοίκηση ένα πρωτόκολλο το οποίο θα καθορίζει τις διαδικασίες που πρέπει να εφαρμοστούν. Το πρωτόκολλο αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει τις προδιαγραφές ασφαλείας των οχημάτων ή των άλλων

μεταφορικών μέσων, καθώς και την ενδεδειγμένη μεταχείριση των κρατουμένων οι οποίοι τελούν υπό συνοδεία.

Ιδιαίτερη επίσης προσοχή πρέπει να δίνεται στο επίπεδο ασφαλείας που εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια νοσοκομειακής περίθαλψης ενός κρατουμένου. Όποιο και αν είναι αυτό το επίπεδο, τα ζητήματα ασφαλείας δεν πρέπει να επηρεάζουν την παρεχόμενη ιατρική περίθαλψη.

Η υλική ασφάλεια που απαιτείται σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύει ο κάθε κρατούμενος. Η αρχή, ωστόσο, θα πρέπει να είναι πάντοτε η εφαρμογή του χαμηλότερου επιπέδου ασφαλείας που είναι αναγκαίο για την άσκηση ασφαλούς φύλαξης. Όταν είναι απαραίτητο σε τέτοιες περιπτώσεις, το συνηθέστερο όργανο ακινητοποίησης είναι οι χειροπέδες. Όταν ένας κρατούμενος μεταβαίνει με συνοδεία στο δικαστήριο φορώντας ένα όργανο ακινητοποίησης, αυτό θα πρέπει να αφαιρείται πριν από την έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας – εκτός αν ο πρόεδρος του δικαστηρίου ορίσει κάτι διαφορετικό.

Η ισορροπία ανάμεσα στην ασφάλεια και στην επαφή με τον έξω κόσμο

Η ανάγκη κράτησης των εγκλείστων σε κατάλληλο καθεστώς ασφαλείας πρέπει να σταθμίζεται με το δικαίωμά τους να διατηρούν επαφές με τον έξω κόσμο. Όσο επιτακτικής σημασίας και αν είναι η ανάγκη για ασφάλεια, η εντός λογικού πλαισίου πραγματοποίηση αυτών των επαφών είναι κάτι που πρέπει να επιτρέπεται. Κάτι τέτοιο αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των κρατουμένων, το οποίο μπορεί επίσης να βοηθήσει και τη διαδικασία επανένταξής τους. Επιπλέον, η διατήρηση της επαφής των κρατουμένων με τον έξω κόσμο είναι προς όφελος της σωφρονιστικής διοίκησης, διότι μπορεί να ενισχύσει τη σταθερότητα στο εσωτερικό των φυλακών. Στο κεφάλαιο 11 εξετάζεται διεξοδικότερα η επαφή με την ευρύτερη κοινωνία κατά τη διάρκεια της κράτησης.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Ακούσια Εξαφάνιση, Άρθρο 7:

«Καμία περίπτωση, είτε πρόκειται για απειλή πολέμου ή κατάσταση πολέμου ή εσωτερική πολιτική αστάθεια ή οποιαδήποτε άλλη δημόσια κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο επίκλησης για τη δικαιολόγηση τέλεσης ακούσιων εξαφανίσεων».

Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Ακούσια Εξαφάνιση, Άρθρο 10 (2):

«Θα παρέχεται άμεσα ακριβής πληροφόρηση για την κράτηση αυτών των ατόμων και για τη θέση του χώρου ή των χώρων κράτησής τους, συμπεριλαμβανομένων των μεταγωγών, στα μέλη της οικογένειάς τους, στον δικηγόρο τους ή σε κάθε άλλο πρόσωπο το οποίο έχει έννομο συμφέρον γι' αυτή την πληροφόρηση, εκτός αν τα εν λόγω άτομα έχουν εκφράσει επιθυμία για το αντίθετο».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 18 (4):

«Οι συζητήσεις μεταξύ του ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση και του νομικού του συμβούλου μπορεί να υπόκεινται σε οπτικό αλλά όχι και σε ακουστικό έλεγχο από τους αξιωματούχους για την επιβολή του νόμου».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 19:

«Το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα έχει το δικαίωμα να δέχεται επισκέψεις και να αλληλογραφεί, ιδίως με μέλη της οικογένειάς του, και θα του παρέχονται επαρκείς ευκαιρίες για να επικοινωνεί με τον έξω κόσμο· αυτό το δικαίωμα θα υπόκειται σε λογικούς όρους και περιορισμούς, όπως ορίζονται ειδικά στον νόμο ή στις κανονιστικές ρυθμίσεις».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 29:

- 1) «Για την εποπτεία της αυστηρής τήρησης των συναφών νόμων και κανονισμών, θα επισκέπτονται σε τακτική βάση τους χώρους κράτησης ικανά και έμπειρα άτομα τα οποία θα είναι διορισμένα και, συγχρόνως, υπόλογα σε μια αρμόδια αρχή η οποία θα είναι διαφορετική από την αρχή που είναι άμεσα υπεύθυνη για τη διοίκηση του κάθε χώρου κράτησης».
- 2) «Το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα έχει το δικαίωμα να επικοινωνεί ελεύθερα και πλήρως εμπιστευτικά με τα άτομα που επισκέπτονται τους χώρους κράτησης, σύμφωνα με την § 1 της

παρούσας αρχής: αυτό το δικαίωμα θα υπόκειται σε λογικούς όρους για τη διασφάλιση της ασφάλειας και της ευταξίας στους εν λόγω χώρους».

Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Άρθρο 4:

1) «Κάθε Συμβαλλόμενο Κράτος θα επιτρέπει επισκέψεις, σύμφωνα με το παρόν Πρωτόκολλο, από τους μηχανισμούς οι οποίοι αναφέρονται στα Άρθρα 2 και 3, σε όλους τους χώρους οι οποίοι υπάγονται στη δικαιοδοσία και τον έλεγχο του και στους οποίους άτομα στερούνται ή μπορεί να στερηθούν την ελευθερία τους, είτε βάσει εντολής η οποία δίνεται από δημόσια αρχή είτε με την υποκίνηση ή τη συγκατάθεση ή τη συναίνεσή της (στο εξής αναφερόμενοι ως χώροι κράτησης)».

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Κεφάλαιο III, Άρθρο 8, 2 (c):

«(Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων θα έχει) απεριόριστη πρόσβαση σε κάθε χώρο όπου κρατούνται άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος να μετακινείται στο εσωτερικό των χώρων αυτών χωρίς περιορισμούς».

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Κεφάλαιο III, Άρθρο 8, 3:

«Η Επιτροπή μπορεί να συνομιλεί ιδιαιτέρως με τα άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους».

Εφαρμογή

Το δικαίωμα της επαφής με την οικογένεια και τους δικηγόρους

Η ενότητα του κεφαλαίου 5 με θέμα τις διαδικασίες εισαγωγής αναφέρεται στην ανάγκη ενημέρωσης των μελών της οικογένειας και των νομικών εκπροσώπων ενός

ατόμου, όταν το άτομο αυτό στερείται την ελευθερία του. Η εν λόγω ενημέρωση έχει ιδιαίτερη σημασία, αποτελώντας ασφαλιστική δικλίδα έναντι μιας πρακτικής που είναι γνωστή ως «ακούσια εξαφάνιση», όταν δεν υπάρχουν έγγραφα που να δείχνουν τι έχει απογίνει ένα άτομο που τελεί υπό κράτηση. Σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογείται τυχόν άρνηση της σωφρονιστικής διοίκησης να ενημερώσει τα μέλη της οικογένειας ή τον δικηγόρο ενός ατόμου για το γεγονός της κράτησής του, καθώς και για την ακριβή θέση του χώρου της εν λόγω κράτησης. Η μόνη εξαίρεση σε αυτό είναι όταν το ίδιο το άτομο που τελεί υπό κράτηση ζητήσει να μη γνωστοποιηθούν τα προαναφερθέντα στοιχεία.

Όλα τα άτομα που στερούνται την ελευθερία τους έχουν το δικαίωμα της επαφής με νομικό σύμβουλο η οποία θα πραγματοποιείται κατ' ιδίαν, εκτός του ακουστικού ελέγχου των μελών του προσωπικού. Το δικαίωμα της επαφής με δικηγόρο το οποίο έχουν οι υπόδικοι κρατούμενοι εξετάζεται στο κεφάλαιο 16.

Η ανεξάρτητη παρακολούθηση ως στοιχείο εξωτερικής επαφής

Το κεφάλαιο 15 πραγματεύεται την ανεξάρτητη παρακολούθηση και επιθεώρηση των χώρων κράτησης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας αποτελεί ένα από τα πλέον εξελιγμένα παραδείγματα αυτής της μορφής επιθεώρησης. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, βάσει της οποίας συστάθηκε η προαναφερθείσα Επιτροπή, επιβεβαιώνει ότι τα μέλη της έχουν το δικαίωμα της απεριόριστης πρόσβασης σε ανθρώπους που στερούνται την ελευθερία τους και επίσης το δικαίωμα της κατ' ιδίαν συζήτησης μαζί τους – δικαιώματα τα οποία έχει και η Υποεπιτροπή για την Πρόληψη, η οποία συστάθηκε με βάση το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων. Η αρχή αυτή θα πρέπει να επεκταθεί και σε ανεξάρτητα όργανα παρακολούθησης τοπικής εμβέλειας.

Η ισορροπία ανάμεσα στον έλεγχο και σε μια κοινότητα στην οποία επικρατεί ευταξία

Ο εγκλεισμός είναι κάτι που εξ ορισμού συνεπάγεται τη στέρηση της ελευθερίας και, συνακόλουθα, τον περιορισμό της ελευθερίας της κίνησης στον χώρο. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις είναι υποχρεωμένες να επιβάλουν τους περιορισμούς ασφαλείας που είναι απαραίτητοι προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι οι

κρατούμενοι δεν θα αποδράσουν από τον χώρο της νόμιμης φύλαξής τους αφενός και ότι οι φυλακές είναι ασφαλείς χώροι, αφετέρου – χώροι όπου όσοι βρίσκονται σε αυτούς μπορούν να κάνουν τις καθημερινές τους δουλειές χωρίς φόβο για τη σωματική τους υγεία. Ο έλεγχος που ασκείται καθημερινά στη ζωή και στην κίνηση των κρατουμένων δεν πρέπει να υπερβαίνει το επίπεδο που είναι αναγκαίο για την εκπλήρωση αυτών των υποχρεώσεων.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 27:

«Η πειθαρχία και η τάξη θα τηρούνται με σταθερότητα, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται την επιβολή περισσότερων περιορισμών από όσο είναι αναγκαίο για την ασφαλή φύλαξη και την ομαλή συμβίωση εντός του καταστήματος».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 60 (1):

«Το καθεστώς του καταστήματος θα πρέπει να επιδιώκει την ελαχιστοποίηση οποιασδήποτε υφιστάμενης διαφοράς μεταξύ της ζωής στο κατάστημα και της ζωής στην ελεύθερη κοινωνία».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 57:

«Η φυλάκιση και τα άλλα μέτρα τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα την αποκοπή του παραβάτη από τον εξωτερικό κόσμο είναι οδυνηρά και μόνο λόγω της αφαίρεσης του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού ενός ατόμου η οποία προκύπτει από τη στέρηση της ελευθερίας του. Το σωφρονιστικό σύστημα, επομένως, δεν θα αυξάνει την οδύνη που είναι σύμφυτη με μια τέτοια κατάσταση, υπό την επιφύλαξη της δικαιολογημένης επιβολής μέτρων διαχωρισμού ή διατήρησης της πειθαρχίας».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 28 (1):

«Κανένας κρατούμενος δεν θα απασχολείται στο κατάστημα με οποιαδήποτε πειθαρχική ιδιότητα».

Εφαρμογή

Όχι περισσότεροι του αναγκαίου περιορισμοί

Ο ρόλος της σωφρονιστικής διοίκησης είναι η εκτέλεση της ποινής που έχει επιβάλει το δικαστήριο, μέσω της στέρησης της ελευθερίας των κρατουμένων. Δεν εμπίπτει σε αυτό τον ρόλο η επιβολή στους κρατουμένους περισσότερων περιορισμών – κάτι που θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των δεινών που είναι εγγενή σε αυτή την τιμωρία. Αντιθέτως, θα πρέπει να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να ελαχιστοποιεί τις οποιεσδήποτε υφιστάμενες διαφορές ανάμεσα στην εγκάθειρκτη και την ελεύθερη ζωή. Ένας λόγος για κάτι τέτοιο, που εξετάζεται στο κεφάλαιο 10, είναι η αύξηση των πιθανοτήτων επανένταξης του κρατουμένου στην κοινωνία ως νομοταγούς πολίτη μετά την έκτιση της ποινής του. Επίσης το προσωπικό πρέπει να κατανοήσει ότι αυτός ο συγκεκριμένος τρόπος διοίκησης των φυλακών μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο για τη στήριξη της ασφάλειας, της προστασίας και της ευταξίας.

Ποτέ δεν πρέπει να απασχολούνται κρατούμενοι για τον έλεγχο άλλων κρατουμένων

Σε μια ορθά διοικούμενη φυλακή όλοι οι κρατούμενοι θα πρέπει να τυγχάνουν ίσης μεταχείρισης. Όταν είναι εφικτό, θα πρέπει να ενθαρρύνονται, ώστε να ασχολούνται κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη φυλακή με εποικοδομητικές δραστηριότητες, όπως αναφέρεται στο κεφάλαιο 10. Οι δραστηριότητες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν την παροχή βοήθειας σε συγκεκριμένους τομείς της καθημερινής λειτουργίας της φυλακής, όπως είναι η εργασία στα μαγειρεία ή στο ιατρείο. Όσοι κρατούμενοι έχουν επαρκή μόρφωση ή κάποια ειδικευση μπορούν επίσης να ενθαρρύνονται, ώστε να βοηθούν άλλους κρατουμένους σε θέματα που άπτονται του τομέα τους. Δεν πρέπει ποτέ, ωστόσο, να απασχολούνται ή να χρησιμοποιούνται κρατούμενοι για τον έλεγχο άλλων κρατουμένων. Αυτό συμβαίνει, ενίοτε, όταν υπάρχει έλλειψη προσωπικού. Κάποιοι κρατούμενοι τυγχάνουν συχνά ειδικής μεταχείρισης σε θέματα χώρου διαβίωσης, φαγητού ή άλλων παροχών, ως αντάλλαγμα για να παρακολουθούν ή να ελέγχουν άλλους κρατουμένους. Οι πρακτικές αυτές μπορούν πάντοτε να οδηγήσουν σε κατάχρηση και δεν θα πρέπει να επιτρέπονται ποτέ.

Η ανάγκη για σθεναρή αλλά και σύννομη διοίκηση

Η πρόκληση με την οποία έρχεται αντιμέτωπη μια επαγγελματική σωφρονιστική διοίκηση είναι η διασφάλιση της προστασίας, της ασφάλειας και της ευταξίας στις φυλακές της, χωρίς αυτές να διοικούνται καταπιεστικά ή βίαια. Αυτό που χρειάζεται είναι μια σταθερή προσέγγιση η οποία δεν θα διακρίνεται ούτε από σκληρότητα ούτε από γενναιοδωρία. Η συντριπτική πλειονότητα των κρατουμένων θα δεχθεί θετικά τη σθεναρή και δίκαιη διοίκηση από το προσωπικό της φυλακής, διότι αν αυτό σταματήσει να ασκεί έλεγχο, το κενό που θα προκύψει θα καλυφθεί από κρατουμένους που θα έχουν ισχυρή θέληση. Εναλλακτικά, αν δεν ασκείται σθεναρή διοίκηση από την κορυφή της ιεραρχίας, τα μέλη του προσωπικού μπορεί κάλλιστα να καταφύγουν στην άσκηση της δικής τους, ανεπίσημης μορφής ελέγχου. Ό,τι και αν συμβεί από τα δύο, η ζωή για τους περισσότερους κρατουμένους θα γίνει πολύ δυσάρεστη.

Διαδικασίες εκτάκτου ανάγκης

Ο εκ των προτέρων σχεδιασμός για τη διαχείριση περιστατικών εκτάκτου ανάγκης είναι πάντοτε προτιμότερος σε σχέση με τη βεβιασμένη και εκ των υστέρων αντιμετώπισή τους. Η κάθε φυλακή θα πρέπει να διαθέτει ένα σύνολο από σαφείς διαδικασίες για την αντιμετώπιση κάθε τέτοιου πιθανού συμβάντος. Τα περιστατικά αυτά θα πρέπει να περιλαμβάνουν αποδράσεις, ταραχές, ομηρίες, θανάτους, πυρκαγιές και εκκενώσεις χώρων – χωρίς να περιορίζονται σε αυτά.

Όταν ο έλεγχος και η ευταξία καταρρεύσουν

Το ενδεχόμενο κατάρρευσης της ευταξίας υπάρχει ακόμη και στις καλύτερα διοικούμενες φυλακές. Υπάρχει πάντα η πιθανότητα επίθεσης ενός κρατουμένου σε ένα μέλος του προσωπικού ή σε άλλους κρατουμένους, είτε προσχεδιασμένα είτε λόγω ξαφνικής απώλειας του αυτοελέγχου. Κατά παρόμοιο τρόπο, μια ομάδα κρατουμένων μπορεί να αποφασίσει να παραβιάσει τους κανονισμούς της φυλακής και να επιχειρήσει οργανωμένη εξέγερση, είτε προκαλώντας ταραχές είτε λαμβάνοντας ομήρους. Κάθε φυλακή θα πρέπει να διαθέτει ένα σύνολο από σαφείς διαδικασίες για την αντιμετώπιση τέτοιου είδους περιστατικών, σε περίπτωση που συμβούν. Οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει να σχεδιάζονται σύμφωνα με όσα προβλέπονται στα διεθνή κείμενα.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 54 (3):

- 1) «Οι υπάλληλοι των καταστημάτων δεν θα χρησιμοποιούν βία στις σχέσεις τους με τους κρατουμένους παρά μόνο σε περιπτώσεις αυτοάμυνας ή σε περιπτώσεις απόπειρας απόδρασης ή ενεργητικής ή παθητικής αντίστασης σε διαταγή η οποία βασίζεται στον νόμο ή στους κανονισμούς. Οι υπάλληλοι οι οποίοι καταφεύγουν στη χρήση βίας δεν πρέπει να ασκούν περισσότερη από όσο είναι απολύτως αναγκαίο και πρέπει να αναφέρουν αμέσως το περιστατικό στον διευθυντή του καταστήματος».
- 2) «Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι θα λαμβάνουν ειδική σωματική εκπαίδευση η οποία θα τους επιτρέπει να θέτουν υπό έλεγχο τους βίαιους κρατουμένους».
- 3) «Εκτός από ειδικές περιπτώσεις, οι υπάλληλοι οι οποίοι έρχονται, στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων τους, σε άμεση επαφή με κρατουμένους, δεν θα οπλοφορούν. Επιπλέον, τα μέλη του προσωπικού δεν θα εφοδιάζονται σε καμία περίπτωση με όπλα, εκτός αν έχουν εκπαιδευθεί στη χρήση τους».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 9:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου δεν θα χρησιμοποιούν πυροβόλα όπλα εναντίον ανθρώπων, εκτός αν βρίσκονται σε αυτοάμυνα ή αν υπερασπίζονται άλλους οι οποίοι απειλούνται άμεσα με θάνατο ή με βαριά σωματική βλάβη ή για να εμποδίσουν τη διάπραξη ενός ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος που εμπεριέχει σοβαρή απειλή κατά της ζωής ή για να συλλάβουν ένα άτομο που παρουσιάζει τέτοιο κίνδυνο και αντιστέκεται στην εξουσία τους ή για να παρεμποδίσουν την απόδρασή του, και μόνο όταν λιγότερο ακραία μέσα είναι ανεπαρκή για την επίτευξη αυτών των στόχων. Σε κάθε περίπτωση η σκόπιμη θανατηφόρα χρήση πυροβόλων όπλων μπορεί να γίνει μόνο όταν είναι απολύτως αναγκαία για την προστασία της ζωής».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 15:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου δεν θα χρησιμοποιούν βία στις σχέσεις τους με άτομα που έχουν συλληφθεί ή τελούν υπό κράτηση, παρά μόνο όταν αυτή είναι απολύτως αναγκαία για τη διατήρηση της ασφάλειας και της τάξης μέσα στο κατάστημα ή όταν απειλείται η προσωπική ασφάλεια».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 16:

«Οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου δεν θα χρησιμοποιούν πυροβόλα όπλα στις σχέσεις τους με άτομα που έχουν συλληφθεί ή τελούν υπό κράτηση, παρά μόνο αν βρίσκονται σε αυτοάμυνα ή υπερασπίζονται άλλους οι οποίοι απειλούνται άμεσα με θάνατο ή με βαριά σωματική βλάβη ή όταν αυτή η χρήση είναι απολύτως αναγκαία για να αποτρέψουν την απόδραση κάποιου ατόμου που έχει συλληφθεί ή κρατείται και το οποίο παρουσιάζει τον κίνδυνο που αναφέρεται στην Αρχή 9».

Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου, Αρχή 17:

«Οι προηγούμενες αρχές δεν θίγουν τα δικαιώματα, τα καθήκοντα και τις ευθύνες των σωφρονιστικών υπαλλήλων, όπως διατυπώνονται στους Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, ιδίως στους Κανόνες 33, 34 και 54».

Εφαρμογή

Η πρόληψη είναι πάντοτε καλύτερη από την καταστολή

Το πρώτο μήνυμα που πρέπει να λάβει και να μάθει το προσωπικό είναι ότι η πρόληψη είναι πάντοτε καλύτερη από τη θεραπεία. Είναι εξαιρετικά σπάνιο το ενδεχόμενο να συμβεί ένα σοβαρό περιστατικό χωρίς προειδοποίηση. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις υπάρχουν εκ των προτέρων κάποιες ενδείξεις που μαρτυρούν την ύπαρξη συσσωρευμένης έντασης, είτε ατομικά είτε ομαδικά. Στις

περιπτώσεις αυτές γίνονται εμφανή τα πλεονεκτήματα της δυναμικής ασφάλειας. Μόλις ένα μέλος του προσωπικού, που βρίσκεται σε επαγρύπνηση, εισέλθει σε χώρο των κρατουμένων (για παράδειγμα, διαμονής ή εργασίας) στον οποίο υποβόσκει ένταση, θα αντιληφθεί αμέσως ότι κάτι δεν πάει καλά. Θα αισθανθεί αυτή την ένταση στον αέρα. Τη στιγμή, μάλιστα, που γνωρίζει όλους τους κρατουμένους, θα είναι σε θέση να προσδιορίσει ποιος από αυτούς είναι αναστατωμένος ή επίφοβος για εκδήλωση βίας και θα τον αντιμετωπίσει με τρόπο που θα προλάβει αυτή την εκδήλωση. Επίσης αν η γενική αντιμετώπιση των κρατουμένων από το προσωπικό είναι συνεπής και δίκαιη, θα είναι πιο δύσκολο για τους ταραχοποιούς κρατουμένους να ξεσηκώνουν τους υπολοίπους. Το ενδεχόμενο, ωστόσο, να ενσκήψει ατομική ή συλλογική βία υπάρχει ακόμη και όταν η δυναμική ασφάλεια βρίσκεται σε καλό επίπεδο.

Η ανάγκη για διάλογο και διαπραγμάτευση

Οι καλές επαγγελματικές σχέσεις μεταξύ του προσωπικού και των κρατουμένων αποτελούν ουσιώδες στοιχείο της δυναμικής ασφάλειας. Όταν οι σχέσεις αυτές είναι καλές, μπορούν να αξιοποιηθούν για την αποσόβηση επεισοδίων ή και για την αποκατάσταση της ευταξίας, μέσα από μια διαδικασία διαλόγου και διαπραγμάτευσης. Μόνο όταν αυτή η διαδικασία αποτύχει ή κριθεί ακατάλληλη, θα πρέπει να εξετάζεται το ενδεχόμενο αποκατάστασης της ευταξίας με υλικά μέσα.

Η χρήση της ελάχιστης δυνατής βίας

Όλα τα μέλη του προσωπικού τα οποία έρχονται σε άμεση επαφή με τους κρατουμένους θα πρέπει να είναι εκπαιδευμένα σε τεχνικές με τις οποίες θα μπορούν να καθυποτάξουν σωματικά έναν κρατούμενο ασκώντας την ελάχιστη δυνατή βία. Δεν θα πρέπει να στηρίζονται απλώς και μόνο στην ακινητοποίηση των προβληματικών κρατουμένων μέσω της επίδειξης ανώτερης σωματικής δύναμης. Σε πολλές περιπτώσεις κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό. Ακόμη όμως και αν είναι, το αποτέλεσμα μπορεί κάλλιστα να είναι κάποιος σοβαρός τραυματισμός – τόσο για το προσωπικό όσο και για τους κρατουμένους. Υπάρχει μια ποικιλία από τεχνικές ελέγχου και καταστολής στις οποίες μπορεί το προσωπικό να εκπαιδευθεί και οι οποίες επιτρέπουν στα μέλη του να ελέγχουν τους κρατουμένους χωρίς την πρόκληση τραυματισμού, ούτε στους μεν ούτε στους δε. Η διοίκηση θα πρέπει να γνωρίζει ποιες ακριβώς είναι αυτές οι τεχνικές και να διασφαλίζει την επάρκεια όλων των μελών του προσωπικού σε ό,τι αφορά τις βασικές ικανότητες που απαιτούνται για τη χρήση τους. Θα πρέπει επίσης να διασφαλίζει την αριθμητική

επάρκεια του προσωπικού που είναι εκπαιδευμένο σε προχωρημένες τεχνικές αυτού του είδους.

Όπλα

Τα μέλη του προσωπικού τα οποία έρχονται κατά την εκτέλεση της εργασίας τους σε άμεση επαφή με κρατούμενους μπορεί να φέρουν όπλα, για παράδειγμα ράβδους ή βέργες, για την προσωπική τους ασφάλεια. Η ορθή πρακτική επιτάσσει να μη μεταφέρονται αυτά τα όπλα με επιδεικτικό ή απειλητικό τρόπο. Μια συνήθης πρακτική είναι η μεταφορά μιας ράβδου σε ειδική τσέπη του παντελονιού, έτσι ώστε να μη φαίνεται αλλά και να είναι εύκολα διαθέσιμη. Οι μακρύτερες ράβδοι δεν θα πρέπει να μεταφέρονται κατά τη διάρκεια των καθημερινών μετακινήσεων των μελών του προσωπικού, αλλά θα πρέπει να φυλάσσονται σε καίρια σημεία, που να επιτρέπουν τη γρήγορη πρόσβαση σε αυτά κατά τη διάρκεια ενός περιστατικού εκτάκτου ανάγκης. Δεν συνιστά ορθή πρακτική η μεταφορά πυροβόλων ή παρεμφερών όπλων από μέλη του προσωπικού που έρχονται κατά την εκτέλεση της εργασίας τους σε άμεση επαφή με κρατούμενους. Σε τέτοιες περιπτώσεις ελλοχεύει ο κίνδυνος κακής χρήσης των όπλων αυτών από το προσωπικό ή κατάληξής τους στα χέρια των κρατουμένων.

Μέτρα για την αντιμετώπιση βίας και καταστάσεων εκτάκτου ανάγκης

«Θα είναι απαγορευμένη για το προσωπικό η χρήση πυροβόλων ή άλλων θανατηφόρων όπλων μέσα σε χώρους στέρξης της ελευθερίας, εκτός από τις περιπτώσεις στις οποίες η χρήση αυτή είναι απολύτως αναγκαία για την προστασία της ανθρώπινης ζωής».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή XXIII, 2008)

Χρήση πυροβόλων όπλων

Σε ορισμένα σωφρονιστικά συστήματα τα μέλη του προσωπικού που επιτηρούν περιμετρικά μια φυλακή φέρουν μαζί τους πυροβόλα όπλα. Τα εν λόγω μέλη θα πρέπει να λαμβάνουν σαφείς οδηγίες για τις περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπεται η χρήση αυτών των όπλων. Η μόνη τέτοια περίπτωση είναι όταν απειλείται άμεσα μια

ανθρώπινη ζωή, είτε πρόκειται για τη ζωή του υπαλλήλου που εμπλέκεται στο επίμαχο περιστατικό είτε για τη ζωή κάποιου άλλου ατόμου. Δεν επιτρέπεται να πυροβολείται ένας κρατούμενος αποκλειστικά και μόνο λόγω του ότι δραπετεύει. Πρέπει να συντρέχουν πρόσθετες και εξαιρετικές συνθήκες που να οδηγούν τον κάτοχο του όπλου στο συμπέρασμα ότι ο κρατούμενος που δραπετεύει συνιστά άμεση απειλή για τη ζωή ενός άλλου ατόμου και επίσης ότι δεν μπορεί να ανακοπεί η απόδρασή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο. Οι Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου εκφράζουν ρητά και κατηγορηματικά αυτή την υποχρέωση:

«Σε κάθε περίπτωση, η σκόπιμη, θανάσιμη χρήση πυροβόλων όπλων επιτρέπεται μόνο όταν είναι απολύτως αναγκαία για την προστασία της ζωής».³¹

(Αρχή 9)

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να θεσμοθετήσουν ένα σύνολο από σαφείς κατευθυντήριες γραμμές και διαδικασίες που θα διέπουν τη χρήση οποιασδήποτε μορφής βίας ή πυροβόλων όπλων σε συνδυασμό με ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που θα απευθύνεται στα μέλη του προσωπικού που έχουν εξουσιοδοτηθεί για τη χρήση τους. Οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει να περιλαμβάνουν και τυπικές ρυθμίσεις βάσει των οποίων θα πραγματοποιείται η διερεύνηση κάθε περιστατικού στο οποίο έχει ασκηθεί βία ή έχει χρησιμοποιηθεί πυροβόλο όπλο.

Ορισμένα από τα προαναφερθέντα ζητήματα εξετάζονται και στο κεφάλαιο 4.

8. Η διαχείριση εγκλείστων οι οποίοι κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας

Το πλαίσιο

Ανθρωπιστική μεταχείριση

Σε ένα μεγάλο αριθμό σωφρονιστικών συστημάτων είναι πιθανόν να υπάρχουν εγκλειστοί οι οποίοι πρέπει να κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Η διαχείριση αυτών των κρατουμένων αποτελεί μεγάλη πρόκληση για τις σωφρονιστικές αρχές, οι οποίες πρέπει να επιτύχουν την ισορροπία ανάμεσα στην απειλή την οποία συνιστούν για το κοινωνικό σύνολο αυτοί οι κρατούμενοι σε περίπτωση απόδρασής τους, στην απειλή την οποία ενδεχομένως συνιστούν για την ευταξία στο εσωτερικό των φυλακών, και στην υποχρέωση την οποία έχει η Πολιτεία να μεταχειρίζεται όλους τους κρατουμένους με ανθρωπισμό και ευπρέπεια. Μερικές φορές λέγεται ότι ο τρόπος με τον οποίο μεταχειρίζεται μια κοινωνία τους κρατουμένους της αποτελεί αντανάκλαση των θεμελιωδών της αξιών. Η αρχή αυτή ισχύει ιδιαίτερα για τη διαχείριση των εγκλείστων οι οποίοι κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Το κεφάλαιο αυτό χρησιμοποιεί για τα θέματα που σχετίζονται με τη διαχείριση των εν λόγω κρατουμένων πληροφοριακό υλικό που παρατίθεται σε άλλα σημεία του παρόντος εγχειριδίου, κυρίως στο κεφάλαιο 7.

Ο ελάχιστος δυνατός αριθμός

Ο αριθμός των εγκλείστων οι οποίοι κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας πρέπει να είναι όσο το δυνατόν μικρότερος. Αυτό πρέπει να συμβαίνει για διάφορους λόγους. Οι εν λόγω κρατούμενοι χρειάζονται διαρκώς στενή επιτήρηση, και η ελευθερία κίνησής τους στον χώρο, όπως και η επαφή τους με τους άλλους ανθρώπους, είναι πιθανόν να τελεί υπό στενή παρακολούθηση. Αν εφαρμοστεί με τον κατάλληλο τρόπο, η επιτήρηση υψηλής ασφαλείας είναι πολύ οικονομική από απόψεως χρηματικής, τεχνικής και θέσεων προσωπικού. Επιπλέον, το προσωπικό θα έχει περισσότερες δυνατότητες να ασκεί την ενδεικνυόμενη στενή επιτήρηση, αν ο χαρακτηρισμός ενός κρατουμένου ως «υψηλής ασφαλείας» δεν αποδίδεται αδιακρίτως.

Ατομική αξιολόγηση

Για τον προσδιορισμό των εγκλείστων οι οποίοι πρέπει να κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας, θα πρέπει να υπάρχει ένα σαφές και επαρκώς οριοθετημένο σύνολο κριτηρίων. Ο βαθμός του κινδύνου τον οποίο αντιπροσωπεύουν οι εν λόγω κρατούμενοι θα πρέπει να αξιολογείται σε ατομικό επίπεδο και σε διαρκή και τακτική βάση. Εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, είναι απίθανο να απαιτηθεί αυτό το καθεστώς ασφαλείας για γυναίκες και για ανήλικους κρατουμένους.

Μόνο οι αναγκαίοι περιορισμοί

Ένα σωφρονιστικό σύστημα έχει την υποχρέωση να παρέχει αξιοπρεπείς και ανθρωπιστικές συνθήκες κράτησης σε όλους τους εγκλείστους, ασχέτως των εγκλημάτων για τα οποία έχουν καταδικαστεί ή κατηγορούνται. Η υποχρέωση αυτή ισχύει και για τη μεταχείριση των εγκλείστων που κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας: οι περιορισμοί που τους επιβάλλονται δεν θα πρέπει να είναι περισσότεροι από όσους απαιτούνται για τη διασφάλιση της κράτησής τους σε συνθήκες προστασίας και ασφάλειας.

Η ισορροπία της ασφάλειας

Το κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου περιγράφει τις διαφορές μεταξύ της υλικής, της διαδικαστικής και της δυναμικής ασφάλειας και επισημαίνει ότι αυτές οι επιμέρους μορφές ασφάλειας θα πρέπει να λειτουργούν συμπληρωματικά η μία ως προς την άλλη. Αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν, όταν θεσπίζονται ρυθμίσεις για τη διαχείριση εγκλείστων που κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Ένα σύστημα το οποίο αξιοποιεί τη δυναμική ασφάλεια που απορρέει από την αλληλεπίδραση μεταξύ κρατουμένων και προσωπικού και από την πληροφόρηση, ενδέχεται να είναι πιο αποτελεσματικό από ένα σύστημα που βασίζεται εξ ολοκλήρου στη χρήση ιδιαιτέρως περιοριστικών υλικών και τεχνολογικών μέσων ασφαλείας.

Οι πιο επικίνδυνοι κρατούμενοι

Υπάρχει ένας μικρός αριθμός κρατουμένων οι οποίοι μπορεί να είναι τόσο επικίνδυνοι και διασπαστικοί, ώστε να πρέπει να κρατούνται χωριστά από τον

υπόλοιπο εγκάθειρκτο πληθυσμό, ακόμη και σε φυλακές υψηλής ασφαλείας. Η διαχείριση αυτών των κρατουμένων πρέπει να είναι προσεκτικά σχεδιασμένη και να υλοποιείται με τρόπο που να τηρεί τις γενικές αρχές της ορθής διοίκησης των φυλακών, η οποία περιγράφεται από την αρχή μέχρι το τέλος του παρόντος εγχειριδίου. Η μόνωση και η κράτηση σε καθεστώς απομόνωσης θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο ως έσχατο μέσο και μόνο για σύντομα χρονικά διαστήματα. Υπάρχουν άλλες επιλογές αντί της απομόνωσης, ακόμη και σε ό,τι αφορά τη διαχείριση των ιδιαίτερα επικίνδυνων κρατουμένων.

«Παρ' όλα αυτά, το Δικαστήριο επιθυμεί να τονίσει ότι η πειθαρχική απομόνωση, ακόμη και σε περιπτώσεις στις οποίες συνεπάγεται σχετική μόνωση, δεν μπορεί να επιβάλλεται σε έναν κρατούμενο για χρονικό διάστημα αορίστου διαρκείας. Επιπλέον, χρειάζεται απαραίτητως να έχει ο κρατούμενος τη δυνατότητα να αιτηθεί από μια ανεξάρτητη δικαστική αρχή την επανεξέταση της ουσίας και των λόγων για τη χρονική παράταση της κράτησής του σε καθεστώς πειθαρχικής απομόνωσης. Θα ήταν επίσης επιθυμητή η αναζήτηση εναλλακτικών επιλογών αντί της πειθαρχικής απομόνωσης για άτομα τα οποία θεωρούνται επικίνδυνα και για τα οποία η κράτηση σε συνήθη φυλακή, με σύνθητες καθεστώς, θεωρείται ακατάλληλη».³²

(Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Απόφαση στην υπόθεση Sanchez κατά Γαλλίας, 2005)

Ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό

Η εργασία με εγκλείστους οι οποίοι κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας απαιτεί υψηλό βαθμό επαγγελματισμού, και στο προσωπικό που εργάζεται στους χώρους κράτησής τους πρέπει να παρέχεται πρόσθετη εκπαίδευση και συνεχής στήριξη.

Συνθήκες κράτησης

Οι συνθήκες κράτησης των εν λόγω εγκλείστων θα πρέπει να υπόκεινται στην ανεξάρτητη επιθεώρηση η οποία περιγράφεται στο κεφάλαιο 15.

Λόγοι για υπαγωγή κρατουμένων σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας

«(Ένα) από τα πρώτα και σημαντικότερα βήματα στη διαχείριση των επικίνδυνων κρατουμένων, καθώς και των κρατουμένων που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της επικαιρότητας, είναι ο ορισμός του ποιοι ακριβώς είναι αυτοί, δεδομένου ότι τόσο ο ορισμός αυτός όσο και τα μέτρα για την αντιμετώπιση των εν λόγω εγκλείστων μπορεί να ποικίλλουν από χώρα σε χώρα».³³

(Nathee Chitsawang, Γενικός Διευθυντής, Σωφρονιστική Υπηρεσία Ταϊλάνδης, 2005)

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους μπορεί να χρειαστεί η κράτηση ενός εγκλείστου σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τα κάτωθι ζητήματα.

Ο κίνδυνος τον οποίο εγκυμονεί για την κοινωνία η τυχόν απόδραση ενός κρατουμένου

Από τα άτομα που βρίσκονται στη φυλακή, ορισμένα συνιστούν μόνιμη απειλή, είτε για την Πολιτεία είτε για συγκεκριμένες ομάδες ατόμων είτε για μεμονωμένα άτομα. Για τον λόγο αυτό, πρέπει να λαμβάνονται όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι τα άτομα αυτά δεν θα αποδράσουν από τον χώρο της νόμιμης φύλαξής τους. Για τους κρατουμένους αυτούς πρέπει να πραγματοποιείται κάποια ειδική αξιολόγηση της απειλής την οποία συνιστούν σε περίπτωση απόδρασής τους. Πρέπει επίσης να αναλύεται το αν έχουν πρόσβαση σε μέσα, εντός ή εκτός φυλακής, με τα οποία μπορούν να αποδράσουν. Αν προσδιοριστεί ότι ανήκουν σε συγκεκριμένη ομάδα (μέσα ή έξω από τη φυλακή), πρέπει να καθορίζεται ο βαθμός στον οποίο θα επιτρέπεται η συναναστροφή τους με άλλους κρατουμένους. Τα ζητήματα αυτά εξετάζονται λεπτομερέστερα παρακάτω, στο παρόν κεφάλαιο.

Ο κίνδυνος για την ευταξία της φυλακής

Υπάρχει ένας μικρός αριθμός κρατουμένων οι οποίοι μπορεί να μην αποδέχονται την ανάγκη ύπαρξης στη φυλακή ελέγχου και ευταξίας και οι οποίοι θα κάνουν ό,τι περνά από το χέρι τους για να διαταράξουν, ατομικά ή ομαδικά, την εύρυθμη

λειτουργία της φυλακής. Για τη διαχείριση αυτών των κρατουμένων μπορεί να είναι αναγκαία η λήψη ειδικών μέτρων. Είναι σημαντικό να διατηρείται ο αριθμός τους στο ελάχιστο δυνατό επίπεδο. Κατά διαστήματα επίσης η συμπεριφορά ορισμένων κρατουμένων μπορεί να αποτελεί πρόβλημα για τη σωφρονιστική διοίκηση. Κάτι τέτοιο αντιμετωπίζεται συνήθως με τη φυσιολογική πειθαρχική διαδικασία, ενώ οι εν λόγω κρατούμενοι μπορούν σε εύθετο χρόνο να ενθαρρύνονται, ώστε να τηρούν τους κανόνες και τους κανονισμούς, χωρίς να υπάρξει προσφυγή σε ειδικό καθεστώς υψηλής ασφαλείας.

Διάκριση μεταξύ αυτών των δύο ομάδων

Είναι σημαντικό αυτές οι δύο ομάδες κρατουμένων να διακρίνονται η μία από την άλλη. Οι κρατούμενοι που, σε περίπτωση απόδρασής τους, συνιστούν απειλή για την Πολιτεία ή για μεμονωμένα άτομα μπορεί κάλλιστα να δείχνουν σωστή συμπεριφορά στο περιβάλλον της φυλακής και να τηρούν όλους τους κανόνες της. Παρομοίως, οι κρατούμενοι που προκαλούν αναστάτωση μπορεί να μην είναι επίφοβοι για απόδραση. Γενικά, ο διαχωρισμός μεταξύ αυτών των δύο ομάδων είναι κάτι που συνιστά ορθή λειτουργική πρακτική. Αν είναι τοποθετημένες μαζί, στον ίδιο χώρο υψηλής ασφαλείας, είναι πιθανόν να ενισχύει η μία την άλλη και να δημιουργείται έτσι μεγαλύτερη απειλή για τη σωφρονιστική διοίκηση.

Η φύση της αξιόποινης πράξης ή του εγκλήματος

Μερικές φορές υπάρχει η τάση να τοποθετείται αυτομάτως ένας κρατούμενος σε χώρο υψηλής ασφαλείας εξαιτίας της σοβαρότητας του εγκλήματος για το οποίο έχει καταδικαστεί ή κατηγορείται. Αυτό, για παράδειγμα, μπορεί να εφαρμόζεται σε όλους όσους έχουν καταδικαστεί για ανθρωποκτονία. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτή η αυτόματη τοποθέτηση μπορεί να αποτελεί όρο τον οποίο θέτει το δικαστήριο ως μέρος της ποινής. Σε άλλες περιπτώσεις οι κρατούμενοι υπάγονται σε αυτό το καθεστώς βάσει απόφασης της σωφρονιστικής διοίκησης. Τα διεθνή κείμενα δηλώνουν με σαφήνεια ότι όλοι οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί θα πρέπει να διατηρούνται στο ελάχιστο αναγκαίο επίπεδο. Δεν θα πρέπει να επιβάλλονται αυτομάτως, αλλά να στηρίζονται στην ατομική αξιολόγηση του κάθε κρατουμένου.

Τα τελευταία χρόνια ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν κατασκευάσει χώρους κράτησης υψηλής ασφαλείας περιμένοντας να τους χρησιμοποιήσουν. Η κατασκευή και η συντήρηση των χώρων αυτών είναι δαπανηρή και, ως εκ τούτου, ασκούνται πιέσεις για την πλήρη χρήση τους. Οι χώροι αυτοί δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται, αν δεν συντρέχουν επαρκείς λόγοι για κάτι τέτοιο.

Η μεταχείριση των εγκλείστων οι οποίοι κρατούνται σε χώρους υψηλής ασφαλείας

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Διαμερικανική Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία των Βασανιστηρίων, Άρθρο 5:

«Ούτε ο επικίνδυνος χαρακτήρας του ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση ούτε η έλλειψη ασφαλείας του σωφρονιστικού καταστήματος δεν θα δικαιολογεί τη χρήση βασανιστηρίων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 27:

«Η πειθαρχία και η τάξη θα τηρούνται με σταθερότητα, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται την επιβολή περισσότερων περιορισμών από όσο είναι αναγκαίο για την ασφαλή φύλαξη και την ομαλή συμβίωση εντός του καταστήματος».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 57:

«Η φυλάκιση και τα άλλα μέτρα τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα την αποκοπή του παραβάτη από τον εξωτερικό κόσμο είναι οδυνηρά και μόνο λόγω της αφαίρεσης του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού ενός ατόμου η οποία προκύπτει από τη στέρηση της ελευθερίας του. Το σωφρονιστικό σύστημα, επομένως, δεν θα αυξάνει την οδύνη που είναι σύμφυτη με μια τέτοια κατάσταση, υπό την επιφύλαξη της δικαιολογημένης επιβολής μέτρων διαχωρισμού ή διατήρησης της πειθαρχίας».

Τι υποστηρίζουν τα περιφερειακά κείμενα

Σύσταση Νο. R (82) 17 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης προς τα κράτη - μέλη για τη Φύλαξη και τη Μεταχείριση των Επικίνδυνων Κρατουμένων:

«Η Επιτροπή Υπουργών, κατά τους όρους του Άρθρου 15.b του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης ... συνιστά στις κυβερνήσεις των κρατών - μελών:

1. να εφαρμόζουν στους επικίνδυνους κρατούμενους τους συνήθεις κανονισμούς της φυλακής, στο μέτρο του δυνατού,
2. να εφαρμόζουν μέτρα ασφαλείας μόνο στον απαιτούμενο βαθμό,
3. να εφαρμόζουν μέτρα ασφαλείας με σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και στα ανθρώπινα δικαιώματα,
4. να εξασφαλίζουν ότι τα μέτρα ασφαλείας λαμβάνουν υπόψιν τις διαφορετικές απαιτήσεις των διαφόρων ειδών επικινδυνότητας,
5. να εξουδετερώνουν, στο μέτρο του δυνατού, τις ενδεχόμενες παρενέργειες που συνεπάγεται η κράτηση σε καθεστώς ενισχυμένης ασφαλείας,
6. να δίνουν όλη την αναγκαία προσοχή στα προβλήματα υγείας τα οποία μπορεί να απορρέουν από την κράτηση σε καθεστώς ενισχυμένης ασφαλείας,
7. να παρέχουν μόρφωση, επαγγελματική εκπαίδευση, εργασία, απασχόληση κατά τον ελεύθερο χρόνο και άλλες δραστηριότητες, στον βαθμό που επιτρέπουν οι απαιτήσεις ασφαλείας,
8. να διαθέτουν ένα σύστημα τακτικής αναθεώρησης με το οποίο θα εξασφαλίζουν ότι ο χρόνος κράτησης που διανύεται σε καθεστώς ενισχυμένης ασφαλείας, καθώς και το επίπεδο ασφαλείας που εφαρμόζεται, δεν υπερβαίνουν τα όρια του αναγκαίου,
9. να εξασφαλίζουν ότι οι μονάδες ενισχυμένης ασφαλείας, όταν υπάρχουν, διαθέτουν τον ενδεδειγμένο αριθμό θέσεων και προσωπικού, καθώς και όλες τις απαιτούμενες διευκολύνσεις,
10. να παρέχουν κατάλληλη εκπαίδευση σε όλα τα μέλη του προσωπικού που ασχολούνται με τη φύλαξη και τη μεταχείριση επικίνδυνων κρατούμενων».

Εφαρμογή

Ελάχιστη χρήση υψηλής ασφαλείας

Όταν τοποθετείται μεγάλος αριθμός εγκλειστών σε χώρους υψηλής ασφαλείας, ελλοχεύει ο κίνδυνος, για πολλούς από αυτούς τους εγκλειστούς, να γίνουν οι συνθήκες κράτησης υπερβολικά αυστηρές και δυσανάλογες σε σχέση με τη δυνητική απειλή την οποία συνιστούν. Γενικά, οι κρατούμενοι θα πρέπει να τοποθετούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας μόνο όταν δείχνουν με τη συμπεριφορά τους ότι συνιστούν τέτοιου μεγέθους απειλή για την ασφάλεια και

την προστασία, που η σωφρονιστική διοίκηση δεν έχει άλλη επιλογή. Η οποιαδήποτε τοποθέτηση κρατουμένου σε τέτοιο καθεστώς θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν συντομότερη και να υπόκειται σε συνεχή επανεξέταση, βάσει της συμπεριφοράς του.

Τα σωφρονιστικά συστήματα στα οποία κρατείται μικρός αριθμός εγκλείστων σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας είναι, ενδεχομένως, ασφαλέστερα, τόσο για τους κρατούμενους όσο και για το προσωπικό. Όταν οι κρατούμενοι είναι γενικώς λίγοι, το προσωπικό θα είναι σε θέση να προσδιορίσει ποιοι από αυτούς πρέπει να κρατηθούν σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας αφενός και να διασφαλίσει την ενδεδειγμένη επιτήρησή τους, αφετέρου. Αν ο αριθμός αυτών των κρατουμένων είναι πολύ μεγάλος, ίσως το προσωπικό να μην έχει τη δυνατότητα της επαρκούς, στενής επιτήρησης των πλέον επίφοβων για απόπειρα απόδρασης ή για πρόκληση αναταραχής.

Όταν εξετάζεται το αν είναι αναγκαία η κράτηση ενός εγκλείστου σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας, ένας παράγοντας που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη πριν από τη λήψη της σχετικής απόφασης είναι η σοβαρότητα του εγκλήματος για το οποίο έχει καταδικαστεί ή κατηγορείται. Αυτός ο παράγοντας, ωστόσο, δεν θα πρέπει να είναι καθοριστικής σημασίας σε όλες τις περιπτώσεις. Δεν είναι σωστό, για παράδειγμα, να κρατούνται σε ιδιαίτερα αυστηρό καθεστώς όλοι οι έγκλειστοι που έχουν καταδικαστεί για ανθρωποκτονία και εκτίουν ισόβια κάθειρξη, χωρίς να έχει προηγηθεί η αξιολόγηση του κινδύνου που αποτελεί ο καθένας τους.

Εξατομικευμένη εκτίμηση

Θα πρέπει να υπάρχει ένα σαφές και επαρκώς οριοθετημένο σύνολο κριτηρίων αφενός για τον προσδιορισμό των εγκλείστων που πρέπει να κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας και αφετέρου για τη διαρκή εκτίμηση του μεγέθους του κινδύνου που αποτελεί ο καθένας τους. Η σωστή εκτίμηση του κινδύνου μπορεί να συμβάλει στον προσδιορισμό των κρατουμένων που συνιστούν σοβαρή απειλή για το προσωπικό, για τους άλλους κρατούμενους και για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Τα κριτήρια για την εκτίμηση αυτού του κινδύνου για την ασφάλεια αναφέρονται λεπτομερώς στο κεφάλαιο 7, θα πρέπει δε να εφαρμόζονται και στα θέματα που αφορούν το καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Κάθε τέτοια εκτίμηση θα πρέπει να επανεξετάζεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Επανεξέταση του επιπέδου ασφαλείας

«Εκτός από τους κρατούμενους οι οποίοι έχουν τοποθετηθεί στο χαμηλότερο επίπεδο εσωτερικής ασφαλείας (Κατηγορία Α) και στο χαμηλότερο επίπεδο

εξωτερικής ασφαλείας (Κατηγορία Α), το επίπεδο ασφαλείας πρέπει να επανεξετάζεται τουλάχιστον μία φορά κάθε έξι μήνες κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής ενός κρατουμένου.

Κατά την επανεξέταση του επιπέδου ασφαλείας ενός κρατουμένου εξετάζεται η συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια της κράτησής του, οι ενέργειες στις οποίες έχει προβεί για να επεξεργασθεί την αξιόποινη συμπεριφορά του, ορισμένα στοιχεία του παρελθόντος του, η τυχόν αντιμετώπιση από την πλευρά του σοβαρών κατηγοριών, καθώς και το χρονικό διάστημα το οποίο πρέπει να συμπληρώσει μέχρι την αποφυλάκισή του υπό όρους ή μέχρι την ημερομηνία της επόμενης συνεδρίασης του αρμόδιου οργάνου για τη χορήγηση απόλυσης υπό όρους ή μέχρι την αποφυλάκισή του.

Επιπροσθέτως, το επίπεδο ασφαλείας στο οποίο υπάγεται κάθε κρατούμενος πρέπει να επανεξετάζεται κάθε φορά που συμβαίνει κάποια σημαντική αλλαγή στην εν γένει κατάσταση του». ³⁴

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της σωφρονιστικής υπηρεσίας της Νέας Ζηλανδίας)

Η υλική πλευρά του καθεστώτος υψηλής ασφαλείας

Στο κεφάλαιο 7 αναφέρθηκε η υλική πλευρά της ασφάλειας των φυλακών. Στο ζήτημα αυτό θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή κατά την άσκηση της εποπτείας των εγκλείστων που κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Στις περισσότερες χώρες τα εξωτερικά όρια των φυλακών ή των χώρων κράτησης των προαναφερθέντων εγκλείστων έχουν ειδική ενίσχυση η οποία συχνά αποτελείται από διπλό διαχωριστικό μέσο, για παράδειγμα από ένα τείχος και από ένα κιγκλίδωμα. Μεταξύ των διαφόρων επιμέρους χώρων στο εσωτερικό μιας τέτοιας φυλακής υπάρχουν ασφαλή διαχωριστικά μέσα ή θύρες, ενώ οι τοίχοι, οι πόρτες και τα παράθυρα των κελιών στα οποία διαμένουν οι εν λόγω εγκλειστοί, έχουν ειδική ενίσχυση. Σε διάφορους επίσης χώρους αυτής της φυλακής μπορεί να λειτουργούν και συστήματα ηλεκτρονικής ασφαλείας.

Η εγκατάσταση όλων αυτών των μέσων ασφαλείας μπορεί να γίνει με τέτοιο τρόπο, ώστε να διατηρείται η ισορροπία ανάμεσα στους νόμιμους περιορισμούς που άπτονται της ασφάλειας και στην ανάγκη ευπρεπούς μεταχείρισης των κρατουμένων.

Οι δυναμικές όψεις του καθεστώτος υψηλής ασφαλείας

Οι αρχές οι οποίες διέπουν τη δυναμική ασφάλεια και περιγράφονται στο κεφάλαιο 7 ισχύουν ιδιαίτερα για τις φυλακές υψηλής ασφαλείας. Κάθε φορά που οι κρατούμενοι αυτών των φυλακών βρίσκονται εκτός του χώρου διαμονής τους ή μετακινούνται από τον ένα χώρο της φυλακής στον άλλο, θα πρέπει, γενικά, να συνοδεύονται από μέλη του προσωπικού. Η επίβλεψη των εν λόγω κρατουμένων συνεπάγεται πολύ περισσότερα πράγματα από όσα απαιτεί η απλή συνοδεία τους. Τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να αλληλεπιδρούν μαζί τους με όσο το δυνατόν πιο επικοινωνιακό τρόπο.

Η χρήση οργάνων ακινητοποίησης

Οι διαδικασίες για τη χρήση οργάνων ακινητοποίησης περιγράφονται στο κεφάλαιο 7. Η ανάγκη χρήσης τέτοιων οργάνων μπορεί κάλλιστα να είναι πιο συχνή για τους εν λόγω κρατουμένους. Ακόμη και σε αυτές τις περιπτώσεις ισχύουν οι γενικές αρχές που παρατέθηκαν στο κεφάλαιο 7, κυρίως εκείνη της ατομικής εκτίμησης.

Ειδικό καθεστώς υψίστης ασφαλείας

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σε κάποιες χώρες μια αυξανόμενη τάση υπαγωγής ορισμένων κρατουμένων σε ειδικό καθεστώς υψίστης ασφαλείας. Αυτό συμβαίνει για διάφορους λόγους:

- η υπαγωγή αυτή μπορεί σε ορισμένες χώρες να συνιστά όρο ο οποίος έχει τεθεί από το δικαστήριο, αποτελώντας μέρος της ποινής,
- σε άλλες χώρες η υπαγωγή κρατουμένων σε καθεστώς υψίστης ασφαλείας διενεργείται αυτομάτως από τη σωφρονιστική διοίκηση λόγω της φύσης του αδικήματος ή του ύψους της ποινής,
- σε άλλες η υπαγωγή κρατουμένων στο εν λόγω καθεστώς αποφασίζεται με βάση την εκτίμηση θεμάτων ασφαλείας η οποία διενεργείται από τη σωφρονιστική διοίκηση.

Τα τελευταία χρόνια διαδίδεται μια ιδέα σύμφωνα με την οποία υπάρχει μια νέα κατηγορία κρατουμένων οι οποίοι είναι τόσο επικίνδυνοι και συνιστούν τέτοια

απειλή για την κοινωνία, που πρέπει να κρατούνται σε ειδικό καθεστώς υψίστης ασφαλείας για μεγάλο χρονικό διάστημα, ενίοτε και για την υπόλοιπη ζωή τους. Η ιδέα αυτή είναι πολύ επικίνδυνη, ιδιαίτερα μάλιστα όταν προωθείται από πολιτικούς ή από άλλα άτομα που δεν έχουν μεγάλη και άμεση πείρα στα θέματα που αφορούν τη διαχείριση των κρατουμένων. Σε όλο τον κόσμο υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός χωρών οι οποίες έχουν μακρόχρονη πείρα σε θέματα αντιμετώπισης ομάδων ή ατόμων που συνιστούν πραγματική και διαρκή απειλή για την Πολιτεία. Η αντιμετώπιση αυτή ήταν ανέκαθεν κάτι αναγκαίο για τις χώρες αυτές, στο πλαίσιο τόσο του δικού τους όσο και του διεθνούς δικαίου. Η ευπρεπής και ανθρωπιστική αντιμετώπιση αυτών των κρατουμένων αποτελεί τη μεγαλύτερη δοκιμασία για τον επαγγελματισμό ενός σωφρονιστικού συστήματος – και αυτό είναι κάτι που εξακολουθεί να ισχύει. Η απουσία μιας τέτοιας αντιμετώπισης είναι εσφαλμένη από απόψεως αρχών· είναι εσφαλμένη από απόψεως διοίκησης· είναι εσφαλμένη από την άποψη όσων απαιτούνται σε μια χώρα με δημοκρατικό πολίτευμα· είναι εσφαλμένη, τέλος, ως παράδειγμα απέναντι σε άλλες χώρες.

Η ελάχιστη χρήση του ειδικού καθεστώτος υψίστης ασφαλείας

- *Η αρχή*
Τα διεθνή και τα περιφερειακά κείμενα δηλώνουν με σαφήνεια ότι όλοι οι περιορισμοί θα πρέπει να διατηρούνται στο ελάχιστο αναγκαίο επίπεδο.
- *Η εξαίρεση και όχι ο κανόνας*
Η κράτηση εγκλείστων σε ειδικό καθεστώς υψίστης ασφαλείας θα πρέπει να αποτελεί την εξαίρεση και όχι τον κανόνα. Οι λίγοι έγκλειστοι που πρέπει να κρατούνται σε αυτό το καθεστώς δεν αντιπροσωπεύουν το σύνολο των βαρυποινιτών κρατουμένων· τα προβλήματα επίσης τα οποία θέτουν οι εν λόγω κρατούμενοι δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν την, πολύ μεγαλύτερη, ομάδα των βαρυποινιτών κρατουμένων.
- *Ορθή επιχειρησιακή πρακτική*
Οι έγκλειστοι που κρατούνται σε ειδικό καθεστώς υψίστης ασφαλείας θα πρέπει εξ ορισμού να είναι εκείνοι που αποτελούν πραγματική και άμεση απειλή για τη δημόσια ασφάλεια σε περίπτωση απόδρασής τους ή για την ευταξία στο εσωτερικό της φυλακής. Η κράτηση σε αυτό το καθεστώς ενδέχεται να είναι δαπανηρή, τόσο οικονομικά όσο και σε ανθρώπινο δυναμικό. Αν ο αριθμός αυτών των κρατουμένων αυξηθεί, χωρίς να συντρέχει λόγος για μια τέτοια αύξηση, ενδεχομένως το προσωπικό να μην είναι σε θέση να ασκήσει τη στενή εποπτεία την οποία απαιτούν. Αν ο αριθμός τους διατηρηθεί στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο, το προσωπικό θα

έχει πάντα κατά νου τον δυνητικό κίνδυνο που αποτελούν. Η τοποθέτηση κρατουμένων σε τέτοιους χώρους θα πρέπει, επομένως, να εγκρίνεται από τα ανώτερα κλιμάκια της διοίκησης και να υπόκειται σε συχνή επανεξέταση.

«Η αντιπροσωπεία της Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT) πληροφορήθηκε ότι σε πέντε φυλακές της χώρας προστέθηκαν πτέρυγες ενισχυμένης ασφαλείας οι οποίες αποσκοπούν πρωτίστως να επιφέρουν πλήγμα στην επιρροή που ασκούν συμμορίες του οργανωμένου εγκλήματος στο εσωτερικό των φυλακών. Η τοποθέτηση ενός κρατουμένου σε μια τέτοια πτέρυγα θα μπορούσε να προκύψει από την υπαγωγή του στην κατηγορία (iv) υπό τους όρους της Οδηγίας 41 του Υπουργείου Δικαιοσύνης ... Επιπλέον, ένας κρατούμενος θα μπορούσε να μεταχθεί σε μια από τις φυλακές που έχουν τέτοιες πτέρυγες, αν κριθεί ως ταραχοποιός ή αν διαπιστωθεί ότι ασκεί τακτικές εκφοβισμού. Οι διαδικασίες για την τοποθέτηση ενός κρατουμένου σε μια τέτοια πτέρυγα δεν είναι διαφανείς ... Συχνά μια τέτοια τοποθέτηση διενεργείται εντελώς προληπτικά, ενώ ο κρατούμενος δεν έχει το δικαίωμα της προσφυγής, ούτε υφίσταται κάποιος κατάλληλος μηχανισμός για την αναθεώρηση της εν λόγω τοποθέτησης. Επίσης δεν υπάρχουν κριτήρια με βάση τα οποία θα μπορούν οι κρατούμενοι να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους.

Η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων συνιστά στις τσεχικές αρχές τη θεσμοθέτηση μιας διαφανούς διαδικασίας για την τοποθέτηση ενός κρατουμένου σε Πτέρυγα Υψηλής Τεχνικής Ασφαλείας (HTSW), η οποία θα προβλέπει και τη δυνατότητα του κρατουμένου να προσφύγει κατά της απόφασης για την τοποθέτησή του σε μια τέτοια πτέρυγα. Συνιστά επίσης την καθιέρωση τακτικών αναθεωρήσεων μιας τέτοιας τοποθέτησης».³⁵

(Επίσκεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων [CPT] στην Τσεχική Δημοκρατία το 2006)

Διαχείριση των κρατουμένων οι οποίοι υπάγονται σε ειδικό καθεστώς υψίστης ασφαλείας

Οι συνθήκες κράτησης των εγκλείστων αυτής της κατηγορίας ποικίλλουν από τη μια χώρα στην άλλη· παρ' όλα αυτά, σε όλες τις χώρες ο χαρακτήρας των εν λόγω συνθηκών κράτησης είναι ιδιαιτέρως περιοριστικός.

«Ένα ζήτημα με το οποίο κάθε κυβέρνηση έρχεται αντιμέτωπη είναι το αν πρέπει να μεταχειρίζεται τα άτομα που έχουν καταδικαστεί για τρομοκρατία με ξεχωριστό και ποιοτικά διαφορετικό τρόπο από αυτόν με τον οποίο μεταχειρίζεται τους άλλους κρατούμενους ή αν πρέπει να επιτρέπει την ελεύθερη συναναστροφή μεταξύ των ατόμων αυτών και των υπόλοιπων εγκλείστων...

Το μάθημα (από το Ηνωμένο Βασίλειο) φαίνεται να είναι ότι η ενσωμάτωση είναι καλύτερη από τον διαχωρισμό· αυτό, ωστόσο, συνεπάγεται και κάποιος κόστος...

Το μάθημα (από την Ινδονησία) δεν είναι ότι η ενσωμάτωση αποτελεί εσφαλμένη επιλογή, αλλά ότι κάθε περίπτωση πρέπει να εξετάζεται ξεχωριστά από τις άλλες». ³⁶

(Διεθνής Ομάδα Κρίσεων, «Αποριζοσπαστικοποίηση» και ινδονησιακές φυλακές, 2007)

- *Η κράτηση σε καθεστώς απομόνωσης δεν αποτελεί ορθή πρακτική*

Για τη διαχείριση των εγκλείστων οι οποίοι κρατούνται σε καθεστώς υψίστης ασφαλείας, υπάρχουν και χρησιμοποιούνται γενικώς δύο τακτικές. Η πρώτη συνίσταται στην τοποθέτηση αυτών των κρατουμένων σε καθεστώς απομόνωσης, είτε τον καθένα μόνο του είτε μαζί με άλλον ένα ή δύο κρατούμενους. Με τη συγκεκριμένη τακτική οι κρατούμενοι περνούν το σύνολο της ημέρας και της νύχτας στον ίδιο χώρο, όπου και διαμένουν. Στην πιο ακραία μορφή αυτού του καθεστώτος κράτησης δεν έχουν πρόσβαση σε καμία δραστηριότητα ή σε κανένα ερέθισμα από το εξωτερικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να μην έχουν απολύτως τίποτα να κάνουν. Ενδεχομένως να τους επιτρέπεται να επιδίδονται σε μια μοναχική δραστηριότητα αναψυχής επί μία ώρα την ημέρα σε έναν άδειο, υπαίθριο χώρο ασκήσεων. Κάθε φορά που βγαίνουν έξω από το κελί τους, υποβάλλονται σε σωματική έρευνα με πλήρη αφαίρεση των ενδυμάτων τους και φορούν χειροπέδες. Σε ορισμένες χώρες οι εν λόγω κρατούμενοι μπορεί να παραμείνουν σε ένα τέτοιο καθεστώς κράτησης επί σειρά ετών. Ο συγκεκριμένος τρόπος μεταχείρισης κρατουμένων δεν αποτελεί ορθή πρακτική και συχνά απορρέει από την έλλειψη κατάλληλων τεχνικών διοίκησης.

- *Διαχωρισμός σε μικρές μονάδες κράτησης*

Μια πολύ πιο εποικοδομητική τακτική συνίσταται στη διαβίωση των εν λόγω εγκλείστων σε μικρές μονάδες κράτησης, χωρητικότητας έως και δέκα ατόμων. Η συγκεκριμένη τακτική στηρίζεται στο σκεπτικό ότι η υπαγωγή αυτών των κρατούμενων σε εποικοδομητικό καθεστώς κράτησης αποτελεί κάτι το εφικτό και μπορεί να επιτευχθεί με τη διαβίωσή τους ανά μικρές ομάδες (χωριστά από τον υπόλοιπο εγκάθειρκτο πληθυσμό) παρά σε καθεστώς πλήρους απομόνωσης. Η αρχή που διέπει τη λειτουργία αυτών των μονάδων είναι ότι η ανάπτυξη από ένα επαγγελματικά εκπαιδευμένο προσωπικό ενός θετικού και ενεργητικού καθεστώτος κράτησης, το οποίο θα προορίζεται ακόμη και για τους πιο επικίνδυνους κρατούμενους, πρέπει να αποτελεί κάτι το εφικτό. Ο σκοπός είναι να έχουν οι συγκεκριμένοι κρατούμενοι αφενός μεν τη δυνατότητα κάποιας σχετικά ελεύθερης μετακίνησης μέσα στους χώρους διαμονής τους και εντός ασφαλών περιμετρικών ορίων, αφετέρου δε μια φυσιολογική καθημερινή ζωή στο πλαίσιο της φυλακής. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον ένας κρατούμενος θα τοποθετείται σε καθεστώς απομόνωσης μόνο όταν όλα τα άλλα μέσα αποτύχουν και μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα.

Το προσωπικό το οποίο εργάζεται με εγκλείστους που κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας πρέπει να είναι ειδικά εκπαιδευμένο

Η εργασία με εγκλείστους που κρατούνται σε περιβάλλον υψηλής ασφαλείας παρουσιάζει ιδιαίτερες προκλήσεις. Το προσωπικό που εργάζεται σε ένα τέτοιο περιβάλλον θα πρέπει να είναι πεπειραμένο και να λαμβάνει ειδική εκπαίδευση. Η εκπαίδευση αυτή πρέπει να συμπεριλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα θέματα:

- την κατανόηση του περιεχομένου της κράτησης σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας,
- τον προσδιορισμό των εγκλείστων οι οποίοι απαιτείται να κρατηθούν σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας,
- την εκτίμηση για το ποιοι εγκλείστοι χρειάζεται να κρατηθούν σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας,
- την εφαρμογή ενός εποικοδομητικού καθεστώτος κράτησης υψηλής ασφαλείας,
- την αξιολόγηση των πληροφοριών και άλλων ενημερωτικών στοιχείων που αφορούν τους συγκεκριμένους κρατούμενους,

- τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζεται το προσωπικό από τους κρατουμένους,
- την αντιμετώπιση της ατομικής και της ομαδικής βίας με τρόπο ο οποίος προστατεύει το προσωπικό, με τη χρήση, συγχρόνως, της ελάχιστης δυνατής ισχύος.

Δοκιμασία επαγγελματισμού

Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι τη μικρή ομάδα που απαρτίζεται από τους ιδιαίτερα βίαιους κρατουμένους, οι οποίοι αρνούνται να συμμορφωθούν με τα όσα προσδοκούνται νομίμως από αυτούς, δεν αποτελεί μόνο τη μεγαλύτερη πρόκληση απέναντι στον επαγγελματισμό του σωφρονιστικού προσωπικού· ο τρόπος με τον οποίο οι σωφρονιστικές αρχές αντιμετωπίζουν εκ μέρους της υπόλοιπης κοινωνίας τους ανθρώπους που δείχνουν λίγο ή και καθόλου σεβασμό για τους συνανθρώπους τους, αποτελεί επίσης μια αληθινή δοκιμασία για τον ανθρωπισμό όλων.

Οι συνθήκες κράτησης θα πρέπει να υπόκεινται σε ανεξάρτητη επιθεώρηση

Τα διεθνή κείμενα αξιώνουν με σαφήνεια να υπόκεινται όλες οι φυλακές και οι χώροι κράτησης σε ένα μηχανισμό επιθεώρησης ο οποίος να είναι ανεξάρτητος από την αρχή που έχει την ευθύνη της διοίκησης των φυλακών. Τα κείμενα αυτά παρέχουν επίσης στους κρατουμένους το δικαίωμα της πλήρους και εμπιστευτικής πρόσβασης σε επιθεωρητές, με την επιφύλαξη των νόμιμων απαιτήσεων ασφαλείας.

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 29:

1) «Για την εποπτεία της αυστηρής τήρησης των συναφών νόμων και κανονισμών, θα επισκέπτονται σε τακτική βάση τους χώρους κράτησης ικανά και έμπειρα άτομα τα οποία θα είναι διορισμένα και, συγχρόνως, υπόλογα σε μια αρμόδια αρχή η οποία θα είναι διαφορετική από την αρχή που είναι άμεσα υπεύθυνη για τη διοίκηση του κάθε χώρου κράτησης».

2) «Το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα έχει το δικαίωμα να επικοινωνεί ελεύθερα και πλήρως εμπιστευτικά με τα άτομα που επισκέπτονται τους χώρους κράτησης, σύμφωνα με την § 1 της παρούσας αρχής· αυτό το δικαίωμα υπόκειται σε λογικούς όρους για τη διασφάλιση της ασφάλειας και της ευταξίας στους εν λόγω χώρους».

Ένα σημαντικό είδος επιθεώρησης είναι αυτό που διενεργείται από φορέα ο οποίος είναι ανεξάρτητος τόσο από την κάθε φυλακή ξεχωριστά, όσο και από το σωφρονιστικό σύστημα, γενικότερα. Σε ορισμένες περιπτώσεις το προσωπικό αυτής της υπηρεσίας διορίζεται από την κυβέρνηση. Η ρύθμιση η οποία παρέχει τον μεγαλύτερο βαθμό ανεξαρτησίας είναι αυτή κατά την οποία τα μέλη της εν λόγω υπηρεσίας διορίζονται από το Κοινοβούλιο και υποβάλλουν εκθέσεις σε αυτό. Έχει ιδιαίτερη σημασία η αρμοδιότητά τους να συμπεριλαμβάνει τους εγκλείστους που κρατούνται σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας.

Οι ανεξάρτητες επιθεωρήσεις μπορούν να αποτελέσουν ασφαλιστική δικλίδα και για το σωφρονιστικό προσωπικό. Συνιστούν ένα μέσο αντιμετώπισης κάθε κατηγορίας στην οποία γίνεται λόγος για κακομεταχείριση κρατουμένου ή για απρεπή συμπεριφορά από την πλευρά του προσωπικού. Η ύπαρξη μιας τέτοιας κατηγορίας (όταν διατυπώνεται) πρέπει να γίνεται παραδεκτή, ενώ πρέπει να προσδιορίζονται επακριβώς και τα εμπλεκόμενα μέλη του προσωπικού. Κάτι τέτοιο αποτελεί επίσης έναν τρόπο προστασίας του προσωπικού από άδικες κατηγορίες. Το ζήτημα της επιθεώρησης εξετάζεται λεπτομερώς στο κεφάλαιο 15 του παρόντος εγχειριδίου.

9. Πειθαρχικές διαδικασίες και ποινές

Το πλαίσιο

Στη φυλακή πρέπει να δεσπόζει η κυριαρχία του νόμου

Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι η κυριαρχία του νόμου δεν καταργείται στο κατώφλι της φυλακής. Ένα άτομο, για παράδειγμα, το οποίο υφίσταται στη φυλακή σωματική επίθεση, δικαιούται να τεθεί υπό την προστασία του ποινικού δικαίου, όπως ακριβώς και κάποιο άτομο που υφίσταται μια τέτοια επίθεση σε δημόσιο χώρο. Όταν σε μια οποιαδήποτε φυλακή έχει συμβεί ή πιστεύεται ότι έχει συμβεί κάποια σοβαρή, αξιόποινη πράξη, θα πρέπει να αποτελεί κανονική κατάσταση η διενέργεια έρευνας, η οποία πρέπει να είναι αντίστοιχη με αυτή που διεξάγεται στην ευρύτερη κοινωνία. Σε ορισμένες χώρες, για την εκτέλεση αυτών των καθηκόντων στις φυλακές διορίζονται ειδικοί δικαστές ή εισαγγελείς. Σε άλλες χώρες, σε περίπτωση τέλεσης αδικήματος σε φυλακή ενημερώνεται ο εισαγγελέας ή η αστυνομία και εν συνεχεία τους παρέχεται η δυνατότητα για τη διενέργεια έρευνας, όπως ακριβώς θα συνέβαινε αν το αδίκημα είχε τελεστεί εκτός φυλακής. Μερικές φορές ένα περιστατικό το οποίο είναι σοβαρό για το ευρύτερο πλαίσιο της φυλακής μπορεί να μη θεωρηθεί ως άξιο διερεύνησης από τις αρμόδιες, ανακριτικές αρχές. Μια τέτοια περίπτωση, για παράδειγμα, μπορεί να είναι η εύρεση στην κατοχή ενός κρατουμένου μικροποσότητας ναρκωτικών για προσωπική χρήση ή η διάπραξη σωματικής επίθεσης η οποία δεν επιφέρει τον σοβαρό τραυματισμό κανενός. Από την άλλη πλευρά, μια σωματική επίθεση κατά την οποία έγινε χρήση όπλου ή προκλήθηκε το κάταγμα κάποιου οστού ή ο τραυματισμός κάποιου μέλους του σώματος, συνήθως παραπέμπεται στον εισαγγελέα ή στην αστυνομία. Ένας τρόπος για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων είναι η επίτευξη ανάμεσα στις σωφρονιστικές και τις ανακριτικές αρχές μιας συμφωνίας με την οποία θα προσδιορίζεται ποια περιστατικά επιθυμούν η εισαγγελία ή η αστυνομία να παραπέμπονται σε αυτές.

Η ανάγκη ύπαρξης ενός συνόλου σαφών διαδικασιών για την αντιμετώπιση πειθαρχικών παραπτωμάτων

Οι φυλακές είναι εκ φύσεως περικλειστα ιδρύματα στα οποία κρατούνται σε συνθήκες περιορισμού και παρά τη θέλησή τους μεγάλες ομάδες ανθρώπων. Η

περιστασιακή και με διάφορους τρόπους παραβίαση των κανονισμών της φυλακής από κάποιους κρατούμενους αποτελεί κάτι το αναπόφευκτο. Μια τέτοια παραβίαση μπορεί να συνίσταται σε σωματική επίθεση εναντίον ενός ατόμου, σε λήψη από ένα άτομο ενός αντικειμένου που δεν του ανήκει, σε άρνηση τήρησης του καθημερινού προγράμματος της φυλακής, σε απείθεια απέναντι σε νόμιμη εντολή, σε απόπειρα εισαγωγής στη φυλακή μη επιτρεπόμενων αντικειμένων ή σε κάτι άλλο. Για την αντιμετώπιση τέτοιου είδους περιστατικών πρέπει να υπάρχει ένα σύνολο από σαφείς διαδικασίες.

Διοικητική πειθαρχία

Το κεφάλαιο αυτό του παρόντος εγχειριδίου πραγματεύεται τη διαδικασία για την αντιμετώπιση των πειθαρχικών παραπτωμάτων εντός της φυλακής τα οποία είναι, πρωτίστως, διοικητικού χαρακτήρα και δεν επιδέχονται παραπομπή σε εξωτερικές ανακριτικές ή δικαστικές αρχές.

Εξωτερικά πρότυπα

Όταν επιλαμβάνονται σε μια υπόθεση εξωτερικές αρχές, θα πρέπει να χρησιμοποιούν τα ίδια κριτήρια με αυτά που θα χρησιμοποιούσαν αν ο κατηγορούμενος δεν ήταν κρατούμενος.

Η αμεροληψία των πειθαρχικών διαδικασιών

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 30:

- 1) «Οι μορφές συμπεριφοράς του ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση οι οποίες συνιστούν πειθαρχικό παράπτωμα κατά τη διάρκεια της, η μορφή και η διάρκεια των πειθαρχικών ποινών που μπορούν να επιβληθούν και οι αρχές που είναι αρμόδιες για την επιβολή αυτών των

ποινών, θα ορίζονται από τον νόμο ή από τις νόμιμες διατάξεις και θα δημοσιεύονται δεόντως».

- 2) «Το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα έχει το δικαίωμα να ακουστεί πριν από την επιβολή της πειθαρχικής ποινής. Θα έχει επίσης το δικαίωμα να ζητήσει την επανεξέταση αυτής της ποινής από ανώτερες αρχές».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 35:

- 1) «Κάθε κρατούμενος θα ενημερώνεται κατά την εισαγωγή του εγγράφως για τους κανονισμούς οι οποίοι διέπουν τη μεταχείριση των κρατουμένων της κατηγορίας του, για τους πειθαρχικούς κανόνες του καταστήματος, για τους εγκεκριμένους τρόπους αναζήτησης πληροφοριών και υποβολής παραπόνων και για όλα τα άλλα θέματα τα οποία είναι απαραίτητα για να μπορέσει να κατανοήσει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του και για να προσαρμοστεί στη ζωή του καταστήματος».
- 2) «Αν ένας κρατούμενος είναι αναλφάβητος, η προαναφερθείσα ενημέρωση θα του παρέχεται προφορικά».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 29:

«Θα καθορίζονται πάντοτε από τον νόμο ή από κανονισμό αρμόδιας διοικητικής αρχής τα κάτωθι:

- α) η συμπεριφορά η οποία συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα,
- β) το είδος και η διάρκεια της πειθαρχικής ποινής που μπορεί να επιβληθεί,
- γ) η αρχή που είναι αρμόδια για την επιβολή μιας τέτοιας ποινής».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 30:

- 3) «Ο κρατούμενος θα επιτρέπεται να χρησιμοποιεί για την υπεράσπισή του τις υπηρεσίες ενός διερμηνέα, όταν αυτό είναι αναγκαίο και εφικτό».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 57 (2):

«Το εθνικό δίκαιο θα καθορίζει:

- α) τις πράξεις ή τις παραλείψεις των κρατουμένων που συνιστούν πειθαρχικό παράπτωμα,
- β) τις διαδικασίες που θα ακολουθούνται στις πειθαρχικές υποθέσεις,
- γ) τα είδη και τη διάρκεια των ποινών οι οποίες μπορούν να επιβάλλονται,
- δ) την αρχή η οποία είναι αρμόδια για την επιβολή των εν λόγω ποινών,
- ε) την αρχή η οποία είναι αρμόδια για τη δευτεροβάθμια διαδικασία, καθώς και την πρόσβαση στη διαδικασία αυτή».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 58:

«Κάθε ισχυρισμός για παραβίαση των πειθαρχικών κανόνων από κάποιον κρατούμενο θα αναφέρεται αμέσως στην αρμόδια αρχή, η οποία θα τον διερευνά χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση.

60.1 Κάθε ποινή η οποία επιβάλλεται ύστερα από καταδίκη για πειθαρχικό παράπτωμα θα είναι σύμφωνη με το εθνικό δίκαιο.

60.2 Η βαρύτητα της κάθε ποινής θα είναι ανάλογη με το παράπτωμα.

60.3 Οι συλλογικές ποινές, οι σωματικές ποινές, η ποινή εγκλεισμού σε σκοτεινό κελί, καθώς και κάθε άλλη μορφή απάνθρωπης ή ταπεινωτικής ποινής, θα απαγορεύονται.

60.4 Η ποινή δεν θα περιλαμβάνει την πλήρη απαγόρευση των οικογενειακών επαφών.

60.5 Η κράτηση σε καθεστώς απομόνωσης θα επιβάλλεται ως ποινή μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα το οποίο θα είναι όσο το δυνατόν συντομότερο.

60.6 Δεν θα χρησιμοποιούνται ποτέ ως ποινή όργανα ακινητοποίησης».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 28 (1):

«Κανένας κρατούμενος δεν θα απασχολείται στο κατάστημα με οποιαδήποτε πειθαρχική ιδιότητα».

Εφαρμογή

Η ανάγκη σεβασμού στη φυσική δικαιοσύνη

Σε όλα τα ζητήματα τα οποία άπτονται του διοικητικού δικαίου είναι σημαντικό να γίνονται σεβαστές οι αρχές της φυσικής δικαιοσύνης. Η πρώτη από αυτές τις αρχές συνίσταται στην εκ των προτέρων ενημέρωση όλων των κρατουμένων για τους κανονισμούς της φυλακής. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει όλες οι φυλακές να διαθέτουν ένα σύνολο από κανονισμούς οι οποίοι θα προβλέπουν με σαφήνεια τις πράξεις ή τις παραλείψεις οι οποίες συνιστούν πειθαρχικό παράπτωμα και μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα την κίνηση της τυπικής πειθαρχικής διαδικασίας. Οι εν λόγω κανονισμοί θα πρέπει να έχουν την ισχύ ενός νομοθετικού κειμένου. Σε πολλές χώρες η θέσπισή τους απαιτεί έγκριση από το Κοινοβούλιο. Θα πρέπει επίσης να κυκλοφορούν ευρέως μέσα στη φυλακή και να επιδίδεται αντίγραφο τους σε κάθε κρατούμενο τη στιγμή της εισαγωγής του σε αυτή. Η ανάγκη να τηρείται αυτό εξετάζεται γενικώς στο κεφάλαιο 5. Είναι αναγκαία επίσης η θέσπιση ρυθμίσεων με τις οποίες θα διασφαλίζεται η πλήρης γνώση αυτών των κανονισμών από τους κρατουμένους οι οποίοι αδυνατούν να διαβάσουν.

Η τήρηση των κατάλληλων διαδικασιών

Κάθε κρατούμενος που κατηγορείται για πειθαρχικό παράπτωμα έχει το δικαίωμα να γνωρίζει εκ των προτέρων την κατηγορία που αντιμετωπίζει, καθώς και το άτομο που τη διατυπώνει. Οποιαδήποτε κατηγορία τέτοιου είδους θα πρέπει να τυγχάνει ακρόασης από την αρμόδια αρχή χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση. Ο ίδιος ο κρατούμενος θα πρέπει να έχει στη διάθεσή του επαρκή χρόνο προκειμένου να προετοιμάσει την υπεράσπισή του. Χρόνο επίσης μπορεί να χρειαστεί και το μέλος του προσωπικού που απευθύνει την κατηγορία, έτσι ώστε να συγκεντρώσει όλα τα διαθέσιμα στοιχεία που τη στοιχειοθετούν. Αυτό, ωστόσο, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως αφορμή για την καθυστέρηση της όλης διαδικασίας, ιδιαίτερα μάλιστα αν ο έγκλειστος κρατείται, εν αναμονή της ακροαματικής διαδικασίας, σε καθεστώς απομόνωσης. Σε μια τέτοια περίπτωση οποιαδήποτε αδικαιολόγητη καθυστέρηση θα μπορούσε να ισοδυναμεί με ανεπίσημη τιμωρία - κάτι που θα πρέπει να λαμβάνεται υπ'όψιν και στις περιπτώσεις που κρατείται ένας έγκλειστος σε καθεστώς απομόνωσης εν αναμονή ανάκρισης από κάποια εξωτερική αρχή.

Οι υποθέσεις θα πρέπει να τυγχάνουν ακρόασης από αρμόδια αρχή

Οι υποθέσεις θα πρέπει να τυγχάνουν ακρόασης ενώπιον μιας αρμόδιας αρχής. Σε ορισμένες χώρες, για την ακρόαση υποθέσεων πειθαρχικού ενδιαφέροντος στις φυλακές διορίζονται ανεξάρτητοι λαϊκοί ή εξειδικευμένοι δικαστές. Το πλεονέκτημα που έχει μια τέτοια ρύθμιση είναι ότι συνεπάγεται δικαστική ανεξαρτησία αφενός και μεγαλύτερη πιθανότητα εφαρμογής των κατάλληλων διαδικασιών, αφετέρου. Σε άλλες χώρες, όπως για παράδειγμα στην Τουρκία, υπάρχει ένα ειδικό συμβούλιο που είναι επιφορτισμένο με την ακρόαση πειθαρχικών υποθέσεων. Στην Αγγλία και την Ουαλία η ακρόαση τέτοιων υποθέσεων πραγματοποιείται ή από τον επικεφαλής της φυλακής ή (για τις πιο σοβαρές περιπτώσεις) από έναν ανεξάρτητο κριτή, ο οποίος είναι δικαστής.

Όταν οι ακρόασεις πειθαρχικών υποθέσεων διενεργούνται από μέλη της σωφρονιστικής διοίκησης, είναι σημαντικό να εξασφαλίζεται ότι τα μέλη αυτά έχουν λάβει την ενδεδειγμένη, για τον σκοπό αυτό, εκπαίδευση και ότι δεν έχουν λάβει εκ των προτέρων γνώση της υπόθεσης την οποία καλούνται να εξετάσουν.

Προετοιμασία της κατάλληλης υπεράσπισης

Σε κάθε περίπτωση ο κρατούμενος που αντιμετωπίζει κατηγορία θα πρέπει να παρίσταται στην ακροαματική διαδικασία. Θα πρέπει να ακούσει την παρουσίαση των στοιχείων και θα πρέπει επίσης να έχει το δικαίωμα να θέσει ερωτήσεις στο μέλος του προσωπικού που παρουσιάζει τα στοιχεία αυτά. Αν, για οποιονδήποτε λόγο, δεν έχει τη δυνατότητα υπεράσπισης του εαυτού του, θα πρέπει να του επιτρέπεται να ζητήσει τη συνδρομή ενός άλλου ατόμου. Αν η υπόθεση είναι περίπλοκη ή αν η ενδεχόμενη τιμωρία είναι αυστηρή, θα πρέπει να εξετάζεται η δυνατότητα παροχής στον κρατούμενο νομικής εκπροσώπησης.

Το δικαίωμα της έφεσης

Αν ένας κρατούμενος κριθεί ένοχος για την κατηγορία που αντιμετωπίζει, θα πρέπει να έχει το δικαίωμα προσφυγής ενώπιον μιας ανώτερης αρχής.

Ανεπίσημες προειδοποιήσεις

Ορισμένες διοικήσεις συνηθίζουν σε περίπτωση τέλεσης πειθαρχικών παραπτωμάτων μικρής βαρύτητας να απευθύνουν ανεπίσημες προειδοποιήσεις, πριν καταφύγουν στη λήψη επίσημων μέτρων. Η πρακτική αυτή μπορεί να είναι χρήσιμη, δεδομένου ότι επισημαίνει στον κρατούμενο το γεγονός ότι η συμπεριφορά του προκαλεί ανησυχία. Θα πρέπει, ωστόσο, να εξασφαλίζεται ότι οι εν λόγω προειδοποιήσεις χρησιμοποιούνται με αμεροληψία και συνέπεια. Δεν θα πρέπει η χρήση τους να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός καθεστώτος ανεπίσημων κυρώσεων.

Οι ποινές θα πρέπει να είναι δίκαιες και ανάλογες

Ο κατάλογος με τα ευκρινώς καθορισμένα και γνωστοποιημένα πειθαρχικά παραπτώματα θα πρέπει να συνοδεύεται και από έναν πλήρη κατάλογο που θα περιλαμβάνει τις ποινές που μπορούν να επιβληθούν σε κάθε κρατούμενο ο οποίος διαπράττει ένα από αυτά τα παραπτώματα. Ο κατάλογος με τις ποινές θα πρέπει, όπως και ο κατάλογος με τα παραπτώματα, να αποτελεί νομοθετικό κείμενο, εγκεκριμένο από την αρμόδια αρχή. Κάθε ποινή θα πρέπει πάντοτε να είναι δίκαιη και ανάλογη με το αντίστοιχο παράπτωμα.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 30:

- 1) «Κανένας κρατούμενος δεν θα τιμωρείται, παρά μόνο σύμφωνα με τις διατάξεις νόμου ή κανονισμού. Ποτέ δεν θα τιμωρείται δύο φορές για το ίδιο παράπτωμα».
- 2) «Κανένας κρατούμενος δεν θα τιμωρείται, αν δεν έχει λάβει γνώση του παραπτώματος το οποίο του αποδίδεται και αν δεν του παρέχεται η δυνατότητα να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Η αρμόδια αρχή θα προβαίνει σε πλήρη εξέταση της κάθε περίπτωσης».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 31:

«Οι σωματικές ποινές, η ποινή εγκλεισμού σε σκοτεινό κελί, καθώς και κάθε άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική ποινή, θα είναι πλήρως απαγορευμένες ως πειθαρχικές κυρώσεις».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 32:

- 1) «Δεν θα επιβάλλεται ποτέ η ποινή της απομόνωσης ή της μείωσης της τροφής σε κρατούμενο, εκτός αν ο ιατρός τον έχει εξετάσει και έχει πιστοποιήσει εγγράφως ότι είναι σε θέση να υποστεί τις εν λόγω ποινές».
- 2) «Το ίδιο θα ισχύει και για κάθε άλλη πειθαρχική ποινή η οποία μπορεί να επιβαρύνει τη σωματική ή την ψυχική υγεία ενός κρατουμένου. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί μια τέτοια ποινή να αντίκειται ή να παρεκκλίνει από την αρχή η οποία διατυπώνεται στον Κανόνα 31».
- 3) «Ο ιατρός θα επισκέπτεται καθημερινά τους κρατουμένους οι οποίοι εκτίουν ποινές αυτού του είδους και θα ενημερώνει τον διευθυντή αν κρίνει αναγκαία τη λήξη ή την τροποποίηση της ποινής για λόγους σωματικής ή ψυχικής υγείας».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 33:

«Δεν θα χρησιμοποιούνται ποτέ ως ποινή όργανα ακινητοποίησης, όπως είναι οι χειροπέδες, οι αλυσίδες, τα σιδηρά δεσμά και οι μανδύες ακινητοποίησης».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 60.3:

«Οι συλλογικές ποινές, οι σωματικές ποινές, η ποινή εγκλεισμού σε σκοτεινό κελί, καθώς και κάθε άλλη μορφή απάνθρωπης ή ταπεινωτικής ποινής, θα απαγορεύονται».

Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, Άρθρο 7 (2):

«Η ποινή είναι προσωπική και μπορεί να επιβληθεί μόνο στον παραβάτη».

Αμερικανική Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Άρθρο 5 (3):

«Η ποινή δεν θα εκτείνεται σε κανένα άλλο άτομο πέραν του δράστη».

Εφαρμογή

Η ποινή θα πρέπει πάντοτε να επιβάλλεται σε ατομική βάση

Η επιβολή ποινής σε έναν κρατούμενο επιτρέπεται μόνο μετά τη διενέργεια επίσημης πειθαρχικής ακροαματικής διαδικασίας (με βάση τα όσα προαναφέρθηκαν), η οποία καταλήγει σε στοιχειοθέτηση της ενοχής του. Οι ακροαματικές αυτές διαδικασίες θα πρέπει να διενεργούνται ατομικά. Αν, για παράδειγμα, εμπλακούν ορισμένοι κρατούμενοι σε κάποιο βίαιο επεισόδιο ή προβούν ομαδικά σε άρνηση εφαρμογής ενός κανονισμού, η περίπτωση του καθενός εξ αυτών πρέπει να τύχει ξεχωριστής ακρόασης και οι ποινές πρέπει να επιβληθούν σε ατομική βάση.

Δεν πρέπει ποτέ να τιμωρείται κανείς δύο φορές για το ίδιο παράπτωμα

Κανένας κρατούμενος δεν πρέπει να τιμωρείται δύο φορές για το ίδιο παράπτωμα. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι η τυχόν παραπομπή μιας παράβασης (μιας σωματικής επίθεσης, για παράδειγμα, ή μιας απόπειρας απόδρασης) σε εξωτερικό δικαστήριο, δεν θα πρέπει να ακολουθείται από εσωτερική πειθαρχική ακροαματική διαδικασία.

Διοικητικές ποινές

Οι διοικητικές ποινές μπορεί να περιλαμβάνουν επίσημη έγγραφη προειδοποίηση, εξαίρεση από την εργασία, αφαίρεση μισθών (όταν καταβάλλονται για εργασία εντός της φυλακής), περιορισμό της συμμετοχής σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες, περιορισμό της χρήσης συγκεκριμένων προσωπικών ειδών, περιορισμό της κίνησης στους χώρους της φυλακής. Οι ποινές αυτές δεν θα πρέπει να περιλαμβάνουν οποιασδήποτε μορφής περιορισμό των οικογενειακών επαφών, είτε αυτές πραγματοποιούνται δι' αλληλογραφίας είτε με επισκέψεις. Πέραν όλων

των άλλων, κάτι τέτοιο θα συνιστούσε τιμωρία και για την οικογένεια ή και για τους φίλους του κρατουμένου.

Περιορισμοί των ποινών

Η ποινή που επιβάλλεται μετά την πειθαρχική ακροαματική διαδικασία θα πρέπει πάντοτε να είναι ανάλογη με το παράπτωμα που έχει διαπραχθεί. Υπάρχουν σαφείς απαγορεύσεις για κάθε μορφή σωματικής ποινής, για την ποινή του εγκλεισμού σε σκοτεινό κελί και γενικώς για όλες τις σκληρές, απάνθρωπες και ταπεινωτικές ποινές. Σήμερα πιστεύεται ευρέως ότι η μείωση της λαμβανόμενης ποσότητας τροφής αποτελεί μια μορφή σωματικής ποινής και συνιστά απάνθρωπη μεταχείριση· η πεποίθηση αυτή αντανακλά τις επαγγελματικές απόψεις που έχουν αναπτυχθεί από τότε που εγκρίθηκαν από τα Ηνωμένα Έθνη (το 1957) οι Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων.

Δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως ποινή όργανα ακινητοποίησης

Τα όργανα ακινητοποίησης δεν πρέπει ποτέ να χρησιμοποιούνται ως ποινή. Οι περιπτώσεις στις οποίες επιτρέπεται η χρήση αυτών των οργάνων αναφέρονται στο κεφάλαιο 4.

Ο περιορισμένος ρόλος του ιατρού

Η συμμετοχή ιατρών στη βεβαίωση ότι ένας κρατούμενος είναι σε θέση να υποστεί μια συγκεκριμένη ποινή, αποτελεί ένα ευαίσθητο ζήτημα το οποίο εξετάζεται στο κεφάλαιο 6. Ο Κανόνας 32 των Στοιχειωδών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων προβλέπει ότι ο ιατρός θα πρέπει να εξετάζει κάθε κρατούμενο ο οποίος πρόκειται να υποστεί ποινή που μπορεί να είναι επιβλαβής για τη σωματική ή την ψυχική του υγεία και να βεβαιώνει γραπτώς ότι ο εν λόγω κρατούμενος είναι σε θέση να υποστεί την ποινή αυτή. Ο συγκεκριμένος κανόνας, λαμβανομένου υπ'όψιν του γενικότερου πλαισίου του, αποσκοπεί στο να εξασφαλίσει ότι σε κανέναν κρατούμενο δεν θα επιβληθεί ποινή την οποία δεν είναι σε θέση να υποστεί – χωρίς να υπονοεί ιατρική έγκριση της ποινής αυτής.

Ο κανόνας αυτός πρέπει να σταθμιστεί με την 3^η Αρχή των Αρχών Ιατρικής Δεοντολογίας σχετικά με τον ρόλο του προσωπικού υγείας, ιδίως των ιατρών, για την προστασία των ατόμων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση από τα

Βασανιστήρια και τους Άλλους Τρόπους Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας:

«Αποτελεί παραβίαση της ιατρικής δεοντολογίας του προσωπικού υγείας, ιδίως των ιατρών, η σύναψη οποιασδήποτε επαγγελματικής σχέσης με κρατούμενους η οποία δεν αποσκοπεί αποκλειστικά και μόνο στη διάγνωση, στην προστασία ή στη βελτίωση της σωματικής και της ψυχικής τους υγείας».

Δεν πρέπει να επιβάλλονται ανεπίσημες ποινές

Πρέπει να καταστεί απολύτως σαφές στο προσωπικό ότι η μόνη ποινή που επιτρέπεται να επιβληθεί σε κρατούμενο είναι αυτή που αποφασίζεται επισήμως κατά την πειθαρχική ακροαματική διαδικασία. Δεν επιτρέπεται να επιβάλλει το προσωπικό ξεχωριστές, ανεπίσημες ποινές που παρακάμπτουν τις επίσημες διαδικασίες. Τα ανώτερα στελέχη της σωφρονιστικής διοίκησης πρέπει να είναι πολύ προσεκτικά σε αυτό το ζήτημα.

Η κράτηση σε καθεστώς απομόνωσης ως ποινή

Τα διεθνή κείμενα καθιστούν σαφές ότι, εκτός από τις πλέον ιδιάζουσες περιπτώσεις, η κράτηση σε καθεστώς απομόνωσης δεν αποτελεί ενδεικνυόμενη ποινή. Η εν λόγω μορφή κράτησης θα πρέπει να αποφεύγεται κάθε φορά που αυτό είναι εφικτό και θα πρέπει επίσης να λαμβάνονται μέτρα προς την κατεύθυνση της κατάργησής της. Στα κείμενα αυτά αναφέρεται ότι το χρονικό διάστημα που διανύει ένας κρατούμενος σε συνθήκες απομόνωσης είναι δυνητικά επιβλαβές για την ψυχική του υγεία.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατούμενων, Αρχή 7:

«Θα πρέπει να καταβάλλονται και να ενθαρρύνονται προσπάθειες οι οποίες στοχεύουν στην κατάργηση της απομόνωσης ως ποινής ή στον περιορισμό της χρήσης της».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 31:

«Οι σωματικές ποινές, η ποινή εγκλεισμού σε σκοτεινό κελί, καθώς και κάθε άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική ποινή, θα είναι πλήρως απαγορευμένες ως πειθαρχικές κυρώσεις».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 60.3:

«Οι συλλογικές ποινές, οι σωματικές ποινές, η ποινή εγκλεισμού σε σκοτεινό κελί, καθώς και κάθε άλλη μορφή απάνθρωπης ή ταπεινωτικής ποινής, θα απαγορεύονται».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 60.5:

«Η κράτηση σε καθεστώς απομόνωσης θα επιβάλλεται ως ποινή μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, το οποίο θα είναι όσο το δυνατόν συντομότερο».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 43.2,3:

43.2 «Ο ιατρός ή ένας ειδικευμένος νοσηλευτής ο οποίος αναφέρει στον ιατρό, θα δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην υγεία των κρατουμένων οι οποίοι κρατούνται σε συνθήκες απομόνωσης, θα επισκέπτεται καθημερινά αυτούς τους κρατουμένους και θα τους παρέχει άμεση ιατρική βοήθεια και θεραπεία, εφόσον αυτό ζητηθεί από τους εν λόγω κρατουμένους ή από το σωφρονιστικό προσωπικό».

43.3 «Ο ιατρός θα αναφέρει στον διευθυντή κάθε φορά που κρίνει ότι η σωματική ή η ψυχική υγεία ενός κρατουμένου τίθεται σε σοβαρό κίνδυνο εξαιτίας της συνεχιζόμενης κράτησης ή οποιασδήποτε συνθήκης κράτησης, συμπεριλαμβανομένων των συνθηκών κράτησης σε καθεστώς απομόνωσης».

Εφαρμογή

Απαγορεύεται η αισθητηριακή στέρηση και η χρήση σκοτεινών κελιών

Υπάρχουν διάφορες μορφές απομόνωσης. Η πιο ακραία από αυτές τις μορφές είναι όταν ένα άτομο κρατείται εντελώς μόνο του, σε χώρο που ονομάζεται συχνά «σκοτεινό κελί», και υποβάλλεται σε αισθητηριακή στέρηση μέσω της έλλειψης του φωτός, των ήχων ή και του καθαρού αέρα. Αυτή η μορφή απομόνωσης δεν θα πρέπει να επιβάλλεται ως ποινή σε καμία περίπτωση. Παρόμοια απαγόρευση θα πρέπει να υπάρχει και για την κράτηση σε τέτοιο περιβάλλον μικρών ομάδων κρατουμένων.

«Σε απόφαση που εξέδωσε το 1982, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ήταν, αναφορικά με τις συνέπειες της εν λόγω μορφής απομόνωσης, σαφέστατη:

... η πλήρης αισθητηριακή απομόνωση, σε συνδυασμό με την πλήρη κοινωνική απομόνωση, μπορεί να καταστρέψει την προσωπικότητα ενός ατόμου και συνιστά μια μορφή μεταχείρισης η οποία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε από τις απαιτήσεις για ασφάλεια ούτε για οποιονδήποτε άλλο λόγο».³⁷

(Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Απόφαση στην υπόθεση Kröcher και Möller κατά Ελβετίας*, 1982)

Καθημερινή παρακολούθηση

Μια άλλη μορφή απομόνωσης είναι όταν ένας έγκλειστος κρατείται σε ατομικό κελί το οποίο έχει πρόσβαση σε φυσικό φως και αέρα, και από το οποίο μπορεί να ακούει τις κινήσεις άλλων κρατουμένων σε παρακείμενους χώρους. Η συγκεκριμένη μορφή ποινής θα πρέπει να επιβάλλεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και για σύντομα χρονικά διαστήματα. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις οι κρατούμενοι θα πρέπει να παρακολουθούνται προσεκτικά και σε καθημερινή βάση από ιατρό, προκειμένου να επισημανθεί οποιαδήποτε τυχόν επιδείνωση της υγείας τους: εν τούτοις, η εν λόγω ποινή θα πρέπει να τερματίζεται.

Οι κίνδυνοι της κράτησης σε καθεστώς απομόνωσης

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT) δίνει ιδιαίτερη προσοχή στη χρήση της απομόνωσης ή σε κάθε είδους καθεστώς που είναι παρόμοιο με αυτή. «Η απομόνωση μπορεί, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, να ισοδυναμεί με απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση· σε κάθε περίπτωση όλες οι μορφές απομόνωσης θα πρέπει να διαρκούν όσο το δυνατόν λιγότερο».³⁸

Το Σύνταγμα της Δημοκρατίας του Ισημερινού απαγορεύει τη χρήση της απομόνωσης ως πειθαρχική ποινή.³⁹

«Οι επιπτώσεις της απομόνωσης.

Έχει τεκμηριωθεί πειστικά σε πολυάριθμες περιπτώσεις ότι η κράτηση σε συνθήκες απομόνωσης μπορεί να έχει σοβαρές ψυχολογικές και ενίοτε σωματικές επιπτώσεις. Τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι από το σύνολο των εγκλείστων που κρατούνται σε καθεστώς απομόνωσης, εκδηλώνει αρνητικά συμπτώματα ένα ποσοστό που κυμαίνεται από το ένα τρίτο έως και το 90%. Τα συμπτώματα που έχουν τεκμηριωθεί συνθέτουν ένα μακρύ κατάλογο και εκτείνονται από την αϋπνία και τη σύγχυση μέχρι τις παραισθήσεις και την ψύχωση. Οι επιπτώσεις για την υγεία ενός ατόμου που κρατείται σε συνθήκες απομόνωσης μπορεί να παρατηρηθούν ακόμη και ύστερα από λίγες μόνο μέρες παραμονής του σε αυτή, ενώ οι κίνδυνοι για την υγεία του αυξάνονται με κάθε επιπλέον ημέρα την οποία διανύει στις εν λόγω συνθήκες».

(Απόσπασμα από τη δήλωση της Κωνσταντινούπολης για τη χρήση και για τις επιπτώσεις της κράτησης σε καθεστώς απομόνωσης, 2007)

Απομόνωση και καθεστώς υψίστης ασφαλείας

Ορισμένες χώρες χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο τη διοικητική επιβολή της κράτησης σε συνθήκες απομόνωσης για χρονικά διαστήματα παρατεταμένης ή απροσδιόριστης διάρκειας, ως μέρος ενός ειδικού καθεστώτος υψίστης ασφαλείας. Οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν σε αυτή την πρακτική εξετάζονται πληρέστερα στο κεφάλαιο 8.

10. Εποικοδομητικές δραστηριότητες και κοινωνική επανένταξη

Το πλαίσιο

Πρόληψη του εκφυλισμού των κρατουμένων

Η στέρηση της ελευθερίας ενός ανθρώπου αποτελεί μια πολύ αυστηρή τιμωρία. Η φυλάκιση καθ' εαυτήν συνιστά σοβαρή στέρηση δικαιωμάτων και, ως εκ τούτου, πρέπει να επιβάλλεται μόνο από δικαστική αρχή, σε περιπτώσεις οι οποίες ορίζονται με σαφήνεια και εφόσον δεν υπάρχει εύλογη εναλλακτική επιλογή. Το εγχειρίδιο αυτό έχει ήδη καταστήσει σαφές ότι οι σωφρονιστικές αρχές δεν θα πρέπει να επιφυλάσσουν απάνθρωπη ή αδικαιολόγητα αυστηρή μεταχείριση στους κρατουμένους, αυξάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την τιμωρία που τους έχει επιβάλει το δικαστήριο. Αντιθέτως, θα πρέπει να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε να προλάβουν τον σωματικό και ψυχικό εκφυλισμό αυτών των ανθρώπων, που βρίσκονται υπό τη φροντίδα τους.

Παροχή ευκαιριών για αλλαγή και ανάπτυξη

Η ανθρωπιστική και αξιοπρεπής μεταχείριση των κρατουμένων από την πλευρά των σωφρονιστικών αρχών καθ' εαυτήν, δεν είναι επαρκής. Οι αρχές αυτές πρέπει επίσης να προσφέρουν στους κρατουμένους, οι οποίοι βρίσκονται υπό τη φροντίδα τους, ευκαιρίες για αλλαγή και ανάπτυξη. Κάτι τέτοιο απαιτεί από την πλευρά του προσωπικού ιδιαίτερη ικανότητα και αφοσίωση. Οι περισσότερες φυλακές βρίθουν από ανθρώπους που προέρχονται από το κοινωνικό περιθώριο. Πολλοί από αυτούς προέρχονται από περιβάλλον ακραίας φτώχειας και από αποδιοργανωμένες οικογένειες· πολλοί ήταν άνεργοι· το μορφωτικό τους επίπεδο ενδέχεται να είναι χαμηλό· κάποιοι από αυτούς έχουν ζήσει στον δρόμο και δεν έχουν νόμιμο δίκτυο κοινωνικών επαφών. Η αλλαγή των προοπτικών ζωής που έχουν άνθρωποι με τέτοιου είδους μειονεκτήματα δεν είναι εύκολη υπόθεση.

Η υποχρέωση παροχής δραστηριοτήτων

Στο περιβάλλον των φυλακών θα πρέπει να εφαρμόζεται ένα πλήρες πρόγραμμα εποικοδομητικών δραστηριοτήτων οι οποίες θα βοηθήσουν τους κρατούμενους να βελτιώσουν την κατάστασή τους. Η όλη εμπειρία της φυλάκισης θα πρέπει τουλάχιστον να μην αφήνει τους κρατούμενους σε χειρότερη κατάσταση από αυτή στην οποία βρίσκονταν κατά την έναρξη της κράτησής τους· αντιθέτως, θα πρέπει να τους βοηθά ώστε να διατηρούν και να βελτιώνουν την υγεία τους, καθώς και τις διανοητικές και κοινωνικές τους λειτουργίες.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 10 (3):

«Το σωφρονιστικό σύστημα θα περιλαμβάνει μεταχείριση των κρατουμένων της οποίας ουσιαστικός σκοπός θα είναι η βελτίωση και η κοινωνική τους αποκατάσταση».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνες 65-66:

65. «Η μεταχείριση των ατόμων που έχουν καταδικαστεί σε ποινή στερητική της ελευθερίας ή σε άλλο, παρόμοιο μέτρο θα αποσκοπεί, όσο η διάρκεια της ποινής το επιτρέπει, στην ανάπτυξη της βούλησης και των ικανοτήτων τους που θα τους επιτρέψουν να ζήσουν, μετά την αποφυλάκισή τους, με συμμόρφωση προς τον νόμο και με τη δυνατότητα να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Η εν λόγω μεταχείριση θα ενθαρρύνει τον αυτοσεβασμό τους και θα αναπτύσσει το αίσθημα ευθύνης τους».

66. 1) «Για την εκπλήρωση αυτών των σκοπών, θα χρησιμοποιούνται όλα τα κατάλληλα μέσα, συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής φροντίδας σε όσες χώρες είναι αυτό εφικτό, της εκπαίδευσης, του επαγγελματικού προσανατολισμού, της επαγγελματικής κατάρτισης, της κοινωνικής εργασίας, της συμβουλευτικής σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού, της σωματικής ανάπτυξης και της ενίσχυσης ηθικού χαρακτήρα, σύμφωνα με τις ατομικές ανάγκες του κάθε κρατουμένου και λαμβάνοντας υπ'όψιν το κοινωνικό του παρελθόν, το ποινικό του ιστορικό, τις σωματικές και διανοητικές του ικανότητες και κλίσεις, την προσωπική

του ιδιοσυγκρασία, το ύψος της ποινής του και τις προοπτικές του μετά την αποφυλάκιση».

2) «Ο διευθυντής θα παραλαμβάνει για κάθε κρατούμενο με ποινή κατάλληλης διάρκειας, και όσο το δυνατόν συντομότερα μετά την εισαγωγή του στο κατάστημα, πλήρεις εκθέσεις για όλα τα ζητήματα που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο. Στις εκθέσεις αυτές θα περιλαμβάνεται πάντοτε και η έκθεση ενός ιατρού, ει δυνατόν με ειδικότητα στην ψυχιατρική, με θέμα τη σωματική και την ψυχική κατάσταση του κρατουμένου».

3) «Οι εν λόγω εκθέσεις και τα άλλα συναφή έγγραφα θα τοποθετούνται σε ατομικό φάκελο. Ο φάκελος αυτός θα ενημερώνεται και θα ταξινομείται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε το υπεύθυνο προσωπικό να μπορεί να τον συμβουλευτείται όποτε παρίσταται ανάγκη».

Εφαρμογή

Η προετοιμασία των κρατουμένων για τη ζωή μετά την αποφυλάκιση

Ο κρατούμενος που αποκαθίσταται κοινωνικά δεν είναι αυτός που μαθαίνει πώς να επιβιώνει άνετα μέσα στη φυλακή αλλά αυτός που τα καταφέρνει έξω από αυτή, μετά την αποφυλάκισή του. Αν οι σωφρονιστικές αρχές επιθυμούν με το πρόγραμμα δραστηριοτήτων που προσφέρουν εντός φυλακής να δίνουν προτεραιότητα στη (διατυπωμένη στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα) πρόβλεψη για «βελτίωση και κοινωνική αποκατάσταση» των κρατουμένων, θα πρέπει να τους παρέχουν με το πρόγραμμα αυτό τα μέσα και τις ικανότητες που χρειάζονται για να ζήσουν καλά εκτός φυλακής. Κάτι τέτοιο, για παράδειγμα, σημαίνει ότι η εργασία που εκτελούν οι κρατούμενοι μέσα στη φυλακή πρέπει να συνδέεται με τις εργασιακές δυνατότητες έξω από αυτή. Οι κρατούμενοι θα πρέπει να λαμβάνουν βοήθεια, ώστε να αποκτήσουν τις δεξιότητες και τις ικανότητες που είναι αναγκαίες για τον βιοπορισμό και τη στήριξη των ιδίων και των οικογενειών τους, λαμβάνοντας υπ'όψιν και τις διακρίσεις με τις οποίες είναι πιθανόν να έρθουν αντιμέτωποι, ως πρώην κρατούμενοι, στην προσπάθειά τους να βρουν εργασία.

Κατά τη διάρκεια της έκτισης της ποινής των κρατουμένων, ανδρών ή γυναικών, θα πρέπει να εφαρμόζονται ρυθμίσεις που να στοχεύουν στο να τους βοηθήσουν να βρουν ένα χώρο για να εγκατασταθούν μετά την αποφυλάκισή τους και να δημιουργήσουν κάποια κοινωνική δομή που θα τους βοηθήσει να γίνουν και πάλι αποδεκτοί από το κοινωνικό σύνολο.

Αξιοποίηση οργανώσεων της έξω κοινωνίας

Από όλα αυτά τίποτα δεν επιτυγχάνεται εύκολα, ιδιαίτερα με τις συνθήκες που επικρατούν σε πολλές χώρες οι οποίες χαρακτηρίζονται από σοβαρό πρόβλημα υπερσυνωστισμού, από έλλειψη εκπαιδευμένου σωφρονιστικού προσωπικού, από λίγες ευκαιρίες για τη σύναψη δεσμών με τον κόσμο εκτός φυλακής και επίσης από την επιφύλαξη εχθρικής υποδοχής από την πλευρά του κοινωνικού συνόλου προς τους αποφυλακισμένους. Οι αρχές που παρατίθενται σε αυτό το κεφάλαιο θεμελιώνουν ένα στόχο για την εκπλήρωση του οποίου θα πρέπει οι σωφρονιστικές διοικήσεις να εργαστούν με τα μέσα που διαθέτουν. Θα πρέπει επίσης να εξετάσουν το ενδεχόμενο συνεργασίας με την ευρύτερη κοινωνία, καθώς και με εκπαιδευτικούς οργανισμούς, με σκοπό την αύξηση των ευκαιριών που προσφέρονται στους κρατούμενους.

«Το Πρόγραμμα “Yellow Ribbon” («Κίτρινη Κορδέλα») στη Σιγκαπούρη στοχεύει στην ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου της χώρας αυτής γύρω από τις ανάγκες των πρώην κρατουμένων στο δύσκολο ταξίδι τους για μια φυσιολογική ζωή. Το εν λόγω πρόγραμμα υλοποιείται σε συνεργασία με διάφορες κυβερνητικές, κοινωνικές και θρησκευτικές οργανώσεις. Οι σκοποί του συνίστανται στην παροχή μιας δεύτερης ευκαιρίας στους πρώην κρατούμενους, στην αποδοχή τόσο των ιδίων όσο και των οικογενειών τους από το κοινωνικό σύνολο και στην ανάληψη κοινωνικής δράσης για τη στήριξη της αποκατάστασης και της επανένταξής τους».⁴⁰

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο του Οργανισμού Επιχειρήσεων Κοινωνικής Αποκατάστασης της Σιγκαπούρης)

Η αναγνώριση του κρατούμενου ως ξεχωριστού ατόμου

Για να αποφέρει το πρόγραμμα δραστηριοτήτων της φυλακής το επιθυμητό αποτέλεσμα, είναι σημαντικό να αναγνωρίζεται, όσο το δυνατόν περισσότερο, ο κάθε κρατούμενος ως ξεχωριστό άτομο. Δεν πρέπει να προσδοκάται ότι όλοι οι κρατούμενοι θα λάβουν παρόμοια εκπαίδευση ή ότι θα ακολουθήσουν παρόμοια εξελικτική πορεία· κάτι τέτοιο δεν είναι ούτε αποδοτικό ούτε αποτελεσματικό. Κάποιοι κρατούμενοι είναι αναλφάβητοι, ενώ άλλοι μπορεί, πριν από τη φυλάκισή τους, να ήταν εκπαιδευτικοί. Ορισμένοι κρατούμενοι έζησαν, πριν φυλακιστούν, μια ζωή στους δρόμους, ενώ άλλοι μπορεί να προέρχονται από στέρεο οικογενειακό περιβάλλον και να έχουν κάπου να εργαστούν μετά την αποφυλάκισή τους. Για τη

διοργάνωση, επομένως, των δραστηριοτήτων επανένταξής τους, καθώς και για την κατανομή τους ανά δραστηριότητα, ένας σημαντικός και καθοριστικός παράγοντας πρέπει να είναι το υπόβαθρο του κάθε κρατουμένου.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνες 67-69:

67. «Οι σκοποί της κατάταξης θα είναι:

- α) ο διαχωρισμός των κρατουμένων εκείνων οι οποίοι, λόγω του ποινικού τους μητρώου ή του κακού τους χαρακτήρα, μπορεί να ασκούν κακή επιρροή στους άλλους κρατουμένους,
- β) η κατανομή των κρατουμένων σε κατηγορίες, με σκοπό τη διευκόλυνση της μεταχείρισής τους εν όψει της κοινωνικής τους αποκατάστασης».

68. «Για τη μεταχείριση των διαφόρων κατηγοριών κρατουμένων θα χρησιμοποιούνται, στο μέτρο του δυνατού, χωριστά καταστήματα ή χωριστά τμήματα στο εσωτερικό ενός τέτοιου καταστήματος».

69. «Το συντομότερο δυνατόν μετά την εισαγωγή κάθε κρατουμένου με ποινή κατάλληλης διάρκειας, και κατόπιν μελέτης της προσωπικότητάς του, θα καταρτίζεται ένα πρόγραμμα μεταχείρισης με βάση τα στοιχεία που είναι γνωστά για τις ατομικές του ανάγκες, τις ικανότητες και την ιδιοσυγκρασία του».

Εφαρμογή

Η ενθάρρυνση της ανάπτυξης του ατόμου

Προτού ένα άτομο οδηγηθεί στη φυλακή, έχει βιώσει διάφορες εμπειρίες, ενώ όλοι σχεδόν οι κρατούμενοι κάποια μέρα θα αποφυλακιστούν. Για να ωφεληθεί ένας κρατούμενος από τον χρόνο παραμονής του στη φυλακή, θα πρέπει η εμπειρία της παραμονής του αυτής να συνδεθεί με όσα ενδέχεται να επακολουθήσουν μετά την αποφυλάκισή του. Ο καλύτερος τρόπος για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο είναι η εκπόνηση ενός σχεδίου που θα καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα μπορέσει να

αξιοποιήσει τα διάφορα μέσα που του προσφέρονται στο πλαίσιο του σωφρονιστικού συστήματος. Στους κρατούμενους πρέπει να παρέχονται δραστηριότητες με τις οποίες δεν θα μένουν άπραγοι και οι οποίες θα έχουν κάποιο σκοπό. Όλες οι δραστηριότητες, είτε είναι αγροτικές είτε περιλαμβάνουν μαθήματα αλφαριθμητισμού είτε εμπεριέχουν πολιτιστικά και καλλιτεχνικά προγράμματα, θα πρέπει να είναι οργανωμένες κατά τέτοιο τρόπο ώστε να συμβάλλουν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος εντός του οποίου δεν θα εκφυλίζονται οι κρατούμενοι αλλά, τουναντίον, θα αναπτύσσουν νέες δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν μετά την αποφυλάκισή τους.

Κρατούμενοι με βραχύχρονες ποινές

Ο χρόνος παραμονής στη φυλακή των κρατουμένων οι οποίοι εκτίουν βραχύχρονες ποινές ίσως να μην είναι αρκετός για να ξεκινήσουν κάποια χρήσιμη δραστηριότητα. Σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να δίνεται έμφαση κυρίως στη διατήρηση των δεσμών των εν λόγω κρατουμένων με τις οικογένειές τους και με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Εργασία και εκπαίδευση για ανάπτυξη ικανοτήτων

Η εύρεση ενός τρόπου βιοπορισμού αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες της δυνατότητας ενός κρατουμένου να επανενταχθεί στην κοινωνία μετά την αποφυλάκισή του. Για πολλούς κρατουμένους ο χρόνος παραμονής στη φυλακή προσφέρει ενδεχομένως την πρώτη ευκαιρία που έχουν στη ζωή τους για την ανάπτυξη επαγγελματικών ικανοτήτων και για την εκτέλεση τακτικής εργασιακής απασχόλησης. Ο κύριος σκοπός της εργασίας των κρατουμένων στη φυλακή είναι η προετοιμασία τους για μια ομαλή εργασιακή ζωή μετά την αποφυλάκισή τους – όχι η συγκέντρωση χρημάτων για λογαριασμό της σωφρονιστικής διοίκησης ούτε η λειτουργία εργοστασίων προς όφελος άλλων υπηρεσιών της κυβέρνησης.

Δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι η εργασιακή απασχόληση αποτελεί έναν μόνο από τους παράγοντες της κοινωνικής αποκατάστασης. Για την επίτευξη αυτής της αποκατάστασης είναι αναγκαία η παροχή ευκαιριών για την ανάπτυξη όλων των ικανοτήτων που απαιτούνται για την επάνοδο στην κοινωνία. Οι ικανότητες αυτές διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία. Στο κεφάλαιο 11 εξετάζονται άλλες

σημαντικές πρωτοβουλίες για τη διατήρηση των δεσμών των κρατουμένων με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 8:

3. α) «Από κανέναν δεν θα απαιτείται η εκτέλεση αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας».

β) «Η παράγραφος 3 (α) δεν θα θεωρείται ότι εμποδίζει, στις χώρες όπου ένα έγκλημα μπορεί να τιμωρηθεί με φυλάκιση συνοδευόμενη από καταναγκαστικά έργα, την εκτέλεση ποινής καταναγκαστικών έργων που επιβλήθηκε από αρμόδιο δικαστήριο».

γ) «Για τους σκοπούς αυτής της παραγράφου, ο όρος “καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία” δεν θα περιλαμβάνει:

ί. οποιαδήποτε εργασία ή υπηρεσία που δεν αναφέρεται στο εδάφιο (β) η οποία απαιτείται από όσα πρόσωπα κρατούνται με βάση νόμιμη απόφαση δικαστηρίου ή από όσα πρόσωπα έχουν αποφυλακιστεί υπό όρους».

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Αρχή 8:

«Θα δημιουργούνται συνθήκες οι οποίες θα καθιστούν τους κρατουμένους ικανούς να αναλάβουν μια αμειβόμενη και πλήρους νοήματος εργασία η οποία θα διευκολύνει την επανένταξή τους στην εγχώρια αγορά εργασίας και θα τους επιτρέπει να συνεισφέρουν στην οικονομική στήριξη τη δική τους και των οικογενειών τους».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 71:

- 1) «Η εργασία στη φυλακή δεν θα έχει τιμωρητικό χαρακτήρα».
- 2) «Όλοι οι κατάδικοι κρατούμενοι θα υποχρεώνονται να εργάζονται, σύμφωνα με τη σωματική και τη διανοητική τους καταλληλότητα, όπως αυτή προσδιορίζεται από τον ιατρό».
- 3) «Θα προσφέρεται στους κρατουμένους επαρκής και χρήσιμη εργασία η οποία θα τους απασχολεί για μια κανονική εργάσιμη ημέρα».

- 4) «Η προσφερόμενη εργασία θα είναι, στο μέτρο του δυνατού, τέτοια ώστε να διατηρεί ή και να επαυξάνει την ικανότητα των κρατουμένων να εξασφαλίζουν τα προς το ζην με έντιμο τρόπο μετά την αποφυλάκισή τους».
- 5) «Θα παρέχεται εκπαίδευση για την άσκηση χρήσιμων επαγγελματιών στους κρατουμένους οι οποίοι μπορούν να επωφεληθούν από αυτή την εκπαίδευση, κυρίως δε στους νεαρούς κρατουμένους».
- 6) «Οι κρατούμενοι θα έχουν τη δυνατότητα να εκτελούν το είδος της εργασίας που επιθυμούν, εντός των ορίων της κατάλληλης επαγγελματικής επιλογής και των απαιτήσεων της διοίκησης και της πειθαρχίας εντός του καταστήματος».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 72:

- 1) «Η οργάνωση και οι μέθοδοι εργασίας στα καταστήματα θα ομοιάζουν όσο το δυνατόν περισσότερο με την οργάνωση και τις μεθόδους παρόμοιας εργασίας η οποία εκτελείται εκτός των καταστημάτων, έτσι ώστε να προετοιμάζονται οι κρατούμενοι για τις συνθήκες μιας ομαλής επαγγελματικής ζωής».
- 2) «Τα συμφέροντα και η επαγγελματική εκπαίδευση των κρατουμένων, ωστόσο, δεν πρέπει να υποτάσσονται στην επιδίωξη οικονομικού οφέλους από μια βιομηχανική δραστηριότητα στο κατάστημα».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 73:

- 1) «Η εκμετάλλευση των βιομηχανιών και των αγροκτημάτων των καταστημάτων θα πρέπει, κατά προτίμηση, να ασκείται απευθείας από τη διοίκηση και όχι από ιδιώτες εργολάβους».
- 2) «Όταν απασχολούνται κρατούμενοι σε εργασίες οι οποίες δεν ελέγχονται από τη διοίκηση, θα εποπτεύονται πάντοτε από το προσωπικό του καταστήματος. Τα άτομα για τα οποία εκτελούνται οι εν λόγω εργασίες θα καταβάλλουν στη διοίκηση πλήρεις κανονικούς μισθούς (εκτός αν οι εργασίες αυτές εκτελούνται για λογαριασμό άλλων κυβερνητικών υπηρεσιών), ενώ θα λαμβάνεται υπ' όψιν η απόδοση των κρατουμένων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 74:

- 1) «Οι προφυλάξεις οι οποίες ισχύουν για την προστασία της υγείας και της ασφάλειας των εργαζομένων στην ελεύθερη κοινωνία θα εφαρμόζονται εξίσου και στα καταστήματα».
- 2) «Θα υπάρχει πρόβλεψη για αποζημίωση των κρατουμένων σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος, όπως και σε περίπτωση επαγγελματικής νόσου, υπό όρους όχι λιγότερο ευνοϊκούς από εκείνους που αναγνωρίζονται διά νόμου για τους εργαζομένους στην ελεύθερη κοινωνία».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 75:

- 1) «Το ανώτατο όριο των ωρών εργασίας των κρατουμένων ανά ημέρα και ανά εβδομάδα θα ορίζεται διά νόμου ή βάσει διοικητικού κανονισμού, λαμβανομένων υπ'όψιν των τοπικών κανόνων ή εθίμων που διέπουν την απασχόληση των εργαζομένων στην ελεύθερη κοινωνία».
- 2) «Το καθορισμένο ωράριο εργασίας θα επιτρέπει μία ημέρα ανάπαυσης την εβδομάδα και επαρκή χρόνο για εκπαίδευση και για άλλες δραστηριότητες οι οποίες πρέπει να αποτελούν μέρος της μεταχείρισης και της αναπροσαρμογής των κρατουμένων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 76:

- 1) «Θα υπάρχει ένα σύστημα για δίκαιη αποζημίωση της εργασίας των κρατουμένων».
- 2) «Σύμφωνα με το σύστημα αυτό θα επιτρέπεται να διαθέτουν οι κρατούμενοι τουλάχιστον ένα μέρος των αμοιβών τους για να προμηθεύονται εγκεκριμένα αντικείμενα προσωπικής χρήσης και να στέλνουν ένα μέρος των αμοιβών τους στην οικογένειά τους».
- 3) «Στο σύστημα αυτό θα πρέπει επίσης να προβλέπεται η αποταμίευση ενός μέρους των αμοιβών από τη διοίκηση, με σκοπό τη σύσταση χρηματίου το οποίο θα παραδίδεται στον κρατούμενο κατά την αποφυλάκισή του».

Εφαρμογή

Η αξία της εργασίας

Οι κρατούμενοι δεν θα πρέπει να περνούν υποχρεωτικά τον καιρό τους σε κατάσταση απραγίας ή ανίας. Κάτι τέτοιο έχει σημασία όχι μόνο για την προσωπική τους ευεξία, αλλά και για την εύρυθμη λειτουργία της φυλακής. Οι κρατούμενοι που δεν έχουν με κάτι να ασχοληθούν είναι περισσότερο επιρρεπείς στην κατάθλιψη και περισσότερο επίφοβοι για πρόκληση αναστάτωσης. Όλα αυτά σχετίζονται με την έννοια της δυναμικής ασφάλειας, η οποία εξετάζεται στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου. Υπάρχει, ωστόσο, άλλος ένας, πολύ πιο ουσιαστικός λόγος για την παροχή εργασίας με νόημα στους κρατούμενους. Ορισμένοι άνθρωποι εμπλέκονται σε εγκληματικές δραστηριότητες διότι δεν έχουν νόμιμη πηγή εισοδήματος, συχνά δε διότι δεν μπορούν να βρουν εργασία. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι δεν είχαν ποτέ μια κανονική εργασιακή απασχόληση, με αποτέλεσμα να μην έχουν μάθει την πειθαρχία που είναι αναγκαία για την τήρηση ενός τακτικού καθημερινού προγράμματος. Μπορεί επίσης να οφείλεται στο γεγονός ότι, παρ' όλο που επιθυμούν να εργαστούν, δεν έχουν την εκπαίδευση και τις ικανότητες που απαιτούνται για μια συνηθισμένη εργασία.

Εργασιακές συνθήκες

Η υποχρεωτική ή καταναγκαστική εργασία είναι γενικώς απαγορευμένη. Τα διεθνή κείμενα, ωστόσο, καθιστούν σαφές ότι η εργασία που εκτελείται από κρατούμενους δεν εμπίπτει αυτομάτως σε αυτή την απαγόρευση. Οι κατάδικοι κρατούμενοι μπορεί να υποχρεωθούν να εργάζονται, εφόσον τηρούνται κάποιες συγκεκριμένες ασφαλιστικές δικλίδες. Αυτές συνίστανται στο ότι:

- η εργασία θα πρέπει να έχει σκοπό,
- η εργασία θα πρέπει να βοηθά τους κρατούμενους να αποκτήσουν ικανότητες που θα τους φανούν χρήσιμες μετά την αποφυλάκισή τους,
- οι κρατούμενοι θα πρέπει να αμείβονται για την εργασία που εκτελούν,
- οι εργασιακές συνθήκες θα πρέπει γενικώς να είναι παρεμφερείς με τις συνθήκες που επικρατούν σε οποιονδήποτε εργασιακό χώρο της ευρύτερης κοινωνίας, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις προδιαγραφές επί θεμάτων υγείας και ασφάλειας,
- το ωράριο εργασίας δεν θα έχει υπερβολικά μεγάλη διάρκεια και θα αφήνει χρόνο για άλλες δραστηριότητες.

Η ανάπτυξη ενός καθημερινού προγράμματος

Η εργασία στη φυλακή μπορεί να έχει δύο βασικούς σκοπούς. Ο πρώτος είναι απλώς η ενθάρρυνση των κρατουμένων να υιοθετήσουν ένα κανονικό καθημερινό πρόγραμμα το οποίο θα περιλαμβάνει αφύπνιση, μετάβαση σε κάποιο εργασιακό χώρο και οργανωμένη εκτέλεση εργασίας μαζί με άλλους ανθρώπους επί αρκετές ώρες κάθε μέρα. Το πρόγραμμα αυτό καθ'εαυτό, ωστόσο, δεν είναι αρκετό. Δεν έχει ιδιαίτερο νόημα να αναγκάζονται οι κρατούμενοι να πηγαίνουν κάθε μέρα σε ένα εργαστήριο όπου θα εκτελούν μια εργασία μονότονη και, ενδεχομένως, άχρηστη για τους άλλους ανθρώπους. Το χειρότερο παράδειγμα εργασίας αυτού του είδους εφαρμόζοταν συστηματικά τον 19^ο αιώνα και ονομαζόταν «χειροστρόφαλος» ή «μαγγανοπήγαδο». Σε αυτή την εργασία οι κρατούμενοι υποχρεώνονταν να περιστρέφουν τεράστιους κυλίνδρους με άμμο επί πολλές ώρες κάθε μέρα και χωρίς κανένα απολύτως λόγο. Σήμερα, υπάρχουν πολλές εργασίες που ισοδυναμούν με αυτό το είδος άσκοπης απασχόλησης.

Η ανάπτυξη ικανοτήτων

Ο δεύτερος σκοπός της εργασίας στη φυλακή είναι η απόκτηση από τους κρατουμένους αυτοπεποίθησης και ικανοτήτων, έτσι ώστε να εκτελούν μια εργασία με νόημα, με την οποία θα αισθάνονται ότι μαθαίνουν κατά τρόπο τέτοιο ώστε να είναι πολύ πιο πιθανή η εύρεση εργασιακής απασχόλησης μετά την έκτιση της ποινής τους. Αυτό σημαίνει ότι η εργασία στη φυλακή θα πρέπει να συνδέεται με εκπαίδευση η οποία στοχεύει στον εφοδιασμό των κρατουμένων με εργασιακές ικανότητες που θα τους επιτρέψουν να αποκτήσουν τα προσόντα που είναι αναγκαία για την απασχόλησή τους σε παραδοσιακούς εργασιακούς τομείς, όπως, για παράδειγμα, στην οικοδομική, στη μηχανική, στη διοίκηση ή στη γεωργία. Μπορεί επίσης σε όλα αυτά να συμπεριληφθεί και η εκπαίδευση σε νέα γνωστικά αντικείμενα, όπως είναι η χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών. Η επαγγελματική αυτή εκπαίδευση έχει ιδιαίτερη σημασία για τους κρατουμένους νεαρής ηλικίας. Κατά τον σχεδιασμό αυτών των προγραμμάτων είναι ιδιαίτερα σημαντικό να λαμβάνονται υπ'όψιν οι εργασιακές ευκαιρίες που προσφέρονται στην τοπική κοινωνία στην οποία θα επιστρέψει ο κάθε κρατούμενος.

Γυναίκες κρατούμενες

Οι ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών κρατουμένων εξετάζονται στο κεφάλαιο 18. Οι γυναίκες αυτές είναι σημαντικό να έχουν πρόσβαση, κατά τη διάρκεια της

παραμονής τους στη φυλακή, σε ένα πλήρες φάσμα εργασιακών ευκαιριών. Δεν θα πρέπει να περιορίζονται σε δραστηριότητες όπως είναι, για παράδειγμα, η ραπτική και η χειροτεχνία.

Τρόποι εύρεσης εργασίας

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις ενός μεγάλου αριθμού χωρών δυσκολεύονται πολύ να βρουν επαρκή εργασία για τους κρατούμενους. Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος υπάρχουν διάφοροι τρόποι.

Σε ορισμένες χώρες ζητείται από υπουργεία της κυβέρνησης να αναθέσουν στη σωφρονιστική διοίκηση συγκεκριμένα είδη εργασίας. Οι εργασίες αυτές μπορεί να εκτελούνται βάσει ενδοκυβερνητικών συμβάσεων ή για λογαριασμό εξωτερικών υπηρεσιών. Μια τέτοια εργασία, για παράδειγμα, είναι η κατασκευή πινακίδων για αυτοκίνητα.

- Το σωφρονιστικό προσωπικό μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να αξιοποιήσει την επινοητικότητά του για την εύρεση εργασιών με νόημα που θα προορίζονται για τους κρατούμενους. Κάποιοι επιλεγμένοι κρατούμενοι μπορούν, για παράδειγμα, να αναπτύξουν χρήσιμες ικανότητες, εργαζόμενοι από κοινού με το σωφρονιστικό προσωπικό για τη συντήρηση και την επισκευή των κτηρίων της φυλακής. Όταν ο εν γένει χώρος της φυλακής περιλαμβάνει καλλιεργήσιμη γη, οι κρατούμενοι μπορούν να την καλλιεργούν υπό επιτήρηση, έτσι ώστε να παρασκευάζονται τρόφιμα τόσο για τους ίδιους όσο και για άλλα άτομα. Οι κρατούμενοι μπορούν επίσης να απασχολούνται σε αναγκαίες καθημερινές εργασίες, όπως, για παράδειγμα, στα μαγειρεία και στην καθαριότητα.
- Σε πολλές επίσης περιπτώσεις οι κρατούμενοι μπορούν να συνδράμουν κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις στο έργο που επιτελούν για μειονεκτούντες ανθρώπους, κατασκευάζοντας, για παράδειγμα, έπιπλα για ξενώνες αστέγων ή παιχνίδια για παιδιά που διαμένουν σε ορφανοτροφεία.
- Μια βιώσιμη επιλογή για ορισμένους κρατούμενους μετά την αποφυλάκισή τους είναι η αυτοαπασχόληση σε ατομική επιχείρηση ή η εργασία σε μικρούς συνεταιρισμούς. Οι κρατούμενοι μπορούν να αξιοποιήσουν και να αναπτύξουν τις ικανότητες που ήδη έχουν, κατασκευάζοντας αντικείμενα τα οποία μπορούν, εν συνεχεία, να πωλούνται σε υπαίθριες αγορές. Το συγκεκριμένο αυτό είδος εργασίας μπορεί να συνεχιστεί και μετά την αποφυλάκιση ενός κρατούμενου, χωρίς, παράλληλα, να τον φέρνει αντιμέτωπο με διακρίσεις που υφίστανται εις βάρος των πρώην κρατουμένων.

- Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αυξανόμενη τάση συμμετοχής ιδιωτικών εμπορικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων στην παροχή εργασίας για τους κρατούμενους. Σε κάθε τέτοια περίπτωση συμμετοχής, οι σωφρονιστικές αρχές πρέπει να βεβαιώνονται ότι οι κρατούμενοι δεν χρησιμοποιούνται απλώς και μόνο ως πηγή φθηνού εργατικού δυναμικού ή ως μέσο για την περικοπή των μισθών των εργαζομένων της τοπικής κοινωνίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να καταβάλλεται στους κρατούμενους το σύνολο των αποδοχών που δικαιούνται για την εργασία που εκτελούν.

Αμειβόμενη εργασία

Αν η εργασιακή απασχόληση στη φυλακή στοχεύει στο να προετοιμάσει τους κρατούμενους για τη ζωή μετά την αποφυλάκισή τους, χωρίς να θεωρείται από αυτούς απλώς και μόνο ως καταναγκαστική εργασία, τότε είναι σημαντικό να λαμβάνουν οι κρατούμενοι για την εργασία που εκτελούν μια μορφή αμοιβής. Κάτι τέτοιο μπορεί να πραγματοποιηθεί με διάφορους τρόπους. Ένας από τους πλέον δημιουργικούς είναι η καταβολή σε έναν κρατούμενο αποδοχών που είναι ίσες με αυτές που θα λάμβανε ένας εργαζόμενος στην ελεύθερη κοινωνία για την εκτέλεση παρόμοιας εργασίας. Σε τέτοιες περιπτώσεις οι συγκεκριμένοι, επ' αμοιβή εργαζόμενοι, κρατούμενοι αναμένεται να αποστέλλουν ένα μέρος του μισθού τους στην οικογένειά τους, να αποταμιεύουν ένα άλλο μέρος για τη ζωή τους μετά την αποφυλάκιση και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να καταβάλλουν ένα ποσό από τις αποδοχές τους ως αποζημίωση για το αδίκημα το οποίο διέπραξαν.

«Περίπου 1200 άτομα, που κρατούνται σε καθεστώς χαμηλής ασφαλείας στη φυλακή της πόλης Danao στις Φιλιππίνες, εκτελούν σε εθελοντική βάση ανειδίκευτες αγροτικές εργασίες δίπλα σε χιλιάδες άλλους, ελεύθερους εργάτες. Οι οικογένειες των κρατουμένων αυτών λαμβάνουν αμοιβή που είναι ίση με τον βασικό μισθό».⁴¹

(*Manila Standard Today*, 9 Μαΐου 2008)

Ασφαλείς εργασιακές συνθήκες

Είναι σημαντικό να υπόκεινται οι συνθήκες εργασίας των κρατουμένων (σε ό,τι αφορά τις προδιαγραφές επί θεμάτων υγείας, ασφαλείας, εργατικών ατυχημάτων

και επαγγελματικών νόσων) στους ίδιους νόμους στους οποίους υπόκεινται και οι εργασιακές συνθήκες των μελών του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να γνωρίζουν τη νομοθεσία της χώρας τους για την υγεία και την ασφάλεια στους εργασιακούς χώρους και να διασφαλίζουν την εφαρμογή αυτής της νομοθεσίας και στον χώρο των φυλακών. Οι συναφείς νόμοι θα πρέπει να τηρούνται καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας των κρατουμένων. Το ωράριο δεν θα πρέπει να έχει υπερβολικά μεγάλη διάρκεια, αλλά θα πρέπει να αφήνει στους κρατουμένους χρόνο για να ασχολούνται και με άλλες δραστηριότητες.

Η εργασία των υποδίκων κρατουμένων

Τα διάφορα θέματα σχετικά με την εργασία στις φυλακές αφορούν πρωτίστως τους κρατουμένους που έχουν καταδικαστεί. Για τους υποδίκους κρατουμένους ισχύουν διαφορετικά ζητήματα. Εφόσον οι συγκεκριμένοι κρατούμενοι δεν έχουν κριθεί ένοχοι για κάποιο αδίκημα, δεν θα πρέπει να υποχρεωθούν να εργάζονται. Τα άτομα αυτά, ωστόσο, μπορεί να υποφέρουν από την πλήξη που προκαλεί η διαβίωση για μεγάλα χρονικά διαστήματα (ενίοτε και επί σειρά ετών) σε συνθήκες μονοτονίας και απραγίας. Κάθε φορά που αυτό είναι εφικτό, θα πρέπει να τους προσφέρεται τόσο η δυνατότητα όσο και η παρότρυνση για εργασία. Τα θέματα που αφορούν τους υποδίκους κρατουμένους εξετάζονται στο κεφάλαιο 16 του παρόντος εγχειριδίου.

Εκπαίδευση και πολιτιστικές δραστηριότητες

Πολλοί άνθρωποι από όσους βρίσκονται στη φυλακή έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς στερείται ακόμη και τις βασικές ικανότητες της ανάγνωσης και της γραφής.

Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αυτών των ανθρώπων έχει επηρεάσει τη ζωή τους ήδη πριν από την έναρξη του εγκλεισμού τους και μπορεί κάλλιστα να έχει συντελέσει στη διάπραξη του εγκλήματος για το οποίο βρίσκονται στη φυλακή. Αποτελεί θλιβερή πραγματικότητα το γεγονός ότι, για ορισμένα άτομα, η φυλάκιση καθ' εαυτήν (η υποχρέωση, με άλλα λόγια, παραμονής τους σε ένα συγκεκριμένο μέρος για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα) συνιστά ίσως την πρώτη πραγματική ευκαιρία που έχουν στη ζωή τους για την παρακολούθηση ενός αξιόλογου εκπαιδευτικού προγράμματος.

Παράλληλα με την παροχή τυπικότερης εκπαίδευσης, είναι σημαντικό να προσφέρονται και ευκαιρίες για συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες, εφόσον κάτι τέτοιο θα προσφέρει ένα ευρύτερο πλαίσιο εντός του οποίου θα έχουν οι κρατούμενοι τη δυνατότητα να αναπτύξουν την αίσθηση της προσωπικής τους αξίας. Όπως επισημαίνει ο Ειδικός Απεσταλμένος των Ηνωμένων Εθνών για το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση, η εκπαίδευση στις φυλακές είναι κάτι «πολύ περισσότερο από ένα μέσο αλλαγής· είναι μια επιτακτική ανάγκη, καθ'εαυτήν».⁴²

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 26:

- 1) «Καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση».
- 2) «Η εκπαίδευση θα αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών».

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 27:

- 1) «Καθένας έχει το δικαίωμα να συμμετέχει ελεύθερα στην πολιτιστική ζωή της κοινωνίας, να απολαμβάνει τις τέχνες και να συμμετέχει στην επιστημονική πρόοδο και στα αγαθά της».

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Αρχή 6:

«Όλοι οι κρατούμενοι θα έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν σε πολιτιστικές δραστηριότητες και σε εκπαίδευση η οποία αποσκοπεί στην πλήρη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 77:

- 1) «Θα λαμβάνεται μέριμνα για την περαιτέρω εκπαίδευση όλων εκείνων των κρατουμένων που είναι ικανοί να ωφεληθούν από αυτή, συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής διδασκαλίας στις χώρες όπου αυτό είναι εφικτό. Η εκπαίδευση των αναλφάβητων και των νεαρών κρατουμένων θα είναι υποχρεωτική, η δε διοίκηση θα δίνει ιδιαίτερη προσοχή σε αυτό το ζήτημα».
- 2) «Όσο είναι πρακτικά δυνατόν, η εκπαίδευση των κρατουμένων θα είναι ενσωματωμένη στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, έτσι ώστε να μπορούν να τη συνεχίζουν χωρίς δυσκολία μετά την αποφυλάκισή τους».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 78:

«Σε όλα τα καταστήματα θα παρέχονται ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες προς όφελος της ψυχικής και της σωματικής υγείας των κρατουμένων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 40:

«Κάθε κατάστημα θα διαθέτει βιβλιοθήκη για όλους τους κρατούμενους, επαρκώς εξοπλισμένη με βιβλία ψυχαγωγικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου. Οι κρατούμενοι θα ενθαρρύνονται να την αξιοποιούν πλήρως».

Η Απόφαση 1990/20 του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου των Ηνωμένων Εθνών κάνει λόγο για την εκπαίδευση στις φυλακές, αναφέροντας τα εξής:

- α) «Η εκπαίδευση στις φυλακές θα πρέπει να αποσκοπεί στην ανάπτυξη του συνόλου της ανθρώπινης προσωπικότητας, λαμβάνοντας υπ' όψιν το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό υπόβαθρο των κρατουμένων».
- β) «Όλοι οι κρατούμενοι θα πρέπει να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, η οποία θα περιλαμβάνει και προγράμματα αλφαριθμητισμού, στη βασική εκπαίδευση, σε επαγγελματική κατάρτιση, σε δημιουργικές, θρησκευτικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, σε φυσική αγωγή και αθλοπαιδιές, σε κοινωνική εκπαίδευση, σε ανώτερη εκπαίδευση και σε βιβλιοθήκη».

γ) «Θα πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να ενθαρρύνεται η ενεργητική συμμετοχή των κρατουμένων σε όλες τις όψεις της εκπαίδευσης».

δ) «Όλοι όσοι συμμετέχουν στη διοίκηση και στη διαχείριση της φυλακής θα πρέπει να διευκολύνουν και να στηρίζουν την εκπαίδευση όσο το δυνατόν περισσότερο».

ε) «Η εκπαίδευση θα πρέπει να αποτελεί ουσιώδες στοιχείο του καθεστώτος της φυλακής· θα πρέπει να αποφεύγεται η παροχή αντικινήτρων στους κρατουμένους που συμμετέχουν σε εγκεκριμένα, επίσημα εκπαιδευτικά προγράμματα».

στ) «Η επαγγελματική εκπαίδευση θα πρέπει να αποσκοπεί στη μεγαλύτερη δυνατή ανάπτυξη του ατόμου και να είναι ευαίσθητη στις τάσεις της αγοράς εργασίας».

ζ) «Θα πρέπει να αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στις δημιουργικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, εφόσον έχουν την ειδική δυνατότητα να καθιστούν τους κρατουμένους ικανούς για ανάπτυξη και αυτοέκφραση».

η) «Θα πρέπει να επιτρέπεται η συμμετοχή των κρατουμένων στην εκπαίδευση εκτός φυλακής, κάθε φορά που κάτι τέτοιο είναι εφικτό».

θ) «Όταν η εκπαίδευση πρέπει να πραγματοποιείται εντός της φυλακής, η ευρύτερη κοινωνία θα πρέπει να συμμετέχει όσο το δυνατόν περισσότερο».

ι) «Θα πρέπει να διατίθενται τα αναγκαία κονδύλια, ο εξοπλισμός και το διδακτικό προσωπικό, ώστε να μπορούν οι κρατούμενοι να λαμβάνουν την ενδεδειγμένη εκπαίδευση».

Οι Στοιχειώδεις Κανόνες για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους (οι Κανόνες του Πεκίνου) υπογραμμίζουν την ιδιαίτερη σημασία της εκπαίδευσης στα καταστήματα κράτησης ανηλίκων. Οι εν λόγω κανόνες παρατίθενται λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 17 του παρόντος εγχειριδίου.

Εφαρμογή

Η σπουδαιότητα της εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση δεν πρέπει να θεωρείται απλώς ως μια προαιρετική δραστηριότητα μεταξύ όλων των υπολοίπων που προσφέρονται στους κρατουμένους. Αντιθέτως, αποτελεί κεντρικό άξονα της ιδέας κατά την οποία το χρονικό διάστημα παραμονής των κρατουμένων στη φυλακή πρέπει να

χρησιμοποιείται ως ευκαιρία για την εποικοδομητική αναπροσαρμογή της ζωής τους. Η εκπαίδευση θα πρέπει αρχικώς να επικεντρώνεται στην ανάπτυξη των βασικών ικανοτήτων, έτσι ώστε όλοι όσοι βρίσκονται στη φυλακή, ανεξαρτήτως της διάρκειας παραμονής τους σε αυτή, να μπορούν να διδαχθούν ανάγνωση, γραφή, καθώς και την εκτέλεση βασικών αριθμητικών υπολογισμών – στοιχεία τα οποία θα τους βοηθήσουν να επιβιώσουν στον σύγχρονο κόσμο.

«Η στοιχειώδης ή βασική εκπαίδευση θα παρέχεται δωρεάν σε άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους, ιδιαίτερα σε παιδιά και σε ενήλικους οι οποίοι δεν έχουν φοιτήσει ή δεν έχουν ολοκληρώσει τη φοίτησή τους σε αυτή».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή XIII, 2008)

Η ανάπτυξη του συνόλου της ανθρώπινης προσωπικότητας

Η εκπαίδευση θα πρέπει να προχωρά πολύ πιο πέρα από τη διδασκαλία των προαναφερθεισών βασικών ικανοτήτων. Η εκπαίδευση, στην πληρέστερή της έννοια, θα πρέπει να αποσκοπεί στην ανάπτυξη του συνόλου της ανθρώπινης προσωπικότητας, λαμβάνοντας υπ'όψιν το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό υπόβαθρο των κρατουμένων. Θα πρέπει, επομένως, να παρέχεται στο πλαίσιο αυτής της εκπαίδευσης πρόσβαση σε βιβλία, σε μαθήματα και σε πολιτιστικές δραστηριότητες, όπως είναι, για παράδειγμα, η μουσική, το θέατρο και η τέχνη. Οι δραστηριότητες αυτές δεν θα πρέπει να θεωρούνται απλώς και μόνο ως μορφές ψυχαγωγίας, αλλά θα πρέπει να στοχεύουν στην ενθάρρυνση των κρατουμένων να αναπτυχθούν ως άτομα.

Ένα ισορροπημένο πρόγραμμα

Αυτό που χρειάζεται είναι ένα ισορροπημένο πρόγραμμα δραστηριοτήτων το οποίο θα συνδυάζει την παραγωγική εργασία και την εκπαίδευση για την απόκτηση ικανοτήτων, που προαναφέρθηκαν στο παρόν κεφάλαιο, με την παροχή γενικής εκπαίδευσης, πολιτιστικών δραστηριοτήτων και φυσικής αγωγής. Όλα τα επιμέρους στοιχεία αυτού του προγράμματος θα πρέπει να παρέχονται ως ένα βαθμό σε όλες τις φυλακές, παρ' όλο που η ακριβής αναλογία μεταξύ τους μπορεί να διαφέρει από τη μία φυλακή στην άλλη, αναλόγως της ηλικίας, των ικανοτήτων και των αναγκών

των κρατουμένων. Για κάποιους κρατουμένους, ιδιαίτερα για τους πιο νεαρούς, μπορεί να είναι αναγκαία η παροχή εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της ημέρας, όπως συμβαίνει και στο σχολείο. Σε άλλους μπορεί αυτό να πραγματοποιείται το απόγευμα, μετά το πέρας της κανονικής εργασιακής ημέρας. Σε άλλες περιπτώσεις οι κρατούμενοι μπορεί να εργάζονται κατά το ήμισυ της ημέρας και κατά το άλλο ήμισυ μπορεί να ασχολούνται με εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Αυτό αποτελεί κάτι σύνηθες, όταν οι εργασίες στη φυλακή δεν επαρκούν για να διατηρούνται όλοι οι κρατούμενοι απασχολημένοι καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας.

Όχι απώλεια αμοιβής

Στην προηγούμενη ενότητα αυτού του κεφαλαίου αναφέρθηκε το δικαίωμα που έχουν οι κρατούμενοι να αμείβονται για την εργασία που εκτελούν. Είναι σημαντικό η συμμετοχή των κρατουμένων στην εκπαίδευση να μη γίνεται αιτία για την απώλεια αυτού του δικαιώματος. Η απώλεια αμοιβών των κρατουμένων εξαιτίας της παρακολούθησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων θα αποτελέσει σοβαρό αντικίνητρο για την περαιτέρω παρακολούθηση των προγραμμάτων αυτών.

Αξιοποίηση των χαρισμάτων των κρατουμένων

Στις φυλακές υπάρχει συχνά, μεταξύ των κρατουμένων, μεγάλο αναξιοποίητο δυναμικό. Ορισμένοι μπορεί να έχουν λάβει εκπαίδευση υψηλού επιπέδου· κάποιιοι μπορεί να ήταν ακόμη και καθηγητές πριν οδηγηθούν στη φυλακή. Θα πρέπει να εξεταστεί το ενδεχόμενο προτροπής αυτών των κρατουμένων, ώστε να βοηθούν στην εκπαίδευση των λιγότερο ικανών συγκρατουμένων τους, υπό τη δέουσα επίβλεψη.

Αξιοποίηση των πόρων της ευρύτερης κοινωνίας

Στο κεφάλαιο 11 του παρόντος εγχειριδίου εξετάζεται η σημασία την οποία έχει η διασφάλιση όσο το δυνατόν περισσότερων επαφών μεταξύ των κρατουμένων και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Από αυτή την άποψη, είναι προτιμότερο να αξιοποιούν οι σωφρονιστικές αρχές (όταν αυτό είναι εφικτό) τα μέσα που διαθέτει η ευρύτερη κοινωνία παρά να δημιουργούν άλλες υποδομές, ειδικά για τις φυλακές. Ένα εύστοχο παράδειγμα για όλα αυτά αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο ρυθμίζεται σε ορισμένα σωφρονιστικά συστήματα η εκ παραλλήλου εργασία στις φυλακές, εκπαιδευτικών των οποίων η κύρια εργασιακή απασχόληση είναι σε

τοπικά σχολεία και κολλέγια. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού υπάρχουν διάφοροι τρόποι. Ένας από αυτούς είναι η σύναψη, ανάμεσα στη σωφρονιστική διοίκηση και στις αρχές που είναι υπεύθυνες για την τοπική εκπαίδευση, μιας σύμβασης για την παροχή εκπαίδευσης στους κρατούμενους. Ως ένα βαθμό, μια τέτοια ρύθμιση προσδίδει στην εκπαίδευση εντός των φυλακών κάποια κανονικότητα. Επίσης διασφαλίζει τη διδασκαλία των κρατουμένων σύμφωνα με τις εκπαιδευτικές προδιαγραφές και τις μεθόδους που εφαρμόζονται στην ευρύτερη κοινωνία. Επιπλέον, καθιστά περισσότερο εφικτή τη συνέχιση της εκπαίδευσης των κρατουμένων στην κοινωνία, μετά την αποφυλάκισή τους.

Οι σωφρονιστικές αρχές μπορούν επίσης να προσκαλούν στις φυλακές πολιτιστικούς φορείς της τοπικής κοινωνίας, ώστε να εργάζονται από κοινού με τους κρατούμενους στο πλαίσιο κατάλληλων δραστηριοτήτων. Ορισμένες φυλακές έχουν την παράδοση να σφυρηλατούν δεσμούς με την τοπική κοινωνία διοργανώνοντας συναυλίες και πολιτιστικές εκδηλώσεις και καλώντας διάφορες ομάδες ανθρώπων (για παράδειγμα ηλικιωμένους) να επισκεφθούν τη φυλακή, ώστε να ψυχαγωγηθούν από τους κρατούμενους και το προσωπικό.

Προετοιμασία για τη ζωή μετά την αποφυλάκιση

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Αρχή 10:

«Με τη συμμετοχή και τη βοήθεια της κοινωνίας και των κοινωνικών θεσμών και με τον οφειλόμενο σεβασμό στα συμφέροντα των θυμάτων, θα δημιουργούνται ευνοϊκές προϋποθέσεις για την επανένταξη του πρώην κρατουμένου στην κοινωνία υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 80:

«Από την έναρξη της ποινής ενός κρατουμένου, θα εξετάζεται το μέλλον του μετά την αποφυλάκιση και θα του προσφέρεται ενθάρρυνση και βοήθεια ώστε να διατηρεί ή να συνάπτει σχέσεις με άτομα ή υπηρεσίες εκτός του καταστήματος που μπορούν να προαγάγουν τα συμφέροντα της οικογένειάς του, καθώς και τη δική του κοινωνική αναπροσαρμογή».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 81:

- 1) «Οι κυβερνητικές ή μη κυβερνητικές υπηρεσίες και οργανώσεις που βοηθούν τους αποφυλακισμένους να επανενταχθούν στην κοινωνία, θα εξασφαλίζουν, όσο αυτό είναι εφικτό και αναγκαίο, ότι οι αποφυλακισόμενοι εφοδιάζονται με τα απαιτούμενα έγγραφα και στοιχεία ταυτότητας, έχουν την κατάλληλη στέγη και εργασία, φέρουν επαρκή και κατάλληλη για το κλίμα και την εποχή ενδυμασία και διαθέτουν τα αναγκαία μέσα για να φθάσουν στον προορισμό τους και να συντηρηθούν το χρονικό διάστημα αμέσως μετά την αποφυλάκισή τους».
- 2) «Οι εγκεκριμένοι εκπρόσωποι αυτών των υπηρεσιών και οργανώσεων θα έχουν όλη την αναγκαία πρόσβαση στο κατάστημα και στους κρατουμένους και, από την έναρξη της ποινής ενός κρατουμένου, θα ζητείται η γνώμη τους για το μέλλον του».
- 3) «Στο μέτρο του δυνατού, είναι επιθυμητό να αποσκοπεί η επικέντρωση ή ο συντονισμός των δραστηριοτήτων αυτών των υπηρεσιών στη διασφάλιση της καλύτερης δυνατής αξιοποίησης των προσπαθειών τους».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 103.6:

«Θα υπάρχει ένα σύστημα αδειών εξόδου από τη φυλακή το οποίο θα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των συνολικών ρυθμίσεων για τους καταδίκους κρατουμένους».

Εφαρμογή

Από την έναρξη της ποινής

Όλοι σχεδόν οι κρατούμενοι κάποτε θα αποφυλακιστούν και θα επιστρέψουν στην κοινωνία. Είναι σημαντικό, ιδιαίτερα για όσους εκτίουν σχετικά βραχύχρονες ποινές, να αρχίζει η προετοιμασία για τη ζωή μετά την αποφυλάκιση αμέσως μετά την έναρξη της παραμονής τους στη φυλακή. Η εν λόγω προετοιμασία είναι προς όφελος και των ίδιων των κρατουμένων και της ευρύτερης κοινωνίας – εφόσον ένα άτομο που έχει κάποιο χώρο να μείνει, τη δυνατότητα να κερδίζει τα προς το ζην και ένα δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης, θα έχει και ισχυρότερο κίνητρο να ζήσει στην κοινωνία με νομιμοφροσύνη.

Οι κρατούμενοι που εκτίουν βραχύχρονες ποινές

Σε πολλές χώρες οι περισσότεροι κρατούμενοι εκτίουν βραχύχρονες ποινές και επιστρέφουν στην κοινωνία αρκετά σύντομα. Μερικές φορές η σωφρονιστική διοίκηση αισθάνεται τον πειρασμό να αγνοήσει την επανένταξη αυτών των κρατουμένων, εφόσον παραμένουν στη φυλακή για λίγο μόνο καιρό. Εν τωιαύτη περιπτώσει, ελλοχεύει ο πραγματικός κίνδυνος να διολισθήσουν εκ νέου και σε σύντομο χρονικό διάστημα στο έγκλημα και να οδηγηθούν και πάλι στη φυλακή – κάτι που μπορεί να συμβεί κατ' επανάληψη και στο μέλλον. Η ανάγκη για υποστήριξη εντός του κοινωνικού συνόλου πρέπει να λαμβάνει προτεραιότητα.

Οι κρατούμενοι που εκτίουν μακρόχρονες ποινές

Σε ό,τι αφορά την προετοιμασία των κρατουμένων που εκτίουν ποινές πολύ μεγάλης διάρκειας για τη ζωή τους μετά την αποφυλάκιση, είναι αναγκαία η θέσπιση ειδικών ρυθμίσεων. Ο λόγος γι' αυτό είναι επειδή το κοινωνικό υποστηρικτικό δίκτυο αυτών των κρατουμένων μπορεί κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους να διαρραγεί ή και να εκλείψει εντελώς.

Αξιοποίηση εξωτερικών οργανώσεων

Οι σωφρονιστικές αρχές δεν μπορούν να προετοιμάσουν τους κρατουμένους για τη ζωή τους μετά την αποφυλάκιση χωρίς την αρωγή και άλλων υπηρεσιών που εδρεύουν στην κοινωνία των πολιτών. Οι κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις που εργάζονται με πρώην κρατουμένους θα πρέπει να ενθαρρύνονται ώστε να επισκέπτονται τις φυλακές, να σφυρηλατούν δεσμούς με τους κρατουμένους πριν από την αποφυλάκισή τους, και να ξεκινούν τον σχεδιασμό της επανένταξής τους στην κοινωνία.

Διαφορετικές μορφές αρωγής

Όλοι σχεδόν οι κρατούμενοι θα ωφεληθούν από την αρωγή που αποσκοπεί στην προετοιμασία τους για τη ζωή μετά την αποφυλάκιση. Για κάποιους κρατουμένους η εν λόγω αρωγή μπορεί να συνίσταται στην τόνωση της αυτοπεποίθησής τους. Για άλλους μπορεί να έγκειται στην εύρεση εργασίας και χώρου διαμονής μετά την αποφυλάκιση ή στην παροχή ενός επαρκούς χρηματικού ποσού που θα τους δώσει

τη δυνατότητα να ταξιδέψουν μέχρι τον τόπο διαμονής τους. Όσο περισσότερο παραμένει ένα άτομο στη φυλακή, τόσο πιο σημαντική είναι και η ύπαρξη τέτοιου είδους προγραμμάτων. Βοήθεια στους κρατούμενους για την προετοιμασία της ζωής τους μετά την αποφυλάκιση θα μπορούσε να προσφερθεί από γενικές υπηρεσίες οι οποίες παρέχουν αρωγή σε ανέργους ή σε αστέγους. Οι υπηρεσίες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν κοινωνικές υπηρεσίες, υπηρεσίες επιμελητών δοκιμασίας, θρησκευτικές ομάδες και άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Χρήση ειδικών προγραμμάτων

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών προσφέρεται βοήθεια σε ανθρώπους οι οποίοι πάσχουν από εθισμούς που συνδέονται συχνά με την εγκληματικότητα, όπως είναι, για παράδειγμα, η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ, τα τυχερά παιχνίδια και η τοξικοεξάρτηση. Όταν εφαρμόζονται στην κοινωνία τέτοιου είδους προγράμματα, θα πρέπει οι σωφρονιστικές αρχές να εισαγάγουν αυτά στις φυλακές και όχι να δημιουργούν νέα, ειδικά για τους κρατούμενους. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των προγραμμάτων που απευθύνονται σε συγκεκριμένες κατηγορίες κρατουμένων (για παράδειγμα, σε δράστες εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας) καθώς και των προγραμμάτων που απευθύνονται σε άτομα που έχουν καταδικαστεί για βίαιες αξιόποινες πράξεις, έτσι ώστε να μπορέσουν να θέσουν υπό έλεγχο τον θυμό και τη βιαιότητά τους.

Σύντομες έξοδοι από τη φυλακή

Η προετοιμασία των κρατουμένων για τη ζωή τους μετά την αποφυλάκιση συχνά περιλαμβάνει και τη δυνατότητα να εξέρχονται σε καθημερινή βάση από τον χώρο της φυλακής, πριν από την επίσημη ημερομηνία αποφυλάκισής τους. Αυτό μπορεί να γίνεται προκειμένου να έχουν την ευκαιρία παρακολούθησης ενός εκπαιδευτικού προγράμματος ή απόκτησης νέων εργασιακών ικανοτήτων, μερικές φορές σε κάποιον εργασιακό χώρο στον οποίο μπορούν να συνεχίσουν να απασχολούνται και μετά την αποφυλάκισή τους.

Συχνά επίσης πρέπει να επιδεικνύεται ευαισθησία κατά την προετοιμασία των κρατουμένων που επιστρέφουν στο σπίτι τους – ιδιαίτερα εκείνων που έχουν εκτίσει ποινές μεγάλης διάρκειας. Η προετοιμασία αυτή μπορεί να είναι απαραίτητη όχι μόνο για τον κρατούμενο αλλά και για τα μέλη της οικογένειάς του, τα οποία δεν έχουν συνηθίσει την παρουσία του στο άμεσο οικογενειακό περιβάλλον. Ένας τρόπος για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος είναι η τακτική χορήγηση στον κρατούμενο αδειών εξόδου, ώστε να πηγαίνει και να

διαμένει στο σπίτι του, για λίγες μέρες κάθε φορά καθώς πλησιάζει η ημερομηνία αποφυλάκισής του.

Σεβασμός στα θύματα

Είναι αναγκαία επίσης η επίδειξη σεβασμού στα αισθήματα των ανθρώπων που έχουν πέσει θύματα εγκληματικής πράξης. Σε περίπτωση, για παράδειγμα, που ένα έγκλημα έλαβε μεγάλη δημοσιότητα ή τελέστηκε σε μικρή κοινωνία ή ασκήθηκε κατά τη διάπραξή του βία εναντίον ενός ατόμου ή της οικογένειάς του, ίσως είναι αναγκαία η ενημέρωση του θύματος για την αποφυλάκιση του δράστη του εν λόγω εγκλήματος. Σε τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να επιδεικνύεται ιδιαίτερη ευαισθησία. Κάποιες φορές ίσως να απαγορευθεί σε έναν κρατούμενο η επιστροφή του, μετά την αποφυλάκιση, στην περιοχή όπου διαπράχθηκε το έγκλημα. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι αναγκαία η λήψη εναλλακτικών μέτρων με σκοπό την επίδειξη σεβασμού στις ανάγκες τόσο του θύματος όσο και του πρώην κρατουμένου. Ορισμένοι κρατούμενοι, όπως, για παράδειγμα, εκείνοι που έχουν εκτίσει μακρόχρονες ποινές ή εκείνοι που θεωρείται ότι εξακολουθούν και μετά την αποφυλάκισή τους να συνιστούν κίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο, μπορεί να αποφυλακιστούν υπό όρους – κάτι που σημαίνει ότι θα τελούν υπό επίσημη επιτήρηση στο κοινωνικό περιβάλλον.

11. Επαφές με τον έξω κόσμο

Το πλαίσιο

Το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή

Οι άνθρωποι που οδηγούνται στη φυλακή χάνουν το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης, αλλά διατηρούν άλλα ανθρώπινα δικαιώματα. Ένα από τα πλέον σημαντικά είναι το δικαίωμα της επαφής με την οικογένειά τους. Η επαφή αυτή αποτελεί δικαίωμα όχι μόνο για έναν κρατούμενο, αλλά και για τα μέλη της οικογένειάς του, που δεν βρίσκονται στη φυλακή. Τα άτομα αυτά διατηρούν το δικαίωμα της επαφής με τον πατέρα ή τη μητέρα, τον γιο ή την κόρη, τον αδελφό ή την αδελφή, που κρατείται στη φυλακή. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν υποχρέωση να διασφαλίσουν τη δυνατότητα διατήρησης και ανάπτυξης αυτών των σχέσεων. Σε αυτή την υποχρέωση θα πρέπει να στηρίζονται και οι ρυθμίσεις οι οποίες διέπουν όλα τα επίπεδα επικοινωνίας με τα μέλη του άμεσου οικογενειακού κύκλου. Από όλα αυτά συνάγεται ότι η απώλεια ή ο περιορισμός των επισκέψεων που δέχεται ένας κρατούμενος από τα μέλη της οικογένειάς του δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να χρησιμοποιείται ως μέσο τιμωρίας.

Τα βασικά διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα αναφέρονται πολύ συγκεκριμένα στα οικουμενικά δικαιώματα που άπτονται αυτού του ζητήματος:

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 12:

«Κανείς δεν θα υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, στην οικογένεια, στην κατοικία ή στην αλληλογραφία του...».

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 23:

«Η οικογένεια είναι η φυσική και θεμελιώδης δομική μονάδα της κοινωνίας και δικαιούται την προστασία της κοινωνίας και του κράτους».

Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και για τους κρατούμενους. Το 1979 το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων απεφάνθη ότι οι κρατούμενοι έχουν το δικαίωμα να τελούν γάμο ενώ βρίσκονται στη φυλακή.⁴³

Θα πρέπει να λαμβάνονται τα καλύτερα δυνατά μέτρα για τη διατήρηση της επαφής ανάμεσα στους κρατούμενους και την οικογένειά τους. Η ανάγκη διατήρησης αυτής της επαφής απορρέει από τα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα (στα οποία διατρανώνεται το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή), μεταξύ αυτών και από το Άρθρο 10 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα:

«Κάθε πρόσωπο το οποίο στερείται την ελευθερία του θα αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό και με σεβασμό στην εγγενή ανθρώπινη αξιοπρέπεια».

Η διασφάλιση των καλύτερων δυνατών συνθηκών για την επαφή ενός κρατούμενου με τα μέλη της οικογένειάς του πρέπει να αποτελεί μέρος ενός γενικότερου συστήματος ανθρωπιστικής μεταχείρισης των εγκλείστων.

Εγγύτητα με τον τόπο κατοικίας

Η έμφαση στη διατήρηση των επαφών των κρατουμένων με την οικογένειά τους είναι κάτι που συνεπάγεται για τη σωφρονιστική διοίκηση ορισμένες υποχρεώσεις. Πρώτα απ' όλα, έχει συνέπειες για την εν γένει οργάνωση του σωφρονιστικού συστήματος και αποτελεί επιχείρημα για όσους υποστηρίζουν ότι ο τόπος κατοικίας του κάθε κρατούμενου πρέπει να αποτελεί ένα μείζονος σημασίας, καθοριστικό παράγοντα για την επιλογή της φυλακής στην οποία θα μεταχθεί και θα κρατηθεί. Κάτι τέτοιο έχει για έναν κρατούμενο πολιτισμική σημασία, ενώ, παράλληλα, σημαίνει ότι είναι πιο εύκολο για την οικογένειά του να ταξιδέψει για να τον επισκεφθεί. Δεδομένου ότι πολλοί κρατούμενοι προέρχονται από περιθωριοποιημένα και φτωχά κοινωνικά στρώματα, το κόστος που συνεπάγονται τα ταξίδια σε μεγάλες αποστάσεις μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η πραγματοποίηση επίσκεψης από την οικογένειά τους, αν η απόσταση μεταξύ της φυλακής και του τόπου διαμονής της είναι μεγάλη. Σε χώρες όπου οι κρατούμενοι εξαρτώνται από τα μέλη της οικογένειάς τους για τον εφοδιασμό τους με ρούχα, τρόφιμα, φάρμακα και άλλα αναγκαία είδη, έχει ιδιαίτερη σημασία η εγγύτητα της φυλακής όπου κρατούνται με τον τόπο διαμονής της οικογένειάς τους.

Άδειες κατ' οίκον διαμονής

Πρέπει επίσης να καταβληθούν προσπάθειες για την καθιέρωση και την ανάπτυξη ενός συστήματος που θα δίνει στους κρατούμενους τη δυνατότητα να διαμένουν για σύντομα χρονικά διαστήματα στο σπίτι τους, μαζί με την οικογένειά τους. Αν ένας κρατούμενος δεν συνιστά απειλή για την ασφάλεια ή την προστασία του κοινωνικού συνόλου ή των μελών της οικογένειάς του, θα πρέπει να του χορηγούνται άδειες κατ' οίκον διαμονής υπό όρους προσωρινής αποφυλάκισης. Οι άδειες αυτές ενδείκνυνται ιδιαίτερα για κρατούμενους που εκτίουν βραχύχρονες ποινές, καθώς και για εκείνους που εκτίουν μακρόχρονες ποινές και πλησιάζει η ημερομηνία αποφυλάκισής τους. Πρέπει, ωστόσο, να αναγνωριστεί ότι υπάρχουν και περιπτώσεις που θα ήταν πολύ απερίσκεπτη η χορήγηση σε κάποιους κρατούμενους άδειας εξόδου από τη φυλακή πριν από τη λήξη της ποινής τους. Οι αποφάσεις αυτού του είδους θα πρέπει να στηρίζονται στην προσεκτική και ατομική εκτίμηση κινδύνου για την οποία έγινε λόγος στο κεφάλαιο 5 του παρόντος εγχειριδίου.

Επισκέψεις από τα μέλη της οικογένειας

Τα μέλη της οικογένειας και οι φίλοι των κρατουμένων θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να έρχονται στη φυλακή και να τους επισκέπτονται. Οι επισκέψεις αυτές θα πρέπει να πραγματοποιούνται σε συνθήκες που να είναι όσο πιο συνηθισμένες επιτρέπει το περιβάλλον της φυλακής. Θα πρέπει επίσης να επιτρέπεται κατά τη διάρκειά τους όσο το δυνατόν περισσότερη ιδιωτικότητα. Δεν θα πρέπει ποτέ να λησμονείται ότι οι επισκέψεις, ιδιαίτερα από τα μέλη του στενού οικογενειακού κύκλου, δεν πρέπει να θεωρούνται ως προνόμιο αλλά ως ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα. Οποιοσδήποτε περιορισμός στη συχνότητα ή στις συνθήκες διεξαγωγής τους πρέπει σε κάθε περίπτωση να αιτιολογείται. Το ζητούμενο είναι η μεγιστοποίηση του αριθμού των επισκέψεων και η πραγματοποίησή τους υπό τις ευνοϊκότερες δυνατές συνθήκες.

Οι γυναίκες και τα παιδιά τους

Οι γυναίκες κρατούμενες χρειάζονται ιδιαίτερη μέριμνα, διότι στις περισσότερες κοινωνίες οι γυναίκες επωμίζονται το μεγαλύτερο μερίδιο της ευθύνης για τη φροντίδα των παιδιών τους και οι κρατούμενες μητέρες συχνά χωρίζονται από αυτά. Έτσι, όταν μια μητέρα φυλακίζεται, θα αισθάνεται κατά κανόνα μεγάλη ανησυχία για την πρόνοια που έχει ληφθεί για τα παιδιά της – τα οποία, με τη σειρά

τους, θα αισθάνονται αναστάτωση και αποπροσανατολισμό. Το προσωπικό της φυλακής θα πρέπει να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την παροχή αρωγής στις μητέρες και στα παιδιά τους, καθώς και για τη λήψη ειδικών μέτρων τα οποία θα στοχεύουν στη διατήρηση των μεταξύ τους δεσμών· όλα αυτά θα πρέπει να γίνονται όχι μόνο για την ευημερία αυτών των ατόμων, αλλά και προς όφελος της εύρυθμης λειτουργίας της φυλακής. Λεπτομερέστερη αναφορά για το εν λόγω ζήτημα γίνεται στο κεφάλαιο 18 του παρόντος εγχειριδίου.

Οι ανήλικοι και οι γονείς τους

Ο ευάλωτος ψυχισμός των ανηλίκων και των νεαρής ηλικίας κρατουμένων καθιστά αναγκαία τη μέριμνα για τη διατήρηση κάθε σχέσης αυτών των ατόμων η οποία μπορεί να τους προσφέρει υλική ή ηθική στήριξη και κίνητρο. Οι επισκέψεις από τους γονείς έχουν ιδιαίτερη σημασία. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται και στο κεφάλαιο 17 του παρόντος εγχειριδίου.

Αντιμετώπιση των επισκεπτών

Ένα κριτήριο για την αξιολόγηση του πόσο ορθά διοικείται μια φυλακή είναι συχνά ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται τα μέλη της οικογένειας και οι λοιποί επισκέπτες των κρατουμένων κατά την άφιξή τους σε αυτή. Η εν λόγω αντιμετώπιση έχει μεγάλη σημασία και για τους ίδιους τους κρατουμένους· επομένως, μπορεί να επηρεάσει, θετικά ή αρνητικά, την ασφάλεια και τη σταθερότητα στο εσωτερικό της φυλακής.

Επιστολές και τηλεφωνικές κλήσεις

Σημαντικοί επίσης είναι και οι άλλοι τρόποι επικοινωνίας, εκτός από τις επισκέψεις. Οι κρατούμενοι θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να αποστέλλουν και να λαμβάνουν αλληλογραφία όσο το δυνατόν πιο απρόσκοπτα, και - όταν είναι εφικτό - θα πρέπει να μπορούν να πραγματοποιούν και να δέχονται τηλεφωνικές κλήσεις.

Πρόσβαση σε αναγνωστικό υλικό, τηλεόραση και ραδιόφωνο

Οι κρατούμενοι θα πρέπει επίσης να έχουν τη δυνατότητα να ενημερώνονται για όσα συμβαίνουν στην κοινωνία, τόσο στην τοπική κοινωνία από την οποία προέρχονται όσο και στον κόσμο, γενικότερα. Η δυνατότητα αυτή αποτελεί έναν τρόπο να εξομαλυνθεί η αφύσικη εμπειρία της φυλάκισης και να εξασφαλιστεί ότι οι κρατούμενοι δεν αποκόπτονται εντελώς από το περιβάλλον στο οποίο θα επιστρέψουν μετά την αποφυλάκισή τους. Γι' αυτούς τους λόγους, θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά, ραδιόφωνο και (όταν αυτό είναι εφικτό) σε τηλεόραση.

Αλλοδαποί κρατούμενοι

Σε ένα μεγάλο και αυξανόμενο αριθμό χωρών, ένα υψηλό ποσοστό των κρατουμένων αποτελείται από αλλοδαπούς. Όλα όσα αναφέρονται ανωτέρω, ισχύουν και γι' αυτούς. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να αναγνωρίσουν την ανάγκη θέσπισης ειδικών ρυθμίσεων για τη διατήρηση των επαφών των εν λόγω κρατουμένων με την οικογένεια και τον πολιτισμό τους. Το συγκεκριμένο ζήτημα εξετάζεται λεπτομερέστερα στο επόμενο κεφάλαιο του παρόντος εγχειριδίου.

Επισκέψεις, επιστολές, τηλεφωνικές κλήσεις

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 37:

«Οι κρατούμενοι θα επιτρέπεται να επικοινωνούν, υπό την αναγκαία επίβλεψη, με την οικογένεια και με ευυπόληπτους φίλους τους ανά τακτά χρονικά διαστήματα, τόσο δι' αλληλογραφίας όσο και με την πραγματοποίηση επισκέψεων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 79:

«Θα δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη διατήρηση και στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ ενός κρατουμένου και της οικογένειάς του, εφόσον οι σχέσεις αυτές είναι επιθυμητές και προς το συμφέρον και των δύο».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 18 (4):

«Οι συζητήσεις μεταξύ του ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση και του νομικού του συμβούλου μπορεί να υπόκεινται σε οπτικό αλλά όχι και σε ακουστικό έλεγχο από τους αξιωματούχους για την επιβολή του νόμου».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 19:

«Το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα έχει το δικαίωμα να δέχεται επισκέψεις και να αλληλογραφεί, ιδίως με μέλη της οικογένειάς του, και θα του παρέχονται επαρκείς ευκαιρίες για να επικοινωνεί με τον έξω κόσμο· αυτό το δικαίωμα υπόκειται σε λογικούς όρους και περιορισμούς, όπως καθορίζονται ειδικά στον νόμο ή στις νόμιμες διατάξεις».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 20:

«Αν το άτομο το οποίο τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση το ζητήσει, θα διαμένει σε χώρο κράτησης αρκετά κοντά στον συνήθη τόπο διαμονής του, εφόσον αυτό είναι εφικτό».

Εφαρμογή

Η διατήρηση των οικογενειακών και των προσωπικών δεσμών μέσω της πραγματοποίησης επισκέψεων

Αν οι σωφρονιστικές αρχές σέβονται το οικουμενικό ανθρώπινο δικαίωμα της οικογενειακής ζωής αφενός και επιθυμούν να ενθαρρύνουν τους κρατούμενους να τηρούν τις υποχρεώσεις που εξακολουθούν να έχουν απέναντι στον ή στη σύζυγο, στους γονείς και στα παιδιά τους αφετέρου, θα πρέπει να θεσμοθετήσουν ένα είδος επισκέψεων με το οποίο θα εκπληρώνεται η ανάγκη που έχουν τα μέλη της οικογένειας ενός κρατούμενου να τον επισκέπτονται στη φυλακή για εύλογης διάρκειας χρονικά διαστήματα και σε συνθήκες οι οποίες προσφέρουν ένα βαθμό ιδιωτικής ζωής που δεν αποδυναμώνει τις νόμιμες απαιτήσεις για ασφάλεια. Οι Οικογενειακές Επισκέψεις, για τις οποίες γίνεται λόγος παρακάτω, εκπληρώνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό αυτή την ανάγκη.

Οικογενειακές Επισκέψεις

Σε ορισμένες χώρες έχουν θεσπιστεί κάποιες επισκέψεις που ονομάζονται συχνά Οικογενειακές Επισκέψεις ή Επισκέψεις Μακράς Διαρκείας. Οι επισκέψεις αυτές έχουν διάφορες μορφές. Στην Ανατολική Ευρώπη και στην Κεντρική Ασία πολλές φυλακές (διαφόρων καθεστώτων ασφαλείας) διαθέτουν ένα σύνολο από μικρούς χώρους διαμονής που βρίσκονται εντός της περιμέτρου τους και στους οποίους μπορούν οι επισκέπτες να μείνουν μαζί με το φυλακισμένο μέλος της οικογένειάς τους για χρονικά διαστήματα έως και 72 ωρών το καθένα. Η τυπική διαρρύθμιση ενός τέτοιου χώρου διαμονής περιλαμβάνει κουζίνα, σαλόνι και εγκαταστάσεις τουαλέτας και μπάνιου, τα οποία προορίζονται για κοινή χρήση από έξι, το πολύ, οικογένειες· περιλαμβάνει επίσης και κάποιους μικρούς χώρους με ένα ή δύο υπνοδωμάτια για κάθε οικογένεια. Οι κρατούμενοι που δικαιούνται αυτές τις επισκέψεις μπορούν να τις πραγματοποιούν στους προαναφερθέντες χώρους έως και 4 φορές τον χρόνο. Συχνά συμμετέχουν σε μια τέτοια επίσκεψη τρεις ή τέσσερις επισκέπτες, οι οποίοι μπορεί να περιλαμβάνουν τον ή τη σύζυγο ή σύντροφο, ένα γονέα, παππού, γιαγιά, παιδιά ή αδέρφια. Στο σωφρονιστικό σύστημα του Καναδά και ορισμένων πολιτειών των Η.Π.Α. διατίθενται για την πραγματοποίηση αυτών των επισκέψεων παρεμφερείς εγκαταστάσεις, που συχνά αποτελούνται από ένα τροχόσπιτο το οποίο περιβάλλεται από έναν ξύλινο φράχτη (έτσι ώστε να παρέχεται η δυνατότητα ιδιωτικής ζωής) και τοποθετείται εντός της περιμέτρου της φυλακής. Οι συμμετέχοντες κρατούμενοι υποχρεούνται να δίνουν

το παρών σε προκαθορισμένες χρονικές στιγμές κάθε μέρα, στο πλαίσιο ελέγχων ασφαλείας. Παρ' όλο που οι επισκέψεις αυτές δεν μπορούν να θεωρηθούν ισοδύναμες με μια φυσιολογική οικογενειακή ζωή, δημιουργούν πράγματι ένα περιβάλλον στο οποίο προσφέρεται η δυνατότητα σύσφιγξης των σχέσεων ανάμεσα στους κρατούμενους και στα μέλη της οικογένειάς τους.

«Στο Ρατζαστάν και σε ορισμένες άλλες ομόσπονδες πολιτείες της Ινδίας έχουν ιδρυθεί ανοικτές φυλακές που ομοιάζουν με χωριά και προορίζονται για βαρυποινίτες κρατούμενους οι οποίοι έχουν εκτίσει ένα μέρος της ποινής τους και έχουν αποδείξει ότι δεν αποτελούν κίνδυνο. Οι κρατούμενοι αυτοί μπορούν να διαμένουν στις εν λόγω φυλακές σε ατομικές κατοικίες μαζί με την οικογένειά τους και να απασχολούνται είτε με αγροτικές εργασίες είτε με άλλες δραστηριότητες στη γειτονιά τους. Για τα μέλη της οικογένειάς τους υπάρχουν σχολεία καθώς και άλλες υπηρεσίες».⁴⁴

(Gary Hill, «Η αξία των ανοικτών φυλακών στην Ινδία», 2008)

Συζυγικές Επισκέψεις

Οι Οικογενειακές Επισκέψεις, που προαναφέρθηκαν, είναι διαφορετικές από τις λεγόμενες Συζυγικές Επισκέψεις, οι οποίες διεξάγονται σε ορισμένες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Δανίας, της Σουηδίας, της Ολλανδίας και της Ισπανίας. Σε αυτές επιτρέπεται η επίσκεψη ενός κρατούμενου από ένα άτομο, το οποίο συνήθως είναι σύζυγος ή επί μακρόν σύντροφός του, για χρονικό διάστημα έως και τρεις ώρες. Το ζευγάρι περνά αυτό το χρονικό διάστημα κατ' ιδίαν, σε ένα μικρό χώρο που περιλαμβάνει κρεβάτι, ντους και άλλες εγκαταστάσεις υγιεινής. Μια πολύ πιο ανεπίσημη μορφή αυτών των επισκέψεων εφαρμόζεται σε ένα μεγάλο αριθμό λατινοαμερικανικών φυλακών, όπου κατά κανόνα τα Σαββατοκύριακα οι άνδρες κρατούμενοι δέχονται επισκέψεις από την οικογένειά τους. Σε ορισμένα μέρη (όχι σε όλα) το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες κρατούμενες. Κατά κανόνα, οι επισκέψεις αυτές πραγματοποιούνται μέσα σε κελιά. Συχνά, μάλιστα, τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές κρεμούν σε σχοινιά σεντόνια και κουβέρτες, έτσι ώστε να δημιουργείται κάποια ιδιωτική ατμόσφαιρα.

Επισκέψεις κοινού

Πρακτικά, δεν είναι πάντα εφικτή για όλους τους κρατούμενους η κατ' ιδίαν πραγματοποίηση επισκέψεων από τα μέλη της οικογένειάς τους. Σε ορισμένες χώρες οι επισκέψεις εντός των φυλακών διεξάγονται σε μεγάλες αίθουσες που χρησιμοποιούνται ειδικά γι' αυτόν τον σκοπό. Η διαρρύθμιση αυτών των αιθουσών θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε να σταθμίζονται οι νόμιμες απαιτήσεις για ασφάλεια με την ανάγκη διατήρησης των οικογενειακών επαφών. Ο κανόνας θα πρέπει να είναι η απευθείας συνομιλία των κρατουμένων με τους επισκέπτες τους, χωρίς να παρεμβάλλεται ανάμεσά τους κάποιο διαχωριστικό μέσο. Για τον σκοπό αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα τραπέζι ή γραφείο. Δεν θα πρέπει επίσης να απαγορεύεται η σωματική επαφή μεταξύ των κρατουμένων και των επισκεπτών τους, εκτός αν συντρέχουν ειδικοί λόγοι για μια τέτοια απαγόρευση. Αυτή η δυνατότητα σωματικής επαφής έχει ιδιαίτερη σημασία, όταν ο επισκέπτης είναι παιδί που έρχεται στη φυλακή για να δει τον πατέρα του ή τη μητέρα του. Σε ορισμένες χώρες η επαφή μεταξύ του κρατουμένου και του επισκέπτη του περιορίζεται σε μια δεκαπεντάλεπτη συνάντηση κατά την οποία ο καθένας εκ των δύο στέκεται πίσω από τη μία πλευρά ενός τοίχου και μιλά στον άλλον μέσα από ένα μεταλλικό πλέγμα. Στις φυλακές αυτές συχνά υπάρχει περιθώριο βελτίωσης των συνθηκών υπό τις οποίες πραγματοποιούνται οι επισκέψεις, χωρίς υψηλό κόστος. Η βελτίωση αυτή μπορεί να επιτευχθεί εφόσον τοποθετηθούν καθίσματα και στέγαστρο σε ένα μέρος του υπαίθριου χώρου της φυλακής, για να χρησιμοποιηθεί ως χώρος επισκέψεων.

Οι ρυθμίσεις για τις επισκέψεις των υποδίκων κρατουμένων

Το δικαίωμα της επαφής με την οικογένεια και τους φίλους ισχύει τόσο για τους κρατούμενους που έχουν καταδικαστεί όσο και γι' αυτούς που περιμένουν να δικαστούν. Σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει η βάσιμη ανησυχία ότι ο υπόδικος κρατούμενος μπορεί να αποπειραθεί να επηρεάσει τους πιθανούς μάρτυρες στην υπόθεσή του ή να μεταδώσει πληροφορίες γι' αυτή την υπόθεση σε τρίτους. Γι' αυτούς τους λόγους θα πρέπει να προβλέπονται περιορισμοί στις ρυθμίσεις που αφορούν τις εν λόγω επισκέψεις. Η κάθε περίπτωση πρέπει να κρίνεται με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία. Οι σωφρονιστικές αρχές δεν θα πρέπει - καθ' υπόδειξιν των δικωτικών αρχών ή των αστυνομικών υπαλλήλων που ασκούν ανακριτικά καθήκοντα - να περιορίζουν τις συνθήκες υπό τις οποίες διεξάγονται οι επισκέψεις των υποδίκων κρατουμένων, απλώς και μόνο για να τους ασκηθεί πίεση προκειμένου να ομολογήσουν ότι είναι ένοχοι. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 16 του παρόντος εγχειριδίου.

Η έρευνα των επισκεπτών

Πρέπει να αναγνωριστεί ότι σε μια φυλακή υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να αποπειραθούν κάποιοι επισκέπτες να δώσουν κρυφά στον κρατούμενο που επισκέπτονται παράνομα είδη, όπως, για παράδειγμα, ναρκωτικά ή όπλα. Για την αποσόβηση αυτού του κινδύνου είναι αναγκαία η εφαρμογή ορισμένων εύλογων μέτρων ασφαλείας. Μπορεί να είναι αναγκαία, για παράδειγμα, η έρευνα των κρατουμένων πριν και μετά την κάθε επίσκεψη. Ίσως επίσης να είναι αναγκαία και η έρευνα των επισκεπτών πριν από την είσοδό τους στον χώρο των επισκέψεων. Η θέσπιση ρυθμίσεων οι οποίες ικανοποιούν όλες τις ανάγκες για ασφάλεια και, συγχρόνως, σέβονται την ιδιωτικότητα των επισκεπτών, αποτελεί κάτι το εφικτό.

Τα επιμέρους ζητήματα που άπτονται του εν λόγω θέματος αναφέρονται στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου.

Κλειστές Επισκέψεις ή Επισκέψεις χωρίς σωματική επαφή

Ακόμη και μετά τη λήψη όλων των αναγκαίων προφυλάξεων, ένας μικρός αριθμός κρατουμένων και επισκεπτών θα συνεχίσει να κάνει ό,τι μπορεί για να παραβιάσει την ασφάλεια. Σε αυτές τις περιπτώσεις ίσως είναι αναγκαία η τοποθέτηση μεταξύ των εν λόγω κρατουμένων και επισκεπτών κάποιου διαχωριστικού μέσου. Οι συγκεκριμένες επισκέψεις συχνά ονομάζονται κλειστές ή χωρίς σωματική επαφή. Χαρακτηριστικά μέσα για τη διεξαγωγή τους είναι ένας ενισχυμένος υαλοπίνακας (για την παρεμπόδιση της σωματικής επαφής μεταξύ κρατουμένων και επισκεπτών) και ένας μηχανισμός με ακουστικά τηλεφώνου που επιτρέπει τη συνομιλία. Σε περίπτωση που είναι αναγκαία η, οποιασδήποτε διάρκειας, επιβολή τέτοιων περιορισμών σε έναν κρατούμενο, είναι αναπόφευκτο ότι οι σχέσεις του θα γνωρίσουν ένταση η οποία θα αυξάνεται όλο και περισσότερο. Για τον λόγο αυτό, οι συγκεκριμένοι περιορισμοί θα πρέπει να επιβάλλονται μόνο όταν υπάρχει απόλυτη ανάγκη για κάτι τέτοιο. Δεν θα πρέπει να επιβάλλονται αυτομάτως σε κατηγορίες κρατουμένων, όπως, για παράδειγμα, στους υποδίκους ή σε όσους κρατούνται σε φυλακές με καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να διενεργείται κάποια ατομική εκτίμηση κινδύνου (όπως αυτή για την οποία έγινε λόγος στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου) η οποία θα πρέπει να στηρίζεται στην εξέταση ζητημάτων ασφαλείας και να μη χρησιμοποιείται ως μέσο τιμωρίας ή αποτροπής. Σε κάθε περίπτωση η εφαρμογή αυτών των περιορισμών θα πρέπει να υποβάλλεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα σε επανεξέταση.

Τηλεδιάσκεψη

Σήμερα σε ορισμένες χώρες έχουν θεσπιστεί ρυθμίσεις με τις οποίες παρέχεται στους κρατούμενους η δυνατότητα να συνομιλούν με την οικογένειά τους μέσω οπτικοακουστικής σύνδεσης. Το πρόσθετο αυτό μέσο επικοινωνίας είναι χρήσιμο, όταν ο χώρος κράτησης ενός εγκλείστου βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από το σπίτι του ή όταν τα μέλη της οικογένειάς του δυσκολεύονται να ταξιδέψουν μέχρι τον χώρο αυτό. Η χρήση τέτοιου είδους τεχνολογικών μέσων δεν θα πρέπει να υποκαθιστά την άμεση επαφή μεταξύ ενός κρατουμένου και της οικογένειάς του.

«Η φυλακή Βορνοία, στην οποία κρατούνται γυναίκες που πρόκειται να αποφυλακιστούν (και οι οποίες συνιστούν περίπου το ένα τέταρτο του συνόλου των εγκλειστων γυναικών στη Δυτική Αυστραλία), διαθέτει ένα σύστημα τηλεεπίσκεψης που χρησιμοποιείται από κρατούμενες γυναίκες των οποίων ο τόπος κατοικίας βρίσκεται μακριά από τον προαναφερθέντα χώρο κράτησής τους».⁴⁵

(Εκθεση αποστολής του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών [ICPS], 2008)

Επισκέψεις εθελοντών

Υπάρχουν πολλοί κρατούμενοι οι οποίοι, για διάφορους λόγους, δεν έχουν οικογένεια ή φίλους, για να τους επισκεφθούν στη φυλακή. Αυτό μπορεί να οφείλεται στις συνθήκες υπό τις οποίες ζούσαν πριν από τη φυλάκισή τους ή στην απάρνησή τους από τους άλλους εξαιτίας της φύσης του αδικήματος που διέπραξαν. Σε τέτοιες περιπτώσεις η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να εξετάσει το ενδεχόμενο θεσμοθέτησης ορισμένων ρυθμίσεων βάσει των οποίων θα μπορούν να επισκέπτονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα αυτούς τους κρατούμενους, εθελοντές από την τοπική κοινωνία – έτσι ώστε να τους βοηθήσουν να διατηρήσουν επαφές με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Οφέλη για τη φυλακή

Όλα τα επιχειρήματα που έχουν εξεταστεί μέχρι τώρα σχετίζονται με το δικαίωμα των κρατουμένων και των οικογενειών τους για διατήρηση των μεταξύ τους σχέσεων με όσο το δυνατόν πιο φυσιολογικό τρόπο. Από λειτουργικής απόψεως, η διασφάλιση αυτού του δικαιώματος είναι και προς το συμφέρον των ασκούντων τη σωφρονιστική διοίκηση. Οι κρατούμενοι που είναι σε θέση να διατηρούν

ικανοποιητικό επίπεδο επαφών με την οικογένειά τους θα έχουν και μεγαλύτερο κίνητρο να τηρούν τους κανόνες και τους κανονισμούς που ρυθμίζουν τη ζωή στη φυλακή. Ενδέχεται επίσης να έχουν και τη δυνατότητα επίλυσης πρακτικών και οικογενειακών προβλημάτων που τους προκαλούν ανησυχία. Επιπλέον, τα μέλη του προσωπικού θα μπορέσουν να μάθουν διάφορες πτυχές της συμπεριφοράς, του χαρακτήρα και της ζωής των κρατουμένων πέρα από το πλαίσιο της φυλακής - κάτι που θα τους βοηθήσει να αντιμετωπίσουν τον καθένα τους ως ένα ξεχωριστό άτομο. Εν ολίγοις, η παροχή επαρκών διευκολύνσεων σε ό,τι αφορά την πραγματοποίηση των επισκέψεων είναι πιθανόν να συμβάλει στην εύρυθμη λειτουργία της φυλακής με πολλούς και διάφορους τρόπους.

Αλληλογραφία

Εκτός από τις επισκέψεις, υπάρχουν και άλλοι τρόποι επικοινωνίας με την οικογένεια και τους στενούς φίλους. Ένας από τους πιο σημαντικούς είναι η αλληλογραφία. Σε πολλές χώρες οι κρατούμενοι επιτρέπεται να στέλνουν έναν ελάχιστο αριθμό επιστολών με δαπάνη της Πολιτείας, καταβάλλοντας οι ίδιοι το κόστος για την αποστολή επιπλέον αλληλογραφίας. Γενικά, δεν συντρέχει κάποιος λειτουργικός λόγος επιβολής οποιουδήποτε περιορισμού στον αριθμό των επιστολών που επιτρέπεται να λαμβάνει ένας κρατούμενος.

Λογοκρισία ή ανάγνωση της αλληλογραφίας των κρατουμένων

Σε ορισμένες φυλακές υπήρχε μέχρι αρκετά πρόσφατα η συνήθεια να λογοκρίνεται από το προσωπικό το σύνολο των επιστολών που έστελναν και λάμβαναν οι κρατούμενοι. Για τη λογοκρισία αυτή προβάλλονταν δύο κύριοι λόγοι. Ο ένας ήταν ότι οι κρατούμενοι μπορεί να συζητούσαν κάποιο σχέδιό τους να αποδράσουν ή άλλα, απειλητικά για την ασφάλεια, ζητήματα. Ο δεύτερος ήταν ότι η συγκεκριμένη λογοκρισία αποτελούσε ένα χρήσιμο τρόπο για να αποκρύψει το προσωπικό από έναν κρατούμενο τυχόν άσχημα νέα, για παράδειγμα κάποιο θάνατο ή τη διάλυση ενός γάμου. Σήμερα θεωρείται γενικά ότι η λογοκρισία του συνόλου της αλληλογραφίας είναι κάτι που δεν δικαιολογείται με την επίκληση λόγων ασφαλείας. Είναι εξαιρετικά απίθανο, για παράδειγμα, το ενδεχόμενο να φανεί ένας κρατούμενος που σχεδιάζει απόδραση τόσο ανόητος, ώστε να κάνει λόγο γι' αυτό σε επιστολή του. Παράλληλα, είναι αποδεκτό ότι οι κρατούμενοι έχουν το ίδιο δικαίωμα που έχουν και οι άλλοι άνθρωποι να μαθαίνουν με άμεσο τρόπο νέα από την οικογένειά τους, είτε αυτά είναι καλά είτε είναι άσχημα. Σε ό,τι αφορά τους κρατούμενους που έχουν κριθεί ως ιδιαίτερα επικίνδυνοι για την

ασφάλεια, ίσως είναι αναγκαία τόσο η λογοκρισία της εισερχόμενης και εξερχόμενης αλληλογραφίας τους όσο και η ύπαρξη ενός καταλόγου που θα περιλαμβάνει τα άτομα με τα οποία επιτρέπεται να αλληλογραφούν. Όσον αφορά τους άλλους κρατούμενους, δεν είναι απαραίτητη η λογοκρισία της αλληλογραφίας τους σε συνεχή βάση. Τις περισσότερες φορές η τυχαία ή δειγματοληπτική ανάγνωσή της είναι αρκετή.

Έλεγχος για απαγορευμένα είδη

Η διοίκηση έχει το δικαίωμα να εξασφαλίζει ότι η εισερχόμενη αλληλογραφία δεν περιέχει κάτι απαγορευμένο, για παράδειγμα όπλα ή ναρκωτικά. Σε ορισμένες χώρες η ορθή πρακτική συνίσταται στο άνοιγμα του συνόλου της αλληλογραφίας που προορίζεται για έναν κρατούμενο, παρουσία του. Σύμφωνα με την πρακτική αυτή, το μέλος του προσωπικού βεβαιώνεται, κατόπιν ελέγχου, ότι ο φάκελος δεν περιέχει κάτι απαγορευμένο και στη συνέχεια παραδίδει την επιστολή στον κρατούμενο, χωρίς να τη διαβάσει.

Τηλεφωνήματα

Σε ένα μεγάλο αριθμό σωφρονιστικών συστημάτων είναι σήμερα εφικτό για τους κρατούμενους να πραγματοποιούν ή να δέχονται τηλεφωνικές κλήσεις. Οι ρυθμίσεις που σχετίζονται με τη χρέωση αυτών των κλήσεων διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες περιπτώσεις η δαπάνη πρέπει να καλυφθεί από το άτομο που δέχεται την κλήση από τον κρατούμενο. Η ρύθμιση αυτή μπορεί να είναι πολύ δαπανηρή, εφόσον οι κλήσεις αυτού του είδους χρεώνονται κατά κανόνα πιο ακριβά σε σχέση με τις κανονικές. Σε άλλα σωφρονιστικά συστήματα οι κρατούμενοι μπορούν να προμηθεύονται ειδικές τηλεκάρτες, οι οποίες ενίοτε επιτρέπουν την πραγματοποίηση κλήσης μόνο σε εγκεκριμένους τηλεφωνικούς αριθμούς. Οι τηλεφωνικές συνδιαλέξεις αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, όταν ο χώρος κράτησης ενός εγκλείστου βρίσκεται μακριά από το σπίτι του, και είναι δύσκολο για την οικογένειά του να τον επισκεφθεί.

Παρακολούθηση και ηχογράφηση κλήσεων

Όπως με την αλληλογραφία, έτσι και με τις τηλεφωνικές κλήσεις είναι αναγκαία η διατήρηση ισορροπίας ανάμεσα στο δικαίωμα της ιδιωτικότητας του κρατούμενου και της οικογένειάς του και στη νόμιμη ανάγκη για ασφάλεια.

Δεδομένης της αμεσότητας την οποία έχει η τηλεφωνική επικοινωνία, οι σωφρονιστικές αρχές πρέπει να εξασφαλίζουν ότι οι κρατούμενοι δεν χρησιμοποιούν το τηλέφωνο για να οργανώνουν παράνομες δραστηριότητες, όπως, για παράδειγμα, τη λαθραία εισαγωγή διαφόρων ειδών στη φυλακή ή την προετοιμασία απόδρασης. Σε ορισμένες χώρες αυτό επιτυγχάνεται με την ηχογράφηση όλων των τηλεφωνικών κλήσεων και με τη διατήρηση των περιεχομένων τους επί ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Οι μόνες κλήσεις που ακούγονται από το προσωπικό κατά την πραγματοποίησή τους είναι αυτές που διενεργούνται ή λαμβάνονται από κρατούμενους οι οποίοι θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν υψηλό βαθμό κινδύνου.

Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail)

«...οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να έχουν υπόψιν τους ότι η σύγχρονη τεχνολογία προσφέρει νέους τρόπους ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Καθώς αυτοί οι τρόποι εξελίσσονται, επινοούνται και νέες τεχνικές για τον έλεγχο της εν λόγω επικοινωνίας, με πιθανό αποτέλεσμα να είναι εφικτή η πραγματοποίησή της κατά τρόπο που δεν διακυβεύει την προστασία ή την ασφάλεια». ⁴⁶

(Υπόμνημα για τη σύσταση Rec [2006] της Επιτροπής των Υπουργών προς τα κράτη - μέλη με θέμα τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες, 2006)

Ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις επιτρέπουν στους κρατούμενους τη χρήση διαφόρων τρόπων επικοινωνίας, περιλαμβανομένου και του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

«Η Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Φυλακών των Η.Π.Α. έχει εισαγάγει ένα σύστημα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για κρατούμενους. Το Σύστημα Ηλεκτρονικών Υπολογιστών για Κρατούμενους της Trust Fund Limited (TRULINCS) παρέχει τη δυνατότητα αποστολής και λήψης μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, χωρίς να απαιτείται πρόσβαση στο Διαδίκτυο. Οι κρατούμενοι μπορούν να ανταλλάσσουν ηλεκτρονικά μηνύματα μόνο με άτομα που συμπεριλαμβάνονται στον εγκεκριμένο κατάλογο των επαφών τους. Αν το προσωπικό εγκρίνει το αίτημα ενός κρατούμενου για ανταλλαγή ηλεκτρονικών μηνυμάτων με κάποιο άτομο, το εν λόγω σύστημα αποστέλλει στο άτομο αυτό ένα μήνυμα με το οποίο το ενημερώνει για το αίτημα του κρατούμενου και του δίνει την επιλογή να αποδεχθεί ή να απορρίψει τόσο το

αίτημα αυτό όσο και την αποστολή οποιουδήποτε άλλου ηλεκτρονικού μηνύματος στο μέλλον από τον συγκεκριμένο κρατούμενο».⁴⁷

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Φυλακών, Η.Π.Α.)

Για κάποιους κρατούμενους, ιδιαίτερα για αλλοδαπούς, η ηλεκτρονική αλληλογραφία αποτελεί ενδεχομένως τον μόνο αξιόπιστο και, συγχρόνως, φθηνό τρόπο διατήρησης της επαφής με την οικογένειά τους.

Επαφή με νομικούς και επαγγελματικούς συμβούλους

Εκτός από τη δυνατότητα επικοινωνίας με την οικογένεια και τους φίλους, οι κρατούμενοι χρειάζονται συχνά και τη δυνατότητα επαφής με δικηγόρους και με άλλους επαγγελματίες, καθώς και με μέλη μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων για την παρακολούθηση της τήρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι επισκέψεις και οι επαφές με τα άτομα αυτά αποτελούν καθ' εαυτές μια ξεχωριστή κατηγορία. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για τους υποδίκους όσο και για τους καταδίκους κρατούμενους η υπόθεση των οποίων δεν έχει ακόμη τελεσιδικήσει. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι σωφρονιστικές αρχές πρέπει να εξετάζουν πολύ προσεκτικά τον λόγο για κάθε είδους προτεινόμενο περιορισμό της συγκεκριμένης επικοινωνίας, δεδομένου ότι ο περιορισμός αυτός θα μπορούσε να ζημιώσει την υπεράσπιση ή την έφεση ενός κρατούμενου. Οι βάσιμοι λόγοι για περιορισμούς των εν λόγω επαφών είναι, πιθανώς, πολύ λίγοι.

Κατά τη θέσπιση ρυθμίσεων για τις επισκέψεις από επαγγελματίες συμβούλους, σημαντική παράμετρος είναι και η ιδιωτικότητα. Είναι φυσιολογική, για παράδειγμα, η πραγματοποίηση αυτών των επισκέψεων χωρίς ακουστικό έλεγχο του προσωπικού. Επίσης πρέπει να επιδεικνύεται ιδιαίτερη ευαισθησία κατά την έρευνα της επίσημης αλληλογραφίας και των αντικειμένων τα οποία μεταφέρονται ή επιδίδονται στους κρατούμενους από τη συγκεκριμένη κατηγορία επισκεπτών. Ορισμένα από αυτά τα ζητήματα εξετάζονται στο κεφάλαιο 16 του παρόντος εγχειριδίου.

Πρόσβαση σε αναγνωστικό υλικό, τηλεόραση και ραδιόφωνο

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 39:

«Οι κρατούμενοι θα ενημερώνονται τακτικά για τις σημαντικότερες ειδήσεις διαβάζοντας εφημερίδες, περιοδικά ή ειδικά έντυπα του καταστήματος, ακούγοντας ραδιοφωνικές εκπομπές, παρακολουθώντας διαλέξεις ή αξιοποιώντας κάθε άλλο παρόμοιο μέσο το οποίο είναι εγκεκριμένο ή ελεγχόμενο από τη διοίκηση».

Εφαρμογή

Τακτική πρόσβαση σε εξωτερική πληροφόρηση

Εκτός από τη διατήρηση της επαφής με την οικογένεια και τους φίλους τους, οι κρατούμενοι θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα παρακολούθησης των γεγονότων που συμβαίνουν στον κόσμο, γενικότερα. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα τακτικής πρόσβασης σε εφημερίδες, ραδιόφωνο και τηλεόραση. Εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, δεν συντρέχει λειτουργικός λόγος για λογοκρισία της πρόσβασης στα μέσα ενημέρωσης, ούτε θα πρέπει να υφίσταται οποιασδήποτε μορφής λογοκρισία για λόγους ηθικής διαφορετικούς από τους συνήθεις στη συγκεκριμένη χώρα.

Διαδίκτυο

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να εξετάζουν προσεκτικά τη δυνατότητα πρόσβασης των κρατουμένων στο Διαδίκτυο. Η πρόσβαση αυτή μπορεί να αποτελεί σημαντική πηγή πληροφόρησης για τα όσα συμβαίνουν στον έξω κόσμο, αλλά μπορεί και να προσφέρει ευκαιρίες για ανάρμοστες δραστηριότητες.

Ένας κόσμος πέρα από τη φυλακή

Η πρόσβαση σε διάφορα μέσα εξωτερικής πληροφόρησης είναι σημαντική διότι βοηθάει τους κρατούμενους να συνειδητοποιήσουν ότι πέρα από τα τείχη και τα κινγκλιδώματα της φυλακής εξακολουθεί να υπάρχει ένας κόσμος στον οποίο κάποτε θα επιστρέψουν. Η επίγνωση των όσων συμβαίνουν στον κόσμο αυτό είναι κάτι που μπορεί επίσης να τους βοηθήσει να συμπεριφέρονται πιο φυσιολογικά κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στον περικλειστο κόσμο της φυλακής. Σε ό,τι αφορά τους κρατούμενους που εκτίουν μακρόχρονες ποινές, η δυνατότητα παρακολούθησης (συγκεκριμένα) τηλεόρασης είναι κάτι που θα τους καταστήσει ικανούς να διατηρήσουν επαφή με τις ραγδαίες αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνία εκτός φυλακής.

12. Αλλοδαποί κρατούμενοι

Αυξανόμενος αριθμός αλλοδαπών κρατουμένων

Στις φυλακές διαφόρων περιοχών ανά τον κόσμο υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός αλλοδαπών κρατουμένων. Με την αύξηση της μετακίνησης ανθρώπων από τη μία γεωγραφική περιοχή στην άλλη, ο αριθμός αυτός σε πολλές χώρες αυξάνεται. Ο όρος «αλλοδαποί κρατούμενοι» περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων· αναφέρεται σε εκείνους οι οποίοι, ενώ προέρχονται από μια χώρα, καταδικάζονται και φυλακίζονται σε μια άλλη· αναφέρεται επίσης σε ανθρώπους που δεν είναι πολίτες της χώρας στην οποία κρατούνται, παρ' όλο που έχουν μακρόχρονη σχέση με τη χώρα αυτή – η οποία αποτελεί, ενδεχομένως, και τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους· επιπλέον, μπορεί να αναφέρεται σε ανθρώπους οι οποίοι κρατούνται όχι για λόγους σχετικούς με την ποινική νομοθεσία, αλλά για ζητήματα μεταναστευτικού δικαίου. Στο παρόν εγχειρίδιο δεν γίνεται ειδική αναφορά στους ανθρώπους που κρατούνται ως αντικανονικοί μετανάστες, παρ' όλο που το πλαίσιο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ισχύει για όλα τα άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους.

Οι ιδιαίτερες δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζουν οι αλλοδαποί κρατούμενοι

Όλα τα δικαιώματα τα οποία παρατίθενται στο παρόν εγχειρίδιο ισχύουν εξίσου και για τους κρατουμένους που δεν είναι πολίτες της χώρας στην οποία κρατούνται. Το διεθνές πλαίσιο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναγνωρίζει, ωστόσο, τις ιδιαίτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι εν λόγω κρατούμενοι και αξιώνει τη λήψη μέτρων τόσο για την πρόληψη διακρίσεων εις βάρος τους όσο και για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών τους.

Το δικαίωμα της προξενικής αρωγής

Ο εγκλεισμός σε ξένη χώρα μπορεί να προκαλέσει στο άτομο που τον υφίσταται διάφορα προβλήματα τα οποία δεν μπορούν να επιλυθούν από τη σωφρονιστική διοίκηση - η οποία πρέπει να διασφαλίσει την εφαρμογή του δικαιώματος που

έχουν οι αλλοδαποί κρατούμενοι για λήψη αρωγής από τους διπλωματικούς αντιπροσώπους της χώρας τους. Το δικαίωμα αυτό διατυπώνεται στη Σύμβαση της Βιέννης για τις Προξενικές Σχέσεις. Όσοι κρατούνται σε χώρα στην οποία δεν υπάρχουν διπλωματικοί αντιπρόσωποι της χώρας τους, πρέπει να έχουν τη δυνατότητα επικοινωνίας με τους διπλωματικούς υπαλλήλους οι οποίοι ασκούν καθήκοντα εκπροσώπησης της χώρας προέλευσής τους.

Συμβάσεις για τη μεταφορά κρατουμένων

Ορισμένες χώρες αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη σε συμβάσεις για τη μεταφορά κρατουμένων, οι οποίες παρέχουν στους αλλοδαπούς εγκλείστους τη δυνατότητα να εκτίσουν την ποινή τους στη χώρα από την οποία προέρχονται. Όταν βρίσκεται σε ισχύ μια τέτοια σύμβαση, η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να βοηθήσει τους κρατουμένους που επιθυμούν να ασκήσουν τα δικαιώματα που τους παρέχει η σύμβαση αυτή.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Σύμβαση της Βιέννης για τις Προξενικές Σχέσεις, Άρθρο 36:

1) «Για τη διευκόλυνση της άσκησης των προξενικών καθηκόντων απέναντι στους πολίτες του κράτους αποστολής:

α. οι προξενικοί αξιωματούχοι θα μπορούν ελεύθερα να επικοινωνούν και να έρχονται σε επαφή με τους πολίτες του κράτους το οποίο εκπροσωπούν. Οι πολίτες του εν λόγω κράτους θα έχουν την ίδια ελευθερία επικοινωνίας και επαφής με τους προξενικούς αξιωματούχους του κράτους αυτού,

β. αν ένας πολίτης του κράτους αποστολής συλληφθεί ή φυλακιστεί ή τεθεί υπό κράτηση εν αναμονή δίκης ή κρατηθεί με οποιονδήποτε άλλο τρόπο στην περιοχή ευθύνης μιας προξενικής αρχής του εν λόγω κράτους, η αρχή αυτή θα ενημερωθεί χωρίς καθυστέρηση από τις αρμόδιες αρχές του κράτους υποδοχής, εφόσον το υπό κράτηση άτομο το ζητήσει. Κάθε πληροφορία η οποία απευθύνεται στην προξενική αρχή από το άτομο που τελεί υπό σύλληψη ή οποιασδήποτε μορφής κράτηση, θα διαβιβάζεται και στις προαναφερθείσες αρμόδιες αρχές χωρίς καθυστέρηση. Οι εν λόγω αρχές θα ενημερώνουν αμέσως το

ενδιαφερόμενο άτομο για τα δικαιώματά του που αναφέρονται σε αυτό το εδάφιο,

γ. οι προξενικοί αξιωματούχοι θα έχουν το δικαίωμα να επισκέπτονται πολίτη του κράτους που εκπροσωπούν ο οποίος τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση, προκειμένου να συνομιλήσουν και να αλληλογραφήσουν μαζί του και να ρυθμίσουν τα σχετικά με τη νομική του εκπροσώπηση. Επίσης θα έχουν το δικαίωμα να επισκέπτονται κάθε πολίτη του κράτους που εκπροσωπούν ο οποίος, κατόπιν δικαστικής απόφασης, τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση στην περιοχή ευθύνης τους. Παρ' όλα αυτά, οι προξενικοί αξιωματούχοι δεν θα προβαίνουν σε ενέργεια εκ μέρους πολίτη ο οποίος τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση, αν αυτός αντιτίθεται ρητά σε μια τέτοια ενέργεια».

- 2) «Τα δικαιώματα που διατυπώνονται στην παράγραφο 1 του παρόντος Άρθρου θα ασκούνται σύμφωνα με τους νόμους και τους κανονισμούς του κράτους υποδοχής, υπό τον όρο, ωστόσο, ότι οι προαναφερθέντες νόμοι και κανονισμοί θα καταστήσουν πλήρως δυνατή την υλοποίηση των σκοπών στην εκπλήρωση των οποίων στοχεύουν τα δικαιώματα που διατυπώνονται σε αυτό το Άρθρο».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 38:

- 1) «Στους αλλοδαπούς κρατούμενους θα παρέχονται εύλογες διευκολύνσεις, για να επικοινωνούν με τους διπλωματικούς και προξενικούς εκπροσώπους της χώρας στην οποία ανήκουν».
- 2) «Στους κρατούμενους οι οποίοι έχουν την ιθαγένεια κρατών χωρίς διπλωματική ή προξενική εκπροσώπηση στη χώρα, καθώς και στους πρόσφυγες ή στους ανιθαγενείς, θα παρέχονται παρόμοιες διευκολύνσεις, για να επικοινωνούν με τον διπλωματικό αντιπρόσωπο της χώρας η οποία ασκεί την επιμέλεια των συμφερόντων τους ή με κάθε άλλη εθνική ή διεθνή αρχή της οποίας καθήκον είναι η προστασία αυτών των προσώπων».

Εφαρμογή

Ο ρόλος των προξενικών αξιωματούχων

Η επαφή με τους προξενικούς αξιωματούχους θα πρέπει να είναι εμπιστευτική. Οι αξιωματούχοι αυτοί δικαιούνται να ρυθμίζουν τα σχετικά με τη νομική εκπροσώπηση των συμπολιτών τους. Οι αλλοδαποί κρατούμενοι έχουν το δικαίωμα, αν το επιθυμούν, να αρνηθούν την επαφή με τους προξενικούς αξιωματούχους. Οι αλλοδαποί κρατούμενοι ενδεχομένως να μην επιθυμούν να έρθουν σε επαφή με τους προξενικούς τους εκπροσώπους διότι μπορεί να επιθυμούν να κρατήσουν τη φυλάκισή τους μυστική από την οικογένειά τους ή επειδή μπορεί να μην έχουν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στις υπηρεσίες που παρέχονται από τους προξενικούς αξιωματούχους.

Όσοι αλλοδαποί κρατούμενοι είναι πρόσφυγες θα πρέπει να λάβουν αρωγή, ώστε να έρθουν σε επαφή με τη συναφή διεθνή οργάνωση που ασχολείται με τους πρόσφυγες.

«...Τα πρόσωπα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους σε κράτος - μέλος του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών του οποίου δεν είναι πολίτες, θα ενημερώνονται χωρίς καθυστέρηση και - σε κάθε περίπτωση - προτού κάνουν οποιαδήποτε δήλωση στις αρμόδιες αρχές, για το δικαίωμά τους να λάβουν προξενική ή διπλωματική αρωγή και να ζητήσουν την άμεση ενημέρωση των προξενικών ή διπλωματικών αρχών για το γεγονός της κράτησής τους. Επιπλέον, θα έχουν το δικαίωμα της απρόσκοπτης και κατ' ιδίαν επικοινωνίας με τις διπλωματικές και προξενικές τους αρχές».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή V, 2008)

Δεν επιτρέπονται οι διακρίσεις λόγω εθνικότητας

Πολιτισμική και κοινωνική απομόνωση

Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι αλλοδαποί κρατούμενοι από τη σωφρονιστική διοίκηση δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να είναι μεροληπτικός εις βάρος τους. Οι κρατούμενοι αυτοί μπορεί κάλλιστα να αντιμετωπίζουν δυσχέρειες στη γλωσσική επικοινωνία, καθώς και κοινωνική και πολιτισμική απομόνωση – προβλήματα τέτοια που καθιστούν αναγκαία τη λήψη ειδικών μέτρων από την πλευρά της σωφρονιστικής διοίκησης για τη βοήθεια αυτών των ατόμων. Το γεγονός ότι οι εν λόγω κρατούμενοι είναι αλλοδαποί δεν θα πρέπει να προβάλλεται ως δικαιολογία για τον περιορισμό της πρόσβασής τους στα μέσα και στα προγράμματα που παρέχονται γενικώς στους κρατούμενους.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 6 (1):

«Οι ακόλουθοι κανόνες θα εφαρμόζονται αμερόληπτα. Δεν θα υπάρχει καμία διάκριση η οποία βασίζεται στη φυλή, στο χρώμα, στο φύλο, στη γλώσσα, στη θρησκεία, στις πολιτικές ή λοιπές πεποιθήσεις, στην εθνική ή κοινωνική καταγωγή, στην περιουσία, στη γέννηση ή σε κάθε άλλη κατάσταση».

Εφαρμογή

Γλωσσικές ανάγκες

Αν οι κρατούμενοι αυτοί δεν μπορούν να επικοινωνήσουν με τις αρχές και δεν έχουν τη δυνατότητα να κατανοήσουν τι ακριβώς συμβαίνει γύρω τους, θα βρεθούν σε σοβαρά μειονεκτική θέση. Η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει, επομένως, να διασφαλίσει αφενός την πρόσβασή τους σε διερμηνείς και αφετέρου, στο μέτρο του δυνατού, τη διαθεσιμότητα, σε γλώσσες στις οποίες οι αλλοδαποί κρατούμενοι μπορούν να διαβάσουν, των κύριων εγγράφων που πρέπει να είναι γνωστά στους

κρατούμενους, γενικώς. Έχει ιδιαίτερη σημασία να παρέχονται στους αλλοδαπούς κρατούμενους – σε γλώσσα που κατανοούν – πληροφορίες για τα δικαιώματα των εγκλείστων, για το καθεστώς της κράτησης, καθώς και για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί ένας κρατούμενος να υποβάλει παράπονα και να προσφύγει εναντίον αποφάσεων που λαμβάνονται από τις αρχές. Στους εν λόγω κρατούμενους θα πρέπει επίσης, όταν αυτό είναι εφικτό, να επιτρέπεται η πρόσβαση σε εφημερίδες και περιοδικά που είναι γραμμένα στη γλώσσα τους.

Διαδικασίες εισαγωγής

Η εισαγωγή στη φυλακή μιας ξένης χώρας μπορεί να προκαλέσει στο άτομο που την υφίσταται ιδιαίτερες δυσκολίες και σύγχυση. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις αντιμετωπίζουν αυτό το πρόβλημα με διάφορους τρόπους: ένας από αυτούς, για παράδειγμα, συνίσταται στην προτροπή κρατούμενων που κατάγονται από την ίδια χώρα από την οποία προέρχεται και ο κρατούμενος που εισάγεται στη φυλακή, προκειμένου να τον βοηθήσουν στην όλη διαδικασία της εισαγωγής. Ένας άλλος τρόπος είναι η διοργάνωση μιας ειδικής ενημερωτικής συνάντησης ή η προβολή βιντεοταινίας σε διάφορες ξένες γλώσσες.

Τοποθέτηση

Οι αλλοδαποί κρατούμενοι μπορούν να διαχωριστούν από τους υπολοίπους με βάση τη γλώσσα και την κουλτούρα τους. Σε ορισμένες χώρες οι αλλοδαποί κρατούμενοι που μιλούν την ίδια γλώσσα ή προέρχονται από την ίδια χώρα τοποθετούνται στην ίδια φυλακή ή στο ίδιο τμήμα μιας φυλακής, έτσι ώστε να μπορούν να παρέχουν υποστήριξη ο ένας στον άλλον. Αν αυτή η τοποθέτηση πραγματοποιείται για ανθρωπιστικούς λόγους, αποτελεί μια αποδεκτή πρακτική: αν όμως έχει ως αποτέλεσμα τη διαβίωσή τους σε χειρότερες εγκαταστάσεις και συνθήκες κράτησης εν συγκρίσει με τους υπόλοιπους κρατούμενους, τότε δεν είναι αποδεκτή.

Ίση πρόσβαση σε μέσα και σε υπηρεσίες

Οι αλλοδαποί κρατούμενοι δεν θα πρέπει να υφίστανται διακρίσεις επειδή δεν είναι πολίτες της χώρας στην οποία κρατούνται. Δεν θα πρέπει να τους ζητείται να πληρώνουν οι ίδιοι την υγειονομική περίθαλψη που τους παρέχεται στη φυλακή με το αιτιολογικό ότι δεν έχουν συνεισφέρει στο ασφαλιστικό σύστημα της χώρας. Σε

χώρες όπου ισχύει ο θεσμός των αδειών εξόδου από τη φυλακή δεν θα πρέπει να απορρίπτεται το αίτημα ενός αλλοδαπού κρατουμένου για χορήγηση αδείας μόνο και μόνο επειδή δεν έχει κατοικία για να διαμείνει εκτός φυλακής. Σε τέτοιες περιπτώσεις μπορούν να διατεθούν ξενώνες και χώροι διαμονής από μη κυβερνητικές ή και άλλες οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Δεν θα πρέπει να απαγορεύεται στους αλλοδαπούς κρατουμένους η δυνατότητα συμμετοχής σε προγράμματα κοινωνικής επανένταξης μόνο και μόνο επειδή ενδέχεται να απελαθούν μετά τη λήξη της ποινής τους και επειδή, ως εκ τούτου, η επανένταξή τους δεν αφορά τη χώρα στην οποία κρατούνται.

Επαφή με την οικογένεια

Πολλοί από τους αλλοδαπούς κρατουμένους έχουν λίγες ή και καθόλου δυνατότητες υποδοχής επισκέψεων από την οικογένεια ή τους φίλους τους. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να θεσπίσουν ειδικές ρυθμίσεις οι οποίες θα επιτρέπουν τη διατήρηση της επαφής αυτών των κρατουμένων με την οικογένειά τους. Μπορούν, για παράδειγμα, να επιτρέπουν περισσότερη αλληλογραφία χωρίς ταχυδρομικά τέλη ή να παρέχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας.

Όταν οι κανονισμοί της φυλακής απαιτούν τον έλεγχο της εισερχόμενης και εξερχόμενης αλληλογραφίας, θα πρέπει να βρεθούν μεταφραστές οι οποίοι μπορούν να κατανοήσουν τις γλώσσες που χρησιμοποιούν οι κρατούμενοι. Οι κρατούμενοι αυτοί θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να πραγματοποιούν κατά περιόδους τηλεφωνικές κλήσεις στην οικογένειά τους με δαπάνη της διοίκησης.

Οι αλλοδαποί κρατούμενοι δεν θα πρέπει να στέλνονται αυτομάτως σε φυλακή που βρίσκεται στην πιο απομακρυσμένη περιοχή της χώρας με το σκεπτικό ότι δεν αναμένεται να δέχονται επισκέψεις από την οικογένειά τους. Ακόμη και αν η οικογένεια ενός τέτοιου κρατουμένου μπορεί να ταξιδέψει στο εξωτερικό, για να τον επισκεφθεί στη φυλακή, οι επισκέψεις που θα πραγματοποιήσει θα είναι ενδεχομένως λιγότερο συχνές από αυτές που δέχονται οι υπόλοιποι, μη αλλοδαποί κρατούμενοι. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να λαμβάνουν υπ'όψιν τους την απόσταση που έχουν διανύσει οι επισκέπτες. Για παράδειγμα, μπορούν σε αυτές τις περιπτώσεις να επιτρέπονται επισκέψεις διάρκειας μίας ολόκληρης ημέρας ή ακόμη και αρκετών συνεχόμενων ημερών.

«Η φυλακή υψηλής ασφαλείας στην πόλη Kumla της Σουηδίας συνεργάζεται με την τοπική εκκλησία, έτσι ώστε, όταν είναι αναγκαία η διαμονή στην πόλη αυτή ενός ατόμου το οποίο επισκέπτεται αλλοδαπό κρατούμενο, να μπορεί να διαμείνει έναντι του ποσού των δέκα ευρώ, περίπου, για κάθε διανυκτέρευση. Στην Kumla οι

κρατούμενοι που έχουν οικογένεια η οποία διαμένει στο εξωτερικό τυγχάνουν ιδιαίτερης προσοχής. Γενικά, ένα άτομο επιτρέπεται να επισκεφθεί έναν κρατούμενο επί δύο διαδοχικές ημέρες. Τα άτομα, ωστόσο, που έρχονται από το εξωτερικό, επιτρέπεται να επισκέπτονται κρατούμενους έως και δέκα συνεχόμενες ημέρες στη συνέχεια, μετά την παρέλευση τεσσάρων ημερών χωρίς επίσκεψη, μπορούν να πραγματοποιήσουν εκ νέου επισκέψεις για άλλες δέκα συνεχόμενες ημέρες». ⁴⁸

(Anton van Kalmthout et al, *Αλλοδαποί στις ευρωπαϊκές φυλακές*, 2007)

Εκπαίδευση του προσωπικού

Είναι αναγκαία κάποια ειδική εκπαίδευση με θέμα τη διαφορετικότητα, η οποία θα βοηθήσει το προσωπικό και, συγχρόνως, θα διασφαλίσει την επικράτηση αμερόληπτης στάσης απέναντι στους αλλοδαπούς κρατούμενους. Η εργασιακή απασχόληση ορισμένων ατόμων τα οποία μιλούν τις γλώσσες που χρησιμοποιούνται από τους κρατούμενους αποτελεί μια χρήσιμη πρακτική· εναλλακτικά, θα μπορούσε να προσφερθεί και η δυνατότητα διδασκαλίας αυτών των γλωσσών.

Αλλοδαπές κρατούμενες

Στις φυλακές ορισμένων χωρών κρατούνται γυναίκες (συχνά προερχόμενες από φτωχά περιβάλλοντα διαβίωσης) οι οποίες πείστηκαν κάποτε να εμπλακούν σε διακίνηση ναρκωτικών από κάποια άλλη χώρα. Οι γυναίκες αυτές, στις οποίες επιβάλλονται συχνά μακρόχρονες ποινές εγκλεισμού, μπορεί να υποφέρουν, κυρίως εξαιτίας της απομάκρυνσής τους από τα μικρής ηλικίας παιδιά τους. Θα πρέπει, επομένως, να θεσπιστούν ειδικές ρυθμίσεις οι οποίες θα ικανοποιούν τις ανάγκες αυτών των γυναικών και θα τις βοηθούν να διατηρούν επαφή με τα παιδιά τους.

Οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών

Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, ιδίως εκείνες που συνδέονται με τις κοινωνίες από τις οποίες προέρχονται οι αλλοδαποί κρατούμενοι, είναι ιδιαίτερα κατάλληλες για την παροχή βοήθειας στη σωφρονιστική διοίκηση, προκειμένου να εκπληρώσει την υποχρέωσή της για ανθρωπιστική μεταχείριση των κρατούμενων.

Όταν είναι αδύνατον να δέχεται ένας αλλοδαπός κρατούμενος επισκέψεις από την οικογένειά του, μπορούν να τον επισκέπτονται πολίτες που κατάγονται από τη χώρα προέλευσής του – συμβάλλοντας, έτσι, στην άμβλυση της απομόνωσης που αισθάνεται. Οι οργανώσεις αυτές μπορούν επίσης να βοηθήσουν έναν αλλοδαπό κρατούμενο παρέχοντάς του αναγνωστικό υλικό που είναι γραμμένο στη γλώσσα του. Σε πολλές περιπτώσεις η επαφή ενός αλλοδαπού κρατουμένου με διπλωματικό αντιπρόσωπο της χώρας από την οποία προέρχεται μπορεί να είναι δυσχερής ή σποραδική. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει επίσης να εξετάσουν τη δυνατότητα να δέχονται οι αλλοδαποί κρατούμενοι εθελοντικές επισκέψεις από αλλοδαπούς πολίτες (αν υπάρχουν) της τοπικής κοινωνίας. Με τις επισκέψεις αυτές θα προσφερθεί στους εν λόγω κρατουμένους η δυνατότητα να διατηρήσουν κάποια επαφή με τον πολιτισμό τους.

13. Αιτήματα και παράπονα

Το πλαίσιο

Αμερόληπτη και δίκαιη διαχείριση της φυλακής

Η διοίκηση του κάθε σωφρονιστικού συστήματος πρέπει απαραίτητως να ασκείται με αμερόληπτο και δίκαιο τρόπο, ο οποίος αναγνωρίζεται ως τέτοιος από όλα τα άτομα που συμμετέχουν στο σύστημα αυτό. Η φυλακή συνιστά μια κοινότητα με κανόνες και κανονισμούς οι οποίοι εφαρμόζονται με διαφορετικό τρόπο σε όσους συνδέονται μαζί της – στα μέλη του προσωπικού, στους κρατούμενους και στους επισκέπτες. Εφόσον η δομή της είναι ιεραρχική, έχει ιδιαίτερη σημασία οι κανονισμοί της να γίνονται κατανοητοί και να τηρούνται από όλους, όχι μόνο από τους κρατούμενους.

Σαφείς διαδικασίες υποβολής αιτημάτων και παραπόνων

Αν υπάρχει ένα σύνολο από σαφείς διαδικασίες με τις οποίες διασφαλίζεται ο ενδεδειγμένος τρόπος λήψης αποφάσεων, θα είναι και λιγότερο αναγκαία η ύπαρξη περίπλοκων ρυθμίσεων για την αντιμετώπιση των συνεπειών τις οποίες θα έχει ο τρόπος λήψης αποφάσεων, αν είναι ανεπαρκής. Εφόσον αναμένεται από τους κρατούμενους η τήρηση των κανονισμών της φυλακής και, τελικά, των κανόνων της έξω κοινωνίας στην οποία και θα επιστρέψουν, έχει σημασία να εφαρμόζονται οι κανονισμοί αυτοί δίκαια και αμερόληπτα. Οι κρατούμενοι ενδεχομένως να αισθάνονται κατά διαστήματα ότι υπάρχει ένα στοιχείο αδικίας στον τρόπο μεταχείρισής τους, ατομικής ή και ομαδικής. Το αίσθημα αυτό παρατηρείται ακόμη και στις καλύτερα διοικούμενες φυλακές. Είναι σημαντικό να υπάρχει ένα σύνολο διαδικασιών το οποίο θα επιτρέπει στους κρατούμενους να υποβάλλουν ειδικά αιτήματα και να διατυπώνουν παράπονα, όποια και αν είναι αυτά. Οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει να είναι διατυπωμένες με σαφήνεια, με τρόπο κατανοητό τόσο από τους κρατούμενους όσο και από τα μέλη του προσωπικού που έρχονται σε άμεση επαφή μαζί τους.

Η υποβολή παραπόνων σε διάφορα επίπεδα

Οι κρατούμενοι θα πρέπει, κατά πρώτον, να έχουν τη δυνατότητα να θέτουν οποιοδήποτε ζήτημα τούς αφορά στα μέλη του προσωπικού που ασκούν την άμεση εποπτεία τους. Αν το εν λόγω ζήτημα (αίτημα ή παράπονο) δεν μπορεί να διευθετηθεί σε αυτό το επίπεδο, θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα υποβολής του στη διοίκηση της φυλακής. Αν δεν μπορεί να διευθετηθεί ούτε εκεί, τότε θα πρέπει ο κρατούμενος να έχει το δικαίωμα να αποταθεί σε μια ανώτερη αρχή εκτός φυλακής. Πολλές σωφρονιστικές διοικήσεις παρέχουν έναν εξωτερικό μηχανισμό που λειτουργεί παράλληλα με αυτές, μέσω του οποίου μπορεί να επιδιωχθεί η διευθέτηση αιτημάτων και παραπόνων. Ο μηχανισμός αυτός μπορεί να περιλαμβάνει τοπικούς φορείς παρακολούθησης, τον Συνήγορο του Πολίτη, καθώς και πολιτικά πρόσωπα της τοπικής αυτοδιοίκησης ή και του Κοινοβουλίου.

Δεν πρέπει να θυματοποιούνται όσοι υποβάλλουν παράπονα

Στη φυλακή τα άτομα που υποβάλλουν παράπονα ζουν υπό τον έλεγχο ατόμων εναντίον των οποίων στρέφεται ένας μεγάλος αριθμός από αυτά τα παράπονα - και αυτό είναι κάτι που μπορεί να έχει επιπτώσεις. Συχνά, σε τέτοιες περιπτώσεις, η υποβολή παραπόνων μπορεί να μην είναι προς το συμφέρον των κρατουμένων, όσο δικαιολογημένα και αν είναι τα παράπονα που έχουν. Θα πρέπει πάντοτε να καθίσταται σαφές ότι οι κρατούμενοι που υποβάλλουν παράπονα δεν θα τιμωρούνται γι' αυτό. Επίσης θα πρέπει να εφαρμόζονται διαδικασίες για την πρόληψη της θυματοποίησης αυτών των κρατουμένων.

Υποβολή παραπόνων από την οικογένεια ή από εκπροσώπους

Αν οι κρατούμενοι δεν έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν παράπονα οι ίδιοι, θα πρέπει να μπορεί να το κάνει αυτό εκ μέρους τους η οικογένεια ή κάποιος εκπρόσωπός τους.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 2(3):

«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

- α) να εξασφαλίζουν ότι κάθε άτομο του οποίου παραβιάζονται τα δικαιώματα ή οι ελευθερίες που αναγνωρίζονται στο παρόν Σύμφωνο, θα έχει στη διάθεσή του μια πρόσφορη προσφυγή, ακόμη και αν η παραβίαση θα έχει διαπραχθεί από πρόσωπα που ενεργούν με επίσημη κρατική ιδιότητα,
- β) να εξασφαλίζουν ότι η αρμόδια δικαστική, διοικητική, νομοθετική ή οποιαδήποτε άλλη αρμόδια αρχή σύμφωνα με τη νομοθεσία του κράτους θα αποφαινεται πράγματι σχετικά με το δικαίωμα του προσφεύγοντος, και να προωθούν τη δυνατότητα δικαστικής προσφυγής,
- γ) να διασφαλίζουν την εκτέλεση από τις αρμόδιες αρχές κάθε απόφασης που θα έχει κάνει δεκτή τη σχετική προσφυγή».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 33:

- 1) «Το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση ή ο συνήγορός του θα έχει το δικαίωμα να υποβάλει αίτημα ή προσφυγή για θέματα που αφορούν τη μεταχείρισή του, ιδίως σε περίπτωση βασανιστηρίων ή άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, στις αρχές που είναι υπεύθυνες για τη διοίκηση του χώρου κράτησης, σε ανώτερες αρχές και, όταν είναι αναγκαίο, σε κατάλληλες αρχές που έχουν εξουσίες επανεξέτασης ή θεραπείας».
- 2) «Σε περιπτώσεις στις οποίες ούτε το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση ούτε ο συνήγορός του έχει τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματά του κατά την § 1 της παρούσας αρχής, ένα μέλος της οικογένειας του ατόμου που τελεί υπό κράτηση ή κάθε άλλο άτομο που έχει γνώση της υπόθεσης μπορεί να ασκήσει αυτά τα δικαιώματα».
- 3) «Θα τηρείται η εμπιστευτικότητα αναφορικά με το αίτημα ή την προσφυγή, αν αυτό ζητηθεί από τον προσφεύγοντα».
- 4) «Κάθε αίτημα ή προσφυγή θα εξετάζεται αμέσως και θα απαντάται χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση. Αν το αίτημα ή η προσφυγή απορριφθεί ή η διεκπεραίωσή του καθυστερήσει υπερβολικά, ο προσφεύγων θα έχει το δικαίωμα να απευθυνθεί σε δικαστική ή άλλη αρχή. Ούτε το άτομο που τελεί

υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση ούτε ο προσφεύγων κατά την § 1 της παρούσας αρχής θα υποστεί αρνητικές συνέπειες από την υποβολή ενός αιτήματος ή μιας προσφυγής».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 36:

- 1) «Κάθε κρατούμενος θα έχει κάθε εργάσιμη ημέρα τη δυνατότητα να υποβάλει αιτήματα ή παράπονα στον διευθυντή του καταστήματος ή στον υπάλληλο που είναι εξουσιοδοτημένος να τον αναπληρώνει».
- 2) «Θα υπάρχει η δυνατότητα υποβολής αιτημάτων ή παραπόνων στον επιθεωρητή των φυλακών κατά τη διάρκεια επιθεώρησης. Ο κρατούμενος θα έχει τη δυνατότητα να συνομιλεί με τον επιθεωρητή ή με κάθε άλλον υπάλληλο που διενεργεί επιθεώρηση, χωρίς να είναι παρών ο διευθυντής ή άλλο μέλος του προσωπικού».
- 3) «Κάθε κρατούμενος θα επιτρέπεται να υποβάλλει αιτήματα ή παράπονα (στα οποία θα ασκείται έλεγχος ως προς το αν υποβάλλονται με τη σωστή μορφή αλλά δεν θα ασκείται λογοκρισία στα περιεχόμενά τους) στην κεντρική σωφρονιστική διοίκηση, στη δικαστική αρχή ή σε άλλη αρμόδια αρχή μέσω εγκεκριμένων διαύλων».
- 4) «Κάθε αίτημα ή παράπονο θα προωθείται αμέσως και θα απαντάται χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, εφόσον δεν είναι εμφανώς ασήμαντο ή αβάσιμο».

Εφαρμογή

Κατανοητές διαδικασίες

Ο αντικειμενικός σκοπός της ορθής διοίκησης της φυλακής θα πρέπει να είναι, όσο το δυνατόν περισσότερο, η πρόληψη της εμφάνισης σοβαρών παραπόνων από την αρχή. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, ένας τρόπος είναι η ύπαρξη και η τήρηση ενός συνόλου από σαφείς διαδικασίες οι οποίες θα καλύπτουν όλο το φάσμα της καθημερινής ζωής στη φυλακή. Η υποχρέωση της θεσμοθέτησης και της γνωστοποίησης των εν λόγω διαδικασιών εξετάστηκε στο κεφάλαιο 5 του παρόντος εγχειριδίου. Οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει να είναι διατυπωμένες σε γλώσσα η οποία είναι απλή και κατανοητή από όλους. Θα πρέπει επίσης να είναι διαθέσιμες σε όλους τους κρατουμένους και στα μέλη του προσωπικού. Επιπλέον, θα πρέπει να αποτελούν μέρος του ενημερωτικού υλικού που παρέχεται σε έναν κρατούμενο

κατά την εισαγωγή του σε κάθε φυλακή. Όταν οι πόροι είναι ανεπαρκείς, οι κανόνες και οι κανονισμοί θα πρέπει να αναγράφονται σε ανακοινώσεις οι οποίες θα αναρτώνται σε κάποια περίοπτη θέση της φυλακής. Οι αναλφάβητοι κρατούμενοι θα πρέπει να ενημερώνονται για τους κανονισμούς της φυλακής μέσω της προφορικής ανάγνωσης και εξήγησής τους από άλλα άτομα.

Ενημέρωση για τους τρόπους υποβολής παραπόνων

Οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει να περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο μπορούν οι κρατούμενοι να διατυπώνουν αιτήματα σχετικά με τη μεταχείρισή τους, καθώς επίσης και τους διαύλους μέσω των οποίων μπορούν να υποβάλλουν παράπονα, αρχίζοντας από το ιεραρχικά κατώτερο επίπεδο της φυλακής και φθάνοντας μέχρι το ανώτερο ή προχωρώντας (αν παραστεί ανάγκη) ακόμη και σε κλιμάκια εκτός φυλακής.

Εξάλειψη των παραγόντων οι οποίοι αποτρέπουν τη διατύπωση παραπόνων

Δεν θα πρέπει να εφαρμόζονται διαδικασίες οι οποίες μπορεί να αποτρέπουν τους κρατούμενους από τη διατύπωση νόμιμων παραπόνων και διαμαρτυριών. Ο πειθαρχικός κώδικας δεν θα πρέπει να περιλαμβάνει κανονισμούς που δυσχεραίνουν την υποβολή παραπόνων από τους κρατούμενους, τιμωρώντας τους, για παράδειγμα, αν προβάλουν ισχυρισμό εναντίον μέλους του προσωπικού ο οποίος αποδειχθεί αβάσιμος.

Πρόληψη της θυματοποίησης

Ένας ισχυρός παράγοντας που αποτρέπει τους κρατούμενους από το να υποβάλλουν παράπονα είναι η επίγνωσή τους ότι το προσωπικό της φυλακής έχει τη δύναμη να προβεί σε αντίποινα. Θα πρέπει να καταστεί σαφές ότι σε καμία περίπτωση δεν θα τιμωρηθεί ούτε θα υποφέρει ένας κρατούμενος επειδή διατύπωσε κάποιο παράπονο. Παράλληλα, η μη θυματοποίηση ενός τέτοιου κρατούμενου θα πρέπει να διασφαλίζεται με την εφαρμογή συγκεκριμένων διαδικασιών. Εν ανάγκη, οι κρατούμενοι θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν παράπονα εμπιστευτικά. Το άτομο επίσης εναντίον του οποίου στρέφεται το παράπονο θα πρέπει να γνωρίζει την ύπαρξη του παραπόνου αυτού και, στη συγκεκριμένη φάση, τα ανώτερα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να

επαγρυπνούν, ώστε να εμποδίσουν τυχόν αντίποινα από την πλευρά του. Τα μέλη του προσωπικού της φυλακής πρέπει να αισθάνονται βέβαια ότι σε περίπτωση που κατηγορηθούν για κάτι, θα έχουν τη δυνατότητα να υπερασπιστούν τον εαυτό τους σύμφωνα με τις αρχές της φυσικής δικαιοσύνης.

«Η Πολιτεία εντείνει την εποπτεία την οποία ασκούν σε πραγματικό χρόνο οι λαϊκοί εισαγγελείς στο προσωπικό επιβολής του νόμου που εργάζεται στις φυλακές και γενικώς στους χώρους κράτησης. Προς διευκόλυνση των κρατουμένων, στα κελιά υπάρχουν κυτία παραπόνων. Ένας κρατούμενος μπορεί επίσης, κατόπιν συνεννόησης, να συναντηθεί με τον εισαγγελέα που εργάζεται στη φυλακή ή στον χώρο κράτησης, αν πιστεύει ότι έχει υποστεί κακοποίηση και επιθυμεί να διατυπώσει παράπονα».⁴⁹

(Γραφείο Πληροφοριών του Κρατικού Συμβουλίου της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, *Εθνικό Σχέδιο Δράσης της Κίνας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα [2009-2010]*, 2009)

Διευθέτηση αιτημάτων και παραπόνων

Πολλά παράπονα γίνονται ενδεχομένως για θέματα που αφορούν την καθημερινότητα των κρατουμένων ή τη μεταχείρισή τους. Ζητήματα τα οποία έχουν μικρή σημασία για τους ανθρώπους που ζουν στην ελεύθερη κοινωνία, μπορούν να προσλάβουν ιδιαίτερη σημασία στον κόσμο της φυλακής – έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από αυστηρή πειθαρχία και διέπεται από κανονισμούς οι οποίοι επηρεάζουν σχεδόν κάθε όψη της καθημερινής ζωής. Ένας από τους κύριους σκοπούς της σωφρονιστικής διοίκησης σε αυτό το ζήτημα θα πρέπει να είναι η αποτροπή της εξέλιξης ενός απλού αιτήματος σε παράπονο, ενός παραπόνου σε επίσημη διαμαρτυρία και μιας διαμαρτυρίας σε προσφυγή σε ανώτερο όργανο.

Άτυπη διευθέτηση παραπόνων

Ο καλύτερος τρόπος για την επίτευξη του σκοπού που προαναφέρθηκε είναι η ενθάρρυνση της ανάπτυξης καλών προσωπικών σχέσεων μεταξύ των ένστολων μελών του προσωπικού της φυλακής και των κρατουμένων με τους οποίους έρχονται σε άμεση και καθημερινή επαφή. Το ζήτημα αυτό εξετάστηκε λεπτομερώς στο κεφάλαιο 3 του παρόντος εγχειριδίου. Αν υπάρχουν καλές σχέσεις, είναι πιο πιθανόν να αποταθεί ο κρατούμενος απευθείας στο αρμόδιο μέλος του

προσωπικού προκειμένου να υποβάλει ένα αίτημα ή ένα παράπονο, προσδοκώντας τη σωστή και γρήγορη διεκπεραίωση του θέματος που τον αφορά. Ένα καλά εκπαιδευμένο μέλος του προσωπικού θα γνωρίζει ποια ζητήματα μπορεί να διευθετήσει άμεσα και ποια πρέπει να παραπεμφθούν σε ανώτερο επίπεδο. Το μέλος αυτό θα είναι σε θέση να εξηγήσει στον κρατούμενο τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθήσει. Ένα από τα σπουδαιότερα χαρακτηριστικά της ενδεδειγμένης πρακτικής σε αυτό το θέμα είναι η απάντηση στο αίτημα του κρατουμένου όσο πιο σύντομα είναι λογικά δυνατόν. Αν η απάντηση είναι αρνητική, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να συνοδεύεται από κάποια εξήγηση. Σε αυτή την περίπτωση είναι πιο πιθανόν να αποδεχθεί ο κρατούμενος την απάντηση που του δόθηκε, ακόμη και αν είναι αρνητική. Το αποτέλεσμα θα είναι το συγκεκριμένο αυτό αίτημα του κρατουμένου να μη μετατραπεί σε παράπονο.

Μια επίσημη διαδικασία

Η διευθέτηση όλων των αιτημάτων και των παραπόνων με τον άτυπο τρόπο που προαναφέρθηκε δεν είναι κάτι το εφικτό. Κάθε σωφρονιστικό σύστημα χρειάζεται επιπλέον μια επίσημη διαδικασία για τη διεκπεραίωση αιτημάτων και παραπόνων τα οποία δεν επιδέχονται άτυπη διευθέτηση μεταξύ των διαφόρων ατόμων. Κάθε εργάσιμη ημέρα θα πρέπει να εξετάζονται όλα τα προς επίλυση ζητήματα των κρατουμένων από τον διευθυντή της φυλακής ή από ένα ανώτερο μέλος του προσωπικού που έχει ορίσει ο διευθυντής για τον σκοπό αυτό. Οι κρατούμενοι θα πρέπει να επιτρέπεται να διατυπώνουν το αίτημα ή το παράπονό τους αυτοπροσώπως, κάθε φορά που αυτό είναι εφικτό. Αν ο όγκος των αιτημάτων καθιστά κάτι τέτοιο αδύνατο, θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα υποβολής τους εγγράφως. Ασχέτως του αν ένα αίτημα υποβάλλεται προφορικά ή γραπτά, η υπηρεσία της φυλακής θα πρέπει να προβαίνει σε επίσημη καταγραφή τόσο του ίδιου του αιτήματος όσο και της απάντησης σε αυτό.

Η σημασία της ταχύτητας

Τα αιτήματα και τα παράπονα θα πρέπει να διεκπεραιώνονται όσο το δυνατόν συντομότερα. Η γενική διαδικασία θα πρέπει να προβλέπει πόσες ημέρες χρειάζονται υπό κανονικές συνθήκες για να δοθεί μια απάντηση. Αν το αίτημα είναι περίπλοκο και δεν επιδέχεται διευθέτηση εντός του κανονικού χρονικού διαστήματος, θα πρέπει ο κρατούμενος να ενημερώνεται για τον χρόνο που θα απαιτηθεί μέχρι τη διεκπεραίωσή του.

Παραπομπή των παραπόνων στο επόμενο επίπεδο

Αν ο διευθυντής της φυλακής απορρίψει το αίτημα ή το παράπονο ενός κρατουμένου ή αν το παράπονο αυτό διατυπώνεται εναντίον του ίδιου του διευθυντή, θα πρέπει ο εν λόγω κρατούμενος να έχει τη δυνατότητα της γραπτής υποβολής του σε ένα ανώτερο μέλος της σωφρονιστικής διοίκησης, συνήθως σε περιφερειακό ή σε κεντρικό επίπεδο. Για χάρη της δικαιοσύνης και της αμεροληψίας, είναι σημαντικό να μην εμπλέκεται στη διεκπεραίωση ενός παραπόνου το μέλος του προσωπικού εναντίον του οποίου διατυπώνεται το παράπονο αυτό. Για τον λόγο αυτό, θα πρέπει να υπάρχει μια διαδικασία που να παρέχει στους κρατουμένους τη δυνατότητα να υποβάλλουν αιτήματα και παράπονα με εμπιστευτικό τρόπο σε μια ανώτερη αρχή.

«Τα άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους θα έχουν το δικαίωμα της διατύπωσης αιτημάτων σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο, καθώς και το δικαίωμα απάντησης από δικαστική, διοικητική ή άλλη αρχή. Το δικαίωμα αυτό μπορεί να ασκηθεί από τρίτα μέρη ή οργανισμούς, σύμφωνα με τον νόμο.

Το εν λόγω δικαίωμα αποτελείται, μεταξύ άλλων, από το δικαίωμα υποβολής αιτημάτων, αξιώσεων ή παραπόνων σε αρμόδιες αρχές και από το δικαίωμα λήψης άμεσης απάντησης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. Αποτελείται επίσης από το δικαίωμα υποβολής, εν ευθέτω χρόνω, αιτήματος για τη λήψη πληροφοριών σχετικά με τη διαδικαστική νομική κατάσταση των εν λόγω ατόμων και τον υπολειπόμενο χρόνο για την ολοκλήρωση της περιόδου στέρησης της ελευθερίας τους, όπου υπάρχει τέτοιο θέμα».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή VII, 2008)

Υποβολή παραπόνων σε ανεξάρτητους εξωτερικούς φορείς

Οι ρυθμίσεις για την υποβολή αιτημάτων ή παραπόνων σε ανεξάρτητους επιθεωρητές και σε άλλα άτομα που εργάζονται εκτός του σωφρονιστικού συστήματος, εξετάζονται στο κεφάλαιο 10 του παρόντος εγχειριδίου. Τα μέλη της σωφρονιστικής διοίκησης δεν θα πρέπει να αποθαρρύνουν ή να εμποδίζουν τους κρατουμένους να υποβάλλουν παράπονα σε εξωτερικές δικαστικές αρχές ή σε ανεξάρτητους επιθεωρητές. Η παροχή στους κρατουμένους τέτοιων εξωτερικών

διαύλων για την υποβολή παραπόνων είναι κάτι που μπορεί να συμβάλει στη μείωση του ενδεχομένου εκδήλωσης εντάσεων.

«Στη Νότιο Αφρική οι κρατούμενοι έχουν το νομοθετημένο δικαίωμα να διατυπώνουν παράπονα απευθείας στους Ανεξάρτητους Επισκέπτες Φυλακών, οι οποίοι διορίζονται από τον δικαστή – επόπτη των φυλακών μέσω δημόσιας υποψηφιότητας και κατόπιν διαβούλευσης με κοινωνικές οργανώσεις. Μέσα στο 2007, οι Ανεξάρτητοι Επισκέπτες Φυλακών έλαβαν και κατέγραψαν συνολικά 158.362 παράπονα από κρατούμενους».⁵⁰

(Δικαστικό Σώμα Επιθεώρησης Φυλακών, *Ετήσια Έκθεση*, 2008)

Ισχυρισμοί για άσκηση βασανιστηρίων

Παρ' όλο που όλα τα αιτήματα και τα παράπονα θα πρέπει να διεκπεραιώνονται το ταχύτερο δυνατόν, ορισμένα πρέπει να εξετάζονται πιο γρήγορα από κάποια άλλα. Είναι πρωταρχικής σημασίας, για παράδειγμα, η άμεση διερεύνηση οποιουδήποτε ισχυρισμού για άσκηση βασανιστηρίων ή απάνθρωπης μεταχείρισης, με τρόπο που να εμπνέει εμπιστοσύνη στο άτομο που προβάλλει τον ισχυρισμό αυτό. Θα πρέπει να εφαρμόζεται μια διαδικασία η οποία θα διασφαλίζει την άμεση παραπομπή οποιασδήποτε τέτοιας κατηγορίας στον επικεφαλής της φυλακής ή, σε περίπτωση που η εν λόγω κατηγορία διατυπώνεται εναντίον αυτού του ατόμου, σε έναν ανώτερο εξωτερικό φορέα. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται στο κεφάλαιο 4.

Ισχυρισμοί για εγκληματική δραστηριότητα

Κατά παρόμοιο τρόπο, θα πρέπει να εφαρμόζεται μια σαφής διαδικασία για τον χειρισμό οποιουδήποτε παραπόνου στο οποίο περιλαμβάνονται ισχυρισμοί για τέλεση αξιόποινης πράξης εκ μέρους είτε ενός μέλους του προσωπικού είτε ενός άλλου κρατούμενου. Οι ισχυρισμοί αυτού του είδους θα πρέπει, κανονικά, να παραπέμπονται στην υπηρεσία της ευρύτερης κοινωνίας που είναι υπεύθυνη για τη διερεύνηση ή τη δίωξη αξιόποινων πράξεων. Η υπηρεσία αυτή θα κρίνει αν πρέπει να διερευνήσει την υπόθεση για τυχόν ύπαρξη ποινικών ευθυνών ή αν θα την παραπέμψει στις σωφρονιστικές αρχές, για να αναλάβουν διοικητική δράση.

Παράπονα για τη νομική διαδικασία

Οι κρατούμενοι μπορούν επίσης να υποβάλλουν αιτήματα που σχετίζονται με την κράτηση, την ποινή ή και την ημερομηνία αποφυλάκισής τους. Τα αιτήματα αυτού του είδους θα πρέπει να διαβιβάζονται στην αρμόδια νομική αρχή.

Άσκηση προσφυγής κατά πειθαρχικών αποφάσεων

Ένας κρατούμενος μπορεί να θελήσει να παραπονεθεί για πειθαρχική απόφαση η οποία λήφθηκε εναντίον του, σε περίπτωση που θεωρήσει ότι δεν τηρήθηκαν οι ορθές διαδικασίες ή ότι τιμωρήθηκε άδικα. Όπως αναφέρεται στο κεφάλαιο 9 του παρόντος εγχειριδίου, θα πρέπει να υπάρχει κάποια διαδικασία η οποία να επιτρέπει την υποβολή ενός τέτοιου παραπόνου σε μια ανώτερη αρχή.

Η υποβολή παραπόνων είναι κάτι σημαντικό για τους κρατούμενους

Η τεράστια πλειονότητα των αιτημάτων και των παραπόνων των κρατουμένων ενδεχομένως αφορούν ζητήματα διοικητικής φύσεως. Πολλά από αυτά ίσως να φαίνονται σχετικώς επουσιώδη, αν ειπωθούν με αντικειμενικό τρόπο· το καθένα, όμως, έχει μεγάλη σημασία για τον κρατούμενο τον οποίο αφορά. Όλα αυτά τα αιτήματα και τα παράπονα μπορεί να σχετίζονται με το φαγητό, με απολεσθέντα αντικείμενα, με καθυστερήσεις στην αλληλογραφία, με προβλήματα στις επισκέψεις ή με τη στάση του προσωπικού. Πολύ συχνά το μόνο που ζητά ένας κρατούμενος είναι η αναγνώριση ότι έγινε κάποιο λάθος και ότι, ως εκ τούτου, του οφείλεται μια συγγνώμη. Αν οι κρατούμενοι διαπιστώνουν ότι τα παράπονά τους αντιμετωπίζονται με εντιμότητα και ειλικρίνεια, θα είναι λιγότερο πιθανόν να διατηρηθεί η διάθεσή τους για παράπονα.

Ομαδικά παράπονα

Οι διαδικασίες που έχουν περιγραφεί μέχρι τώρα αφορούν αιτήματα και παράπονα που διατυπώνονται από τους κρατουμένους σε ατομική βάση. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει επίσης να επιδεικνύουν ευαισθησία απέναντι σε κάθε πολιτισμική αντίληψη ή παράδοση στην οποία τα διάφορα ζητήματα τίθενται μέσω του αρχηγού της ομάδας ή της οικογένειας, και όχι ατομικά.

14. Η αναγνώριση της διαφορετικότητας

Το πλαίσιο

Η δίκαιη μεταχείριση όλων των κρατούμενων

Οι σωφρονιστικές αρχές βασίζονται κατά παράδοση στην πολιτική τους στην άποψη ότι οι κρατούμενοι αποτελούν ένα ομοιογενές σύνολο και ότι μπορούν όλοι να αντιμετωπιστούν με τον ίδιο τρόπο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση της σωφρονιστικής πολιτικής και πρακτικής σαν να ήταν όλοι οι κρατούμενοι, ενήλικοι άνδρες που προέρχονται από την κύρια εθνική, πολιτισμική και θρησκευτική ομάδα της χώρας.

Η αναγνώριση των διαφορών

Η άποψη αυτή σπανίως αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα. Στις φυλακές της κάθε χώρας υπάρχουν κρατούμενοι οι οποίοι προέρχονται από ποικίλα περιβάλλοντα και διαφέρουν μεταξύ τους σε θέματα, μεταξύ άλλων, φυλής, εθνότητας, κοινωνικής προέλευσης, πολιτισμού, θρησκεύματος, σεξουαλικών προτιμήσεων, γλώσσας ή και ιθαγένειας. Οι κανόνες και οι κανονισμοί της φυλακής πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις διάφορες ανάγκες που μπορεί να έχουν οι κρατούμενοι στη βάση οποιουδήποτε ή και όλων των χαρακτηριστικών που προαναφέρθηκαν. Κανένας επίσης κρατούμενος δεν θα πρέπει να υφίσταται διακρίσεις για οποιοδήποτε από αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ο κίνδυνος των διακρίσεων

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών υπάρχουν ιδιαίτερες ανησυχίες για την εκδήλωση διακρίσεων εις βάρος εθνικών μειονοτήτων. Στο κλειστό περιβάλλον της φυλακής ο κίνδυνος εμφάνισης τέτοιων διακρίσεων γίνεται πολύ πιο έντονος. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις είναι υπεύθυνες να εμποδίζουν τον σχηματισμό υποομάδων, τόσο μεταξύ του προσωπικού όσο και μεταξύ των εγκλείστων, οι οποίες εφαρμόζουν διακρίσεις σε βάρος των μειονοτήτων. Για την επίτευξη αυτού

του σκοπού απαιτείται αυξημένη επαγρύπνηση κάθε φορά που παρατηρείται κλιμάκωση της έντασης στην κοινωνία εκτός φυλακής.

Το καθήκον της καταπολέμησης των διακρίσεων

Πολλές από τις προκαταλήψεις που υπάρχουν στην κοινωνία για τις μειονοτικές ομάδες αντικατοπτρίζονται και στον κόσμο της φυλακής. Κάτι τέτοιο δεν προκαλεί έκπληξη, τη στιγμή που οι φυλακές αντανakλούν σε μεγάλο βαθμό τις αξίες της κοινωνίας στην οποία ανήκουν. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν χρέος να εξασφαλίσουν ότι δεν εφαρμόζονται διακρίσεις εις βάρος κρατουμένων ή μελών του προσωπικού που ανήκουν σε οποιαδήποτε μειονοτική ή θρησκευτική ομάδα. Στις διακρίσεις αυτές συμπεριλαμβάνονται τόσο οι διακρίσεις οι οποίες αποτελούν μέρος της δομής ενός οργανισμού, όσο και οι διακρίσεις που εφαρμόζονται από μεμονωμένα άτομα.

Ο σεβασμός στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και των θρησκευτικών πεποιθήσεων

Το δικαίωμα στην ελευθερία της θρησκευτικής πίστης και το δικαίωμα τήρησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από αυτή, αποτελούν οικουμενικά ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία ισχύουν για όλους τους κρατούμενους, όπως ισχύουν και για τους ελεύθερους πολίτες. Οι σωφρονιστικές αρχές είναι υποχρεωμένες να επιδεικνύουν σεβασμό στο δικαίωμα που έχουν οι κρατούμενοι να τηρούν τις επιταγές της θρησκείας τους. Δεν πρέπει να τους ζητούν να προβαίνουν σε πράξεις οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 2:

«Κάθε άνθρωπος δικαιούται να απολαύει όλων των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που διατυπώνονται στην παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία διάκριση βασιζόμενη στη φυλή, στο χρώμα, στο φύλο, στη γλώσσα, στη θρησκεία, σε πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, στην εθνική ή κοινωνική καταγωγή, στην περιουσία, στη γέννηση ή σε άλλη κατάσταση».

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 18:

«Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και τις θρησκευτικές τελετές».

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 27:

«Στις χώρες όπου υπάρχουν εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές δεν θα στερούνται το δικαίωμα να απολαύουν, από κοινού με τα άλλα μέλη της ομάδας τους, της δικής τους πολιτιστικής ζωής, να ακολουθούν και να ασκούν τη δική τους θρησκεία και να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα».

Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων, Άρθρο 5:

«Σύμφωνα με τις θεμελιώδεις υποχρεώσεις οι οποίες διατυπώνονται στο Άρθρο 2 αυτής της Σύμβασης, τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να απαγορεύουν και να εξαλείφουν κάθε μορφή φυλετικών διακρίσεων και να εγγυώνται σε όλους το δικαίωμα ισότητας ενώπιον του νόμου, χωρίς διάκριση βασιζόμενη στη φυλή, στο χρώμα ή στην εθνική ή εθνοτική καταγωγή. Αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εγγυώνται την απόλαυση ιδίως των ακόλουθων δικαιωμάτων:

- α) του δικαιώματος στην ίση μεταχείριση από τα δικαστήρια και όλα τα άλλα όργανα τα οποία απονέμουν δικαιοσύνη,
- β) του δικαιώματος στην προσωπική ασφάλεια και προστασία από το κράτος έναντι πράξεων βίας ή σωματικής βλάβης, είτε οι πράξεις αυτές τελούνται από κυβερνητικούς αξιωματούχους είτε από κάθε άλλο άτομο, ομάδα ή οργανισμό».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 5 (1):

«Αυτές οι αρχές θα εφαρμόζονται σε όλα τα άτομα εντός της εδαφικής επικράτειας ενός κράτους, χωρίς καμία διάκριση βασιζόμενη στη φυλή, στο χρώμα, στο φύλο, στη γλώσσα, στη θρησκεία ή στις θρησκευτικές πεποιθήσεις, στις πολιτικές ή άλλες απόψεις, στην εθνική, εθνοτική ή κοινωνική καταγωγή, στην περιουσία, στη γέννηση ή σε άλλη κατάσταση».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 38:

- 1) «Στους αλλοδαπούς κρατουμένους θα παρέχονται εύλογες διευκολύνσεις, για να επικοινωνούν με τους διπλωματικούς και προξενικούς εκπροσώπους της χώρας στην οποία ανήκουν».
- 2) «Στους κρατουμένους οι οποίοι είναι υπήκοοι κρατών χωρίς διπλωματική ή προξενική εκπροσώπηση στη χώρα, καθώς και στους πρόσφυγες ή στους ανιθαγενείς, θα παρέχονται παρόμοιες διευκολύνσεις, για να επικοινωνούν με τον διπλωματικό αντιπρόσωπο της χώρας η οποία ασκεί την επιμέλεια των συμφερόντων τους ή με κάθε άλλη εθνική ή διεθνή αρχή, καθήκον της οποίας είναι η προστασία αυτών των προσώπων».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 41:

- 3) «Σε κανέναν κρατούμενο δεν θα απαγορεύεται η επαφή με αναγνωρισμένο εκπρόσωπο οποιασδήποτε θρησκείας».

Εφαρμογή

Παρακολούθηση για τυχόν εφαρμογή διακρίσεων

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να διαπιστωθεί αν εφαρμόζονται διακρίσεις, στην τοποθέτηση, για παράδειγμα, των κρατουμένων σε εργασίες τις οποίες έχουν σε εκτίμηση. Στις εργασίες αυτές περιλαμβάνεται η εργασία στα μαγειρεία ή στη βιβλιοθήκη της φυλακής, όταν υπάρχει. Η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να ελέγχει μήπως υπάρχουν μειονοτικές ομάδες μεταξύ των κρατουμένων οι οποίες

υποεκπροσωπούνται ή ακόμη και εξαιρούνται από αυτές τις ιδιαίτερα εκτιμώμενες εργασίες. Ο ίδιος έλεγχος θα πρέπει να ασκείται και στα θέματα που αφορούν την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Το ποιοι κρατούμενοι διαμένουν στους καλύτερους χώρους διαβίωσης είναι κάτι που επίσης πρέπει να ελέγχεται. Η συχνότητα των πειθαρχικών κυρώσεων που επιβάλλονται σε κρατούμενους (έτσι όπως αναλύεται με βάση τις ομάδες στις οποίες ανήκουν) αποτελεί ένα ακόμη χρήσιμο κριτήριο.

Ενίσχυση της πολιτικής των μη διακρίσεων

Ένας τρόπος ενίσχυσης του μηνύματος ότι οι διακρίσεις δεν αποτελούν κάτι το αποδεκτό είναι η ανάρτηση, σε περίοπτες θέσεις στη φυλακή, δημόσιων δηλώσεων με θέμα την πολιτική των μη διακρίσεων.

«Τα άτομα τα οποία στερούνται την ελευθερία τους δεν θα υφίστανται σε καμία περίπτωση διακρίσεις με βάση τη φυλή, την εθνική καταγωγή, την υπηκοότητα, το χρώμα, το φύλο, την ηλικία, τη γλώσσα, το θρήσκευμα, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την οικονομική κατάσταση, τη γέννηση, την τυχόν ύπαρξη σωματικής, ψυχικής ή αισθητηριακής αναπηρίας, το γένος, τις σεξουαλικές προτιμήσεις ή οποιαδήποτε άλλη κοινωνική κατάσταση. Θα απαγορεύεται, επομένως, κάθε διάκριση, εξαίρεση ή περιορισμός που είτε αποσκοπεί είτε έχει ως αποτέλεσμα την υπονόμηση ή την παρεμπόδιση της αναγνώρισης, της απόλαυσης ή της άσκησης των διεθνώς αναγνωρισμένων δικαιωμάτων των ατόμων τα οποία στερούνται την ελευθερία τους».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή II, 2008)

Μέλη του προσωπικού από μειονοτικές ομάδες

Ένας σημαντικός τρόπος για τη μείωση των διακρίσεων μπορεί να είναι η πρόσληψη, για εργασία στις φυλακές, ατόμων που προέρχονται από διάφορες μειονοτικές ομάδες, με τη δυνατότητα ανόδου τους σε ανώτερες ιεραρχικές βαθμίδες. Αναφορά σε αυτό το ζήτημα γίνεται στο κεφάλαιο 3 του παρόντος εγχειριδίου. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής τους αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους, όλα τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να λαμβάνουν

αρωγή τέτοια ώστε να εργάζονται εποικοδομητικά με τις διάφορες ομάδες κρατουμένων.

Ανάληψη θετικής δράσης

Η ίση μεταχείριση συνεπάγεται κάτι παραπάνω από τη διασφάλιση της απουσίας διακρίσεων. Συνεπάγεται και την ανάληψη θετικής δράσης, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η εκπλήρωση των ιδιαίτερων αναγκών τις οποίες έχουν τα μέλη των μειονοτικών ομάδων. Κάτι τέτοιο μπορεί να σημαίνει, για παράδειγμα, την παροχή σε ορισμένους κρατουμένους ειδικού διαιτολογίου, για θρησκευτικούς ή πολιτισμικούς λόγους. Μια τέτοια παροχή δεν επιφέρει, κατ' ανάγκην, αύξηση του κόστους· μπορεί, απλώς, να προϋποθέτει καλύτερη οργάνωση.

Κοινωνική επανένταξη

Κατά την εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπ' όψιν το ιδιαίτερο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο θα επιστρέψει ο κάθε κρατούμενος.

Επίσημη διαβούλευση

Στο κεφάλαιο 10 του εγχειριδίου έγινε λόγος για την ανάγκη ενθάρρυνσης ομάδων από την τοπική κοινωνία, ώστε να επισκέπτονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα τις φυλακές. Οι ομάδες αυτές θα πρέπει να περιλαμβάνουν εκπροσώπους των μειονοτικών ομάδων της ευρύτερης κοινωνίας.

Ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν διαπιστώσει ότι είναι χρήσιμη η πραγματοποίηση επίσημων διαβουλεύσεων με εκπροσώπους μειονοτικών ομάδων, με αντικείμενο τον ενδεχόμενο αντίκτυπο κάποιων προτεινόμενων κανονισμών, ή ο διορισμός συμβούλων που θα βοηθήσουν στη χάραξη της ενδεδειγμένης πολιτικής.

Θρησκεία

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 18:

«Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας. Στο δικαίωμα αυτό περιλαμβάνεται η ελευθερία για την αλλαγή της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, όπως και η ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη διδασκαλία, την άσκηση, τη λατρεία και τις θρησκευτικές τελετές».

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 18 (1):

«Κάθε πρόσωπο θα έχει το δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Αυτό το δικαίωμα θα περιλαμβάνει την ελευθερία να έχει ή να υιοθετεί κανείς τη θρησκεία ή την πεποίθηση της επιλογής του, καθώς και την ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκεία του ή τις πεποιθήσεις του, μόνος ή μαζί με άλλους, δημόσια ή ιδιωτικά, με τη λατρεία, τις θρησκευτικές τελετές, την άσκηση και τη διδασκαλία».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνες 41-42:

41. (1) «Αν το κατάστημα περιλαμβάνει επαρκή αριθμό κρατουμένων οι οποίοι ανήκουν στην ίδια θρησκεία, θα διορίζεται ή θα επιτρέπεται να επισκέπτεται το κατάστημα ένας αναγνωρισμένος εκπρόσωπος της θρησκείας αυτής. Ο εν λόγω εκπρόσωπος θα πρέπει να ασκεί τα καθήκοντά του υπό καθεστώς πλήρους απασχόλησης, εφόσον ο αριθμός των κρατουμένων δικαιολογεί και οι συνθήκες επιτρέπουν κάτι τέτοιο».

41. (2) «Ο αναγνωρισμένος εκπρόσωπος ο οποίος είναι διορισμένος ή του οποίου επιτρέπονται οι επισκέψεις στο κατάστημα σύμφωνα με την παράγραφο 1, θα επιτρέπεται να τελεί θρησκευτικές λειτουργίες ανά τακτά χρονικά διαστήματα και να πραγματοποιεί ποιμαντικές επισκέψεις κατ' ιδίαν σε κρατούμενους της θρησκείας του, σε κατάλληλο χρόνο».

41. (3) «Σε κανέναν κρατούμενο δεν θα απαγορεύεται η επαφή με αναγνωρισμένο εκπρόσωπο οποιασδήποτε θρησκείας. Από την άλλη πλευρά, αν ένας κρατούμενος

δεν επιθυμεί την επίσκεψη οποιουδήποτε θρησκευτικού εκπροσώπου, η επιθυμία του αυτή θα πρέπει να είναι απόλυτα σεβαστή».

42. «Κάθε κρατούμενος θα επιτρέπεται, όσο είναι πρακτικά δυνατόν, να ικανοποιεί τις ανάγκες της θρησκευτικής του ζωής παρακολουθώντας τις θρησκευτικές λειτουργίες που τελούνται στο κατάστημα και έχοντας στην κατοχή του τα βιβλία με τις θρησκευτικές τελετές και τη διδασκαλία του δόγματός του».

Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες, Κανόνας 29:

29.2 «Το καθεστώς της φυλακής θα είναι οργανωμένο, όσο είναι πρακτικά δυνατόν, έτσι ώστε να επιτρέπεται στους κρατούμενους να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και να ακολουθούν τις πεποιθήσεις τους, να συμμετέχουν σε λειτουργίες ή συναντήσεις με αναγνωρισμένους εκπροσώπους της θρησκείας ή των πεποιθήσεών τους, να δέχονται κατ' ιδίαν επισκέψεις από τους εν λόγω εκπροσώπους της θρησκείας ή των πεποιθήσεών τους και να έχουν στην κατοχή τους βιβλία ή έντυπα με θέμα τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις τους».

29.3 «Οι κρατούμενοι δεν επιτρέπεται να υποχρεώνονται να ασκούν θρησκευτικά καθήκοντα ή να ακολουθούν πεποιθήσεις, να συμμετέχουν σε θρησκευτικές λειτουργίες ή συναντήσεις, να λαμβάνουν μέρος σε θρησκευτικές τελετές ή να δέχονται επισκέψεις από εκπροσώπους οποιασδήποτε θρησκείας ή πεποιθήσεως».

Εφαρμογή

Η εκπλήρωση των θρησκευτικών καθηκόντων

Η στέρηση της ελευθερίας δεν πρέπει να συνεπάγεται και τη στέρηση του δικαιώματος που έχει ένας άνθρωπος να τηρεί τις επιταγές του θρησκευμάτος του. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να διασφαλίσουν:

- τη δυνατότητα των κρατουμένων για προσευχή και για ανάγνωση θρησκευτικών κειμένων, καθώς και για την εκπλήρωση των λοιπών θρησκευτικών τους υποχρεώσεων - όπως είναι, για παράδειγμα, εκείνες που σχετίζονται με την ενδυμασία και τη σωματική υγιεινή - όσο συχνά επιτάσσει η θρησκεία τους,
- τη δυνατότητα των κρατουμένων που ανήκουν στο ίδιο θρήσκευμα να συναθροίζονται για τη συμμετοχή τους σε λειτουργίες, κατά τη διάρκεια θρησκευτικών τους εορτών,

- τη δυνατότητα των κρατουμένων να δέχονται επισκέψεις από αναγνωρισμένους εκπροσώπους του θρησκειότητός τους για την τέλεση κατ' ιδίαν προσευχών και ομαδικών θρησκευτικών λειτουργιών.

Η ανάγκη συμπερίληψης όλων των αναγνωρισμένων θρησκειμάτων

Οι δυνατότητες που προαναφέρθηκαν θα πρέπει να παρέχονται σε όλες τις αναγνωρισμένες θρησκευτικές ομάδες και να μην περιορίζονται στις κυριότερες τέτοιες ομάδες κάθε χώρας. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δίνεται στις θρησκευτικές ανάγκες των κρατουμένων που προέρχονται από μειονότητες. Οι κρατούμενοι αυτοί θα πρέπει να έχουν πάντοτε τη δυνατότητα τήρησης των θρησκευτικών τους αρχών σε θέματα όπως είναι, για παράδειγμα, οι προσωπικές και οι ομαδικές προσευχές, καθώς και οι ιδιαίτερες απαιτήσεις σε ζητήματα υγιεινής και ενδυμασίας.

Η ελευθερία ενός κρατουμένου να μην ασπάζεται κανένα θρήσκευμα

Είναι σημαντική επίσης η εξασφάλιση ότι οι κρατούμενοι που δεν ανήκουν σε καμία θρησκευτική ομάδα ή που δεν επιθυμούν να ασπαστούν κάποιο θρήσκευμα, δεν υποχρεώνονται να κάνουν κάτι από αυτά. Στους κρατουμένους δεν πρέπει να παρέχονται προνόμια ή καλύτερες συνθήκες διαβίωσης εξαιτίας της θρησκευτικής τους ταυτότητας ή πρακτικής.

Επισκέψεις από θρησκευτικούς εκπροσώπους

Οι κανονισμοί της φυλακής θα πρέπει να παρέχουν σε αναγνωρισμένους θρησκευτικούς εκπροσώπους το δικαίωμα να επισκέπτονται τακτικά τις φυλακές και να πραγματοποιούν συναντήσεις με τους κρατουμένους. Θα πρέπει επίσης να παρέχονται σε όσους κρατουμένους επιθυμούν, διευκολύνσεις για την άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Στις διευκολύνσεις αυτές μπορεί να περιλαμβάνεται η παροχή του δικαιώματος της κατ' ιδίαν προσευχής σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές της ημέρας ή της νύχτας, της εφαρμογής διαφόρων πρακτικών σωματικής υγιεινής, της χρήσης συγκεκριμένων ενδυμάτων ή της νηστείας σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα.

15. Διαδικασίες επιθεώρησης

Το πλαίσιο

Οι φυλακές πρέπει να υπόκεινται σε δημόσιο έλεγχο

Όλες οι φυλακές αποτελούν χώρους στους οποίους κρατούνται άνδρες και γυναίκες παρά τη θέλησή τους. Το ενδεχόμενο κακοποίησης αυτών των ανθρώπων είναι πάντα υπαρκτό. Ως εκ τούτου, οι φυλακές πρέπει να είναι ιδρύματα τα οποία διοικούνται αμερόληπτα και δίκαια. Όλα τα ιδρύματα που διοικούνται από την Πολιτεία ή για λογαριασμό της Πολιτείας θα πρέπει να υπόκεινται σε δημόσιο έλεγχο. Ο έλεγχος αυτός έχει ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση των φυλακών, δεδομένου του καταναγκαστικού τους χαρακτήρα.

«Τα κράτη θα πρέπει:

Να θεσπίσουν, να υποστηρίξουν και να ενισχύσουν ανεξάρτητους εθνικούς θεσμούς, όπως είναι οι επιτροπές για τα δικαιώματα του ανθρώπου, ο Συνήγορος του Πολίτη και οι κοινοβουλευτικές επιτροπές, δίνοντάς τους εντολή για την πραγματοποίηση επισκέψεων σε όλους τους χώρους κράτησης και, γενικώς, για τη διασφάλιση της πρόληψης των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, καθοδηγούμενα από τις Αρχές του Παρισιού, οι οποίες αποτελούν διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για το καθεστώς και τη λειτουργία των εθνικών θεσμών για την προστασία και την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».⁵¹

(Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, Απόφαση για τις κατευθυντήριες γραμμές και τα μέτρα για την απαγόρευση και πρόληψη των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας στην Αφρική [κατευθυντήριες γραμμές του Robben Island], 2002)

Ο ουσιώδης χαρακτήρας της εξωτερικής επιθεώρησης

Το παρόν εγχειρίδιο περιγράφει λεπτομερώς τα όσα συνεπάγεται η ορθή διοίκηση των φυλακών. Ακόμη όμως και στις καλύτερα διοικούμενες φυλακές, από καιρό σε καιρό θα τίθενται ερωτήματα σχετικά με το τι συμβαίνει στο εσωτερικό τους και θα διατυπώνονται παράπονα. Τη στιγμή που οι απλοί πολίτες δεν μπορούν εύκολα να ανακαλύψουν από μόνοι τους τι συμβαίνει πίσω από τα ψηλά τείχη και τα κιγκλιδώματα μιας φυλακής, πρέπει να υπάρχει ένα σύστημα επιθεώρησης το οποίο θα πιστοποιεί ότι όλα είναι όπως πρέπει.

Η αξία του εξωτερικού ελέγχου

Οι διαδικασίες επιθεώρησης προστατεύουν τα δικαιώματα των κρατουμένων και των οικογενειών τους. Αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν την ύπαρξη κατάλληλων διαδικασιών αφενός και την, εκ μέρους του προσωπικού, συνεχή εφαρμογή αυτών των διαδικασιών, αφετέρου. Οι επιθεωρήσεις θα πρέπει να καλύπτουν όλες τις όψεις της ζωής στη φυλακή που εξετάζονται στο παρόν εγχειρίδιο.

Ο εξωτερικός έλεγχος αποτελεί ασφαλιστική δικλίδα για το σωφρονιστικό προσωπικό

Εξίσου σημαντική είναι και η αναγνώριση ότι οι επιθεωρήσεις μπορούν να αποτελέσουν ασφαλιστική δικλίδα και για το σωφρονιστικό προσωπικό. Συνιστούν ένα μέσο αντιμετώπισης οποιασδήποτε κατηγορίας για κακομεταχείριση κρατουμένου ή για απρεπή συμπεριφορά από την πλευρά του προσωπικού. Όταν διατυπώνεται μια τέτοια κατηγορία, θα πρέπει να εξετάζεται, ενώ θα πρέπει να προσδιορίζεται η ταυτότητα των εμπλεκόμενων μελών του προσωπικού. Κατ' αυτόν τον τρόπο και το προσωπικό προστατεύεται από αστήρικτες κατηγορίες. Οι επιθεωρήσεις, ωστόσο, δεν αφορούν μόνο τα κακώς κείμενα. Είναι εξίσου σημαντικές και για την ανάδειξη των ορθών πρακτικών, οι οποίες μπορούν να χρησιμεύσουν και σε άλλες περιπτώσεις ως πρότυπα. Μπορούν επίσης να έχουν ως αποτέλεσμα την απονομή ευσήμων σε μέλη του προσωπικού που εκτελούν τα καθήκοντά τους με επαγγελματισμό.

Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών αποτελεί μια μορφή ελέγχου

Η επιθεώρηση μπορεί να προσλάβει διάφορες μορφές. Ένας σημαντικός βαθμός άτυπου ελέγχου ασκείται στις φυλακές που έχουν τακτικές επαφές με υπηρεσίες της ευρύτερης κοινωνίας. Όταν εισέρχονται στις φυλακές ανά τακτά χρονικά διαστήματα μέλη της κοινωνίας των πολιτών, θα είναι λιγότερο πιθανή η εκδήλωση απρεπούς συμπεριφοράς από την πλευρά της σωφρονιστικής διοίκησης και περισσότερο πιθανή η κατανόηση από τους πολίτες της έξω κοινωνίας των όσων συμβαίνουν στο εσωτερικό των φυλακών. Οι πολίτες που επισκέπτονται σε τακτική βάση τις φυλακές μπορεί να είναι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε τοπικά σχολεία, μέλη υγειονομικού προσωπικού που εργάζονται σε τοπικά νοσοκομεία ή και μέλη θρησκευτικών ομάδων ή πολιτιστικών φορέων. Οι δραστηριότητές τους περιγράφονται σε άλλο σημείο του παρόντος εγχειριδίου. Παρ' όλο που τα άτομα αυτά δεν είναι επιθεωρητές με την αυστηρή έννοια της λέξης, η παρουσία τους ισοδυναμεί με ένα είδος ανεπίσημης επιθεώρησης. Η πολυτιμότητά τους έγκειται επίσης και στο γεγονός ότι η οπτική τους είναι διαφορετική από αυτή που έχουν οι επαγγελματίες του χώρου των φυλακών.

Ανεξάρτητη παρακολούθηση από απλούς πολίτες

Ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις έχουν αναπτύξει έναν επισημότερο ρόλο για τα μέλη της τοπικής κοινωνίας μέσω της θεσμοθέτησης μηχανισμών ανεξάρτητης παρακολούθησης η οποία πραγματοποιείται από απλούς πολίτες. Οι τοπικοί αυτοί φορείς παρακολούθησης αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ελέγχουν πιο επίσημα το επιτελούμενο έργο στη φυλακή και να υποβάλλουν εκθέσεις στις σωφρονιστικές αρχές και, σε ορισμένες περιπτώσεις, στην τοπική κοινωνία. Οι μηχανισμοί αυτοί μπορούν να αποτελέσουν ένα αποτελεσματικό μέσο για τη διαφύλαξη και την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και για την πρόληψη του ενδεχομένου καταχρηστικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, αποτελούν επίσημους δεσμούς μεταξύ των φυλακών και του κοινωνικού συνόλου, για λογαριασμό του οποίου λειτουργούν οι φυλακές.

«Κατόπιν αλλαγών στη νομοθεσία το 2006, η Ιαπωνία συνέστησε “Επιτροπές Επισκεπτών για τη Διενέργεια Επιθεωρήσεων στις Φυλακές”. Με τις επιτροπές αυτές συμμετέχουν στο έργο των φυλακών απλοί πολίτες, οι οποίοι θέτουν την οπτική τους υπόψη του σωφρονιστικού προσωπικού. Στα μέλη κάθε τέτοιας επιτροπής θα πρέπει να περιλαμβάνεται ένας δικηγόρος ο οποίος προτείνεται από τον τοπικό δικηγορικό σύλλογο, ένας ιατρός που προτείνεται από τον τοπικό ιατρικό

σύλλογο, ένας αξιωματούχος των δημοτικών αρχών και μέχρι επτά μέλη τα οποία είναι απλοί πολίτες. Έργο μιας Επιτροπής Επισκεπτών είναι η πραγματοποίηση επισκέψεων σε φυλακές, η ενημέρωση της διεύθυνσης της φυλακής για το έργο της και, τέλος, η συζήτηση με τους κρατούμενους, όταν είναι αναγκαία. Έργο της επίσης είναι η σύνταξη μιας ετήσιας έκθεσης με την οποία εκφέρει την άποψή της για τη φυλακή». ⁵²

(Ομοσπονδία Δικηγορικών Συλλόγων Ιαπωνίας, *Πληροφορίες για τους τροφίμους των φυλακών*, 2006)

Διοικητικές επιθεωρήσεις

Υπάρχει μια επισημότερη μορφή επιθεώρησης η οποία διεξάγεται σε κάθε φυλακή ξεχωριστά, από προσωπικό της κεντρικής σωφρονιστικής διοίκησης. Αυτή η μορφή επιθεώρησης συχνά παίρνει τη μορφή λεπτομερούς εξέτασης των διαδικασιών. Μπορεί να καλύψει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, όπως την ασφάλεια, οικονομικά ζητήματα, τις δραστηριότητες των κρατούμενων, την εκπαίδευση του προσωπικού ή και προβλήματα διακρίσεων. Πολλές σωφρονιστικές διοικήσεις αξιολογούν αυτές τις διαδικασίες με γνώμονα τις προδιαγραφές που έχουν οριστεί σε κεντρικό επίπεδο για τη διασφάλιση της εναρμονισμένης εφαρμογής τους σε όλες τις φυλακές. Ορισμένες διοικήσεις διορίζουν στις φυλακές επιθεωρητές που είναι υπεύθυνοι για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης με τους κανονισμούς της φυλακής. Οι έλεγχοι αυτοί επικεντρώνονται συχνά γύρω από διοικητικές διαδικασίες. Αυτή η μορφή επιθεώρησης ή λεπτομερούς εξέτασης είναι πολύ σημαντική, αλλά από μόνη της δεν είναι επαρκής.

Ανεξάρτητες επιθεωρήσεις

Μια σημαντική μορφή επιθεώρησης είναι αυτή η οποία διεξάγεται από φορέα που είναι ανεξάρτητος, τόσο σε σχέση με την κάθε φυλακή ξεχωριστά όσο και με το σωφρονιστικό σύστημα, γενικότερα. Σε ορισμένες περιπτώσεις το προσωπικό αυτού του φορέα διορίζεται από την κυβέρνηση. Η ρύθμιση που συνεπάγεται τον μεγαλύτερο βαθμό ανεξαρτησίας είναι αυτή κατά την οποία το προαναφερθέν προσωπικό διορίζεται από το Κοινοβούλιο και υποβάλλει εκθέσεις σε αυτό. Ορισμένες φορές ο εν λόγω φορέας ακολουθεί ένα πρόγραμμα τακτικών επιθεωρήσεων, ενώ άλλες φορές διεξάγει επιθεωρήσεις για συγκεκριμένο σκοπό. Επιθεωρεί την καθημερινή λειτουργία των φυλακών και, κατά διαστήματα, διενεργεί επιθεώρηση στον απόηχο ενός σοβαρού περιστατικού.

Η πληρέστερη μορφή επιθεώρησης είναι αυτή κατά την οποία όλες οι προαναφερθείσες μορφές εφαρμόζονται εκ παραλλήλου και αλληλοσυμπληρώνονται στο έργο τους.

Διεθνείς μηχανισμοί επιθεώρησης

Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων (OPCAT)

Το πλαίσιο παρακολούθησης και επιθεώρησης των χώρων στους οποίους κρατούνται άνθρωποι με εντολή της Πολιτείας μεταφέρθηκε σε διαφορετικό επίπεδο το 2006, όταν τέθηκε σε ισχύ το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων και συστάθηκε η Υποεπιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων. Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο αποτελεί ένα μηχανισμό παγκόσμιας εμβέλειας με δύο χαρακτηριστικά. Πρώτον, όποια χώρα επικυρώσει τη Σύμβαση πρέπει να συστήσει ένα φορέα επιθεώρησης που θα γίνει ο εθνικός προληπτικός μηχανισμός της χώρας αυτής. Δεύτερον, το Προαιρετικό Πρωτόκολλο παρέχει στην Υποεπιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων το δικαίωμα να επισκέπτεται τους χώρους κράτησης των χωρών οι οποίες έχουν επικυρώσει την εν λόγω Σύμβαση.

Ο Ειδικός Απεσταλμένος για τα Βασανιστήρια, που διορίζεται από τα Ηνωμένα Έθνη, διαδραματίζει καίριο ρόλο σε ό,τι αφορά τον σχολιασμό των καταχρηστικών πράξεων σε βάρος ανθρώπων που στερούνται την ελευθερία τους. Τα τελευταία χρόνια η επιρροή του έχει ενισχυθεί με τις επισκέψεις που πραγματοποιεί συστηματικά σε φυλακές και με τα σχόλια που διατυπώνει δημοσίως με θέμα τα ευρήματα που προκύπτουν από κάθε τέτοια επίσκεψη.

«Εφόσον οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων των κρατουμένων εξ ορισμού λαμβάνουν χώρα κεκλεισμένων των θυρών και δεδομένου ότι σε πολλές χώρες δεν υπάρχουν αποτελεσματικοί δίαυλοι για την καταγγελία αυτών των παραβιάσεων, οι αδικίες εις βάρος των κρατουμένων παραμένουν, πολύ συχνά, άγνωστες και ατιμώρητες. Εξ αφορμής της εβδομάδας για την “Αξιοπρέπεια και τη Δικαιοσύνη για τους Κρατουμένους”, καλούμε όλες τις χώρες να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για τη διασφάλιση της μεταχείρισης των κρατουμένων, όπως και όλων των άλλων ανθρώπων, με σεβασμό και αξιοπρέπεια. Τις καλούμε επίσης να

θεσμοθετήσουν στους χώρους κράτησης αποτελεσματικούς μηχανισμούς παρακολούθησης και υποβολής παραπόνων, περιλαμβανομένων και επαρκών διαύλων τόσο για την αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης ενός εγκλείστου όσο και για την πρόσβασή του σε νομική βοήθεια, με την προοπτική να καταστούν τα ανθρώπινα δικαιώματα για τους εγκλείστους πραγματικότητα».⁵³

(Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Δήλωση 13 εμπειρογνομόνων των Ηνωμένων Εθνών για την παγκόσμια πρωτοβουλία σχετικά με την κράτηση*, Οκτώβριος 2008)

Περιφερειακοί μηχανισμοί επιθεώρησης

Σε περιφερειακό επίπεδο ο Ειδικός Απεσταλμένος για τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική – ο οποίος διορίζεται από την Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών – επιθεωρεί τα σωφρονιστικά συστήματα των χωρών της Αφρικής και δημοσιεύει εκθέσεις με τις οποίες παραθέτει λεπτομερώς τόσο τα προβλήματα όσο και τις ορθές πρακτικές που διαπιστώνονται.

Η Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτελεί το μακροβιότερο παράδειγμα ενός διακυβερνητικού μηχανισμού επιθεώρησης. Η επιτροπή αυτή ασκεί σημαντική επιρροή σε θέματα που αφορούν τη βελτίωση των συνθηκών κάθε μορφής κράτησης σε ένα σύνολο χωρών που εκτείνεται από τον Ατλαντικό μέχρι τον Ειρηνικό Ωκεανό οι οποίες αποτελούν μέρος του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού διαδραματίζει ιδιαίτερα ενεργό ρόλο στον τομέα της επιθεώρησης των φυλακών κατά τη διάρκεια ειδικών περιστάσεων, όπως, για παράδειγμα, εν καιρώ διακρατικού ή εμφύλιου πολέμου.

Ορισμένες χώρες παρέχουν επισήμως το δικαίωμα πρόσβασης στις φυλακές τους τόσο σε εθνικές όσο και σε διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Σε όλα τα διεθνή κείμενα διατυπώνεται με σαφήνεια η ανάγκη να υπόκεινται όλες οι φυλακές και οι χώροι κράτησης σε κάποιο σύστημα επιθεώρησης το οποίο να είναι ανεξάρτητο από την αρχή που είναι υπεύθυνη για τη διοίκηση αυτών των χώρων. Τα κείμενα αυτά παρέχουν επίσης στους κρατούμενους το δικαίωμα της

πλήρους και εμπιστευτικής πρόσβασης σε επιθεωρητές – υπό τον όρο της τήρησης των νόμιμων ελέγχων ασφαλείας.

Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων, Άρθρο 16 (1):

«Κάθε κράτος-μέρος θα αναλαμβάνει την υποχρέωση να εμποδίζει σε οποιαδήποτε εδαφική περιοχή της δικαιοδοσίας του άλλες πράξεις σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας που δεν συνιστούν βασανιστήρια, όπως ορίζεται στο Άρθρο 1, όταν αυτές οι πράξεις τελούνται από δημόσιο υπάλληλο ή άλλο πρόσωπο που ενεργεί με επίσημη ιδιότητα ή όταν τελούνται με την υποκίνηση ή τη συναίνεση ή την ανοχή ενός τέτοιου προσώπου».

Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, Γενικές Αρχές, Άρθρο 1:

«Ο σκοπός του παρόντος Πρωτοκόλλου είναι η καθιέρωση ενός συστήματος τακτικών επισκέψεων ... σε χώρους όπου άτομα στερούνται την ελευθερία τους, με σκοπό την πρόληψη των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας».

Άρθρο 2 (3): « ... η Υποεπιτροπή για την Πρόληψη θα καθοδηγείται από τις αρχές της εμπιστευτικότητας, της αμεροληψίας, της μη επιλεκτικότητας, της οικουμενικότητας και της αντικειμενικότητας».

Άρθρο 17: «Κάθε Συμβαλλόμενο Κράτος θα διατηρήσει, θα ορίσει ή θα ιδρύσει, το αργότερο μέσα σε ένα έτος από την έναρξη ισχύος του παρόντος Πρωτοκόλλου ή από την επικύρωσή του ή από την προσχώρηση σε αυτό, έναν ή περισσότερους ανεξάρτητους εθνικούς μηχανισμούς για την πρόληψη των βασανιστηρίων σε εθνικό επίπεδο. Μηχανισμοί που ιδρύονται από αποκεντρωμένες μονάδες μπορούν να ορίζονται ως εθνικοί προληπτικοί μηχανισμοί για τους σκοπούς του παρόντος Πρωτοκόλλου, εφόσον συνάδουν με τις διατάξεις του».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιαδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 29:

1) «Προκειμένου να υπάρξει επίβλεψη για την αυστηρή τήρηση των συναφών νόμων και κανονισμών, θα επισκέπτονται σε τακτική βάση τους χώρους

κράτησης ικανά και έμπειρα άτομα τα οποία θα είναι διορισμένα και, συγχρόνως, υπόλογα σε μια αρμόδια αρχή η οποία θα είναι διαφορετική από την αρχή που είναι άμεσα υπεύθυνη για τη διοίκηση του κάθε μορφής χώρου κράτησης».

2) «Το άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα έχει το δικαίωμα να επικοινωνεί ελεύθερα και πλήρως εμπιστευτικά με τα άτομα που επισκέπτονται τους χώρους κράτησης σύμφωνα με την § 1 της παρούσας Αρχής· αυτό το δικαίωμα υπόκειται σε λογικούς όρους για τη διασφάλιση της ασφάλειας και της ευταξίας στους εν λόγω χώρους».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 55:

«Τα σωφρονιστικά καταστήματα και οι υπηρεσίες θα επιθεωρούνται τακτικά από ικανούς και έμπειρους επιθεωρητές οι οποίοι θα διορίζονται από αρμόδια αρχή. Το έργο τους θα συνίσταται κυρίως στην εξασφάλιση ότι τα εν λόγω καταστήματα διοικούνται σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους και κανονισμούς με σκοπό την εκπλήρωση των αντικειμενικών στόχων των ποινικών και σωφρονιστικών υπηρεσιών».

Εφαρμογή

Εθνικοί Προληπτικοί Μηχανισμοί

Οι κυβερνήσεις που έχουν επικυρώσει το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας πρέπει μέσα σε ένα έτος από την ημερομηνία επικύρωσης να θέσουν σε εφαρμογή ρυθμίσεις για την επιθεώρηση όλων των χώρων κράτησης, έτσι ώστε να προλαμβάνεται η τυχόν άσκηση βασανιστηρίων και η εκδήλωση άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης. Με τις ρυθμίσεις αυτές πρέπει να διασφαλίζεται η λειτουργία φορέων οι οποίοι:

- είναι ανεξάρτητοι,
- έχουν σαφείς, νομοθετικά καθορισμένες αρμοδιότητες,
- διαθέτουν επαρκείς πόρους,
- έχουν ελεύθερη και απρόσκοπτη πρόσβαση στους χώρους κράτησης,
- μπορούν να υποβάλλουν συστάσεις.

Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών μπορεί να αποτρέψει την εκδήλωση καταχρηστικής συμπεριφοράς

Σε άλλα κεφάλαια του παρόντος εγχειριδίου περιγράφονται τα οφέλη που συνεπάγεται η καλή και εποικοδομητική σχέση μεταξύ των φυλακών και της τοπικής κοινωνίας των πολιτών, μέρος της οποίας είναι και η πραγματοποίηση τακτικών επισκέψεων στις φυλακές από ευυπόληπτα μέλη της έξω κοινωνίας, προκειμένου να συμμετέχουν σε διάφορες δραστηριότητες. Ένα πρόσθετο όφελος αυτής της πρακτικής είναι η δυνατότητά της να λειτουργεί ως ανεπίσημη μορφή ανεξάρτητης παρακολούθησης όλων όσα συμβαίνουν στις φυλακές. Οι επισκέπτες μπορούν να αλληλεπιδρούν με το προσωπικό και να έρχονται σε τακτική επαφή με τους κρατούμενους κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διαπιστώνουν την ύπαρξη προβλημάτων και να εντοπίζουν ενδείξεις καταχρηστικής συμπεριφοράς. Η παρουσία τους θα πρέπει να ενθαρρύνει την ανάπτυξη θετικών διαπροσωπικών σχέσεων. Η παρουσία στη φυλακή εκπροσώπων της έξω κοινωνίας μπορεί επίσης να λειτουργεί προληπτικά, αποτρέποντας τυχόν εκδηλώσεις καταχρηστικής συμπεριφοράς. Πολλές φορές, με τις επίσημες επιθεωρήσεις έρχονται στο φως ατυχή περιστατικά μόνο αφότου συμβούν. Οι παρατηρήσεις των επισκεπτών για όσα βλέπουν στις φυλακές θα έχουν αυξημένη σημασία, διότι θα στηρίζονται στην πείρα τους και στις προσδοκίες του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Κατά συνέπεια, τα άτομα αυτά ίσως να έχουν τη δυνατότητα να διατυπώσουν αμφιβολίες και να αμφισβητήσουν την ορθότητα των καθιερωμένων διαδικασιών της φυλακής.

Κάθε φορά που διεξάγουν επίσημες επιθεωρήσεις οι αρμόδιοι, για τον σκοπό αυτό, επιθεωρητές (για τους οποίους γίνεται λόγος παρακάτω), θα πρέπει να ζητούν τη γνώμη των τακτικών επισκεπτών της φυλακής που προαναφέρθηκαν.

Επίσημη παρακολούθηση από απλούς πολίτες

Ορισμένες διοικήσεις διαθέτουν από μακρού καθιερωμένες ρυθμίσεις οι οποίες προβλέπουν την επίσημη παρακολούθηση των φυλακών από φορείς που απαρτίζονται από απλά μέλη της κοινωνίας. Άλλες διοικήσεις έχουν θεσπίσει πρόσφατα ή έχουν αρχίσει να εξετάζουν το ενδεχόμενο θέσπισης παρόμοιων ρυθμίσεων – ορισμένες από αυτές τις διοικήσεις προκειμένου να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που απορρέουν από την επικύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων (OPCAT). Οι καλύτερες ρυθμίσεις αυτού του είδους είναι αυτές με τις οποίες ανατίθεται σε ανεξάρτητα μέλη της κοινωνίας των πολιτών η παρακολούθηση όλων των όψεων της ζωής στη φυλακή και η υποβολή δημόσιων εκθέσεων με θέμα τα

ευρήματα αυτής της παρακολούθησης. Για να είναι αποτελεσματικό το έργο αυτών των ατόμων, θα πρέπει να διαθέτουν απρόσκοπτη πρόσβαση σε όλους τους χώρους των φυλακών και να είναι υπόλογα απέναντι στο κοινωνικό σύνολο (μέσω του Κοινοβουλίου, για παράδειγμα) παρά στη σωφρονιστική διοίκηση.

«Η Τουρκία εισήγαγε πρόσφατα ένα μηχανισμό βάσει του οποίου διορίζεται σε κάθε δικαστική επιτροπή ένα μικρό, ανεξάρτητο συμβούλιο παρακολούθησης, έργο του οποίου είναι η παρακολούθηση και η υποβολή εκθέσεων με θέμα τις φυλακές που τελούν υπό τη δικαιοδοσία της προαναφερθείσας επιτροπής. Το 2008 η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέφερε ότι “τα Συμβούλια Παρακολούθησης Σωφρονιστικών Καταστημάτων και Καταστημάτων Κράτησης λειτουργούν με περισσότερη διαφάνεια. Τα συμβούλια αυτά πραγματοποιούν τακτικές επισκέψεις σε φυλακές και τα περιεχόμενα των εκθέσεών τους είναι πλέον διαθέσιμα και στο ευρύ κοινό. Επιπλέον, ο νόμος προβλέπει τη δημοσίευση μιας ετήσιας έκθεσης με θέμα τις δραστηριότητες των Συμβουλίων Παρακολούθησης Σωφρονιστικών Καταστημάτων και Καταστημάτων Κράτησης».⁵⁴

(Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Έκθεση προόδου για την Τουρκία, 2008)

Η παρακολούθηση σοβαρών περιστατικών αποτελεί ένα σημαντικό έργο

Στην Αγγλία και την Ουαλία απαιτείται η κλήση απλών πολιτών (στους οποίους έχει ανατεθεί η παρακολούθηση της ζωής στη φυλακή) προκειμένου να παρευρίσκονται και να είναι μάρτυρες σε κάθε σοβαρό περιστατικό που συμβαίνει σε αυτή. Η συγκεκριμένη πρακτική εξυπηρετεί τον διττό σκοπό της προστασίας των κρατουμένων από καταχρηστικές πράξεις αφενός και της κατοχύρωσης του προσωπικού έναντι άδικων κατηγοριών, αφετέρου.

Τα περισσότερα σωφρονιστικά συστήματα διαθέτουν διοικητικές επιθεωρήσεις

Οι περισσότερες σωφρονιστικές διοικήσεις διαθέτουν κάποιας μορφής εσωτερική επιθεώρηση. Τα άτομα που τη διενεργούν είναι, συνήθως, ανώτερα στελέχη της σωφρονιστικής διοίκησης τα οποία έχουν γνώση των φυλακών και της διαχείρισής τους. Ενδεχομένως ανήκουν σε μια ομάδα η οποία εργάζεται στο πλαίσιο της κεντρικής σωφρονιστικής διοίκησης, χωρίς να συνδέεται άμεσα με την

κάθε φυλακή ξεχωριστά. Τα άτομα αυτά μπορεί να διενεργήσουν επιθεώρηση στο σύνολο των φυλακών που βρίσκονται σε μια συγκεκριμένη περιοχή· εναλλακτικά, μπορεί να επιθεωρούν τις φυλακές με κριτήριο τη λειτουργία τους – αφιερώνοντας, για παράδειγμα, μία τέτοια επιθεώρηση στο σύνολο των γυναικείων φυλακών ή των φυλακών ανηλίκων.

Ο έλεγχος της πιστής τήρησης των διοικητικών διαδικασιών

Σε ορισμένα σωφρονιστικά συστήματα τα άτομα που προαναφέρθηκαν ενεργούν ως ελεγκτές παρά ως επιθεωρητές. Ο κύριος ρόλος τους είναι να ασκούν έλεγχο και να πιστοποιούν την εφαρμογή των ορθών διαδικασιών, την τήρηση των διοικητικών οδηγιών και την απουσία διαφθοράς και αντιεπαγγελματικής συμπεριφοράς. Πρακτικά, θα πρέπει να υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στον ρόλο ενός ελεγκτή και ενός επιθεωρητή. Ο ελεγκτής συνήθως επικεντρώνει την προσοχή του στον τρόπο με τον οποίο γίνονται τα διάφορα πράγματα, ενώ ο επιθεωρητής εστιάζει την προσοχή του σε αυτό που γίνεται και στα αποτελέσματά του. Ακόμη και αν η διεύθυνση μιας φυλακής πείσει τους κυβερνητικούς επιθεωρητές ότι εφαρμόζει σωστά τις διαδικασίες που πρέπει να εφαρμόζει, η φυλακή αυτή θα μπορούσε να πάσχει από κακοδιοίκηση - σύμφωνα με τα κριτήρια του παρόντος εγχειριδίου. Οι ελεγκτές των φυλακών, παρ' όλο που διαδραματίζουν σπουδαίο διοικητικό ρόλο, θα πρέπει να συμπληρώνουν τους ανεξάρτητους επιθεωρητές και όχι να τους υποκαθιστούν.

Οι εσωτερικοί επιθεωρητές θα πρέπει να έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση

Οι εσωτερικοί επιθεωρητές θα πρέπει να έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση σε όλους τους χώρους κράτησης, καθώς και σε όλους τους ανθρώπους που διαμένουν σε αυτούς τους χώρους. Τα άτομα αυτά, παρ' όλο που μπορεί να ακολουθούν ένα πρόγραμμα επιθεωρήσεων το οποίο ανακοινώνεται πριν από την πραγματοποίησή τους, θα πρέπει να διενεργούν και ad hoc επιθεωρήσεις σε χρόνο εκτός του κανονικού ωραρίου εργασίας, για τις οποίες δεν έχουν προβεί σε ανακοινώσεις εκ των προτέρων. Θα πρέπει επίσης να υποβάλλουν αναφορές απευθείας στον επικεφαλής της εθνικής σωφρονιστικής διοίκησης.

Η σημασία της εύρεσης της ορθής πρακτικής

Ο ρόλος του επίσημου ελέγχου και της επιθεώρησης δεν συνίσταται μόνο στον προσδιορισμό των απαράδεκτων πρακτικών. Συνίσταται σε σημαντικό βαθμό και στην ανάδειξη, καθώς και στη διάδοση, των ορθών πρακτικών.

Η ανεξάρτητη επιθεώρηση είναι ζωτικής σημασίας για την ορθή διοίκηση των φυλακών

Εκτός από την εσωτερική επιθεώρηση, θα πρέπει να υπάρχει και μια μορφή επιθεώρησης που να είναι πλήρως ανεξάρτητη από το σωφρονιστικό σύστημα. Μια πιθανή, προς αυτή την κατεύθυνση, ρύθμιση είναι ο διορισμός των επιθεωρητών από την κυβέρνηση. Η ρύθμιση αυτή, ωστόσο, δεν είναι πλήρως ικανοποιητική, εφόσον η κυβέρνηση έχει και την τελική ευθύνη για τη διαχείριση του σωφρονιστικού συστήματος. Ο καλύτερος τρόπος για να κατοχυρωθεί η εν λόγω ανεξαρτησία είναι ο διορισμός των επιθεωρητών αυτών μέσω μιας, κατά κάποιον τρόπο, κοινοβουλευτικής διαδικασίας – αν διορίζονται, για παράδειγμα, ως μέλη του Συνηγόρου του Πολίτη. Αν αναφέρουν τα ευρήματα των επιθεωρήσεών τους απευθείας στο Κοινοβούλιο, θα είναι λιγότερο πιθανή οποιαδήποτε διοικητική παρέμβαση στις αναφορές τους.

«Το Γραφείο του Επιθεωρητή των Υπηρεσιών Κράτησης θεσμοθετήθηκε στη Δυτική Αυστραλία το 2000, με σκοπό την άσκηση στις φυλακές ανεξάρτητου εξωτερικού ελέγχου. Το Γραφείο αυτό είναι υπόλογο στον Υπουργό Δικαιοσύνης και λογοδοτεί απευθείας στο Κοινοβούλιο. Από το 2001, όταν ο Επιθεωρητής ξεκίνησε την άσκηση των καθηκόντων του, μέχρι το τέλος του 2008, το Γραφείο συνέταξε 56 διαφορετικές εκθέσεις με θέμα διάφορες όψεις της κράτησης στη Δυτική Αυστραλία».⁵⁵

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο του Γραφείου του Επιθεωρητή των Υπηρεσιών Κράτησης)

Δικαστική εποπτεία

Σε ορισμένες χώρες, όπως στη Γαλλία και στην Ισπανία, υπεύθυνοι για τη διασφάλιση της σύννομης διοίκησης των φυλακών και της ανθρωπιστικής μεταχείρισης των κρατουμένων είναι οι δικαστές. Η ρύθμιση αυτή εξασφαλίζει ανεξαρτησία, εφόσον οι δικαστές δεν αποτελούν μέρος του σωφρονιστικού συστήματος. Έχει σημασία, ωστόσο, να μπορούν οι εν λόγω “juges d’ application des peines”* να δίνουν προτεραιότητα στο έργο της επιθεώρησης των φυλακών.

«Υπεύθυνοι για την περιοδική άσκηση ελέγχου της νομιμότητας των πράξεων της δημόσιας διοίκησης οι οποίες επηρεάζουν ή θα μπορούσαν να επηρεάσουν τα δικαιώματα, τις εγγυήσεις ή τα αγαθά τα οποία αναγνωρίζονται στα άτομα που στερούνται την ελευθερία τους, θα είναι ικανοί, ανεξάρτητοι και αμερόληπτοι δικαστές και δικαστήρια, που θα έχουν επίσης την ευθύνη για την περιοδική άσκηση ελέγχου των συνθηκών στέρησης της ελευθερίας, καθώς και για την εποπτεία της εκτέλεσης των ποινών ή της συμμόρφωσης με αυτές.

Τα κράτη - μέλη του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών θα εξασφαλίσουν τους αναγκαίους πόρους, έτσι ώστε να καταστήσουν δυνατή τη σύσταση και την αποτελεσματικότητα δικαστικών οργάνων για τον έλεγχο και την εποπτεία των ποινών, και θα παράσχουν τα μέσα που είναι αναγκαία για την επαρκή λειτουργία των εν λόγω οργάνων».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή VI, 2008)

Η υπόληψη των ανεξάρτητων επιθεωρητών

Η κοινωνική θέση των ανεξάρτητων επιθεωρητών των φυλακών θα είναι ενισχυμένη, αν το κοινωνικό σύνολο έχει επίγνωση του ρόλου τους: ο διορισμός, επομένως, ατόμων τα οποία χαίρουν κοινωνικής εκτίμησης ως επιθεωρητών φυλακών, είναι κάτι σημαντικό. Σε περίπτωση που κάποιοι από τους επιθεωρητές προέρχονται από επαγγελματικούς χώρους οι οποίοι δεν σχετίζονται άμεσα με τις φυλακές (για παράδειγμα, από τον δικαστικό χώρο), ορισμένα, τουλάχιστον, μέλη της επιθεώρησης θα πρέπει να έχουν άμεση γνώση των φυλακών και της

* «Δικαστές εκτέλεσης των ποινών» (Γαλλικά στο πρωτότυπο) (Σ.τ.Μ.).

σωφρονιστικής διοίκησης. Θα πρέπει επίσης να υπάρχουν επιθεωρητές με ειδικευση σε θέματα που αφορούν, για παράδειγμα, την υγειονομική περίθαλψη, την ψυχική υγεία, την εκπαίδευση, τα κτήρια και τις μειονότητες.

Ο ρόλος των επιθεωρητών ύστερα από σοβαρά περιστατικά

Εκτός από το κανονικό τους πρόγραμμα επιθεωρήσεων, οι ανεξάρτητοι επιθεωρητές θα πρέπει επίσης να έχουν το δικαίωμα διενέργειας επιθεωρήσεων ύστερα από κάθε σοβαρό περιστατικό ή εξέγερση. Σε τέτοιες περιπτώσεις θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε όλα τα διαθέσιμα στοιχεία αφενός και συνομιλίας με κάθε άτομο που ενεπλάκη στο περιστατικό, είτε είναι μέλος του προσωπικού είτε κρατούμενος, αφετέρου.

Άλλες μορφές επιθεώρησης

Εκτός από την εξειδικευμένη μονάδα επιθεώρησης φυλακών, ορισμένες χώρες αναθέτουν την επιθεώρηση ορισμένων όψεων της ζωής στη φυλακή και σε άλλες κυβερνητικές ή κεντρικές υπηρεσίες. Στις υπηρεσίες αυτές μπορεί να περιλαμβάνεται η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ή ο Γενικός Ελεγκτής. Μπορεί επίσης να υπάρχουν επίσημοι δεσμοί ανάμεσα στους επιθεωρητές των φυλακών και στις υπηρεσίες οι οποίες διερευνούν παράπονα που υποβάλλονται από κρατούμενους.

Η έκθεση των επιθεωρήσεων και η απάντηση σε αυτές

Οι ανεξάρτητοι επιθεωρητές θα πρέπει να δημοσιεύουν όλα τα τμήματα των εκθέσεων τους για τις φυλακές, εκτός από αυτά που αναφέρουν εμπιστευτικές πληροφορίες επί θεμάτων ασφαλείας ή λεπτομέρειες για μεμονωμένα άτομα. Η αποτελεσματικότητα οποιουδήποτε συστήματος επιθεώρησης, επίσημου ή ανεπίσημου, θα υπονομευθεί αν οι επιθεωρητές δεν υποβάλλουν εκθέσεις με τα ευρήματά τους ή αν οι εκθέσεις αυτές δεν λαμβάνονται υπόψη.

Η κάθε μορφή επιθεώρησης θα πρέπει να προσδιορίζει μια σαφή διαδικασία για την υποβολή εκθέσεων η οποία θα περιέχει και τις ενδεικνυόμενες ρυθμίσεις για ζητήματα τα οποία χρήζουν επείγουσας προσοχής.

Η κάθε φυλακή ξεχωριστά, η σωφρονιστική διοίκηση και η κυβέρνηση θα πρέπει να προβαίνουν σε άμεση και πλήρη απάντηση στις εκθέσεις που λαμβάνουν.

Χρήσιμη επίσης είναι και η δημοσιοποίηση τόσο των εκθέσεων όσο και των απαντήσεων σε αυτές, εφόσον τηρούνται οι νόμιμες απαιτήσεις ασφαλείας.

Η δημοσίευση των εκθέσεων, για παράδειγμα από τον Αφρικανό Ειδικό Απεσταλμένο ή από την Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης, συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην εξάλειψη των απαράδεκτων και στη διάδοση των ορθών πρακτικών σε άλλες φυλακές και διοικήσεις.

16. Υπόδικοι κρατούμενοι και όλοι οι άλλοι έγκλειστοι οι οποίοι τελούν υπό κράτηση χωρίς την επιβολή ποινής

Το πλαίσιο

Κάποιοι ορισμοί

Σε πολλές χώρες ένας μεγάλος αριθμός – ενίοτε δε και η πλειονότητα – των κρατουμένων αποτελείται από άτομα τα οποία δεν έχουν ακόμη καταδικαστεί. Τα άτομα αυτά μπορεί να βρίσκονται στο στάδιο της ανάκρισης ή μπορεί να μην έχει ληφθεί ακόμη μια απόφαση για το αν πρέπει να εκδικαστεί η υπόθεσή τους ή μπορεί επίσης απλώς να αναμένουν τη δίκη τους.

Οι νομικοί όροι που χρησιμοποιούνται για τον ορισμό αυτών των ατόμων διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Μπορεί να αναφέρονται με τους όρους “under investigation” [υπό διερεύνηση ή ανάκριση], “under trial” [υπό δίκη], “awaiting trial” [σε αναμονή δίκης] ή “on remand” [σε προφυλάκιση ή προσωρινή κράτηση]. Για την περιγραφή όλων αυτών των ατόμων, χρησιμοποιείται στο παρόν εγχειρίδιο ο όρος “pre-trial” [υπόδικος], για λόγους ευκολίας.

- Σε ορισμένες χώρες ο όρος “prisoner” χρησιμοποιείται μόνο για άτομα που έχουν καταδικαστεί. Όσα άτομα δεν έχουν ακόμη καταδικαστεί ή βρίσκονται στη φυλακή για άλλο λόγο, μπορεί να αναφέρονται ως “detainees”. Και πάλι για λόγους ευκολίας, στο παρόν εγχειρίδιο ο όρος “prisoner” χρησιμοποιείται για να δηλωθεί κάθε άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση η οποία είναι εγκεκριμένη από μια αρμόδια σύμφωνα με τον νόμο αρχή.
- Εν κατακλείδι, σε ορισμένες χώρες ο όρος “prison” χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τη δήλωση χώρων όπου κρατούνται κατάδικοι κρατούμενοι. Οι χώροι στους οποίους κρατούνται άτομα που δεν έχουν ακόμη καταδικαστεί αναφέρονται ως “detention houses” ή “jails”. Στο παρόν εγχειρίδιο ο όρος “prison” («φυλακή») χρησιμοποιείται για να δηλωθεί κάθε χώρος νόμιμης κράτησης ενός ατόμου.

Το τεκμήριο της αθωότητας

Η σημαντικότερη αρχή κατά τη μεταχείριση των υποδίκων κρατουμένων είναι το γεγονός ότι πρέπει πάντοτε να θεωρούνται αθώοι. Σε αντίθεση με τους καταδίκους κρατουμένους, η κράτηση των υποδίκων στη φυλακή δεν έχει τον χαρακτήρα τιμωρίας. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις πρέπει να εξασφαλίσουν ότι η άνευ καταδίκης νομική κατάσταση αυτών των κρατουμένων αντανακλάται στη μεταχείριση και στη διαχείρισή τους.

Τα προβλήματα της υποδικίας

Οι υπόδικοι κρατούμενοι δεν πρέπει μόνο να θεωρούνται αθώοι, ενώ αναμένουν τη δίκη τους. Πολλοί από αυτούς κατά την εκδίκαση της υπόθεσής τους θα κριθούν πράγματι αθώοι. Επιπλέον, σε πολλές χώρες η δικαστική διαδικασία είναι τέτοια που έχει συχνά ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση της εκδίκασης των υποθέσεων, με αποτέλεσμα ακόμη και αυτοί που τελικά κριθούν ένοχοι, να περάσουν ένα, ενδεχομένως, πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα ως υπόδικοι από αυτό που θα ορίζει η καταδικαστική απόφαση ως ποινή. Όλα αυτά μπορεί να συντελούν σε μια δικαιολογημένη αίσθηση δυσαρέσκειας η οποία, ενδεχομένως, επηρεάζει τη συμπεριφορά ενός μεγάλου αριθμού υποδίκων κρατουμένων και θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τις σωφρονιστικές διοικήσεις.

Υπεράριθμοι υπόδικοι

Σε πολλές χώρες η βραδύτητα του δικαστικού συστήματος και ο επακόλουθος μεγάλος αριθμός υποδίκων κρατουμένων αποτελούν παράγοντες που συντελούν σε μεγάλο βαθμό στον υπερκορεσμό των φυλακών. Σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση διαδραματίζει και η φτώχεια, δεδομένου ότι πολλοί κρατούμενοι αδυνατούν να καταβάλουν το υψηλό χρηματικό ποσό που απαιτείται για αποφυλάκιση με εγγύηση. Σε διάφορα μέρη του κόσμου οι υπόδικοι κρατούμενοι συνιστούν περισσότερο από το ήμισυ του εγκάθειρκτου πληθυσμού, με ποσοστό που υπερβαίνει το 60% ακόμη και σε χώρες με μεγάλη γεωγραφική απόσταση μεταξύ τους, όπως είναι ο Λίβανος, το Καμερούν, η Ινδία και η Βολιβία.⁵⁶ Ο αριθμός των υποδίκων συχνά αναφέρεται μόνο στα άτομα που κρατούνται σε χώρους που υπάγονται στην αρμοδιότητα της σωφρονιστικής διοίκησης, χωρίς να περιλαμβάνει τα άτομα που κρατούνται στα αστυνομικά κρατητήρια ή που τελούν υπό άλλες μορφές κράτησης.

«Δεδομένου τόσο του τεκμηρίου της αθωότητας όσο και του τεκμηρίου υπέρ της ελευθερίας, η προφυλάκιση ατόμων τα οποία βαραίνει η υποψία τέλεσης αξιόποινης πράξης θα είναι η εξαίρεση και όχι ο κανόνας».

(Συμβούλιο της Ευρώπης, Σύσταση Rec [2006] 13 της Επιτροπής των Υπουργών προς τα κράτη - μέλη για τη χρήση της προφυλάκισης, τις συνθήκες υπό τις οποίες επιβάλλεται και την παροχή ασφαλιστικών δικλίδων έναντι κατάχρησης)

Διαχωρισμός των ανακριτικών από τις σωφρονιστικές αρχές

Θα πρέπει να υπάρχει σαφής διαχωρισμός των λειτουργιών ανάμεσα στις υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για τη διερεύνηση του εγκλήματος (που, συνήθως, αποτελούνται από την αστυνομία και τις διωκτικές αρχές) και στη σωφρονιστική διοίκηση, που είναι υπεύθυνη για την κράτηση ατόμων που κατηγορούνται, κατόπιν εντολής μιας δικαστικής αρχής. Η κράτηση ενός ατόμου που κατηγορείται είναι κάτι το οποίο μπορεί να εξυπηρετεί τις ανακριτικές αρχές στο έργο τους, αλλά οι συνθήκες αυτής της κράτησης δεν θα πρέπει ποτέ να αποτελούν μέρος της ανακριτικής διαδικασίας. Με άλλα λόγια, δεν επιτρέπεται η κράτηση υποδίκων κρατουμένων σε ιδιαίτερα περιοριστικό καθεστώς μόνο και μόνο για να ενθαρρυνθούν να συνεργαστούν με τους ανακριτές ή να ομολογήσουν την ενοχή τους. Η ανακριτική ή διωκτική αρχή δεν θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να επηρεάζει τη σωφρονιστική διοίκηση σε ό,τι αφορά τον τρόπο μεταχείρισης των κρατουμένων οι οποίοι αναμένουν τη δίκη τους.

«Στη Λιβύη οι σωφρονιστικές μεταρρυθμίσεις περιλαμβάνουν τη σύσταση μιας υπηρεσίας που ονομάζεται Δικαστική Αστυνομία και είναι υπεύθυνη για τη διοίκηση των φυλακών. Η υπηρεσία αυτή είναι ανεξάρτητη από την αστυνομία και διαθέτει δικούς της οικονομικούς πόρους στο πλαίσιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης».⁵⁷

(Εκθεση αποστολής του Διεθνούς Κέντρου Σωφρονιστικών Μελετών [ICPS], 2008)

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 11:

«Κάθε κατηγορούμενος για αξιόποινη πράξη έχει το δικαίωμα να θεωρείται αθώος μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή του σύμφωνα με τον νόμο, σε δημόσια δίκη στην οποία διαθέτει όλες τις αναγκαίες για την υπεράσπισή του εγγυήσεις».

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 9:

- 1) «Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και στην προσωπική του ασφάλεια. Κανείς δεν θα υποβάλλεται σε αυθαίρετη σύλληψη ή κράτηση. Κανείς δεν θα στερείται την ελευθερία του, παρά μόνο στις περιπτώσεις και σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπει ο νόμος».
- 2) «Όποιος συλλαμβάνεται, θα πληροφορείται, τη στιγμή της σύλληψής του, για τους λόγους αυτής της σύλληψης και θα ενημερώνεται αμέσως για οποιεσδήποτε κατηγορίες εναντίον του».
- 3) «Κάθε άτομο που συλλαμβάνεται ή κρατείται, κατηγορούμενο για αξιόποινη πράξη, θα οδηγείται το συντομότερο δυνατό ενώπιον δικαστή ή άλλου λειτουργού εξουσιοδοτημένου από τον νόμο να ασκεί δικαστική εξουσία, και θα δικαιούται να δικαστεί σε εύλογο χρονικό διάστημα ή να αποφυλακιστεί. Η προφυλάκιση των υποδίκων δεν θα αποτελεί τον κανόνα, αλλά η αποφυλάκισή τους μπορεί να υπόκειται σε εγγυήσεις εμφάνισής τους στη δίκη, σε οποιοδήποτε άλλο στάδιο της δικαστικής διαδικασίας και, ενδεχομένως, για την εκτέλεση της απόφασης».
- 4) «Όποιος στερηθεί την ελευθερία του λόγω σύλληψης ή κράτησης, θα έχει δικαίωμα να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου, προκειμένου αυτό να αποφασίσει χωρίς καθυστέρηση για τη νομιμότητα της κράτησής του και να διατάξει την αποφυλάκισή του, αν η κράτηση είναι παράνομη».
- 5) «Κάθε άτομο, θύμα παράνομης σύλληψης ή κράτησης, θα έχει εκτελεστό δικαίωμα αποζημίωσης».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 84:

- 1) «Άτομο το οποίο συλλαμβάνεται ή φυλακίζεται, κατηγορούμενο για αξιόποινή πράξη, και κρατείται σε αστυνομικό κρατητήριο ή σε δικαστική φυλακή χωρίς να έχει ακόμη δικαστεί και καταδικαστεί, θα αναφέρεται στο υπόλοιπο των παρόντων κανόνων ως “υπόδικος κρατούμενος”».
- 2) «Ο υπόδικος κρατούμενος τεκμαίρεται αθώος και θα τυγχάνει της ανάλογης μεταχείρισης».

Εφαρμογή

Η ιδιάζουσα κατάσταση των υποδίκων κρατουμένων

Οι κανόνες και οι κανονισμοί της φυλακής προσανατολίζονται κατά κύριο λόγο στη διαχείριση των καταδίκων κρατουμένων. Οι υπόδικοι πρέπει να θεωρούνται αθώοι και, ως εκ τούτου, δεν πρέπει να υπόκεινται στους ίδιους κανόνες και κανονισμούς με τους καταδίκους. Το κεφάλαιο 5 του παρόντος εγχειριδίου πραγματεύεται τις διαδικασίες εισαγωγής. Οι διαδικασίες αυτές είναι ιδιαίτερα σημαντικές, δεδομένου ότι οι περισσότεροι κρατούμενοι, από όσους βιώνουν πρώτη φορά την εμπειρία της φυλάκισης, είναι υπόδικοι. Οι εν λόγω κρατούμενοι μπορεί να αισθάνονται ιδιαίτερη σύγχυση κατά τη διάρκεια των πρώτων τους ημερών στη φυλακή· αυτό πρέπει να λαμβάνεται υπ’όψιν κατά τον σχεδιασμό των διαδικασιών εισαγωγής, καθώς και από το προσωπικό που είναι υπεύθυνο για την εφαρμογή τους.

Ασφαλιστική δικλίδα έναντι του ενδεχομένου αυθαίρετης κράτησης

Οι σωφρονιστικές αρχές αποτελούν μια σημαντική ασφαλιστική δικλίδα για την αποτροπή του ενδεχομένου αυθαίρετης κράτησης. Πρέπει να θεσμοθετήσουν σαφείς διαδικασίες με τις οποίες θα διασφαλίζεται η κράτηση ενός ατόμου βάσει αρμοδίως εκδοθέντος εντάλματος ή νόμιμης έγγραφης παραγγελίας. Κάτι τέτοιο έχει ιδιαίτερη σημασία για τους υποδίκους κρατουμένους, οι οποίοι δικαιούνται να γνωρίζουν την αρχή που έδωσε εντολή σύμφωνα με τον νόμο για την κράτησή τους αφενός και τη χρονική στιγμή που θα πρέπει να εμφανιστούν και πάλι ενώπιον μιας δικαστικής αρχής, αφετέρου. Οι αρχές πρέπει επίσης να διασφαλίζουν την άμεση

εμφάνιση των κρατουμένων στα δικαστήρια κατά την προβλεπόμενη χρονική στιγμή.

Παρακολούθηση του χρόνου διάρκειας της προφυλάκισης

Η κατάσταση των υποδίκων κρατουμένων συνήθως έχει ως αποτέλεσμα την απροσδιόριστη διάρκεια της κράτησής τους και την εξάρτηση αυτής της διάρκειας από αποφάσεις που λαμβάνονται από υπηρεσίες διαφορετικές από τη σωφρονιστική. Σε ορισμένες χώρες προβλέπονται χρονικά όρια εντός των οποίων πρέπει ένας κρατούμενος ή να δικαστεί ή να αποφυλακιστεί. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να παρακολουθούν την εφαρμογή αυτών των ρυθμίσεων, θεωρώντας την μέρος του ευρύτερου πλαισίου για τη διασφάλιση της αδιάλειπτης νομιμότητας της παραγγελίας κράτησης. Έχει, μάλιστα, ιδιαίτερη σημασία να διατηρούν οι σωφρονιστικές διοικήσεις ακριβή αρχεία, έτσι ώστε να μην πελαγοδρομούν οι υπόδικοι κρατούμενοι στον μηχανισμό του δικαστικού συστήματος.

«Μια τροποποίηση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, η οποία ψηφίστηκε το 2006, είχε ως αποτέλεσμα την αποφυλάκιση περίπου 13.000 ατόμων στην πολιτεία Uttar Pradesh της Ινδίας. Τα περισσότερα από αυτά τα άτομα είχαν φυλακιστεί για μικρής βαρύτητας αδικήματα, που επιδέχονται προσωρινή αποφυλάκιση με την καταβολή εγγύησης, όπως για μικροκλοπές ή για ταξίδι χωρίς εισιτήριο. Εφόσον όμως κανείς δεν μπορούσε να καταβάλει εγγύηση γι' αυτά τα άτομα, παρέμεναν στη φυλακή. Η τροποποίηση προβλέπει ότι αν παρασχεθεί σε ένα άτομο η δυνατότητα αποφυλάκισης με καταβολή εγγύησης αλλά το άτομο αυτό δεν μπορεί να καταβάλει το ποσό της εν λόγω εγγύησης εντός επτά ημερών, θα πρέπει να κηρυχθεί άπορο και να αποφυλακιστεί με δική του προσωπική εγγύηση. Η σωφρονιστική υπηρεσία ζήτησε από τις 53 περιφερειακές φυλακές να ετοιμάσουν καταλόγους με τους κρατουμένους των οποίων οι υποθέσεις ενέπιπταν σε αυτή την κατηγορία. Εν συνεχεία, με τη βοήθεια των εισαγγελέων και της διεύθυνσης της κάθε φυλακής, έστειλε στα δικαστήρια τις αιτήσεις αποφυλάκισης των κρατουμένων. 12.780 κρατούμενοι αποφυλακίστηκαν».⁵⁸

(Express India, 20 Ιανουαρίου 2009)

«Στην Ονδούρα ο νόμος επιβάλλει την αποφυλάκιση κάθε κρατουμένου του οποίου η υπόθεση δεν έχει εκδικαστεί και ο οποίος κρατείται για χρονικό διάστημα το

οποίο υπερβαίνει τη διάρκεια της μέγιστης ποινής φυλάκισης η οποία μπορεί να του επιβληθεί για την αξιόποινη πράξη για την οποία κατηγορείται». ⁵⁹

(Υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α., Έκθεση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, 2009)

Νομική συμπαράσταση

Ο κάθε υπόδικος κρατούμενος θα πρέπει να έχει πρόσβαση σε κατάλληλη νομική εκπροσώπηση. Τα άτομα που φυλακίζονται για πρώτη φορά, αισθάνονται συχνά σύγχυση και αβεβαιότητα όσον αφορά το νέο τους περιβάλλον και την κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Δικαιούνται ανεξάρτητη νομική συμπαράσταση.

Ένα ξεχωριστό σύνολο κανόνων

Το σωφρονιστικό προσωπικό πρέπει να γνωρίζει τη νομική διάκριση ανάμεσα στους υποδικούς και τους καταδίκους κρατούμενους. Για τη μεταχείριση των υποδικών πρέπει να υπάρχει ένα ξεχωριστό σύνολο κανόνων.

Το δικαίωμα στη νομική εκπροσώπηση

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 17:

- 1) «Ο κρατούμενος θα δικαιούται την αρωγή νομικού συμβούλου. Θα ενημερώνεται γι' αυτό το δικαίωμα από την αρμόδια αρχή αμέσως μετά τη σύλληψη και θα του παρέχονται εύλογες διευκολύνσεις για να το ασκήσει».
- 2) «Αν ο κρατούμενος δεν έχει νομικό σύμβουλο της επιλογής του, θα δικαιούται τις υπηρεσίες ενός νομικού συμβούλου ο οποίος θα διορίζεται από δικαστική ή άλλη αρχή σε κάθε περίπτωση που τα συμφέροντα της δικαιοσύνης το απαιτούν, και δωρεάν, αν δεν έχει επαρκή μέσα για να πληρώσει».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 18:

- 1) «Ένα άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα δικαιούται να επικοινωνεί και να συμβουλευέται τον νομικό του σύμβουλο».
- 2) «Ένα άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα επιτρέπεται να έχει επαρκή χρόνο και διευκολύνσεις, για να συζητά με τον νομικό του σύμβουλο».
- 3) «Το δικαίωμα ενός ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση να δέχεται επισκέψεις, να συμβουλευέται και να επικοινωνεί με τον νομικό του σύμβουλο χωρίς καθυστέρηση ή λογοκρισία και απολύτως εμπιστευτικά, δεν μπορεί να ανασταλεί ή να περιοριστεί, εκτός εξαιρετικών περιστάσεων οι οποίες πρέπει να προσδιορίζονται ειδικά στους νόμους ή στις νόμιμες διατάξεις, όταν θεωρείται απαραίτητο από δικαστική ή άλλη αρχή με σκοπό τη διατήρηση της ασφάλειας και της ευταξίας».
- 4) «Οι συζητήσεις μεταξύ ενός ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση και του νομικού του συμβούλου μπορεί να υπόκεινται σε οπτικό αλλά όχι σε ακουστικό έλεγχο από αξιωματούχο για την επιβολή του νόμου».
- 5) «Η επικοινωνία μεταξύ ενός ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση και του νομικού του συμβούλου, η οποία αναφέρεται στην παρούσα Αρχή, δεν θα γίνεται δεκτή ως αποδεικτικό μέσο εναντίον του υπό κράτηση ατόμου, εκτός αν τα δύο αυτά άτομα εμπλέκονται σε συνεχιζόμενο ή σχεδιαζόμενο έγκλημα».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 23:

- 1) «Η διάρκεια των ανακρίσεων ενός ατόμου που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση και των διαλειμμάτων μεταξύ των ανακρίσεων, καθώς και τα στοιχεία της ταυτότητας τόσο των αξιωματούχων που διεξήγαγαν τις ανακρίσεις όσο και άλλων παρευρισκόμενων ατόμων, θα καταγράφονται και θα πιστοποιούνται με τον τρόπο που ορίζεται από τον νόμο».
- 2) «Αν προβλέπεται από τον νόμο, ένα άτομο που τελεί υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση ή ο σύμβουλος του θα έχει πρόσβαση στις πληροφορίες που αναφέρονται στην παράγραφο 1 της παρούσας Αρχής».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατούμενων, Κανόνας 93:

«Ο υπόδικος κρατούμενος θα επιτρέπεται να ζητά για τους σκοπούς της υπεράσπισής του δωρεάν νομική αρωγή, όταν αυτή προσφέρεται, και να δέχεται επισκέψεις από τον νομικό του σύμβουλο με σκοπό την υπεράσπισή του, καθώς και την προετοιμασία και επίδοση στο εν λόγω άτομο εμπιστευτικών οδηγιών. Για τους λόγους αυτούς, θα παρέχεται στον υπόδικο κρατούμενο γραφική ύλη, εφόσον το επιθυμεί. Οι συζητήσεις μεταξύ του κρατούμενου και του νομικού του συμβούλου μπορούν να παρακολουθούνται οπτικά αλλά όχι ακουστικά από τον υπάλληλο της αστυνομίας ή του καταστήματος».

Βασικές Αρχές για τον Ρόλο των Δικηγόρων, Αρχή 7:

«Οι κυβερνήσεις θα εξασφαλίζουν περαιτέρω ότι όλα τα πρόσωπα που συλλαμβάνονται ή κρατούνται, με ή χωρίς ποινική κατηγορία, θα έχουν άμεση πρόσβαση σε δικηγόρο, μέσα σε χρονικό διάστημα το οποίο, σε κάθε περίπτωση, δεν θα υπερβαίνει τις σαράντα οκτώ ώρες από τη στιγμή της σύλληψης ή της κράτησης».

Βασικές Αρχές για τον Ρόλο των Δικηγόρων, Αρχή 8:

«Σε όλα τα πρόσωπα που συλλαμβάνονται ή τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση θα παρέχονται επαρκείς ευκαιρίες, χρόνος και διευκολύνσεις, προκειμένου να δέχονται επισκέψεις, να επικοινωνούν και να συμβουλευούνται δικηγόρο, χωρίς καθυστέρηση, παρέμβαση ή λογοκρισία, και υπό συνθήκες πλήρους εμπιστευτικότητας. Οι σχετικές συζητήσεις μπορεί να υπόκεινται σε οπτικό αλλά όχι σε ακουστικό έλεγχο από τους αξιωματούχους για την επιβολή του νόμου».

Εφαρμογή

Ο ρόλος των φυλακών στη διασφάλιση της νομικής εκπροσώπησης

Κατά την έναρξη της παραμονής τους στη φυλακή οι νεοεισερχόμενοι κρατούμενοι θα πρέπει να ενημερώνονται για τα δικαιώματα που έχουν αναφορικά με τη νομική τους εκπροσώπηση, ιδιαίτερα δε αν είναι υπόδικοι. Κάποιοι από

αυτούς θα έχουν ήδη ορίσει τον συνήγορο υπεράσπισής τους. Σε αυτή την περίπτωση οι ανησυχίες τους θα περιστρέφονται γύρω από το ζήτημα της πρόσβασης: πότε, πού και υπό ποιες συνθήκες επιτρέπεται να έρχονται σε επαφή με τον δικηγόρο τους. Πολλοί άλλοι κρατούμενοι δεν θα έχουν ακόμη διευθετήσει το ζήτημα της νομικής τους εκπροσώπησης. Σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να τους επιτραπεί να έρθουν το συντομότερο δυνατόν σε επαφή με κάποιο δικηγόρο, έτσι ώστε να συζητήσουν μαζί του τη νομική τους κατάσταση και να αρχίσουν την ετοιμασία της υπεράσπισής τους. Οι αρμόδιες αρχές θα πρέπει να διασφαλίσουν την εφαρμογή ρυθμίσεων με τις οποίες μπορεί να παρασχεθεί επαρκής νομική εκπροσώπηση σε κρατούμενους που δεν έχουν την αναγκαία, για τον σκοπό αυτό, οικονομική δυνατότητα.

«Η Συμβουλευτική Υπηρεσία Βοηθών Δικηγόρων (PAS) εντάσσει στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης την αξιοποίηση μη δικηγόρων (βοηθών δικηγόρων). Η υπηρεσία αυτή άρχισε να λειτουργεί στο Μαλάουι το 2000 και έκτοτε υιοθετήθηκε από το Μπενίν (2002), την Κένυα (2004), την Ουγκάντα (2005) και τον Νίγηρα (2006). Ο τρόπος λειτουργίας της έχει, μεταξύ αυτών των χωρών, ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Η εν λόγω υπηρεσία εκπαιδεύει βοηθούς δικηγόρους ή μη δικηγόρους στο ποινικό δίκαιο και στην ποινική δικονομία και προσθέτει σε αυτή τους την εκπαίδευση τη διδασκαλία πρακτικών δεξιοτήτων (στις οποίες συμπεριλαμβάνεται η πραγματοποίηση συνεντεύξεων, η διαχείριση πληροφοριών και η ανάπτυξη θεατρικών δεξιοτήτων [παιχνίδια ρόλων]) που καθιστούν αυτά τα άτομα ικανά:

- να παρέχουν στους κρατούμενους στοιχειώδεις νομικές γνώσεις και να τους προσφέρουν βοήθεια ώστε να κατανοούν τους νόμους και τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να τους αξιοποιήσουν στις δικαστικές υποθέσεις τους,
- να παρέχουν την κατάλληλη νομική συμβουλή και αρωγή σε όσους βρίσκονται σε σύγκρουση με τον νόμο,
- να συνδέουν τις επιμέρους υπηρεσίες της ποινικής δικαιοσύνης, βελτιώνοντας τη μεταξύ τους επικοινωνία, συνεργασία και συντονισμό». ⁶⁰

(Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο του δανικού Ιδρύματος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου)

Η ιδιωτικότητα της νομικής αλληλογραφίας

Οι σωφρονιστικές αρχές δεν πρέπει με κανένα τρόπο να παρεμβαίνουν στην επικοινωνία μεταξύ των κρατουμένων και των νομικών τους εκπροσώπων. Η αλληλογραφία μεταξύ ενός κρατουμένου και του ή της δικηγόρου του δεν θα πρέπει να υπόκειται σε λογοκρισία. Σε ορισμένες χώρες οι φάκελοι που περιέχουν την εισερχόμενη αλληλογραφία αυτού του είδους σημαδεύονται, έτσι ώστε να παραδίδονται κατευθείαν στους κρατουμένους χωρίς να ανοίγονται. Οι φάκελοι που περιέχουν την εξερχόμενη, συναφή αλληλογραφία κλείνονται από τους ίδιους τους κρατουμένους. Αν οι σωφρονιστικές αρχές έχουν βάσιμη υπόνοια ότι γίνεται κατάχρηση αυτής της πρακτικής, μπορούν, παρουσία του κρατουμένου, να ανοίξουν τον φάκελο που περιέχει την εισερχόμενη αλληλογραφία του, έτσι ώστε να βεβαιωθούν ότι δεν περιέχει κάτι το απαγορευμένο. Κατά παρόμοιο τρόπο, ένας φάκελος που περιέχει εξερχόμενη αλληλογραφία μπορεί να ελεγχθεί ενώπιον του κρατουμένου πριν από το κλείσιμό του. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει οι αρχές να προβαίνουν σε ανάγνωση της αλληλογραφίας.

Η ιδιωτικότητα των συναντήσεων με τους νομικούς εκπροσώπους

Οι συζητήσεις μεταξύ ενός κρατουμένου και του ή της δικηγόρου του δεν θα πρέπει ποτέ να ακούγονται από το προσωπικό. Είναι λογικό οι επισκέψεις αυτές να ελέγχονται οπτικά από το σωφρονιστικό προσωπικό - για παράδειγμα, μέσω ενός γυάλινου διαχωριστικού μέσου, το οποίο όμως δεν θα πρέπει να δίνει στα μέλη του προσωπικού τη δυνατότητα ακρόασης όσων λέγονται κατά τη διάρκεια αυτών των συναντήσεων.

Η διαχείριση των υποδίκων κρατουμένων

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 10:

2 (α) «Οι κατηγορούμενοι, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, θα διαχωρίζονται από τους καταδίκους και θα υπόκεινται σε διαφορετική αντιμετώπιση η οποία θα είναι κατάλληλη για το καθεστώς τους ως υποδίκων».

2 (β) «Οι ανήλικοι κατηγορούμενοι θα διαχωρίζονται από τους ενηλίκους και η υπόθεσή τους θα εκδικάζεται το συντομότερο δυνατόν».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 8:

«Οι υπόδικοι κρατούμενοι θα υπόκεινται σε μεταχείριση η οποία αρμόζει στο καθεστώς τους. Κατά συνέπεια, όποτε αυτό είναι εφικτό, θα κρατούνται χωριστά από τους καταδίκους».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 84:

3) «Εφόσον τηρούνται οι νομικοί κανόνες για την προστασία της ατομικής ελευθερίας ή η διαδικασία που πρέπει να εφαρμόζεται σε σχέση με τους υποδίκους κρατούμενους, οι κρατούμενοι αυτοί θα απολαύουν ειδικού καθεστώτος, του οποίου μόνο τα ουσιώδη σημεία περιγράφονται στους ακόλουθους κανόνες».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 86:

«Οι υπόδικοι κρατούμενοι θα κοιμούνται σε ατομικά, χωριστά δωμάτια, με την επιφύλαξη διαφόρων τοπικών εθίμων σχετικών με το κλίμα».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 87:

«Εντός των ορίων τα οποία θέτει η ευταξία του καταστήματος, οι υπόδικοι κρατούμενοι μπορούν, αν το επιθυμούν, να προμηθεύονται τρόφιμα από έξω με δική τους δαπάνη, μέσω της διοίκησης ή της οικογένειας ή των φίλων τους. Διαφορετικά, θα τους παρέχει τροφή η διοίκηση».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 88:

1) «Οι υπόδικοι κρατούμενοι θα επιτρέπεται να φορούν δικά τους ρούχα, εφόσον είναι καθαρά και κατάλληλα».

2) «Αν ένας υπόδικος κρατούμενος φορά ρούχα τα οποία παρέχονται από τη φυλακή, θα είναι διαφορετικά από αυτά που παρέχονται στους καταδίκους κρατουμένους».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 89:

«Στους υποδίκους κρατουμένους θα προσφέρεται πάντοτε η δυνατότητα για εργασία, αλλά δεν θα υποχρεώνονται να εργάζονται. Αν επιλέξουν να εργαστούν, θα αμείβονται για την εργασία τους».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 90:

«Ο υπόδικος κρατούμενος θα επιτρέπεται να προμηθεύεται με δαπάνη δική του ή με δαπάνη τρίτου ατόμου βιβλία, εφημερίδες, γραφική ύλη και άλλα μέσα απασχόλησης τα οποία είναι συμβατά με τα συμφέροντα της απονομής δικαιοσύνης, καθώς και με την ασφάλεια και την ευταξία του καταστήματος».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 91:

«Ο υπόδικος κρατούμενος θα επιτρέπεται να δέχεται επισκέψεις και περίθαλψη από δικό του ιατρό ή οδοντίατρο, εφόσον η σχετική αίτησή του είναι αιτιολογημένη και είναι σε θέση να καλύψει την ανάλογη δαπάνη».

Εφαρμογή

Διαφορετικό καθεστώς για τους υποδίκους κρατουμένους

Οι φυλακές διοικούνται συνήθως με τον τρόπο που ταιριάζει καλύτερα στις σωφρονιστικές αρχές. Μια από τις συνέπειες αυτής της πρακτικής μπορεί να είναι η μεταχείριση όλων των κρατουμένων με παρόμοιο τρόπο, ασχέτως του αν είναι άνδρες ή γυναίκες, ενήλικοι ή ανήλικοι, κατάδικοι ή υπόδικοι. Η μεταχείριση αυτή μπορεί να εξυπηρετεί τη σωφρονιστική διοίκηση, αλλά δεν εκπληρώνει τις ανάγκες της δικαιοσύνης. Οι υπόδικοι κρατούμενοι δεν έχουν καταδικαστεί για καμία αξιόποινη πράξη και, ως εκ τούτου, δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν να ήταν

κατάδικοι. Η δικαστική αρχή έδωσε εντολή απλώς να στερηθούν την ελευθερία τους, όχι να υποβληθούν σε οποιαδήποτε επιπλέον τιμωρία.

Διαβίωση σε διαφορετικούς χώρους από τους καταδικούς κρατούμενους

Οι υπόδικοι κρατούμενοι θα πρέπει να διαβιούν χωριστά από τους κρατούμενους που έχουν καταδικαστεί. Σε πολλές χώρες η άμεση συνέπεια ενός τέτοιου διαχωρισμού είναι οι πολύ χειρότερες συνθήκες κράτησης των υποδίκων σε σχέση με αυτές των καταδίκων. Οι συνθήκες κράτησης των εν λόγω κρατούμενων περιλαμβάνουν τα υψηλότερα επίπεδα υπερσυνωστισμού, τους χειρότερους χώρους διαβίωσης και τη μικρότερη δυνατότητα χρήσης των μέσων που παρέχει η φυλακή. Δεν πρέπει να είναι έτσι. Το γεγονός ότι οι υπόδικοι κρατούμενοι παραμένουν αθώοι στα μάτια του δικαστικού συστήματος σημαίνει ότι οι συνθήκες κράτησής τους θα πρέπει να είναι τουλάχιστον εξίσου καλές με αυτές των καταδίκων.

Τι θα πρέπει να παρέχει η φυλακή

Οι ξεχωριστοί κανονισμοί που πρέπει να ισχύουν για τους υποδίκους κρατούμενους θα πρέπει να ρυθμίζουν και πρακτικής φύσεως ζητήματα, όπως, για παράδειγμα, τον χρόνο κατά τον οποίο επιτρέπεται να φορούν τα δικά τους ρούχα, την πρόσβασή τους σε τρόφιμα, βιβλία και άλλα είδη, και τις επισκέψεις που δέχονται από άλλα άτομα. Δεν μπορεί να απαιτείται από τους κρατούμενους αυτούς να εργάζονται, αλλά θα πρέπει να τους προσφέρεται η δυνατότητα εργασίας.

Σε περίπτωση που ένας υπόδικος κρατείται στη φυλακή για χρονικό διάστημα μακράς ή αορίστου διάρκειας, έχει ιδιαίτερη σημασία να του παρέχεται πλήρης πρόσβαση στα μέσα τα οποία προσφέρει η φυλακή αφενός και η δυνατότητα εργασίας (αν επιθυμεί να εργαστεί), αφετέρου.

Τα επίπεδα ασφαλείας δεν θα πρέπει να καθορίζονται εκ των προτέρων

Ο κάθε κρατούμενος, είτε είναι κατάδικος είτε είναι υπόδικος, πρέπει να κρατείται σε καθεστώς το οποίο πληροί τις ενδεικνυόμενες γι' αυτόν απαιτήσεις ασφαλείας. Σε πολλές χώρες οι κατάδικοι τοποθετούνται σε συγκεκριμένες κατηγορίες ασφαλείας αλλά οι υπόδικοι αντιμετωπίζονται σαν να είναι εξ ορισμού

αναγκαία η κράτησή τους σε καθεστώς υψηλής ασφαλείας. Αυτό δεν χρειάζεται πάντοτε. Ο κίνδυνος τον οποίο παρουσιάζει ο κάθε υπόδικος κρατούμενος είναι κάτι που πρέπει να υποβάλλεται σε εκτίμηση. Δεν επιδέχεται καμία δικαιολόγηση η κράτηση υποδίκων για εγκλήματα σχετικώς μικρής βαρύτητας σε συνθήκες που είναι ίδιες με αυτές άλλων ατόμων τα οποία κατηγορούνται για ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα.

Άλλοι έγκλειστοι οι οποίοι τελούν υπό κράτηση χωρίς ποινή

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 94:

«Σε χώρες στις οποίες η νομοθεσία προβλέπει φυλάκιση για χρέη ή φυλάκιση με δικαστική απόφαση χωρίς ποινική διαδικασία, τα άτομα στα οποία επιβάλλεται φυλάκιση αυτού του είδους δεν θα υποβάλλονται σε μεγαλύτερους περιορισμούς ή σε αυστηρότερη μεταχείριση από όσο χρειάζεται για τη διασφάλιση της ασφαλούς φύλαξης και της ευταξίας. Η μεταχείριση των εν λόγω κρατουμένων δεν θα είναι λιγότερο ευνοϊκή από τη μεταχείριση των υποδίκων, με την επιφύλαξη, ωστόσο, της πιθανής υποχρέωσής τους για εργασία».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 95:

«Εφόσον τηρούνται οι διατάξεις του Άρθρου 9 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, τα άτομα τα οποία συλλαμβάνονται ή φυλακίζονται χωρίς κατηγορία θα τυγχάνουν της ίδιας προστασίας με εκείνη η οποία προβλέπεται στο μέρος I και στο μέρος II (τμήμα Γ). Οι σχετικές διατάξεις του μέρους II (τμήματος Α) θα μπορούν, παρομοίως, να εφαρμόζονται στις περιπτώσεις που η εφαρμογή τους μπορεί να αποβεί ωφέλιμη για την ειδική αυτή κατηγορία κρατουμένων, υπό τον όρο ότι δεν θα λαμβάνονται μέτρα τα οποία υποδηλώνουν ότι η επανεκπαίδευση ή η αναπροσαρμογή είναι, καθ' οιονδήποτε τρόπο, κατάλληλη για άτομα τα οποία δεν έχουν καταδικαστεί για οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη».

Εφαρμογή

Οι κρατούμενοι για διοικητικούς λόγους δεν είναι κατάδικοι

Οι φυλακές αποτελούν χώρους κράτησης οι οποίοι προορίζονται, κατά κύριο λόγο, για άτομα που έχουν καταδικαστεί ή κατηγορούνται για τη διάπραξη αξιόποινης πράξης. Σε ορισμένες χώρες μπορεί ένα άτομο να τεθεί υπό κράτηση με την κατηγορία τέλεσης αστικής παράβασης ή για κάποιον άλλο διοικητικό λόγο. Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, το άτομο αυτό θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται και οι άλλοι κρατούμενοι που δεν έχουν καταδικαστεί. Αυτό θα επηρεάσει τόσο τις συνθήκες κράτησής του όσο και την πρόσβασή του σε νομικό εκπρόσωπο και σε άλλα επίσημα πρόσωπα.

Αντικανονικοί μετανάστες και άτομα τα οποία αιτούνται άσυλο

Σε ορισμένες χώρες υπάρχουν άτομα τα οποία τίθενται υπό κράτηση επειδή έχουν εισέλθει παράνομα στη χώρα ή, ενίοτε, επειδή αιτούνται άσυλο. Τα άτομα αυτά δεν θα πρέπει να κρατούνται μαζί με εγκλείστους που κατηγορούνται ή έχουν καταδικαστεί για την τέλεση αξιόποινων πράξεων. Εάν τεθούν υπ' ευθύνη των σωφρονιστικών αρχών, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι κρατούμενοι που έχουν καταδικαστεί ή κατηγορούνται για την τέλεση αξιόποινων πράξεων.

Λοιπές κατηγορίες κράτησης

Υπάρχουν αλλοδαποί κρατούμενοι οι οποίοι, μερικές φορές, κρατούνται και μετά τη λήξη της ποινής τους επειδή δεν έχουν χρήματα για να επιστρέψουν στην πατρίδα τους ή επειδή δεν θα γίνουν δεκτοί από τη χώρα προέλευσής τους ή επειδή δεν υπάρχει ασφάλεια στη χώρα αυτή. Οι εν λόγω κρατούμενοι έχουν εκτίσει την ποινή τους και αυτό είναι κάτι που θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν σε ό,τι αφορά τις συνθήκες κράτησής τους. Τα ζητήματα αυτά εξετάζονται λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 12.

17. Ανήλικοι και νεαροί κρατούμενοι

Το πλαίσιο

Κάποιοι ορισμοί

Η ελάχιστη ηλικία ποινικής ευθύνης είναι αυτή κατά την οποία μπορεί να ασκηθεί δίωξη, σύμφωνα με τις διατάξεις του ποινικού δικαίου, για πράξεις που τελούνται από παιδιά. Η ηλικία αυτή διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από χώρα σε χώρα. Δίστανται επίσης και οι νομικοί ορισμοί για την ηλικία κατά την οποία μπορεί ένα παιδί να τεθεί υπό κράτηση σε υπηρεσίες του σωφρονιστικού συστήματος. Διαφορές, επιπλέον, υπάρχουν και μεταξύ των σωφρονιστικών συστημάτων για την ηλικία κατά την οποία μπορεί ένας ανήλικος να κρατηθεί σε φυλακή ενηλίκων.

Η θέση των ανηλίκων στο διεθνές δίκαιο

Το διεθνές δίκαιο είναι σαφέστατο αναφορικά με το ποια άτομα πρέπει να θεωρούνται παιδιά:

Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Άρθρο 1:

« ... παιδί θεωρείται κάθε άνθρωπος μικρότερος των δεκαοκτώ ετών, εκτός εάν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία».

Τα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που σχετίζονται με τον χώρο της ποινικής δικαιοσύνης, δίνουν για την έννοια του ανηλίκου τον ίδιο ορισμό:

Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους, Κανόνας 11:

α) «Ανήλικος είναι κάθε άτομο ηλικίας κάτω των 18 ετών».

Η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει δηλώσει ότι δεν θεωρείται διεθνώς αποδεκτή η ελάχιστη ηλικία ποινικής ευθύνης η οποία είναι κάτω από τα 12 έτη.⁶¹

Τα άτομα με ηλικία μικρότερη των 18 ετών δεν πρέπει να φυλακίζονται

Σε ορισμένες χώρες κανένα άτομο με ηλικία μικρότερη των 18 ετών δεν φυλακίζεται σε υπηρεσίες του σωφρονιστικού συστήματος. Η πρακτική αυτή πρέπει να ενθαρρύνεται. Όταν είναι αναγκαία η κράτηση ενός τέτοιου νεαρής ηλικίας ατόμου, θα πρέπει να τίθεται υπ' ευθύνη μιας υπηρεσίας πρόνοιας και όχι μιας υπηρεσίας που αποτελεί τμήμα του μηχανισμού της ποινικής δικαιοσύνης.

Η φυλάκιση πρέπει να αποτελεί το έσχατο μέσο αντιμετώπισης των ανηλίκων

Οι αρχές που παρατίθενται σε αυτό το εγχειρίδιο ισχύουν για όλους τους κρατούμενους. Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένα πρόσθετα, ειδικά ζητήματα τα οποία πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν σε ό,τι αφορά τη διαχείριση των ανηλίκων και των νεαρών κρατούμενων. Οι φυλακές θα πρέπει να προορίζονται για την κράτηση ατόμων που έχουν διαπράξει πολύ σοβαρά εγκλήματα ή που συνιστούν απειλή για την κοινωνία. Ο αριθμός των ανηλίκων οι οποίοι εμπίπτουν σε αυτές τις κατηγορίες είναι πολύ μικρός. Όσοι, παρ' όλα αυτά, εμπίπτουν, θα πρέπει να φυλακίζονται μόνο όταν δεν υπάρχει απολύτως καμία άλλη εναλλακτική επιλογή. Τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα σε ορισμένες χώρες δείχνουν ότι σε όσο πιο μικρή ηλικία εμπλακεί ένα νεαρό άτομο στον μηχανισμό της ποινικής δικαιοσύνης, τόσο πιο μεγάλος είναι και ο κίνδυνος να εμπλακεί στο μέλλον σε περαιτέρω εγκληματικές πράξεις.

Η νομιμότητα της κράτησης των ανηλίκων

Σε διάφορα μέρη του κόσμου παρατηρούνται πρόσφατα δύο τάσεις οι οποίες συμβάλλουν στην αύξηση του αριθμού των νεαρών ατόμων που φυλακίζονται. Σε ορισμένες χώρες οι ανησυχίες για την παραβατικότητα των ανηλίκων έχουν οδηγήσει σε αυστηρότερες ποινές, ενώ, σε άλλες χώρες, μέρος της λύσης στο πρόβλημα που θέτει η αύξηση του αριθμού των «παιδιών του δρόμου» θεωρείται πως είναι η κράτηση χωρίς την απαγγελία κατηγορίας. Σε ορισμένες χώρες κρατούνται στη φυλακή παιδιά τα οποία έχουν μικρότερη ηλικία από αυτήν που

προβλέπεται νομοθετικά για κάτι τέτοιο. Το κεφάλαιο 11 του παρόντος εγχειριδίου πραγματεύεται την ευθύνη που έχουν οι σωφρονιστικές διοικήσεις να διασφαλίζουν την κράτηση ενός ατόμου με βάση ένα νόμιμο τίτλο αρμόδιας αρχής. Η διασφάλιση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, όταν αφορά παιδιά και ανηλίκους, όπως επίσης και τα μέλη άλλων ευπαθών ομάδων.

Έμφαση στην πρόνοια για τους ανηλίκους

Αν η κράτηση νεαρών ατόμων είναι πράγματι αναγκαία, θα πρέπει να θεσπιστούν ειδικές ρυθμίσεις με τις οποίες θα διασφαλίζεται αφενός η διατήρηση των καταναγκαστικών στοιχείων της ζωής στη φυλακή στο ελάχιστο δυνατό επίπεδο και αφετέρου η μέγιστη αξιοποίηση των δυνατοτήτων για εκπαίδευση και προσωπική ανάπτυξη. Πρέπει επίσης να καταβάλλονται ιδιαίτερες προσπάθειες για την παροχή βοήθειας στους νεαρούς κρατούμενους, προκειμένου να διατηρούν και να αναπτύσσουν σχέσεις με την οικογένειά τους.

Το πρόβλημα της απουσίας μητρών γέννησης

Σε ορισμένες χώρες η απουσία μητρών καθιστά δυσχερή τον προσδιορισμό της ακριβούς ηλικίας ενός ατόμου· επίσης έχουν αναφερθεί περιπτώσεις παραποίησης των δεδομένων, έτσι ώστε να γίνουν δεκτά σε φυλακές ενηλίκων ανήλικα άτομα.⁶²

Νεαροί ενήλικοι

Σε ορισμένες χώρες εφαρμόζονται ειδικές ρυθμίσεις για τη μεταχείριση των νεαρών ενηλίκων που έχουν τεθεί υπ' ευθύνη της σωφρονιστικής διοίκησης. Σε κάποιες χώρες οι νεαροί έγκλειστοι κρατούνται χωριστά από τους ενηλίκους μέχρι να φθάσουν στην ηλικία των 21 ετών. Στη Γερμανία ένα άτομο ηλικίας άνω των 21 ετών μπορεί επίσης να κρατηθεί σε φυλακή ανηλίκων, και μόνο όταν φθάσει στην ηλικία των 24 ετών εκτίει υποχρεωτικά την υπόλοιπη ποινή του σε φυλακή όπου κρατούνται ενήλικοι. Η ρύθμιση αυτή αποσκοπεί στο να δίνεται προτεραιότητα στις εκπαιδευτικές και αναπτυξιακές ανάγκες αυτών των ατόμων και να προλαμβάνεται η αρνητική επιρροή που μπορεί να τους ασκηθεί από μεγαλύτερης ηλικίας και περισσότερο πεπειραμένους δράστες αξιόποινων πράξεων.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Άρθρο 37 (1):

«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη θα εξασφαλίζουν ότι:

β) κανένα παιδί δεν θα στερείται την ελευθερία του κατά τρόπο παράνομο ή αυθαίρετο. Η σύλληψη ή η κράτηση οποιασδήποτε μορφής ενός παιδιού θα είναι σύμφωνη με τον νόμο και θα επιβάλλεται μόνο ως έσχατο μέτρο και για το συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα,

γ) κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό, με σεβασμό στην εγγενή αξιοπρέπεια του ανθρώπου και με τρόπο ο οποίος λαμβάνει υπ' όψιν τις ανάγκες της ηλικίας του. Ειδικότερα, κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα διαχωρίζεται από τους ενηλίκους, εκτός αν θεωρηθεί ότι ο εν λόγω διαχωρισμός δεν πρέπει να γίνει, με γνώμονα τα συμφέροντά του. Επίσης θα έχει το δικαίωμα να διατηρεί επαφή με την οικογένειά του δι' αλληλογραφίας και με επισκέψεις, εκτός εξαιρετικών περιπτώσεων,

δ) κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα έχει το δικαίωμα ταχείας πρόσβασης σε νομική και σε άλλη κατάλληλη αρωγή, το δικαίωμα αμφισβήτησης της νομιμότητας της στέρησης της ελευθερίας του ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας, ανεξάρτητης και αμερόληπτης αρχής, καθώς και το δικαίωμα ταχείας λήψης μιας απόφασης για κάθε τέτοια ενέργεια».

Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους, Κανόνας 13:

- 1) «Η κράτηση ενώ εκκρεμεί η δίκη θα επιβάλλεται μόνο ως έσχατο μέτρο και για το συντομότερο δυνατόν χρονικό διάστημα».
- 2) «Η κράτηση ενώ εκκρεμεί η δίκη θα αντικαθίσταται, όποτε αυτό είναι δυνατόν, από εναλλακτικά μέτρα, όπως είναι η στενή επιτήρηση, η εντατική μέριμνα ή η τοποθέτηση σε οικογένεια ή σε εκπαιδευτικό περιβάλλον ή σε ίδρυμα αγωγής».
- 3) «Οι ανήλικοι υπό κράτηση ενώ εκκρεμεί η δίκη τους θα απολαύουν όλων των δικαιωμάτων και των εγγυήσεων των Στοιχειωδών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων που υιοθετήθηκαν από τα Ηνωμένα Έθνη».

- 4) «Οι ανήλικοι υπό κράτηση ενώ εκκρεμεί η δίκη τους θα κρατούνται χωριστά από ενήλικους, σε χωριστό κατάστημα ή σε χωριστό τμήμα του καταστήματος στο οποίο διαμένουν και ενήλικοι».
- 5) «Κατά τη διάρκεια της κράτησης, οι ανήλικοι θα λαμβάνουν φροντίδα, προστασία και κάθε αναγκαία ατομική βοήθεια – κοινωνικής, εκπαιδευτικής, επαγγελματικής, ψυχολογικής, ιατρικής και σωματικής φύσης – την οποία μπορεί να χρειάζονται, λαμβανομένων υπ'όψιν της ηλικίας, του φύλου και της προσωπικότητάς τους».

Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους, Κανόνας 19:

- 1) «Η τοποθέτηση ενός ανηλίκου σε ιδρυματικό περιβάλλον θα επιβάλλεται πάντοτε ως έσχατο μέτρο και για το ελάχιστο αναγκαίο χρονικό διάστημα».

Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους, Κανόνας 21:

- 1) «Τα μητρώα με εγγραφές για ανήλικους δράστες θα κρατούνται αυστηρώς εμπιστευτικά και θα είναι απροσπέλαστα σε τρίτους. Η πρόσβαση σε αυτά τα μητρώα θα περιορίζεται στα άτομα που ασχολούνται άμεσα με τη διευθέτηση της κάθε υπόθεσης ή σε άλλα δεόντως εξουσιοδοτημένα άτομα».

Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους, Κανόνας 26:

- 1) «Ο σκοπός της αγωγής και της μεταχείρισης των ανηλικών που τοποθετούνται σε ιδρύματα είναι η παροχή φροντίδας, προστασίας, εκπαίδευσης και επαγγελματικών ικανοτήτων, με την προοπτική να βοηθηθούν ώστε να αναλάβουν εποικοδομητικό και παραγωγικό ρόλο στην κοινωνία».
- 2) «Οι ανήλικοι κρατούμενοι θα λαμβάνουν φροντίδα, προστασία και κάθε αναγκαία βοήθεια – κοινωνική, εκπαιδευτική, επαγγελματική, ψυχολογική, ιατρική και σωματική – την οποία μπορεί να χρειάζονται λόγω της ηλικίας, του φύλου και της προσωπικότητάς τους και για το συμφέρον της υγιούς τους ανάπτυξης».

- 3) «Οι έγκλειστοι ανήλικοι θα κρατούνται χωριστά από ενήλικους, σε χωριστό κατάστημα ή σε χωριστό τμήμα του καταστήματος στο οποίο διαμένουν και ενήλικοι».
- 4) «Οι νεαρές γυναίκες δράστιδες που τοποθετούνται σε ίδρυμα αξίζουν ιδιαίτερη προσοχή ως προς τις προσωπικές ανάγκες και τα προβλήματα τους. Σε καμία περίπτωση δεν θα λαμβάνουν λιγότερη φροντίδα, προστασία, βοήθεια, μεταχείριση και εκπαίδευση από ό,τι οι νεαροί άρρενες δράστες. Η δίκαιη μεταχείρισή τους θα είναι διασφαλισμένη».
- 6) «Θα προάγεται η διυπουργική και διατμηματική συνεργασία, με σκοπό την παροχή επαρκούς θεωρητικής ή, όπου ενδείκνυται, επαγγελματικής εκπαίδευσης σε ανήλικους οι οποίοι είναι έγκλειστοι σε ιδρύματα, ώστε να εξασφαλιστεί ότι, όταν αποφυλακιστούν, δεν θα βρίσκονται σε μειονεκτική θέση από απόψεως εκπαίδευσης».

Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους, Κανόνας 27:

- 1) «Οι Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων και οι συναφείς συστάσεις θα εφαρμόζονται και στα θέματα που αφορούν τη μεταχείριση ανήλικων, έγκλειστων δραστών, περιλαμβανομένων και εκείνων οι οποίοι τελούν υπό κράτηση ενώ εκκρεμεί η δίκη τους».
- 2) «Θα καταβάλλονται προσπάθειες για την εφαρμογή, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, των σχετικών αρχών οι οποίες διατυπώνονται στους Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, έτσι ώστε να εκπληρώνουν τις ποικίλες ανάγκες των ανήλικων που είναι σύμφυτες με την ηλικία, το φύλο και την προσωπικότητά τους».

Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους, Κανόνας 29:

- 1) «Θα καταβάλλονται προσπάθειες για την πρόβλεψη ημι-ιδρυματικών θεσμών, όπως είναι τα κέντρα ημι-ελεύθερης διαβίωσης, τα ιδρύματα αγωγής, τα κέντρα ημερήσιας εκπαίδευσης και άλλες τέτοιες κατάλληλες ρυθμίσεις οι οποίες μπορούν να βοηθήσουν τους ανήλικους να επανενταχθούν επιτυχώς στην κοινωνία».

Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους, Κανόνας 11:

«Για τους σκοπούς των Κανόνων, θα πρέπει να εφαρμόζονται οι ακόλουθοι ορισμοί:

- α) ανήλικος είναι κάθε άτομο ηλικίας κάτω των 18 ετών. Θα πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο το όριο ηλικίας κάτω από το οποίο δεν επιτρέπεται ένα παιδί να στερείται την ελευθερία του,
- β) στέρηση της ελευθερίας σημαίνει οποιασδήποτε μορφής κράτηση ή τοποθέτηση ενός ατόμου, κατόπιν εντολής οποιασδήποτε δικαστικής, διοικητικής ή άλλης δημόσιας αρχής, σε δημόσιο ή ιδιωτικό ιδρυματικό περιβάλλον, από το οποίο το εν λόγω άτομο δεν επιτρέπεται να απομακρυνθεί με τη θέλησή του».

Εφαρμογή

Νεαρά άτομα στη φυλακή

Το σωφρονιστικό προσωπικό εκπαιδεύεται για να προστατεύει την κοινωνία από ενήλικους οι οποίοι έχουν καταδικαστεί ή είναι υπόδικοι για σοβαρά εγκλήματα. Δεν πρέπει να αποτελεί μέρος των εργασιακών τους καθηκόντων η φροντίδα των λίγων εκείνων παιδιών και νεαρών ατόμων που έχουν διαπράξει τόσο αποκρουστικές αξιόποινες πράξεις, ώστε να είναι αναγκαία η στέρηση της ελευθερίας τους. Αυτά τα νεαρά άτομα πρέπει να τίθενται υπό τη φροντίδα υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας ή κοινωνικής αρωγής.

Ευπάθεια σε καταχρηστικές πρακτικές

Παρ' όλα αυτά, η πραγματικότητα είναι ότι σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών υπάρχουν παιδιά και νεαρά άτομα που οδηγούνται στη φυλακή. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η σωφρονιστική διοίκηση είναι υποχρεωμένη να φροντίζει αυτά τα άτομα, λαμβάνοντας υπ' όψιν την ηλικία και τις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Υπάρχουν δύο βασικοί λόγοι για μια τέτοια ειδική μεταχείριση. Ο πρώτος είναι ότι τα παιδιά και τα νεαρά άτομα είναι πιο ευάλωτα από τους ενήλικους και χρειάζονται προστασία από πράξεις βίας ή κακοποίησης στις οποίες μπορεί να προβούν σε βάρος τους κρατούμενοι μεγαλύτερης ηλικίας ή ακόμη και μέλη του προσωπικού. Ο δεύτερος λόγος συνίσταται στο ότι τα νεαρά άτομα είναι γενικώς πιο δεκτικά σε

θετικές επιρροές και περισσότερο πιθανόν να αξιοποιήσουν την παροχή εκπαιδευτικών και μορφωτικών ευκαιριών.

Για τους λόγους αυτούς, τα παιδιά και οι ανήλικοι που τίθενται υπό τη φροντίδα της σωφρονιστικής διοίκησης θα πρέπει να κρατούνται σε χωριστά ιδρύματα και όχι σε φυλακές ενηλίκων.

Οι ικανότητες του προσωπικού

Τα μέλη του σωφρονιστικού προσωπικού που εργάζονται σε φυλακές ανηλίκων πρέπει να είναι ειδικά εκπαιδευμένα. Πολλές από τις ικανότητες που χρειάζονται για την εργασία τους είναι εντελώς διαφορετικές από αυτές που απαιτούνται από τα μέλη του προσωπικού που εργάζονται με ενήλικους κρατούμενους. Πολλά μέλη του προσωπικού προτιμούν να εργάζονται με ενήλικους, θεωρώντας ότι η πραγματική εργασία στη φυλακή είναι η ενασχόληση με κρατούμενους οι οποίοι εκτίουν μακρόχρονες ποινές και είναι δύσκολοι στη μεταχείρισή τους. Από την άλλη πλευρά, η εργασιακή ενασχόληση με ανήλικους κρατούμενους θεωρείται συχνά ως μια επιλογή με μειωμένες απαιτήσεις η οποία είναι κατάλληλη για μέλη του προσωπικού που έχουν λιγότερα προσόντα ή αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στην, πιο απαιτητική, ενασχόληση με τους ενήλικους. Η αντίληψη αυτή είναι εσφαλμένη. Η εργασία με νεαρότερους κρατούμενους απαιτεί ειδικές ικανότητες. Το προσωπικό πρέπει να είναι σε θέση να συνδυάζει τις απαιτήσεις για ασφάλεια και ευταξία με την υποχρέωση που έχει για προσφορά βοήθειας στους νεαρούς κρατούμενους (πολλοί εκ των οποίων μπορεί να είναι κυκλοθυμικοί και απρόβλεπτοι), ώστε να ωριμάσουν και να αναπτύξουν προσωπικές δεξιότητες που θα τους επιτρέψουν να προοδεύσουν στη ζωή τους. Το προσωπικό που πρόκειται να εργαστεί σε φυλακές ανηλίκων πρέπει αφενός να είναι ειδικά επιλεγμένο και αφετέρου να διδαχθεί τις ενδεδειγμένες ικανότητες για την εκτέλεση του δύσκολου έργου του. Το εν λόγω προσωπικό χρειάζεται επίσης υποστήριξη, έτσι ώστε να αντεπεξέρχεται στις σωματικές και συναισθηματικές απαιτήσεις τις οποίες συνεπάγεται η εργασιακή ενασχόληση με τους νεαρούς κρατούμενους.

Προνοιακές και εκπαιδευτικές ανάγκες

Τα συστήματα που εφαρμόζονται για την κράτηση παιδιών και ανηλίκων περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα πρακτικών. Πολλές από αυτές τις πρακτικές αντανακλούν τις ιδιαίτερες προνοιακές και εκπαιδευτικές ανάγκες των νεαρών ατόμων. Είναι σημαντικό να αναπτυχθούν από το τμήμα της σωφρονιστικής διοίκησης που είναι υπεύθυνο για τα παιδιά και τους ανήλικους κρατούμενους

στενοί οργανωτικοί δεσμοί με άλλες επίσημες υπηρεσίες οι οποίες ασχολούνται με τα προνοιακά και εκπαιδευτικά θέματα που αφορούν τα παιδιά της ευρύτερης κοινωνίας.

Στενοί δεσμοί με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον

Το καθεστώς που επικρατεί στις φυλακές ανηλίκων θα πρέπει αφενός να στοχεύει στην ελαχιστοποίηση των καταναγκαστικών στοιχείων του εγκλεισμού και αφετέρου να υπογραμμίζει τη σημασία της μόρφωσης και της εκπαίδευσης ικανοτήτων. Το έργο αυτό θα πρέπει να συνδέεται, στο μέτρο του δυνατού, με μαθήματα και προγράμματα τα οποία απευθύνονται σε νεαρά άτομα της έξω κοινωνίας. Οι εκπαιδευτικοί και οι άλλοι εργαζόμενοι θα πρέπει να προέρχονται από τοπικά σχολεία και κολλέγια, ενώ τα πιστοποιητικά που χορηγούνται στα νεαρά άτομα θα πρέπει να απονέμονται από τοπικά εκπαιδευτικά κέντρα και όχι από τη σωφρονιστική διοίκηση. Ιδεατά, όταν οι ανάγκες ασφαλείας το επιτρέπουν, θα πρέπει τα νεαρά άτομα να έχουν τη δυνατότητα να συνεχίζουν την εκπαίδευσή τους εκτός φυλακής, λαμβάνοντας ημερήσιες άδειες εξόδου.

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να επιδιώκουν τη δημιουργία δεσμών με τις μη κυβερνητικές οργανώσεις που εργάζονται με νεαρά άτομα της έξω κοινωνίας, έτσι ώστε να διευρύνουν την ποικιλία των προγραμμάτων που διατίθενται στους νεαρούς κρατούμενους, ιδιαίτερα στο πεδίο των πολιτιστικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, καθώς και των δραστηριοτήτων φυσικής αγωγής.

Οικογενειακοί δεσμοί

Υψηλή προτεραιότητα θα πρέπει να αποδίδεται στη διατήρηση και την ανάπτυξη των δεσμών ανάμεσα στους νεαρούς κρατούμενους και τις οικογένειές τους. Θα πρέπει να τους επιτρέπεται η πραγματοποίηση σύντομων επισκέψεων στο σπίτι τους (όποτε κάτι τέτοιο είναι εφικτό) κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής τους. Οι οικογένειές τους θα πρέπει να ενθαρρύνονται ώστε να επισκέπτονται τη φυλακή όσο τον δυνατόν συχνότερα και να διατηρούν επαφή με το έγκλειστο μέλος τους μέσω αλληλογραφίας και τηλεφώνου.

Το γεγονός ότι στις περισσότερες χώρες οι νεαροί κρατούμενοι συνιστούν μια μικρή μειοψηφία είναι κάτι που συχνά έχει ως αποτέλεσμα τον εγκλεισμό τους σε φυλακές που βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από το σπίτι τους. Η σωφρονιστική διοίκηση πρέπει να επιδεικνύει ιδιαίτερη μέριμνα ώστε να διασφαλίζεται η δυνατότητα πραγματοποίησης επισκέψεων από τις οικογένειες των νεαρών κρατουμένων.

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στους χώρους πραγματοποίησης των επισκέψεων, οι οποίοι πρέπει να προσφέρουν όσο το δυνατόν περισσότερη ιδιωτικότητα και ανεπισημότητα. Οι οικογένειες θα πρέπει επίσης να ενθαρρύνονται, ώστε να συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν τη μεταχείριση του παιδιού τους κατά τη διάρκεια της κράτησής του.

Αποφυλάκιση και επανένταξη

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών πολλοί νεαροί κρατούμενοι μπορεί να έχουν χάσει την επαφή με την οικογένειά τους ήδη πριν από τη φυλάκισή τους ή και ως αποτέλεσμα του χρονικού διαστήματος αυτής της φυλάκισης. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στον προσδιορισμό των νεαρών εκείνων κρατουμένων οι οποίοι ενδεχομένως χρειάζονται πρόσθετη στήριξη, ώστε να συνάψουν εκ νέου δεσμούς με την οικογένειά τους, ή και εκείνων των οποίων οι οικογενειακοί δεσμοί έχουν διαρραγεί ανεπανόρθωτα. Ο κύριος σκοπός θα πρέπει να είναι η αποφυγή της επιστροφής των νεαρών κρατουμένων στις κοινωνικές συνθήκες που συνέβαλαν στην τέλεση της αρχικής αξιόποινης πράξης τους. Σημαντική επίσης είναι και η εξασφάλιση της αρωγής την οποία μπορούν να προσφέρουν οι συναφείς κυβερνητικές και μη κυβερνητικές υπηρεσίες στον σχεδιασμό και στην εφαρμογή των ενδεδειγμένων προγραμμάτων επανένταξης.

«Το Κέντρο Σωφρονισμού και Αποκατάστασης Ανηλίκων της Τεχεράνης εφαρμόζει ένα πρόγραμμα το οποίο ονομάζεται “Το Σπίτι Μου”, με βάση το οποίο παιδιά που αποφυλακίζονται από το εν λόγω Κέντρο διαμένουν σε σπίτια μαζί με άτομα που αναλαμβάνουν απέναντί τους τον ρόλο του θετού γονέα».⁶³

(Εκθεση της Επιτροπής των Δικηγόρων του Ηνωμένου Βασιλείου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 2004)

18. Γυναίκες κρατούμενες

Το πλαίσιο

Οι γυναίκες κρατούμενες αποτελούν μια μικρή μειοψηφία

Σε κάθε σωφρονιστικό σύστημα το ποσοστό των έγκλειστων γυναικών κυμαίνεται γενικώς μεταξύ 2% και 10% επί του συνόλου των κρατουμένων. Μια από τις συνέπειες αυτού του μικρού ποσοστού είναι η τάση οργάνωσης των φυλακών και των σωφρονιστικών συστημάτων με βάση τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των ανδρών κρατουμένων. Η τάση αυτή εκδηλώνεται στην αρχιτεκτονική, στην ασφάλεια και σε όλους τους άλλους τομείς. Η κάθε ειδική ρύθμιση για τις γυναίκες κρατούμενες είναι κάτι που συνήθως προστίθεται στις γενικές ρυθμίσεις που αφορούν τους άνδρες κρατουμένους.

Αξιόποινες πράξεις που έχουν τελεσθεί από γυναίκες

Σε ορισμένες χώρες η αυστηρή νομοθεσία κατά των ναρκωτικών έχει σοβαρό αντίκτυπο στον αριθμό των έγκλειστων γυναικών, με αποτέλεσμα ο ρυθμός αύξησης του εγκάθειρκτου πληθυσμού τους να είναι συχνά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό των ανδρών κρατουμένων – κάτι που παρατηρείται, για παράδειγμα, στις Η.Π.Α. Σε κάποιες χώρες η εν λόγω νομοθεσία έχει επίσης προκαλέσει αύξηση του αριθμού των αλλοδαπών έγκλειστων γυναικών, οι οποίες σήμερα αποτελούν ένα δυσανάλογα υψηλό ποσοστό επί του συνόλου των γυναικών κρατουμένων. Στις περισσότερες χώρες οι γυναίκες είναι λιγότερο πιθανόν σε σχέση με τους άνδρες να καταδικαστούν και να φυλακιστούν για βίαια αδικήματα και περισσότερο πιθανόν να καταδικαστούν για εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας.

Οι γυναίκες κρατούμενες αντιμετωπίζουν διαφορετικά προβλήματα

Η κατάσταση των γυναικών κρατουμένων είναι, στην πραγματικότητα, πολύ διαφορετική από αυτή των ανδρών και θα πρέπει να της δίνεται ιδιαίτερη προσοχή. Οι γυναίκες που φυλακίζονται έχουν συχνά υποστεί σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση και, πολλές φορές, αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα υγείας που

δεν έχουν τύχει θεραπευτικής αγωγής. Οι συνέπειες του εγκλεισμού και ο αντίκτυπος που έχει στην ανθρώπινη ζωή μπορεί να είναι πολύ διαφορετικά για τις γυναίκες.

Οι οικογενειακές ευθύνες

Στις περισσότερες κοινωνίες τη βασική ευθύνη για την οικογένεια (ιδίως δε όταν υπάρχουν παιδιά) την έχουν οι γυναίκες. Αυτό σημαίνει ότι, όταν μια γυναίκα οδηγείται στη φυλακή, οι συνέπειες για την οικογένεια που αφήνει πίσω της μπορεί να είναι ιδιαίτερα σοβαρές.

«Το 2007 το Συνταγματικό Δικαστήριο της Νοτίου Αφρικής απεφάνθη ότι “τα συμφέροντα ενός παιδιού είναι πρωταρχικής σημασίας σε όλα τα ζητήματα στα οποία επηρεάζεται το παιδί από την καταδίκη ενός κηδεμόνα του ... Ο σκοπός ήταν να εξασφαλιστεί ότι το δικαστήριο που επέβαλε την ποινή ήταν σε θέση να σταθμίσει επαρκώς τα διάφορα συμφέροντα όλων των εμπλεκόμενων ατόμων, περιλαμβανομένων και των συμφερόντων των παιδιών που διακυβεύονταν. Η εν λόγω εξασφάλιση θα πρέπει να αποτελεί σταθερή και αποκλειστική μέριμνα όλων των ποινικών δικαστηρίων”.

Η υπόθεση αφορούσε μια άγαμη μητέρα τριών αγοριών ηλικίας 16, 12 και 8 ετών. Η μητέρα αυτή καταδικάστηκε για απάτη σε ποινή άμεσης φυλάκισης 4 ετών. Το δικαστήριο ανέστειλε την εν λόγω ποινή και επέβαλε αντ’ αυτής διάφορους άλλους όρους». ⁶⁴

(Συνταγματικό Δικαστήριο Νοτίου Αφρικής, Απόφαση στην υπόθεση M. κατά του κράτους, 2007)

Όταν φυλακίζεται ένας πατέρας, αναλαμβάνει συχνά τις οικογενειακές του ευθύνες η μητέρα, μαζί με τις δικές της. Όταν όμως φυλακίζεται μια μητέρα, ο πατέρας που μένει με την οικογένεια συχνά δυσκολεύεται υπερβολικά να εκπληρώσει όλες τις γονικές υποχρεώσεις, ιδιαίτερα μάλιστα αν δεν υπάρχει ευρύτερη οικογενειακή στήριξη. Σε πολλές περιπτώσεις η μητέρα είναι το μόνο άτομο που μπορεί να φροντίσει τα παιδιά της. Όλα αυτά συνεπάγονται την ανάγκη θέσπισης ειδικών ρυθμίσεων οι οποίες θα διασφαλίζουν τη δυνατότητα διατήρησης ουσιαστικής επαφής μεταξύ των γυναικών κρατουμένων και των παιδιών τους. Το ζήτημα των πολύ μικρών παιδιών πρέπει να εξετάζεται με ιδιαίτερη ευαισθησία.

Εγκυμονούσες γυναίκες

Οι εγκυμονούσες γυναίκες δεν πρέπει να φυλακίζονται, εκτός αν δεν υπάρχει απολύτως καμία άλλη εναλλακτική επιλογή. Για τις περιπτώσεις αυτές είναι αναγκαία η θέσπιση ειδικών ρυθμίσεων οι οποίες θα διέπουν το χρονικό διάστημα μέχρι τον τοκετό, όπως επίσης και την περίοδο του θηλασμού. Σε ό,τι αφορά την επιβολή οποιωνδήποτε περιορισμών ασφαλείας κατά τη διάρκεια του τοκετού, αναφέρονται ιδιαιτέρως ευαίσθητα ζητήματα. Ο κανόνας πρέπει να είναι πάντοτε η αποφυγή του τοκετού μιας κρατούμενης γυναίκας στο εσωτερικό της φυλακής.

Πρόληψη καταχρήσεων

Η σωματική ασφάλεια των γυναικών κατά τη διάρκεια της κράτησής τους θα πρέπει να είναι εγγυημένη. Για τον λόγο αυτό, οι έγκλειστες γυναίκες θα πρέπει πάντοτε να κρατούνται χωριστά από τους άνδρες. Επίσης δεν θα πρέπει ποτέ να επιτηρούνται αποκλειστικά από ανδρικό προσωπικό.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 2:

«Κάθε άνθρωπος δικαιούται να απολαύει όλων των δικαιωμάτων και όλων των ελευθεριών που προκηρύσσονται στην παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία διάκριση βασιζόμενη στη φυλή, στο χρώμα, στο φύλο, στη γλώσσα, στη θρησκεία, στις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, στην εθνική ή κοινωνική καταγωγή, στην περιουσία, στη γέννηση ή σε άλλη κατάσταση».

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 3:

«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση να διασφαλίζουν το δικαίωμα ισότητας στην απόλαυση όλων των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, που διατυπώνονται στο παρόν Σύμφωνο, τόσο από τους άνδρες όσο και από τις γυναίκες».

Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διάκρισης κατά των Γυναικών,
Άρθρο 2:

«Τα κράτη - μέλη καταδικάζουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών σε όλες τις μορφές τους, συμφωνούν να συνεχίσουν με όλα τα κατάλληλα μέσα και χωρίς καθυστέρηση μια πολιτική εξάλειψης των διακρίσεων κατά των γυναικών και, για τον σκοπό αυτό, αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

- α) να ενσωματώσουν στο εθνικό τους Σύνταγμα και σε κάθε άλλη προσηκουσα νομοθετική διάταξη την αρχή της ισότητας ανδρών και γυναικών, αν η εν λόγω ενσωμάτωση δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμη, και να διασφαλίσουν με τη νομοθεσία και με άλλα κατάλληλα μέσα την πρακτική εφαρμογή αυτής της αρχής,
- β) να υιοθετήσουν κατάλληλα νομοθετικά και άλλα μέτρα, περιλαμβανομένων και κυρώσεων όπου ενδείκνυται, τα οποία θα απαγορεύουν κάθε διάκριση κατά των γυναικών,
- γ) να καθιερώσουν τη νομική προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών σε βάση ισότητας με τους άνδρες και να διασφαλίσουν, μέσω των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων και άλλων δημόσιων φορέων, την αποτελεσματική προστασία των γυναικών από κάθε πράξη διάκρισης,
- δ) να απέχουν από κάθε πράξη ή πρακτική διάκρισης κατά των γυναικών και να εξασφαλίσουν ότι οι δημόσιες αρχές και οι δημόσιοι φορείς θα ενεργούν σύμφωνα με αυτή την υποχρέωση,
- ε) να λάβουν όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα προκειμένου να εξαλείψουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών οι οποίες ασκούνται από κάθε πρόσωπο, οργανισμό ή επιχείρηση,
- στ) να λάβουν όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα, περιλαμβανομένων και νομοθετικών διατάξεων, προκειμένου να τροποποιήσουν ή να καταργήσουν τους ισχύοντες νόμους, κανονισμούς, έθιμα και πρακτικές που συνιστούν διάκριση κατά των γυναικών,
- ζ) να καταργήσουν όλες τις εθνικές ποινικές διατάξεις οι οποίες συνιστούν διάκριση κατά των γυναικών».

Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών,
Άρθρο 2:

«Η βία κατά των γυναικών θα γίνεται κατανοητή κατά τρόπο ώστε να περιλαμβάνει τα ακόλουθα, χωρίς όμως να περιορίζεται σε αυτά:

c) τη σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βία η οποία ασκείται από το κράτος ή με την ανοχή του κράτους, κάθε φορά που συμβαίνει».

Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών, Άρθρο 4:

(Τα κράτη θα πρέπει)

i) «Να λαμβάνουν μέτρα με τα οποία θα εξασφαλίζουν ότι οι αξιωματούχοι για την επιβολή του νόμου και οι κρατικοί λειτουργοί που είναι υπεύθυνοι για την εφαρμογή των πολιτικών πρόληψης, διερεύνησης και τιμωρίας της βίας κατά των γυναικών, λαμβάνουν εκπαίδευση η οποία στοχεύει στην ευαισθητοποίησή τους γύρω από τις ανάγκες των γυναικών».

Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Ποιοσδήποτε Μορφής Κράτηση, Αρχή 5 (2):

«Τα μέτρα τα οποία εφαρμόζονται με βάση τους νόμους και θεσμοθετούνται αποκλειστικά για την προστασία των δικαιωμάτων και της ειδικής κατάστασης των γυναικών, ιδίως των εγκύων γυναικών και των μητέρων που θηλάζουν, των παιδιών και των ανηλίκων, των ηλικιωμένων, των ασθενών ή των ανάπηρων ατόμων, δεν θα θεωρούνται διακριτική μεταχείριση».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 8:

«Οι διάφορες κατηγορίες κρατουμένων θα κρατούνται σε χωριστά καταστήματα ή σε χωριστά τμήματα των εν λόγω καταστημάτων, λαμβανομένων υπ'όψιν του φύλου, της ηλικίας, του ποινικού μητρώου, των νομικών αιτίων της κράτησης και των αναγκών της μεταχείρισής τους. Έτσι:

α) οι άνδρες και οι γυναίκες θα κρατούνται, στο μέτρο του δυνατού, σε χωριστά καταστήματα. Σε ένα κατάστημα στο οποίο διαμένουν άνδρες και γυναίκες, το σύνολο των κτηριακών εγκαταστάσεων που προορίζεται για τις γυναίκες θα είναι πλήρως διαχωρισμένο».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 23:

- 1) «Στα καταστήματα γυναικών θα υπάρχουν ειδικοί χώροι για όλη την αναγκαία παροχή φροντίδας και τη νοσηλεία πριν και μετά τον τοκετό. Θα θεσπίζονται ρυθμίσεις με βάση τις οποίες ο τοκετός θα πραγματοποιείται σε νοσοκομείο εκτός του καταστήματος, όποτε αυτό είναι πρακτικά δυνατόν. Εάν ένα παιδί γεννηθεί στη φυλακή, το γεγονός αυτό δεν θα αναφέρεται στο πιστοποιητικό γεννήσεώς του».
- 2) «Εάν επιτρέπεται η παραμονή νηπίων που θηλάζουν στο κατάστημα μαζί με τη μητέρα τους, θα λαμβάνεται μέριμνα για τη λειτουργία παιδικού σταθμού ο οποίος θα είναι στελεχωμένος με πιστοποιημένο προσωπικό και στον οποίο θα παραμένουν τα νήπια, όταν δεν βρίσκονται υπό τη φροντίδα της μητέρας τους».

Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, Κανόνας 53:

«Σε κατάστημα στο οποίο κρατούνται άνδρες και γυναίκες, το τμήμα του καταστήματος στο οποίο διαμένουν οι γυναίκες:

- 1) θα διευθύνεται από γυναίκα υπάλληλο η οποία θα είναι υπεύθυνη για τη φύλαξη όλων των κλειδιών του τμήματος αυτού,
- 2) κανένας άνδρας υπάλληλος δεν θα εισέρχεται στο εν λόγω τμήμα, αν δεν συνοδεύεται από γυναίκα υπάλληλο,
- 3) η φροντίδα και η επίβλεψη των γυναικών κρατουμένων θα ασκείται μόνο από γυναίκες υπαλλήλους. Αυτό, ωστόσο, δεν αποκλείει την άσκηση επαγγελματικών καθηκόντων από άνδρες υπαλλήλους, κυρίως ιατρούς, δασκάλους και καθηγητές, σε καταστήματα ή σε τμήματα καταστημάτων στα οποία διαμένουν γυναίκες κρατούμενες».

Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα και την Πρόνοια του Παιδιού, Άρθρο 30:
Παιδιά Έγκλειστων Μητέρων:

1. «Τα κράτη - μέλη του παρόντος Χάρτου θα επιφυλάσσουν ειδική μεταχείριση στις εγκυμονούσες γυναίκες και στις μητέρες νηπίων και μικρών παιδιών οι οποίες κατηγορούνται ή έχουν καταδικαστεί για πράξεις που προβλέπονται από το ποινικό δίκαιο. Ειδικότερα, τα κράτη - μέλη:

- α) θα εξασφαλίζουν ότι όταν καταδικάζεται μια από τις εν λόγω μητέρες, πάντοτε θα εξετάζεται πρώτα η δυνατότητα επιβολής μιας μη στερητικής της ελευθερίας ποινής,
- β) θα θεσμοθετούν και θα προάγουν για τη μεταχείριση των εν λόγω μητέρων εναλλακτικά μέτρα αντί του εγκλεισμού σε κατάστημα,
- γ) θα ιδρύουν ειδικά εναλλακτικά καταστήματα για την κράτηση των εν λόγω μητέρων,
- δ) θα εξασφαλίζουν ότι μια μητέρα δεν θα τεθεί υπό κράτηση μαζί με το παιδί της,
- ε) θα εξασφαλίζουν ότι δεν θα επιβληθεί θανατική ποινή σε μια από τις εν λόγω μητέρες,
- στ) θα εξασφαλίζουν ότι ο βασικός σκοπός του σωφρονιστικού συστήματος θα είναι η αναμόρφωση των εν λόγω μητέρων, η ενσωμάτωσή τους στην οικογένειά τους και η κοινωνική τους αναπροσαρμογή».

Εφαρμογή

Το προσωπικό χρειάζεται ειδική εκπαίδευση

Είναι σημαντική η αναγνώριση του γεγονότος ότι ο αντίκτυπος του εγκλεισμού στις γυναίκες είναι συχνά πολύ διαφορετικός από τον αντίστοιχο αντίκτυπο στους άνδρες. Η κατάσταση στην οποία βρίσκεται η οικογένεια που αφήνουν πίσω τους είναι, συνήθως, διαφορετική, δεδομένου ότι πολλές γυναίκες έχουν ή την αποκλειστική ή την κύρια ευθύνη για τη φροντίδα της άμεσης οικογένειάς τους, καθώς και άλλων ατόμων. Σε ορισμένους πολιτισμούς οι γυναίκες που φυλακίζονται διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να εγκαταλειφθούν από την οικογένειά τους. Τα μέλη του προσωπικού που εργάζονται με γυναίκες κρατούμενες πρέπει να έχουν γνώση όλων αυτών των ζητημάτων και να λαμβάνουν ειδική εκπαίδευση για την εκτέλεση των καθηκόντων τους.

Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν διακρίσεις

Κατά μέσο όρο, από τα 20 έγκλειστα άτομα περίπου τα 19 είναι άνδρες. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται την ύπαρξη μιας τάσης για διοίκηση των φυλακών από την οπτική γωνία των ανδρών. Η τάση αυτή, με τη σειρά της, συνήθως συνεπάγεται τον σχεδιασμό των διαφόρων διαδικασιών και προγραμμάτων κατά τρόπο ώστε να

εξυπηρετούνται οι ανάγκες των πλειοψηφούντων ανδρών κρατουμένων – διαδικασίες και προγράμματα που, όχι πάντα, προσαρμόζονται στις ανάγκες των γυναικών. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα την εκδήλωση διακρίσεων σε βάρος των γυναικών, σε διάφορους τομείς.

«Οι κανόνες οι οποίοι διέπουν τις γυναικείες φυλακές θα πρέπει να είναι διαφορετικοί από τους κανόνες που διέπουν τις ανδρικές, περιλαμβανομένων και εκείνων που αφορούν:

- τα μέτρα ασφαλείας που εφαρμόζονται τόσο στα κτήρια της φυλακής όσο και περιμετρικά της, όπως είναι οι κιγκλίδες, τα αγκαθωτά συρματοπλέγματα, τα υψηλά τείχη και οι ένοπλοι φρουροί,
- τη μεταχείριση των επισκεπτών και τις ρυθμίσεις που αφορούν τις επισκέψεις από τα μέλη της οικογένειας,
- τις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθούνται όταν οι γυναίκες εξέρχονται προσωρινά από τη φυλακή, για παράδειγμα όταν διακομίζονται σε νοσοκομείο,
- τις ρυθμίσεις που αφορούν τις ημερήσιες άδειες εξόδου και την άδεια επίσκεψης στο σπίτι».⁶⁵

(Κέντρο της Γενεύης για τον Δημοκρατικό Έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων, *Εγχειρίδιο μεταρρύθμισης του τομέα αναφορικά με το φύλο και την ασφάλεια*, 2008)

Χώροι διαμονής

Ένα από τα πρώτα ζητήματα στα οποία οι γυναίκες κρατούμενες αντιμετωπίζουν διακρίσεις είναι αυτό του χώρου διαμονής τους. Ορισμένα σωφρονιστικά συστήματα διαθέτουν λίγες μόνο φυλακές για την αποκλειστική διαβίωση γυναικών κρατουμένων. Υπό αυτές τις συνθήκες, πολλές γυναίκες κρατούνται σε φυλακές που βρίσκονται μακριά από την οικογένειά τους, κάτι που καθιστά πολύ πιο δυσχερή την επαφή τους με αυτή. Το ζήτημα αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία, όταν μια έγκλειστη γυναίκα είναι η κύρια ή η μόνη υπεύθυνη για τη φροντίδα των παιδιών της ή άλλων εξαρτώμενων συγγενικών προσώπων.

Μια εναλλακτική επιλογή είναι η διαμονή των γυναικών σε μικρές μονάδες κράτησης που είναι παραρτήματα σε μεγαλύτερες, ανδρικές φυλακές. Η επιλογή αυτή εγκυμονεί, ενδεχομένως, αυξημένο κίνδυνο για την ασφάλεια των γυναικών και μπορεί επίσης να έχει ως αποτέλεσμα τον καθορισμό των μέσων που τους

προσφέρονται με βάση τις ανάγκες των πολυπληθέστερων ανδρών κρατουμένων. Μπορεί επίσης, για λόγους ασφαλείας, να περιοριστεί περισσότερο η πρόσβασή τους σε αυτά τα μέσα, όπως και ο χρόνος παραμονής τους εκτός των κελιών. Και οι δύο αυτές ρυθμίσεις έχουν εμφανή μειονεκτήματα.

Τα μέτρα ασφαλείας δεν θα πρέπει να είναι πιο αυστηρά από όσο είναι αναγκαίο

Μια συνέπεια του περιορισμένου αριθμού χώρων διαμονής που διατίθενται για τις γυναίκες κρατούμενες είναι το ενδεχόμενο κράτησής τους σε καθεστώς ασφαλείας που είναι αυστηρότερο από αυτό που μπορεί να δικαιολογηθεί με βάση τις εκτιμήσεις για τον κίνδυνο που συνιστούν. Η συνέπεια αυτή μπορεί να έχει ακόμη πιο αρνητικά αποτελέσματα, διότι η αξιολόγηση για την υπαγωγή σε καθεστώς ασφαλείας στηρίζεται σε υποδείγματα συμπεριφοράς των τυπικών ανδρών κρατουμένων.

«Οι αλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί στο Queensland, προκειμένου να καταστεί η σωφρονιστική πολιτική καταλληλότερη για τις γυναίκες, περιλαμβάνει:

- την εφαρμογή ειδικών διαδικασιών για τη συνοδεία εγκύων γυναικών καθώς και μητέρων που θηλάζουν,
- τη σκοπούμενη τοποθέτηση του 70% των γυναικών - μελών του προσωπικού σε γυναικείες φυλακές,
- την απουσία φυλακών υψίστης ασφαλείας για γυναίκες κρατούμενες,
- τη μη υπαγωγή γυναικών κρατουμένων σε καθεστώς υψίστης ασφαλείας,⁶⁶
- την ισότιμη πρόσβαση σε δραστηριότητες».

(Διεύθυνση Σωφρονιστικής Υπηρεσίας του Queensland, *Εγκύπτοντας στις ανάγκες των γυναικών κρατουμένων*, 2003)

Εξαιτίας της ολιγαριθμίας ή και του περιορισμένου χώρου διαμονής τους, οι γυναίκες κρατούμενες έχουν συχνά πιο περιορισμένη πρόσβαση σε δραστηριότητες εν συγκρίσει με τους άνδρες. Μπορεί, για παράδειγμα, να τους προσφέρονται λιγότερες ευκαιρίες για μόρφωση ή για εκπαίδευση ικανοτήτων. Οι ευκαιρίες τους για εργασία μπορεί να περιορίζονται στη δυνατότητα ενασχόλησης μόνο με δουλειές που θεωρούνται παραδοσιακά γυναικείες, όπως είναι η ραπτική και η καθαριότητα. Η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να εξασφαλίσει ότι οι γυναίκες

έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους άνδρες κρατούμενους για παρακολούθηση μορφωτικών προγραμμάτων και για συμμετοχή σε εκπαίδευση ικανοτήτων. Το ίδιο ισχύει και για την πρόσβασή τους σε εγκαταστάσεις φυσικής αγωγής και αθλοπαιδιών. Αν υπάρχει στις φυλακές έλλειψη εγκαταστάσεων ή εκπαιδευμένου προσωπικού, ίσως να είναι εφικτή η συμμετοχή υπηρεσιών της τοπικής κοινωνίας, καθώς και μη κυβερνητικών οργανώσεων, στην παροχή δραστηριοτήτων για τις γυναίκες κρατούμενες.

«Υπάρχουν πολύ λίγες δραστηριότητες επαγγελματικής κατάρτισης, ιδιαίτερα στους χώρους όπου κρατούνται οι γυναίκες. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει στους χώρους αυτούς ούτε σχολείο ούτε κέντρο ψυχαγωγίας ούτε κέντρο επαγγελματικής κατάρτισης. Το επιχείρημα που προβάλλεται από τις αρχές για την αιτιολόγηση αυτών των ελλείψεων είναι ότι, με βάση τους κανονισμούς των φυλακών, οι έγκλειστες γυναίκες δεν μπορούν να τοποθετηθούν μαζί με τους άνδρες κρατούμενους και οι αρχές δεν διαθέτουν τους πόρους και τον απαιτούμενο χώρο για την κατασκευή ξεχωριστών εγκαταστάσεων». ⁶⁷

(Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών, Έκθεση του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική, επίσκεψη στην Αιθιοπία, 2004)

Όταν υπάρχει η δυνατότητα, οι δραστηριότητες που προσφέρονται στις γυναίκες κρατούμενες πρέπει να σχεδιάζονται ειδικά γι' αυτές και να μην αποτελούν απλή προσαρμογή των προγραμμάτων που εκπονούνται για τους άνδρες.

Οικογενειακοί δεσμοί

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να παρέχεται στις γυναίκες κρατούμενες που είναι μητέρες η δυνατότητα διατήρησης των δεσμών με τα παιδιά τους, που έχουν αφήσει πίσω τους. Όταν υπάρχει η δυνατότητα, θα πρέπει να χορηγείται στις έγκλειστες γυναίκες άδεια εξόδου από τη φυλακή, ώστε να διαμένουν για σύντομα χρονικά διαστήματα μαζί με την οικογένειά τους. Όταν τα παιδιά επισκέπτονται τη μητέρα τους στη φυλακή, θα πρέπει να επιτρέπεται όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επαφή μεταξύ τους, και σε συνθήκες όσο γίνεται περισσότερης ιδιωτικότητας. Στις επισκέψεις αυτές θα πρέπει πάντοτε να επιτρέπεται η μεταξύ τους σωματική επαφή. Δεν πρέπει ποτέ να πραγματοποιούνται με την παρεμβολή διαχωριστικού μέσου ανάμεσά τους. Οι εν λόγω επισκέψεις θα πρέπει να διαρκούν μία ολόκληρη ημέρα, αν αυτό είναι εφικτό. Οι μεγαλύτερης διάρκειας Οικογενειακές Επισκέψεις,

που αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο 11 του παρόντος εγχειριδίου, έχουν ιδιαίτερη σημασία για τις γυναίκες κρατούμενες. Όλες οι ρυθμίσεις ασφαλείας που αφορούν την έρευνα των επισκεπτών θα πρέπει να εφαρμόζονται λαμβάνοντας υπ'όψιν τα συμφέροντα των παιδιών.

Τα παιδιά των γυναικών κρατουμένων θα πρέπει να γεννιούνται σε νοσοκομεία

Οι εγκυμονούσες γυναίκες δεν θα πρέπει να φυλακίζονται, παρά μόνο στις πλέον ακραίες περιπτώσεις. Αν η κράτηση μιας εγκύου γυναίκας κρίνεται αναγκαία, θα πρέπει να της παρέχεται υγειονομική περίθαλψη εφάμιλλη με αυτή που προσφέρεται στην έξω κοινωνία. Όταν έρθει η στιγμή του τοκετού, θα πρέπει να διακομίζεται σε πολιτικό νοσοκομείο, εφόσον κάτι τέτοιο είναι εφικτό. Η πραγματοποίηση του τοκετού σε τέτοιο νοσοκομείο είναι κάτι που διασφαλίζει όχι μόνο την παροχή επαγγελματικής ιατρικής περίθαλψης, αλλά και την αποφυγή του στιγματισμού που συνεπάγεται για το παιδί η δήλωση της φυλακής ως τόπου γεννήσεώς του. Σε κάθε περίπτωση, στο πιστοποιητικό γεννήσεως θα πρέπει να αναγράφεται ως τόπος γέννησης ένας χώρος διαφορετικός από τη φυλακή. Όσοι περιορισμοί επί θεμάτων ασφαλείας είναι απαραίτητοι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, θα πρέπει να εφαρμόζονται όσο το δυνατόν διακριτικότερα. Για περισσότερες λεπτομέρειες επί του θέματος, βλ. κεφάλαιο 6 («Κρατούμενοι και υγειονομική περίθαλψη»).

Όταν κρατούνται στη φυλακή εγκυμονούσες γυναίκες, η διοίκηση θα πρέπει να εξασφαλίσει ότι λαμβάνονται πλήρως υπ'όψιν όλα τα πολιτισμικά ζητήματα τα οποία πλαισιώνουν τον τοκετό.

«Στις 13 Απριλίου 2003, ένα δικαστήριο στην Ινδία απεφάνθη ότι “τα παιδιά των έγκλειστων γυναικών που ζουν στη φυλακή χρειάζονται πρόσθετη προστασία”. “Από πολλές απόψεις, υφίστανται τις συνέπειες της παραμέλησης”, δήλωσε το δικαστήριο και, σε συμφωνία με αυτή του τη δήλωση, εξέδωσε οδηγίες που στοχεύουν στο να διασφαλίσουν την εφαρμογή, από όλες τις ομόσπονδες πολιτείες και διοικητικές περιφέρειες, των στοιχειωδών κανόνων που αφορούν τα παιδιά των έγκλειστων γυναικών που ζουν στη φυλακή».⁶⁸

(Ανώτατο Δικαστήριο της Ινδίας, *Court News*, 2003)

Μητέρες με βρέφη

Το ζήτημα των έγκλειστων μητέρων οι οποίες έχουν παιδιά βρεφικής ηλικίας είναι πολύ ευαίσθητο. Σε ορισμένες χώρες οι μητέρες επιτρέπεται να κρατούν τα νεογνά μαζί τους, στη φυλακή. Σε αυτές τις περιπτώσεις η μητέρα θα πρέπει να μπορεί να ζει σε κάποια μονάδα μαζί με το μωρό της σε συνεχή βάση. Η μονάδα αυτή θα πρέπει να διαθέτει όλα τα μέσα που χρειάζεται, υπό φυσιολογικές συνθήκες, μια μητέρα που θηλάζει. Η κοινή αυτή διαβίωση είναι προτιμότερη από το να βρίσκεται το βρέφος σε ξεχωριστό χώρο, τον οποίο μπορεί να επισκέπτεται η μητέρα του σε συγκεκριμένες μόνο χρονικές στιγμές.

Η ηλικία του αποχωρισμού

Είναι δύσκολο να προσδιοριστεί η ηλικία στην οποία θα πρέπει τα μικρά παιδιά να αποχωρίζονται τις κρατούμενες μητέρες τους. Δεδομένης της τεράστιας σημασίας που έχει ο δεσμός μεταξύ της μητέρας και του παιδιού της, έχει υποστηριχθεί ότι το παιδί θα πρέπει να μπορεί να μείνει μαζί με τη μητέρα του όσο το δυνατόν περισσότερο, ενδεχομένως δε και καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής της στη φυλακή. Σύμφωνα με ένα αντεπιχείρημα, η φυλακή αποτελεί αφύσικο περιβάλλον, το οποίο είναι βέβαιο πως θα επηρεάσει αρνητικά την ανάπτυξη του παιδιού από πολύ μικρή ηλικία. Για τον λόγο αυτό, δεν θα πρέπει να επιτρέπεται η παραμονή ενός παιδιού στη φυλακή μαζί με τη μητέρα του, για χρόνο πολύ περισσότερο από τους πρώτους μήνες της ζωής του. Στην πράξη, ορισμένες σωφρονιστικές διοικήσεις επιτρέπουν στις έγκλειστες μητέρες να κρατούν στη φυλακή τα παιδιά τους μέχρι την ηλικία των 9 μηνών ή των 18 μηνών ή των 4 ετών ή και περισσότερο, αν το παιδί δεν έχει κάπου αλλού να μείνει.

Πού αλλού μπορούν να μείνουν τα παιδιά;

Αν η παραμονή ενός παιδιού στη φυλακή μαζί με τη μητέρα του είναι αδύνατη, τότε οι σωφρονιστικές αρχές πρέπει να προβούν σε κατάλληλη, εναλλακτική συμφωνία ή με την οικογένεια της έγκλειστης μητέρας ή με τις υπηρεσίες που μεριμνούν για τα παιδιά που είναι ορφανά. Η απόφαση για την εν λόγω συμφωνία θα πρέπει να ληφθεί με γνώμονα τι συμφέρει περισσότερο το ίδιο το παιδί, λαμβανομένων υπόψιν όλων των παραμέτρων. Είναι σημαντικό, επομένως, να εξεταστεί αυτή η απόφαση από κοινού με άλλες αρμόδιες υπηρεσίες και όχι αποκλειστικά και μόνο από τη σωφρονιστική διοίκηση.

Παιδιά που μεγαλώνουν στη φυλακή

Όσο ένα παιδί παραμένει στη φυλακή, το περιβάλλον όπου διαβιώνει θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο φυσιολογικό, και για το ίδιο το παιδί και για τη μητέρα του. Το γεγονός ότι η μητέρα του παιδιού αυτού είναι έγκλειστη δεν πρέπει να γίνεται αιτία για περιορισμό της ανάπτυξής του. Επιπλέον, είναι αναγκαία η θέσπιση ειδικών ρυθμίσεων για τη στήριξη τόσο της μητέρας όσο και του παιδιού της, όταν έρθει ο καιρός της αποφυλάκισης.

Άλλα εξαρτώμενα συγγενικά πρόσωπα

Οι γυναίκες είναι πιο πιθανόν εν συγκρίσει με τους άνδρες να έχουν την κύρια ή την αποκλειστική ευθύνη για τη φροντίδα εξαρτώμενων συγγενικών προσώπων, εκτός των παιδιών. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις πρέπει να εξετάσουν ποιες ρυθμίσεις ενδείκνυνται γι' αυτές τις περιπτώσεις.

Υγειονομική περίθαλψη

Το κεφάλαιο 6 του παρόντος εγχειριδίου αναφέρεται στις ανάγκες των κρατούμενων σε ζητήματα υγειονομικής περίθαλψης. Οι γυναίκες κρατούμενες έχουν ιδιαίτερες ανάγκες σε θέματα υγείας οι οποίες πρέπει να αναγνωρίζονται και να λαμβάνουν τη δέουσα προσοχή. Όταν υπάρχει η δυνατότητα, οι ανάγκες αυτές θα πρέπει να εκπληρώνονται από γυναίκες - μέλη του νοσηλευτικού και ιατρικού προσωπικού· παράλληλα, θα πρέπει να υπάρχουν και ειδικοί σε θέματα υγείας των γυναικών, οι οποίοι θα προσφέρουν συμβουλές. Σε πολλές περιπτώσεις μεγάλη πηγή ανησυχίας και άγχους για τις γυναίκες κρατούμενες αποτελούν οι έγνοιες για τα παιδιά τους, οι οποίες έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην ψυχική τους ευεξία και καθιστούν τη φυλάκιση περισσότερο επώδυνη ψυχολογικά από όσο την αισθάνονται οι άνδρες. Οι υγειονομικές ρυθμίσεις που αφορούν τις έγκλειστες γυναίκες θα πρέπει να αντανακλούν αυτή την πραγματικότητα.

«Οι ενήλικες και ανήλικες γυναίκες που στερούνται την ελευθερία τους θα έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε εξειδικευμένη ιατρική περίθαλψη η οποία ανταποκρίνεται στα σωματικά και βιολογικά τους χαρακτηριστικά και εκπληρώνει επαρκώς τις ανάγκες τους σε θέματα αναπαραγωγικής υγείας. Ειδικότερα, θα έχουν πρόσβαση σε γυναικολογική και παιδιατρική φροντίδα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον τοκετό, η οποία θα παρέχεται, στο μέτρο του δυνατού, όχι στο εσωτερικό του

χώρου κράτησης αλλά σε νοσοκομεία ή σε κατάλληλα, για τον σκοπό αυτό, ιδρύματα. Αν ο τόπος γέννησης ενός παιδιού είναι ο χώρος κράτησης, δεν θα καταγράφεται στο πιστοποιητικό γεννήσεώς του».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο, Αρχή X, 2008)

«Στις ενήλικες και ανήλικες γυναίκες που στερούνται την ελευθερία τους θα παρέχονται σε τακτική βάση τα είδη που είναι απολύτως αναγκαία για τις ιδιαίτερες ανάγκες υγιεινής του φύλου τους».

(Αρχή XII)

«Η επιβολή του μέτρου της απομόνωσης σε εγκύους γυναίκες και σε μητέρες οι οποίες ζουν μαζί με τα παιδιά τους σε χώρους κράτησης, θα είναι αυστηρά απαγορευμένη».

(Αρχή XXII)

Το προσωπικό των γυναικείων φυλακών

Οι γυναίκες κρατούμενες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στο κλειστό περιβάλλον της φυλακής και θα πρέπει να προστατεύονται συνεχώς έναντι του ενδεχομένου σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης από τους άνδρες υπαλλήλους. Τα διεθνή κείμενα αξιώνουν την επίβλεψη των εγκλειστων γυναικών από γυναίκες - μέλη του προσωπικού. Αν απασχολούνται και άνδρες στις γυναικείες φυλακές, δεν θα πρέπει ποτέ να ασκούν μόνοι τους τον έλεγχο των γυναικών. Θα πρέπει πάντοτε να παρίσταται και γυναίκα υπάλληλος.

«Η φύλαξη και η επιτήρηση των γυναικών που στερούνται την ελευθερία τους θα ασκείται αποκλειστικά από γυναίκες υπαλλήλους, παρ' όλο που το προσωπικό με διαφορετική ιδιότητα ή ειδικότητα, όπως το ιατρικό, το διδακτικό ή το διοικητικό, μπορεί να περιλαμβάνει και άνδρες».

(Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Οι Αρχές και Οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο*, Αρχή XX, 2008)

Έρευνες

Στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου περιγράφονται διαδικασίες για την έρευνα των κρατουμένων. Το προσωπικό θα πρέπει να επιδεικνύει ιδιαίτερη ευαισθησία, όταν διενεργεί έρευνες σε γυναίκες κρατούμενες. Οι άνδρες υπάλληλοι δεν θα πρέπει ποτέ να συμμετέχουν στις προσωπικές έρευνες. Η ανάγκη σεβασμού της αξιοπρέπειας (μη ζητώντας, για παράδειγμα, από έναν κρατούμενο να αφαιρέσει όλα του τα ενδύματα κατά τη διάρκεια σωματικής έρευνας) είναι ακόμη πιο επιτακτική σε ό,τι αφορά τις έγκλειστες γυναίκες.

Προετοιμασία για την αποφυλάκιση

Η υποχρέωση της σωφρονιστικής διοίκησης να προετοιμάζει τους κρατουμένους για την επιστροφή τους στην κοινωνία μετά την αποφυλάκιση εξετάζεται στο κεφάλαιο 10 του παρόντος εγχειριδίου. Θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις ανάγκες των γυναικών που πρόκειται σε σύντομο χρονικό διάστημα να αποφυλακιστούν. Η επιστροφή ορισμένων από αυτές τις γυναίκες στην οικογένειά τους μπορεί να είναι αδύνατη, λόγω του ότι υπήρξαν κρατούμενες. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να διατηρούν στενή συνεργασία με κοινωνικές υπηρεσίες παροχής υποστήριξης, καθώς και με μη κυβερνητικές οργανώσεις, έτσι ώστε να βοηθούν τις αποφυλακιζόμενες γυναίκες να επανέλθουν στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Η εκπαίδευση η οποία προσφέρει στις έγκλειστες γυναίκες την ικανότητα να στηρίζουν τον εαυτό τους, αποτελεί γι' αυτές κάτι πολύτιμο.

«Η Ένωση Γυναικών της Υεμένης, η οποία υποστηρίζεται από την Oxfam* σε πέντε διοικητικά διαμερίσματα, διαθέτει 36 δικηγόρους οι οποίοι παρέχουν σε εθελοντική βάση δωρεάν νομική υποστήριξη σε φτωχές γυναίκες που βρίσκονται σε φυλακές, δικαστήρια και αστυνομικά τμήματα. Αποτέλεσμα αυτής της υποστήριξης ήταν η αποφυλάκιση 450 γυναικών το 2004 και το 2005. Σύμφωνα με δήλωση που έκανε ο Γενικός Διευθυντής της Κεντρικής Φυλακής της Σαναά, η οποία περιλαμβάνεται σε

* Διεθνής συνομοσπονδία 15 οργανώσεων, διακηρυγμένος σκοπός της οποίας είναι η εξάλειψη της φτώχειας και της αδικίας (βλ. <http://www.oxfam.org/en/about>) (Σ.τ.Μ.).

έκθεση που συντάχθηκε τον Δεκέμβριο του 2007, “μετά την ολοκλήρωση του χρονικού διαστήματος της κράτησης, δεν παραμένει στη φυλακή ούτε μία γυναίκα. Όταν εκτίσουν την ποινή τους, τις αποφυλακίζουμε και στη συνέχεια είναι ελεύθερες να πάνε όπου θέλουν. Υπάρχουν ξενώνες στους οποίους μπορούν να καταφύγουν οι γυναίκες που αποφυλακίζονται ή και οι γυναίκες που δεν έχουν σπίτι για να μείνουν”». ⁶⁹

(*Yemen Observer*, 17 Δεκεμβρίου 2007)

19. Κρατούμενοι με μακρόχρονες ποινές και κρατούμενοι με ποινή ισόβιας κάθειρξης

Το πλαίσιο

Αύξηση των κρατουμένων με μακρόχρονες ποινές (βαρυποινιτών)

Σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών οι περισσότεροι κατάδικοι κρατούμενοι εκτίουν ποινές φυλάκισης σχετικά σύντομης διάρκειας. Σε ορισμένες χώρες ο μέσος όρος αυτής της διάρκειας είναι λίγος μήνες, ενώ σε άλλες είναι από ένα έως δύο χρόνια. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, παρατηρείται μια αυξανόμενη τάση επιβολής από τα δικαστήρια ποινών πολύ μεγαλύτερης χρονικής διάρκειας. Σε πολλά σωφρονιστικά συστήματα οι βαρυποινίτες κρατούμενοι συνιστούν ένα μικρό ποσοστό του συνόλου των εγκλείστων. Από οργανωτικής και διοικητικής απόψεως, ωστόσο, οι κρατούμενοι αυτοί καταναλώνουν μεγάλο μέρος των διαθέσιμων πόρων.

Ορισμός

Είναι δύσκολο να δοθεί ο ορισμός του κρατουμένου ο οποίος εκτίει μακρόχρονη ποινή. Στα σωφρονιστικά συστήματα ορισμένων χωρών (σε κάποιες σκανδιναβικές χώρες, για παράδειγμα) όποιος εκτίει ποινή που υπερβαίνει τους έξι μήνες, εμπίπτει στην κατηγορία των κρατουμένων που εκτίουν μακρόχρονη ποινή. Σε ορισμένες άλλες χώρες εμπίπτουν στην κατηγορία αυτή οι κρατούμενοι που εκτίουν ποινή διάρκειας άνω των δέκα ετών. Στις Η.Π.Α. υπάρχουν πολλά παραδείγματα κρατουμένων που εκτίουν ποινές διάρκειας εκατοντάδων ετών, πολύ μεγαλύτερες από τη φυσιολογική διάρκεια μιας ανθρώπινης ζωής. Το Συμβούλιο της Ευρώπης, για να μπορέσει να προβεί στη Σύσταση με θέμα τη διαχείριση των βαρυποινιτών και ισοβιτών κρατουμένων, όρισε ως μακρόχρονη ποινή αυτή που έχει διάρκεια από πέντε έτη και άνω.

Η επίδραση την οποία άσκησε η κατάργηση της θανατικής ποινής

Σε μερικές χώρες ο ορισμός της μακρόχρονης κράτησης είναι στενά συνυφασμένος με την κατάργηση της θανατικής ποινής. Σε ορισμένες χώρες η κατάργηση της θανατικής ποινής έχει επιφέρει, εδώ και περίπου σαράντα έτη, τη θεσμοθέτηση της ισόβιας κάθειρξης - ιδιαίτερα για άτομα που έχουν καταδικαστεί για ανθρωποκτονία. Η δημιουργία αυτής της νέας κατηγορίας βαρυποινιτών κρατουμένων έχει προκαλέσει στις σωφρονιστικές διοικήσεις μια ολόκληρη σειρά από νέα διλήμματα. Η πιο ακραία μορφή αυτών των διλημάτων φαίνεται σήμερα σε ορισμένες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, στις οποίες έχουν θεσπιστεί νέες ρυθμίσεις για τη διαχείριση αυτών των κρατουμένων. Σε ορισμένες περιπτώσεις κρατούμενοι οι οποίοι παλαιότερα θα είχαν έλθει αντιμέτωποι με τη θανατική ποινή εκτίουν σήμερα ποινές κάθειρξης τουλάχιστον είκοσι πέντε ετών, εκ των οποίων τα δέκα πρώτα έτη εκτίονται σε καθεστώς απομόνωσης. Από απόψεως ποινικής διαχείρισης, δεν επιδέχεται δικαιολόγηση ούτε αυτή η παρατεταμένη κράτηση σε συνθήκες απομόνωσης ούτε η χρήση ειδικών φυλακών και αποικιών για τη συγκεκριμένη κατηγορία κρατουμένων.

Κρατούμενοι με ποινή ισόβιας κάθειρξης (ισοβίτες)

Σε όσες χώρες δεν ισχύει ή επιλέγεται να μην εφαρμόζεται η θανατική ποινή, η αυστηρότερη ποινική κύρωση που μπορεί να επιβληθεί είναι η ισόβια κάθειρξη. Αν δεν ισχύει η θανατική ποινή, η ισόβια κάθειρξη αποκτά συμβολική σημασία και θεωρείται, ενδεχομένως, ως η έσχατη ανταποδοτική ποινή. Παρ' όλο που η έννοια της ισόβιας κάθειρξης μπορεί να διαφέρει από χώρα σε χώρα, ένα κοινό της γνώρισμα είναι η αόριστη διάρκειά της. Στην πραγματικότητα, στις περισσότερες χώρες είναι λίγοι οι ισοβίτες κρατούμενοι που θα παραμείνουν στη φυλακή για ολόκληρη την υπόλοιπη ζωή τους. Η συντριπτική πλειονότητά τους θα αποφυλακιστεί και θα επιστρέψει στην κοινωνία, συχνά υπό κάποια μορφή επιτήρησης. Ως εκ τούτου, η ποινή τους θα πρέπει να σχεδιάζεται λαμβανομένης υπ' όψιν αυτής της τελικής επιστροφής στο κοινωνικό σύνολο.

Η διαχείριση των ποινών αορίστου διάρκειας

Η αόριστη διάρκεια της ισόβιας κάθειρξης είναι κάτι που φέρνει τις σωφρονιστικές διοικήσεις αντιμέτωπες με συγκεκριμένα προβλήματα σε ό,τι αφορά τη διαχείριση των κρατουμένων στους οποίους έχει επιβληθεί η εν λόγω κάθειρξη. Το γεγονός ότι η ημερομηνία αποφυλάκισης αυτών των κρατουμένων είναι

άγνωστη σημαίνει ότι πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στον σχεδιασμό ενός κατάλληλου προγράμματος που θα στοχεύει στην τελική τους επιστροφή στο κοινωνικό σύνολο.

«Στα Συντάγματα διαφόρων χωρών αναγνωρίζονται οι συγκεκριμένες δυσκολίες τις οποίες θέτει η ισόβια κάθειρξη. Τα Συντάγματα, για παράδειγμα, της Πορτογαλίας, της Βραζιλίας, της Κόστα Ρίκα, της Κολομβίας και του Ελ Σαλβαδόρ, δεν επιτρέπουν την επιβολή ισόβιας κάθειρξης. Τα Συνταγματικά Δικαστήρια του Μεξικού το 2001 και του Περού το 2004 κήρυξαν την ισόβια κάθειρξη αντισυνταγματική. Η Ισπανία, η Νορβηγία και η Σλοβενία αποτελούν παραδείγματα χωρών των οποίων οι Ποινικοί Κώδικες δεν προβλέπουν την ισόβια κάθειρξη».⁷⁰

(Dirk van Zyl Smit, «Ισόβια κάθειρξη: πρόσφατα ζητήματα στο εθνικό και στο διεθνές δίκαιο», 2006)

Δεν είναι ιδιαζόντως επικίνδυνοι όλοι οι βαρυποινίτες κρατούμενοι

Κατά τη διαχείριση αυτής της ομάδας κρατουμένων, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και τα ζητήματα επικινδυνότητας. Η αυτόματη παραδοχή ότι όλοι οι βαρυποινίτες κρατούμενοι είναι επικίνδυνοι είναι κάτι που δεν στηρίζεται από τα υπάρχοντα στοιχεία. Για παράδειγμα, οι ισοβίτες κρατούμενοι, σε γενικές γραμμές, δεν παρουσιάζουν περισσότερα προβλήματα για την πειθαρχία εν συγκρίσει με τις άλλες ομάδες κρατουμένων. Αντιθέτως, τα πειθαρχικά παραπτώματα στα οποία υποπίπτουν είναι, συχνά, λιγότερα σε σχέση με τα αντίστοιχα παραπτώματα κρατουμένων που εκτίουν πολύ πιο σύντομες ποινές. Δεν υπάρχουν στοιχεία που να δείχνουν ότι οι εν λόγω κρατούμενοι μπορεί να προκαλέσουν μεγαλύτερη αναστάτωση συγκριτικά με άλλους κρατουμένους ή ότι συνιστούν απειλή για την ορθή διοίκηση της φυλακής μόνο και μόνο εξαιτίας της διάρκειας της ποινής τους. Η ηλικία των ισοβιτών κρατουμένων είναι, πολλές φορές, μεγαλύτερη από τον μέσο όρο ηλικίας των καταδίκων, εν γένει. Συχνά οι ισοβίτες είναι άτομα που βρίσκονται στη φυλακή πρώτη φορά στη ζωή τους και που δεν είχαν προβεί ποτέ άλλοτε σε πράξη βίας πριν από την τέλεση του εγκλήματος που τους οδήγησε στη φυλακή. Το θύμα του εγκλήματος ενός ισοβίτη κρατουμένου είναι, συνήθως, ένα άτομο με το οποίο ο εν λόγω κρατούμενος γνωριζόταν πριν από τη διάπραξη του εγκλήματος. Οι βαρυποινίτες κρατούμενοι έχουν συμφέρον να μη δημιουργούν προβλήματα, εφόσον η τελική ημερομηνία αποφυλάκισής τους εξαρτάται (εν μέρει, τουλάχιστον) από το πώς συμπεριφέρονται μέσα στη φυλακή. Για όλους αυτούς τους λόγους, ασκούν συχνά κατευναστική επίδραση σε άλλους εγκλείστους, όπως, για

παράδειγμα, στους κρατούμενους νεαρότερης ηλικίας ή και σε αυτούς που εκτίουν συντομότερες ποινές.

Κρατούμενοι υψηλού κινδύνου

Παράλληλα, ορισμένοι βαρυποινίτες και ισοβίτες κρατούμενοι ενδέχεται να είναι ιδιαίτερα επικίνδυνοι. Κάποιοι από αυτούς έχουν διαπράξει αποτρόπαια εγκλήματα και, σε περίπτωση απόδρασής τους, θα συνιστούσαν πραγματική απειλή για την ασφάλεια του κοινωνικού συνόλου. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις οφείλουν να εξασφαλίσουν ότι οι κρατούμενοι αυτοί δεν θα αποδράσουν και ότι δεν απειλούν την ασφάλεια του προσωπικού και των άλλων κρατουμένων. Η ανθρωπιστική και αξιοπρεπής μεταχείριση αυτών των κρατουμένων, σε συνδυασμό με την κατοχύρωση της ασφάλειας των άλλων ατόμων, είναι κάτι που αποτελεί για τον επαγγελματισμό της σωφρονιστικής διοίκησης μια μεγάλη πρόκληση. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται στο κεφάλαιο 8.

Οι κρατούμενοι που χαρακτηρίζονται ως τρομοκράτες

Δυσκολίες επίσης αναφύονται όταν ένα σωφρονιστικό σύστημα καλείται να μεταχειριστεί κρατούμενους οι οποίοι έχουν χαρακτηριστεί ως τρομοκράτες ή εχθροί του κράτους. Οι κρατούμενοι αυτοί, σε αντίθεση με την τεράστια πλειονότητα των εγκλείστων, συχνά δεν αποδέχονται το γεγονός ότι πρέπει να βρίσκονται στη φυλακή ούτε αναγνωρίζουν τη νομιμότητα της εξουσίας που ασκείται από τη σωφρονιστική διοίκηση. Η μεταχείρισή τους περιπλέκεται από το γεγονός ότι συχνά διαθέτουν έντονη πολιτική και δημόσια φυσιογνωμία, ενώ, παράλληλα, τόσο η μεταχείριση στην οποία υπόκεινται όσο και ο τρόπος με τον οποίο αντιδρούν στον εγκλεισμό αποτελούν ζητήματα τα οποία έχουν μεγάλο ενδιαφέρον για τα Μέσα Ενημέρωσης και μπορούν, συγχρόνως, να έχουν βίαιο αντίκτυπο στην έξω κοινωνία. Τα χέρια των μελών της σωφρονιστικής διοίκησης συχνά δένονται από τις απαιτήσεις της πολιτικής αναγκαιότητας. Ο τρόπος, παράλληλα, με τον οποίο αντιμετωπίζει η διοίκηση τις πιέσεις που δημιουργούνται από την υποχρέωσή της να μεταχειρίζεται τους εν λόγω κρατούμενους με ανθρωπισμό και αξιοπρέπεια, αποτελεί ενδεχομένως μια πραγματική δοκιμασία του επαγγελματισμού της. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 8.

Το πρόβλημα της ιδρυματοποίησης

Τα σημαντικότερα, ωστόσο, ζητήματα στη διαχείριση των ισοβιτών και των βαρυποινιτών κρατουμένων είναι αυτά που ανακύπτουν από τη βλάβη την οποία μπορεί δυνητικά να προξενήσει στην ψυχική τους υγεία η διάρκεια της ποινής ή η αβεβαιότητα για την ημερομηνία αποφυλάκισής τους. Τα μέλη της σωφρονιστικής διοίκησης θα πρέπει να βοηθούν τους κρατουμένους να σχεδιάζουν την έκτιση της ποινής τους κατά τέτοιον τρόπο ώστε να διατηρήσουν την αίσθηση της προσωπικής τους αξίας και να αποφύγουν τον κίνδυνο της ιδρυματοποίησης.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Οι άμεσες αναφορές για τη μεταχείριση των βαρυποινιτών και των ισοβιτών κρατουμένων από τα διεθνή Σύμφωνα και τα κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, είναι λίγες.

Παροχή ευκαιριών

Το βασικό διεθνές κείμενο το οποίο διέπει τη μεταχείριση των βαρυποινιτών κρατουμένων είναι οι Συστάσεις των Ηνωμένων Εθνών για την Ισόβια Κάθειρξη.⁷¹ Τα Ηνωμένα Έθνη συνιστούν στα κράτη να παρέχουν στους ισοβίτες κρατουμένους «ευκαιρίες για επικοινωνία και κοινωνική αλληλεπίδραση», όπως επίσης και «ευκαιρίες για αμειβόμενη εργασία, για σπουδές, καθώς και για θρησκευτικές, πολιτιστικές, αθλητικές και λοιπές ψυχαγωγικές δραστηριότητες». Εφόσον οι ευκαιρίες αυτές πρέπει να προσφέρονται στους ισοβίτες κρατουμένους, θα πρέπει να παρέχονται εξίσου και σε όλους τους άλλους εγκλείστους που εκτίουν μακρόχρονες ποινές. Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης το 2003 για την αντιμετώπιση των ισοβιτών και των υπόλοιπων βαρυποινιτών κρατουμένων⁷² δηλώνει ομοίως ότι θα πρέπει να προσφέρονται στους εν λόγω κρατουμένους ευκαιρίες για «συμμετοχή σε εργασία, μόρφωση, εκπαίδευση και σε άλλες δραστηριότητες οι οποίες προσφέρουν τη δυνατότητα εποικοδομητικής αξιοποίησης του χρονικού διαστήματος της κράτησης και αυξάνουν τις πιθανότητες επιτυχούς επανόδου στην κοινωνία μετά την αποφυλάκιση».

Εφαρμογή

Όλοι οι όροι της ορθής σωφρονιστικής διοίκησης που περιγράφονται στο παρόν εγχειρίδιο θα πρέπει να εφαρμόζονται εξίσου σε όλους τους ισοβίτες και τους βαρυποινίτες κρατούμενους. Επιπροσθέτως, με αυτή την ομάδα κρατουμένων έχουν ιδιαίτερη σχέση τα κάτωθι ζητήματα.

Ο αρχικός σχεδιασμός μετά την επιβολή της ποινής

Όλοι οι κρατούμενοι είναι ξεχωριστοί άνθρωποι και οι σωφρονιστικές αρχές πρέπει να τους μεταχειρίζονται αναλόγως. Σε ό,τι αφορά τους βαρυποινίτες κρατούμενους, ένας τρόπος για την έναρξη αυτής της μεταχείρισης είναι η διενέργεια μιας εισαγωγικής εκτίμησης, ως έναρξης του σχεδίου έκτισης της ποινής του κάθε κρατούμενου. Το ζήτημα αυτό εξετάστηκε στο κεφάλαιο 7 του παρόντος εγχειριδίου. Σε ορισμένες χώρες οι κρατούμενοι που έχουν καταδικαστεί σε ιδιαίτερα μακρόχρονες ποινές τοποθετούνται αρχικώς σε κάποια μονάδα εισαγωγής. Ο σκοπός αυτών των μονάδων είναι η διευκόλυνση της ένταξης των εν λόγω κρατουμένων στην καθημερινή ζωή της φυλακής, στην οποία εντάσσονται λίγους μήνες αργότερα.

Εκτίμηση κινδύνου

Σε ορισμένες χώρες η εισαγωγική εκτίμηση καταλήγει σε μια διαδικασία διαχείρισης της ποινής κατά την οποία εξετάζεται η φυσιογνωμία του κάθε κρατούμενου όπως προκύπτει μέσα από τη συνεκτίμηση διαφόρων παραγόντων, όπως είναι το ποινικό του ιστορικό, η οικογένεια και οι καταβολές του, η προηγούμενη εργασιακή του απασχόληση, τυχόν προβλήματα που σχετίζονται με το αλκοόλ και τα ναρκωτικά, καθώς και εκθέσεις που τον αφορούν από την αστυνομία ή από υπηρεσία πρόνοιας ή από υπηρεσία δοκιμασίας. Με βάση τη φυσιογνωμία του κρατούμενου εκπονείται ένα σχέδιο έκτισης της ποινής. Το σχέδιο αυτό περιλαμβάνει και την εκτίμηση του κινδύνου τον οποίο συνιστά ο κάθε κρατούμενος για τον εαυτό του, για τους άλλους κρατούμενους, για το προσωπικό και για την κοινωνία. Το πρωταρχικής σημασίας ζητούμενο κατά την εκτίμηση του κινδύνου είναι η προστασία του κοινωνικού συνόλου. Πρέπει να εξασφαλίζεται ότι η εν λόγω εκτίμηση δεν είναι ούτε πιο υψηλή ούτε πιο χαμηλή από όσο είναι αναγκαίο, σύμφωνα με τα όσα δείχνουν τα δεδομένα της περίπτωσης του κάθε κρατούμενου. Το σχέδιο έκτισης της ποινής περιλαμβάνει επίσης και τις διαφορές

δραστηριότητες και προγράμματα στα οποία ενδέχεται να συμμετάσχει ο κρατούμενος κατά τη διάρκεια της κράτησής του.

Εργασία, εκπαίδευση και άλλες δραστηριότητες

Δεν υπάρχει κανένας λόγος να μην ισχύουν και για τους βαρυποινίτες, όπως και για τους ισοβίτες, κρατούμενους οι δυνατότητες εργασίας, εκπαίδευσης και λοιπών δραστηριοτήτων που περιγράφονται στο κεφάλαιο 10 του παρόντος εγχειριδίου. Μπορεί, μάλιστα, να υποστηρίξει κανείς ότι στους κρατούμενους αυτούς (δεδομένης και της διάρκειας παραμονής τους στη φυλακή) πρέπει να δίνεται προτεραιότητα έναντι των υπολοίπων, όταν οι πόροι είναι ανεπαρκείς. Οι ισοβίτες και οι βαρυποινίτες κρατούμενοι είναι περισσότερο πιθανόν να αποσυνδεθούν από την οικογένειά τους και την κοινωνία· ως εκ τούτου, η διαδικασία της κοινωνικής τους αναπροσαρμογής θα χρειαστεί πρόσθετη στήριξη.

Δεν συντρέχει λόγος για κράτηση σε καθεστώς απομόνωσης

Δεν συντρέχει κανένας επιχειρησιακός λόγος για κράτηση των βαρυποινιτών και ισοβιτών κρατουμένων σε καθεστώς απομόνωσης (είτε ατομικά είτε ομαδικά) απλώς και μόνο εξαιτίας της διάρκειας της ποινής τους. Αντιθέτως, το να διατηρούνται πλήρως απασχολημένοι είναι προς το συμφέρον τόσο των ιδίων όσο και της εύρυθμης λειτουργίας της φυλακής.

Επαφές με την οικογένεια και τον έξω κόσμο

Για να διατηρήσει ένα άτομο που έχει καταδικαστεί σε μακρόχρονη ποινή τη συναισθηματική και ψυχική του υγεία κατά τη διάρκεια της κράτησής του αφενός και για να επιστρέψει με ασφάλεια στο κοινωνικό σύνολο αφετέρου, πρέπει να μπορεί να διατηρεί και να αναπτύσσει τις επαφές και τους δεσμούς του με την οικογένειά του. Για την ανάγκη διατήρησης αυτών των επαφών υπάρχει, ασφαλώς, άλλος ένας σημαντικός λόγος. Ο λόγος αυτός είναι το δικαίωμα που έχει μια οικογένεια (ο/η σύζυγος, τα παιδιά και τα υπόλοιπα μέλη της) να διατηρεί επαφή με το μέλος της που βρίσκεται στη φυλακή. Για τους λόγους αυτούς, οι ρυθμίσεις που αφορούν τη διατήρηση των οικογενειακών επαφών, οι οποίες περιγράφονται στο κεφάλαιο 11, ισχύουν ιδιαίτερα για τους βαρυποινίτες κρατούμενους.

Εξέλιξη μέσα στο σύστημα

Ένα σημαντικό γνώρισμα των διαφόρων μορφών της εισαγωγικής εκτίμησης και του σχεδιασμού, που περιγράφηκαν παραπάνω, είναι ότι μπορούν να αξιοποιηθούν για τον προσδιορισμό των λίγων βαρυποινιτών κρατουμένων οι οποίοι συνιστούν, ενδεχομένως, σοβαρή απειλή για την ασφάλεια ή την προστασία. Η εισαγωγική εκτίμηση μπορεί να προσφέρει στη διοίκηση τη δυνατότητα να διακρίνει τους εγκλείστους αυτούς από την πλειονότητα των βαρυποινιτών κρατουμένων, οι οποίοι δεν αποτελούν κατ' ανάγκη κίνδυνο στο πλαίσιο της φυλακής – παρ' όλο που μπορεί να έχουν διαπράξει σοβαρά εγκλήματα. Σε ορισμένες χώρες οι περισσότεροι βαρυποινίτες κρατούμενοι μεταφέρονται σε αρκετά σύντομο χρονικό διάστημα σε φυλακές μέσης ή ακόμη και χαμηλής ασφαλείας, παρά το γεγονός ότι εκτίουν ποινές μεγαλύτερης διάρκειας εν συγκρίσει με άλλους κρατουμένους.

Η ζωτική σημασία της τακτικής επανεξέτασης

Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί η ανάγκη τακτικής επανεξέτασης τόσο του επιπέδου ασφαλείας όσο και του σχεδίου έκτισης της ποινής των βαρυποινιτών κρατουμένων. Η επανεξέταση αυτή ίσως πρέπει να εφαρμόζεται στους εγκλείστους αυτούς σε μεγαλύτερο βαθμό εν σχέσει με εκείνους που εκτίουν ποινές σύντομης διάρκειας. Το κείμενο των Ηνωμένων Εθνών για την ισόβια κάθειρξη συνιστά «να λαμβάνονται υπ' όψιν στα εκπαιδευτικά και στα λοιπά προγράμματα οι αλλαγές οι οποίες σημειώνονται στη συμπεριφορά των κρατουμένων, στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, καθώς και στο κίνητρό τους για εργασία και για την επίτευξη εκπαιδευτικών στόχων».

Μεταφορά σε καθεστώς χαμηλότερης ασφαλείας

Οι περισσότεροι βαρυποινίτες κρατούμενοι είναι κατάλληλοι να μεταχθούν σε φυλακή χαμηλής ασφαλείας ή σε ξενώνα ήδη αρκετά χρόνια πριν από την αναμενόμενη ημερομηνία αποφυλάκισής τους. Στους χώρους αυτούς έχουν τη δυνατότητα να εξέρχονται κατά διαστήματα από τη φυλακή, ενίοτε και επί αρκετές ημέρες. Οι έξοδοι αυτές αποτελούν μέρος της τελικής προετοιμασίας για την επιστροφή τους στο κοινωνικό σύνολο. Αυτό το στάδιο της έκτισης της ποινής παρακολουθείται συχνά από μια επιτροπή που είναι αρμόδια για τη χορήγηση απόλυσης υπό όρους ή από κάποια άλλη αρχή που είναι υπεύθυνη για την αποφυλάκιση ενός κρατουμένου.

Ηλικιωμένοι κρατούμενοι

Αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων κρατουμένων

Σε ορισμένες χώρες μια από τις επιπτώσεις της αύξησης που παρατηρείται στη διάρκεια των ποινών είναι η υποχρέωση την οποία έχει η σωφρονιστική διοίκηση για την κάλυψη των αναγκών του ολοένα και αυξανόμενου αριθμού των ηλικιωμένων κρατουμένων. Σε κάποιες χώρες επίσης η πρόσφατα παρατηρούμενη τάση επιβολής μακρόχρονων ποινών ή ποινών ισόβιας κάθειρξης, έχει επιφέρει σημαντική αύξηση του αριθμού των κρατουμένων οι οποίοι θα γεράσουν στη φυλακή.

Όλα αυτά μπορεί να καθιστούν αναγκαία την ίδρυση ειδικών καταστημάτων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανακύπτουν από την απώλεια της κινητικότητας ή και από την έναρξη της έκπτωσης των νοητικών λειτουργιών.

Τα προβλήματα των ηλικιωμένων

Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να προσέξουν ιδιαίτερα τα διάφορα κοινωνικά και ιατρικά προβλήματα των ηλικιωμένων κρατουμένων. Ο αυξανόμενος αριθμός των εγκλείστων αυτών έχει αποτελέσει αιτία για την ανάπτυξη ειδικών μονάδων για ηλικιωμένους στην Αγγλία και σε ορισμένες περιοχές των Η.Π.Α. Οι υγειονομικές ανάγκες αυτής της ομάδας κρατουμένων εξετάζονται επίσης στο κεφάλαιο 6 του παρόντος εγχειριδίου.

Η απώλεια της επαφής με την οικογένεια

Όσοι εκτίουν μακρόχρονη ποινή ή έχουν ιστορικό πολύχρονης εμπλοκής με το έγκλημα, είναι περισσότερο πιθανόν να έχουν χάσει επαφή με την οικογένειά τους. Το γεγονός αυτό γεννά συγκεκριμένα προβλήματα για τους ηλικιωμένους κρατουμένους, όταν βρίσκονται στο τέλος της ποινής τους. Πολλοί από αυτούς μπορεί να μην έχουν οικογένεια για να μείνουν και μπορεί επίσης να θεωρούνται πολύ προχωρημένης ηλικίας για να εργαστούν. Οι σωφρονιστικές διοικήσεις θα πρέπει να συνεργάζονται στενά με υπηρεσίες του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, έτσι ώστε να βοηθούν την επάνοδο των εν λόγω κρατουμένων στην κοινωνία.

20. Κρατούμενοι καταδικασμένοι σε θάνατο

Το πλαίσιο

Η επιβολή της θανατικής ποινής μειώνεται

Σήμερα, περισσότερα από τα δύο τρίτα των χωρών παγκοσμίως έχουν καταργήσει τη θανατική ποινή (είτε νομοθετικά είτε στην πράξη), και ο αριθμός αυτός χρόνο με τον χρόνο αυξάνεται. Για παράδειγμα, τα 47 κράτη - μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα οποία συνολικά καλύπτουν μια γεωγραφική περιοχή η οποία εκτείνεται από τη Λισαβόνα στον Ατλαντικό μέχρι το Βλαδιβοστόκ στον Ειρηνικό, ή έχουν καταργήσει τη θανατική ποινή ή τηρούν μια συμφωνημένη αναστολή της εφαρμογής της. Τα διεθνή Σύμφωνα και τα λοιπά κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα συνιστούν emphaticά στα συμβαλλόμενα κράτη να κινηθούν προς την κατεύθυνση της κατάργησης της θανατικής ποινής.

Κρατούμενοι οι οποίοι αναμένουν την εκτέλεσή τους

Σε όσες χώρες ισχύει ακόμη η θανατική ποινή, την ευθύνη για την κράτηση των ατόμων που έχουν καταδικαστεί σε αυτή την έχει συνήθως η σωφρονιστική διοίκηση. Σε ορισμένες περιπτώσεις η διαδικασία της έφεσης είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα και οι κρατούμενοι μπορεί να αναμένουν την εκτέλεσή τους ακόμη και επί σειρά πολλών ετών. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και σε χώρες στις οποίες έχουν ανασταλεί οι εκτελέσεις, αλλά οι ήδη επιβληθείσες θανατικές ποινές δεν έχουν ακόμη μετατραπεί σε άλλες ποινές.

Μέριμνα για τους κρατούμενους και το προσωπικό

Το καθήκον της μέριμνας για τους κρατούμενους που έχουν καταδικαστεί σε θάνατο είναι βαρύ για τα μέλη του προσωπικού που συμμετέχουν στην άσκηση του. Οι σωφρονιστικές αρχές έχουν ιδιαίτερη υποχρέωση να μεταχειρίζονται τους εν λόγω κρατούμενους με αξιοπρέπεια και ανθρωπισμό, και να παρέχουν επίσης τη δέουσα στήριξη στο προσωπικό που ασκεί το επαχθές αυτό έργο.

Τι υποστηρίζουν τα διεθνή κείμενα

Τα διεθνή κείμενα αξιώνουν ομόφωνα την κατάργηση της θανατικής ποινής.

Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα:

«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Πρωτόκολλο πιστεύουν ότι η κατάργηση της θανατικής ποινής συμβάλλει στην προαγωγή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και στην προοδευτική ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Άρθρο 6:

«Κάθε άνθρωπος έχει το εγγενές δικαίωμα στη ζωή. Το δικαίωμα αυτό θα προστατεύεται από τον νόμο. Από κανέναν δεν θα αφαιρείται αυθαίρετα η ζωή.
(2) Στις χώρες που δεν έχουν καταργήσει την ποινή του θανάτου, η εν λόγω ποινή μπορεί να επιβληθεί μόνο για τα σοβαρότερα εγκλήματα σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία τη στιγμή της τέλεσης του εγκλήματος και όχι αντίθετα με τις διατάξεις του παρόντος Συμφώνου και της Σύμβασης για την Πρόληψη και την Τιμωρία του Εγκλήματος της Γενοκτονίας. Η ποινή αυτή μπορεί να εκτελεστεί μόνο κατόπιν τελεσίδικης απόφασης, η οποία έχει εκδοθεί από αρμόδιο δικαστήριο.
(5) Η θανατική ποινή δεν θα επιβάλλεται για εγκλήματα τα οποία διαπράττονται από άτομα κάτω των δεκαοκτώ ετών και δεν θα εκτελείται σε εγκύους γυναίκες.
(6) Καμία διάταξη του παρόντος άρθρου δεν θα γίνεται αντικείμενο επίκλησης προκειμένου να καθυστερήσει ή να εμποδιστεί η κατάργηση της θανατικής ποινής από οποιοδήποτε Συμβαλλόμενο Κράτος στο παρόν Σύμφωνο».

Εγγυήσεις των Ηνωμένων Εθνών για τη Διασφάλιση της Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ατόμων τα οποία Αντιμετωπίζουν τη Θανατική Ποινή, Άρθρο 9:

«Όταν επιβάλλεται η θανατική ποινή, θα εκτελείται κατά τρόπο ώστε να προξενείται ο μικρότερος δυνατός πόνος».

Απόφαση της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης για τη Συμμετοχή των Ιατρών στη Θανατική Ποινή, η οποία υιοθετήθηκε από την 34^η Παγκόσμια Ιατρική Συνέλευση

στη Λισαβόνα της Πορτογαλίας, που πραγματοποιήθηκε από τις 28 Σεπτεμβρίου έως τις 2 Οκτωβρίου 1981 και τροποποιήθηκε από την 52^η Γενική Συνέλευση της Παγκόσμιας Ιατρικής Ένωσης στο Εδιμβούργο της Σκωτίας κατά τη διάρκεια του Οκτωβρίου του 2000 και περαιτέρω στην Κορέα το 2008:

«Αποφασίστηκε ότι είναι ανήθικο να συμμετέχουν ιατροί στην εκτέλεση θανατικής ποινής, με οποιονδήποτε τρόπο ή κατά τη διάρκεια οποιουδήποτε σταδίου της διαδικασίας εκτέλεσης, συμπεριλαμβανομένου του σχεδιασμού της διαδικασίας αυτής, καθώς και της καθοδήγησης ή/και εκπαίδευσης ατόμων προκειμένου να πραγματοποιούν τέτοιες εκτελέσεις. Η Παγκόσμια Ιατρική Ένωση ΖΗΤΑ σθεναρά από τα μέλη της να ενημερώνουν όλους τους ιατρούς ότι η οποιαδήποτε προαναφερθείσα συμμετοχή στην εκτέλεση θανατικής ποινής είναι ανήθικη. ΠΡΟΤΡΕΠΕΙ τα μέλη της να ασκήσουν έντονες πιέσεις στις εθνικές κυβερνήσεις και στους νομοθέτες προκειμένου να μη συμμετέχουν ιατροί στην εκτέλεση θανατικής ποινής».

Εφαρμογή

Αξιοπρέπεια και ανθρωπισμός

Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η σωφρονιστική διοίκηση μιας χώρας σε ό,τι αφορά τους κρατούμενους στους οποίους έχει επιβληθεί θανατική ποινή, είναι η ανάγκη σαφούς διάκρισης ανάμεσα στη διαχείριση κάθε μεμονωμένου κρατούμενου καταδικασμένου σε θάνατο, από τη μια πλευρά, και στη νομική και πολιτική άποψη για τη χρήση της θανατικής ποινής στην εν λόγω χώρα, από την άλλη. Μια από τις σημαντικότερες ευθύνες που έχει το σωφρονιστικό προσωπικό είναι η μεταχείριση κάθε κρατούμενου (ασχέτως της κατηγορίας που αντιμετωπίζει, του εγκλήματος που έχει διαπράξει ή της ποινής που του έχει επιβληθεί) με αξιοπρέπεια και ανθρωπισμό. Οι κρατούμενοι στους οποίους έχει επιβληθεί θανατική ποινή δεν θα πρέπει να υποβάλλονται σε μη αναγκαίους περιορισμούς στη μετακίνησή τους εντός της φυλακής ή σε αυστηρότερη μεταχείριση μόνο και μόνο επειδή έχουν καταδικαστεί σε θάνατο.

«Η Επιτροπή (των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου) επισημαίνει ότι ο προσφεύγων (κρατούμενος) κρατήθηκε σε καθεστώς απομόνωσης επί πέντε

έτη αναμένοντας την εκτέλεσή του, σε ένα κελί με διαστάσεις 6×9 πόδια,* χωρίς εγκαταστάσεις υγιεινής (εκτός από ένα δοχείο αποχωρητηρίου) και χωρίς φυσικό φως, έχοντας τη δυνατότητα να εξέρχεται από το κελί του μόνο μία ή δύο φορές την εβδομάδα κατά τη διάρκεια των οποίων φορούσε χειροπέδες, και με απολύτως ανεπαρκή ποσότητα τροφής χωρίς να λαμβάνονται υπόψιν οι ιδιαίτερες διαιτητικές του ανάγκες. Η Επιτροπή θεωρεί ότι αυτά τα αδιαμφισβήτητα χαρακτηριστικά της κράτησής του σε συνδυασμό, ισοδυναμούν με παραβίαση της παραγράφου 1 του Άρθρου 10 του Συμφώνου». ⁷³

(Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Xavier Evans κατά Τρινιντάντ και Τομπάγκο*, 2003)

Διαχωρισμός των καταδικασμένων σε θάνατο κρατουμένων

Σε χώρες όπου διατηρείται ακόμη σε ισχύ η θανατική ποινή, η έφεση κατά της δικαστικής απόφασης που την επιβάλλει συνεπάγεται συχνά μια χρονοβόρα διαδικασία η οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαρκεί ακόμη και αρκετά χρόνια. Σε πολλά σωφρονιστικά συστήματα οι εν λόγω έγκλειστοι κρατούνται χωριστά από όλους τους άλλους, σε χώρο ο οποίος αναφέρεται συχνά ως «πτέρυγα μελλοθανάτων». Σε κάποιες χώρες ο διαχωρισμός αυτός συνεπάγεται ένα καθεστώς κράτησης το οποίο έχει κάποια μορφή απομόνωσης. Σε άλλες χώρες οι συγκεκριμένοι έγκλειστοι κρατούνται σε συνήθη κελιά μαζί με άλλους κρατουμένους που βρίσκονται στην ίδια νομική κατάσταση.

«Οι κρατούμενοι που είναι καταδικασμένοι σε θάνατο δεν διαχωρίζονται από τους υπολοίπους και δεν τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης». ⁷⁴

(Εκθεση του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική, επίσκεψη στην Αιθιοπία, 2004)

Δεν συντρέχει λόγος για αυτόματο διαχωρισμό

Από απόψεως ορθής σωφρονιστικής διαχείρισης, δεν συντρέχει λόγος, υπό κανονικές συνθήκες, να κρατούνται οι εν λόγω έγκλειστοι σε καθεστώς απομόνωσης, χωρίς την παροχή δυνατοτήτων για εργασία, εκπαίδευση και πολιτιστικές δραστηριότητες. Η θανατική τους καταδίκη δεν θα πρέπει να έχει ως

* 1,8×2,7 μέτρα (Σ.τ.Μ.).

αποτέλεσμα την επιβολή πρόσθετης τιμωρίας όσον αφορά τις συνθήκες κράτησής τους· παράλληλα, η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, προκειμένου να μειώσει την ψυχική οδύνη που είναι ευρύτερα γνωστή ως «φαινόμενο της πτέρυγας μελλοθανάτων» και που μπορεί να οφείλεται στη χρονοβόρα διαδικασία της έφεσης. Οι έγκλειστοι αυτοί, ασχέτως του ότι έχουν καταδικαστεί σε θάνατο, θα πρέπει να υποβάλλονται σε διαδικασία εκτίμησης με τον τρόπο που ισχύει και για όλους τους άλλους κρατούμενους, και να τοποθετούνται στο κατάλληλο καθεστώς κράτησης. Όπως και σε άλλες μορφές εκτίμησης, είναι σημαντικό να εξετάζονται οι ιδιαίτερες περιστάσεις του κάθε κρατούμενου, καθώς και οι κίνδυνοι τους οποίους συνιστά. Παρ' όλο που για ορισμένους ίσως είναι αναγκαία η κράτηση σε ειδικό καθεστώς, οι περισσότεροι δεν χρειάζονται κάτι τέτοιο.

Ισότητα στη μεταχείριση

Οι κρατούμενοι που έχουν καταδικαστεί σε θάνατο διατηρούν όλα τα δικαιώματα που έχουν οι κρατούμενοι, γενικότερα. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να εξασφαλιστεί ότι η μεταχείρισή τους δεν είναι κατώτερου επιπέδου, σε θέματα που σχετίζονται, για παράδειγμα, με το φαγητό, την υγειονομική περίθαλψη, την υγιεινή, τη σωματική άσκηση και τη συναναστροφή με άλλους κρατούμενους.

Πλήρης πρόσβαση σε δικηγόρους

Η σωφρονιστική διοίκηση θα πρέπει να μεριμνά ιδιαίτερω, ώστε να διασφαλίζει την πλήρη πρόσβαση των καταδικασμένων σε θάνατο κρατουμένων στον δικηγόρο που διεκπεραιώνει οποιοδήποτε ένδικο μέσο έχουν ασκήσει κατά της καταδίκης ή της ποινής τους. Οι εν λόγω κρατούμενοι δικαιούνται τις ίδιες με τους άλλους κρατούμενους εγγυήσεις όσον αφορά την πρόσβαση και την ιδιωτικότητα της επικοινωνίας τους.

Επισκέπτες

Το κεφάλαιο 11 του παρόντος εγχειριδίου αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αντιμετωπίζονται από το προσωπικό οι επισκέπτες των κρατουμένων. Το σωφρονιστικό προσωπικό θα πρέπει να επιδεικνύει ιδιαίτερη ευαισθησία, όταν έρχεται σε επαφή με τα μέλη της οικογένειας και τους φίλους ενός καταδικασμένου σε θάνατο κρατούμενου, που τον επισκέπτονται στη φυλακή. Η οικογένεια ενός

τέτοιου κρατουμένου πρέπει να ενημερώνεται για την επικείμενη εκτέλεσή του, ενώ, συγχρόνως, πρέπει να διασφαλίζεται η τήρηση όλων των ενδεδειγμένων θρησκευτικών και λοιπών υποχρεώσεων.

«Η Επιτροπή επισημαίνει ότι δεν αντικρούστηκε ο ισχυρισμός της προσφεύγουσας, σύμφωνα με τον οποίο δεν ενημερώθηκε η οικογένειά της ούτε για την ημερομηνία ούτε για την ώρα ούτε για τον τόπο εκτέλεσης του γιου της ούτε επίσης για το ακριβές μέρος της συνακόλουθης ταφής του ... Η Επιτροπή κατανοεί τη συνεχή οδύνη και το άγχος που προκλήθηκαν ... στη μητέρα ενός καταδικασμένου κρατουμένου, εξαιτίας της διαρκούς αβεβαιότητας για τις περιστάσεις που κατέληξαν στην εκτέλεσή του και για τον ακριβή επίσης τόπο της ταφής του. Η πλήρης μυστικότητα η οποία περιβάλλει την ημερομηνία εκτέλεσης και τον τόπο της ταφής, από τη μια πλευρά, και η άρνηση παράδοσης της σορού για ταφή, από την άλλη, έχουν ως αποτέλεσμα τον εκφοβισμό ή την τιμωρία των μελών της οικογένειας ενός εκτελεσθέντος κρατουμένου, αφήνοντάς τα σκοπίμως σε κατάσταση αβεβαιότητας και ψυχικού πόνου».⁷⁵

(Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Natalia Schedko κατά Λευκορωσίας*, 2003)

Τα μέλη του προσωπικού θα πρέπει να είναι ειδικά επιλεγμένα

Τα μέλη του προσωπικού που ασκούν σε καθημερινή βάση την εποπτεία των καταδικασμένων σε θάνατο κρατουμένων θα πρέπει να είναι ειδικά επιλεγμένα γι' αυτό το αγχογόνο καθήκον. Θα πρέπει, συνήθως, να έχουν επαρκή πείρα, να λαμβάνουν ειδική εκπαίδευση – ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη συναισθηματική πλευρά της εργασίας τους – και, επιπλέον, θα πρέπει να στηρίζονται διαρκώς από τη διοίκηση.

Η αντίδραση σε μια εκτέλεση

Η πραγματοποίηση μιας εκτέλεσης μέσα στη φυλακή είναι κάτι που έχει σοβαρό αντίκτυπο σε διάφορα επίπεδα. Ο αντίκτυπος αυτός αρχίζει να γίνεται αισθητός αμέσως μόλις οριστεί η ημερομηνία εκτέλεσης, γίνεται, ενδεχομένως, εντονότερος καθώς πλησιάζει η ημερομηνία αυτή, και συνεχίζεται για κάποιο χρονικό διάστημα μετά την πραγματοποίηση της εκτέλεσης. Οι σωφρονιστικές αρχές θα πρέπει να

έχουν στη διάθεσή τους μια στρατηγική αντιμετώπισης των συνεπειών που έχει ο προαναφερθείς αντίκτυπος σε όλους όσοι τον αισθανθούν.

Παράρτημα

Κατάλογος των συναφών κειμένων για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Διεθνής Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

- *Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 217Α (III) της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1948.

- *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα*

Υιοθετήθηκε και τέθηκε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 2200Α (XXI) της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1966· τέθηκε σε ισχύ την 3^η Ιανουαρίου 1976.

- *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα*

Υιοθετήθηκε και τέθηκε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 2200Α (XXI) της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1966· τέθηκε σε ισχύ την 23^η Μαρτίου 1976.

Πρόληψη των Διακρίσεων

- *Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων*

Υιοθετήθηκε και τέθηκε για υπογραφή και επικύρωση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 2106 (XX) της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1965· τέθηκε σε ισχύ την 4^η Ιανουαρίου 1969.

- *Διακήρυξη για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Μισαλλοδοξίας και Διάκρισης με Βάση τη Θρησκεία ή την Πίστη*

Διακηρύχθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 36/55 της 25^{ης} Νοεμβρίου 1981.

- *Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Ατόμων που Ανήκουν σε Εθνικές ή Εθνοτικές, Θρησκευτικές και Γλωσσικές Μειονότητες*

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 47/135 της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1992.

Δικαιώματα των Γυναικών

- *Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διάκρισης κατά των Γυναικών*

Υιοθετήθηκε και τέθηκε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 34/180 της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1979· τέθηκε σε ισχύ την 3^η Σεπτεμβρίου 1981.

- *Διακήρυξη για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών*

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 48/104 της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1993.

Δικαιώματα του Παιδιού

- *Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού*

Υιοθετήθηκε και τέθηκε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 44/25 της 20^{ης} Νοεμβρίου 1989· τέθηκε σε ισχύ τη 2^α Σεπτεμβρίου 1990.

Απονομή δικαιοσύνης

- *Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων*

Υιοθετήθηκαν από το Πρώτο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, το οποίο συνήλθε στη Γενεύη το 1955, και εγκρίθηκαν από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 663 C (XXIV) της 31^{ης} Ιουλίου 1957 και με την Απόφαση 2076 (LXII) της 13^{ης} Μαΐου 1977.

- *Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων*

Υιοθετήθηκαν και διακηρύχθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 45/111 της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

- *Σώμα των Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οποιασδήποτε Μορφής Κράτηση*

Υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 43/173 της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1988.

- *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους*

Υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 45/113 της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

- *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας*

Υιοθετήθηκε και τέθηκε για υπογραφή, επικύρωση και προσχώρηση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 39/46 της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1984· τέθηκε σε ισχύ την 26^η Ιουνίου 1987.

- *Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας*

Υιοθετήθηκε την 18^η Δεκεμβρίου 2002 στην 57^η συνεδρίαση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση A/RES/57/199· τέθηκε σε ισχύ την 22^α Ιουνίου 2006.

- *Αρχές Ιατρικής Δεοντολογίας σχετικά με τον ρόλο του προσωπικού υγείας, ιδίως των ιατρών, για την προστασία των ατόμων που τελούν υπό οποιασδήποτε μορφής κράτηση από τα Βασανιστήρια και από Άλλη Σκληρή, Απάνθρωπη ή Ταπεινωτική Μεταχείριση ή Τιμωρία*

Υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 37/194 της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1982.

- *Ασφαλιστικές δικλίδες οι οποίες εγγυώνται την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που αντιμετωπίζουν την ποινή του θανάτου*

Υιοθετήθηκαν από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 1984/50 της 25^{ης} Μαΐου 1984.

- *Κώδικας Συμπεριφοράς Αξιωματούχων για την Επιβολή του Νόμου*

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 34/169 της 17^{ης} Δεκεμβρίου 1979.

- *Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου*

Υιοθετήθηκαν από το Όγδοο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, το οποίο συνήλθε στην Αβάνα της Κούβας από την 27^η Αυγούστου έως την 7^η Σεπτεμβρίου 1990.

- *Βασικές Αρχές για τον Ρόλο των Δικηγόρων*

Υιοθετήθηκαν από το Όγδοο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, το οποίο συνήλθε στην Αβάνα της Κούβας από την 27^η Αυγούστου έως την 7^η Σεπτεμβρίου 1990.

- *Κατευθυντήριες Γραμμές για τον Ρόλο των Εισαγγελέων*

Υιοθετήθηκαν από το Όγδοο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, το οποίο συνήλθε στην Αβάνα της Κούβας από την 27^η Αυγούστου έως την 7^η Σεπτεμβρίου 1990.

- *Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τα Μη Στερητικά της Ελευθερίας Μέτρα (Κανόνες του Τόκιο)*

Υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 45/110 της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

- *Κατευθυντήριες Γραμμές των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη της Παραβατικότητας των Ανηλίκων (Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ)*

Υιοθετήθηκαν και διακηρύχθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 45/112 της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

- *Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους (Κανόνες του Πεκίνου)*

Υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 40/33 της 29^{ης} Νοεμβρίου 1985.

- *Διακήρυξη Βασικών Αρχών Δικαιοσύνης για τα Θύματα του Εγκλήματος και της Κατάχρησης Εξουσίας*

Υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 40/34 της 29^{ης} Νοεμβρίου 1985.

- *Βασικές Αρχές για την Ανεξαρτησία του Δικαστικού Σώματος*

Υιοθετήθηκαν από το Έβδομο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, το οποίο συνήλθε στο Μιλάνο από την 26^η Αυγούστου έως την 6^η Σεπτεμβρίου 1985, και εγκρίθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με τις Αποφάσεις 40/32 της 29^{ης} Νοεμβρίου 1985 και 40/146 της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1985.

- *Σύμβαση Πρότυπο για τη Μεταφορά των Δικονομικών Διαδικασιών σε Ποινικά Ζητήματα*

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 45/118 της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

- *Σύμβαση Πρότυπο για τη Μεταφορά της Επίβλεψης Δραστών οι οποίοι Έχουν Καταδικαστεί υπό Όρο ή Έχουν Απολυθεί υπό Όρο*

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 45/119 της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

- *Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Ακούσια Εξαφάνιση*

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 47/133 της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1992.

- *Αρχές για την Αποτελεσματική Πρόληψη και Διερεύνηση των Παράνομων, Αυθαίρετων και Συνοπτικών Εκτελέσεων*

Προτάθηκαν από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφαση 1989/65 της 24^{ης} Μαΐου 1989.

Περιφερειακά κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα

- *Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών*

Υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό Αφρικανικής Ενότητας (OAU) [Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982)] την 27^η Ιουνίου 1981 και τέθηκε σε ισχύ την 21^η Οκτωβρίου 1986.

- *Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Καθηκόντων του Ανθρώπου*

Υιοθετήθηκε από την ένατη διεθνή διάσκεψη του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών (OAS) στη Μπογκοτά της Κολομβίας τον Απρίλιο του 1948.

- *Αμερικανική Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*

Υπογράφηκε κατά τη Διαμερικανική Ειδική Συνδιάσκεψη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στο Σαν Χοσέ της Κόστα Ρίκα την 22^α Νοεμβρίου 1969.

- *Διαμερικανική Σύμβαση για την Πρόληψη και την Τιμωρία των Βασανιστηρίων*

Σύμβαση Υπ' Αριθμόν 67 του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών· τέθηκε σε ισχύ την 28^η Φεβρουαρίου 1987 και ανατυπώθηκε στα Βασικά Έγγραφα τα οποία Άπτονται των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατά το Διαμερικανικό Σύστημα [OEA/Ser.L.V/II.82doc6 rev. 1 at 83 (1992)]

- *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*

Ρώμη, 4 Νοεμβρίου 1950.

- *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας*

Στρασβούργο, 26 Νοεμβρίου 1987.

- *Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες*

Σύσταση Rec (2006) 2 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη-μέλη για τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες· υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών την 11^η Ιανουαρίου 2006 κατά την 952^η συνάντηση των Εκπροσώπων των Υπουργών.

Παραπομπές

1. Mandela, N. (1994) *Long Walk to Freedom* [Ένας μακρύς δρόμος μέχρι την ελευθερία], Λονδίνο: Little Brown.
2. Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας, *Handbook on Security System Reform: Supporting Security and Justice* [Εγχειρίδιο για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασφαλείας: η υποστήριξη της ασφάλειας και της δικαιοσύνης], Παρίσι: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, 2007.
3. Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της κυβέρνησης της Σουαζιλάνδης, διαδικτυακός τόπος Υπουργείου Δικαιοσύνης και Συνταγματικών Υποθέσεων, αρχική σελίδα σφραγιστικής υπηρεσίας: www.gov.sz/home.asp?pid=2268
4. “Shanghai Prison Opens to Visitors” [«Η φυλακή της Σαγκάης ανοίγει για τους επισκέπτες»], *China Daily*, 26 Μαρτίου 2004.
5. Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας, *Handbook on Security System Reform: Supporting Security and Justice* [Εγχειρίδιο για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασφαλείας: η υποστήριξη της ασφάλειας και της δικαιοσύνης], Παρίσι: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, 2007.
6. Kalinin, Y. I. (2002) *The Russian Penal System: Past, Present and Future* [Το ρωσικό ποινικό σύστημα: παρελθόν, παρόν και μέλλον], Λονδίνο: Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS).
7. Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών (2002), *Prisons in Cameroon: Report to the Government of the Republic of Cameroon on the Visit of the Special Rapporteur on Prisons and Conditions of Detention in Africa from 2 to 15 September 2002* [Οι φυλακές στο Καμερούν: έκθεση προς την κυβέρνηση της Δημοκρατίας του Καμερούν με θέμα την επίσκεψη του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική από τη 2^η έως τη 15^η Σεπτεμβρίου 2002], Banjul: Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών.
8. Υπηρεσία Υγείας και Δικαιοσύνης Νέας Νότιας Ουαλίας (2006), *Code of Conduct* [Κώδικας συμπεριφοράς], Matraville: Υπηρεσία Υγείας και Δικαιοσύνης.
9. Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της Εθνικής Επιτροπής για την Εξάλειψη των Βιασμών στις Φυλακές, Η.Π.Α., <http://www.nprec.us/>
10. Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2004), *Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies: Note by the Secretariat* [Συλλογή γενικών σχολίων και γενικών συστάσεων υιοθετηθείσα από τα Όργανα Ελέγχου της Εφαρμογής των Συνθηκών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα: σημείωση της γραμματείας], Γενεύη: Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
11. Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών (2004), *Report of the Mission of the Special Rapporteur on Prisons and*

- Conditions of Detention in Africa to the Federal Democratic Republic of Ethiopia* [Έκθεση της αποστολής του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική προς την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Αιθιοπίας], 15-29 Μαρτίου 2004, Βανζυλ: Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών.
12. Διαδικτυακός τόπος της Σωφρονιστικής Υπηρεσίας της Ναμίμπια: <http://www.mpcs.gov.na/about.htm>
 13. Συμβούλιο της Ευρώπης (2008), *Report to the Government of Denmark on the Visit to Denmark Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*, [Έκθεση προς την κυβέρνηση της Δανίας με θέμα την επίσκεψη η οποία πραγματοποιήθηκε στη Δανία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από την 11^η έως την 20^η Φεβρουαρίου 2008], Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
 14. Υπουργείο Εσωτερικών Ηνωμένου Βασιλείου (2007), *The Corston Report: A Report by Baroness Jean Corston of a Review of Women with Particular Vulnerabilities in the Criminal Justice System* [Η έκθεση Corston: έκθεση της βαρόνης Jean Corston για ιδιαίτερα ευπαθείς γυναίκες στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης], Λονδίνο: Υπουργείο Εσωτερικών.
 15. Διεθνή Όργανα των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Gen I/Rev.5, 26 Απριλίου 2001, παράγραφος 8.
 16. Συμβούλιο της Ευρώπης (2002), *CPT Rapport au gouvernement de la République de Moldova relatif a la visite efectuée en Moldova par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants, du 10 au 22 juin 2001* [Έκθεση προς την κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Μολδαβίας με θέμα την επίσκεψη η οποία πραγματοποιήθηκε στη Μολδαβία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από τη 10^η έως την 22^α Ιουνίου 2001], Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
 17. Ανώτατο Δικαστήριο Νοτίου Αφρικής (1997), *Van Biljon και άλλων κατά Υπουργού Σωφρονιστικής Υπηρεσίας και άλλων*, 1997 (4) SA 441 (C), 1997 (6) BCLR 789 (C), Cape Town: SACR.
 18. Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, Περιφέρεια Ευρώπης (2003), *Prison Health as Part of Public Health: The Moscow Declaration* [Η υγεία στις φυλακές στα πλαίσια της δημόσιας υγείας: η Διακήρυξη της Μόσχας], Γενεύη: Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας.
 19. Συμβούλιο της Ευρώπης (2000), *10th General Report on the CPT's Activities Covering the Period 1 January to 31 December 1999* [10^η Γενική Έκθεση για τις δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT) από την 1^η Ιανουαρίου έως την 31^η Δεκεμβρίου 1999], Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
 20. Συμβούλιο της Ευρώπης (2007), *Report to the Georgian Government on the Visit to Georgia Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21*

- March to 2 April 2007* [Έκθεση προς την κυβέρνηση της Γεωργίας με θέμα την επίσκεψη η οποία πραγματοποιήθηκε στη Γεωργία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από την 21^η Μαρτίου έως τη 2^α Απριλίου 2007], Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
21. Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού (2008), *Fighting Multi-drug Resistant Tuberculosis in Prisons in Kyrgyzstan* [Αντιμετωπίζοντας την ανθεκτική σε πολλαπλά φάρμακα φυματίωση στις φυλακές της Κιργιζίας], Γενεύη: Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού.
 22. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, *απόφαση στην υπόθεση Renolde κατά Γαλλίας, προσφυγή υπ' αριθ. 5608/05*, Στρασβούργο: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
 23. *Du Plooy κατά Υπουργού Σωφρονιστικής Υπηρεσίας*.
 24. Βλ. διαδικτυακό τόπο του Συνταγματικού Συμβουλίου της Δημοκρατίας του Καζακστάν: <http://www.constcouncil.kz/eng/news/?cid=0&rid=359>
 25. Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (2007), *Health in Prisons: A WHO Guide to the Essentials in Prison Health* [Η υγεία στις φυλακές: ένας οδηγός της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας με θέμα τα αναγκαία για την υγεία στις φυλακές], Κοπεγχάγη: Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας.
 26. Mandela, N. (1998) *Speech by President Nelson Mandela at the official launch of the re-training and human rights project of the Department of Correctional Services, Kroonstad, 25 June 1998* [Λόγος του προέδρου Nelson Mandela κατά την επίσημη έναρξη του προγράμματος της Διεύθυνσης της σωφρονιστικής υπηρεσίας για την επανεκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα, Kroonstad, 25 Ιουνίου 1998], Πρετόρια: Υπηρεσία Ενημέρωσης για την κυβέρνηση της Νοτίου Αφρικής.
 27. Woolf, H. και Tumim, S. (1991) *Prison Disturbances April 1990* [Οι ταραχές στις φυλακές τον Απρίλιο του 1990], Λονδίνο: The Stationery Office.
 28. *Direct Supervision: A Safer, More Effective Jail* [Άμεση επίβλεψη: μια ασφαλέστερη και αποτελεσματικότερη φυλακή], Αστυνομική Διεύθυνση της επαρχίας Oswego της πολιτείας της Νέας Υόρκης, <http://www.co.oswego.ny.us/sheriff/method.html>
 29. Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2008), *Οι Αρχές και οι Καλύτερες Πρακτικές για την Προστασία των Ατόμων τα οποία Στερούνται την Ελευθερία τους στην Αμερικανική Ήπειρο* (εγκριθείσες από την Επιτροπή κατά τη διάρκεια της 131^{ης} τακτικής της συνεδρίασης, η οποία διήρκεσε από την 3^η έως τη 14^η Μαρτίου 2008), Washington DC: Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
 30. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2006), *απόφαση στην υπόθεση Wainwright κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προσφυγή υπ' αριθ. 12350/04*, Στρασβούργο: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
 31. Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (1990), *Βασικές Αρχές για τη Χρήση Βίας και Πυροβόλων Όπλων από Αξιωματούχους για την Επιβολή του Νόμου*, Γενεύη: Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

32. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2005), *απόφαση στην υπόθεση Sanchez κατά Γαλλίας, προσφυγή υπ' αριθ. 59450/00*, Στρασβούργο: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
33. Chitsawang, N. (2005) *The Management of High Profile and Dangerous Prisoners [Η διαχείριση επικίνδυνων κρατουμένων και κρατουμένων που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή επικαιρότητας]*, επαρχία Nonthaburi: Σωφρονιστική Υπηρεσία Ταϊλάνδης.
34. *Completing the Review Security Classification Form (Male Prisoners)* [Συμπληρώνοντας το έντυπο επανεξέτασης της διαβάθμισης ασφαλείας (άνδρες κρατούμενοι)], Σωφρονιστική Υπηρεσία Νέας Ζηλανδίας, διαδικτυακός τόπος: <http://corrections.govt.nz/policy-and-legislation/policy-and-procedures-manual/section-a/a08/12-completing-the-review-security-classification-form2.html>
35. Συμβούλιο της Ευρώπης (2007), *Report to the Czech Government on the Visit to the Czech Republic Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 March to 7 April 2006 and from 21 to 24 June 2006* [Έκθεση προς την κυβέρνηση της Τσεχίας με θέμα την επίσκεψη η οποία πραγματοποιήθηκε στην Τσεχία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT) από την 27^η Μαρτίου έως την 7^η Απριλίου 2006 και από την 21^η έως την 24^η Ιουνίου 2006], Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
36. Διεθνής Ομάδα Κρίσεων (2007), *“Deradicalisation” and Indonesian Prisons* [«Αποριζοσπαστικοποίηση» και ινδονησιακές φυλακές], Βρυξέλλες: Διεθνής Ομάδα Κρίσεων.
37. Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (1982), *Kröcher και Möller κατά Ελβετίας, προσφυγή υπ' αριθ. 843/78*, Στρασβούργο: Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
38. Συμβούλιο της Ευρώπης (1992), *2nd General Report on the CPT's Activities Covering the Period 1 January to 31 December 1991 CPT/Inf (92) 3 [EN]* [2^η Γενική Έκθεση για τις δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT) από την 1^η Ιανουαρίου έως την 31^η Δεκεμβρίου 1991], Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
39. Δημοκρατία του Ισημερινού (2008), *Σύνταγμα του 2008*, Κίτο: Δημοκρατία του Ισημερινού, Άρθρο 51.1.
40. Βλ. διαδικτυακό τόπο Οργανισμού Επιχειρήσεων Κοινωνικής Αναπροσαρμογής της Σιγκαπούρης: http://www.score.gov.sg/yellow_ribbon_proj.html
41. Morello, C., *“Boom Time for Philippine Banana Plantations”* [«Εποχή ραγδαίας ανόδου για τις φυτείες μπανάνας στις Φιλιππίνες»], *Manila Standard Today*, 9 Μαΐου 2008.
42. Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (2009), *The Right to Education of Persons in Detention: Report of the Special Rapporteur on the Right to Education* [Το δικαίωμα στην εκπαίδευση των ατόμων που τελούν υπό κράτηση: έκθεση του Ειδικού Απεσταλμένου για το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση], Γενεύη: Ηνωμένα Έθνη.

43. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1979), *Hamer κατά Ηνωμένου Βασιλείου, προσφυγή υπ' αριθ. 7114/75*, Στρασβούργο: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Το 2007 το εν λόγω Δικαστήριο απεφάνθη (υπόθεση Dickson κατά Ηνωμένου Βασιλείου) ότι μια κρατούμενη γυναίκα έχει, κατά τη διάρκεια της κράτησής της, το δικαίωμα πρόσβασης σε Μονάδες Τεχνητής Γονιμοποίησης.
44. Hill, G. (2008) "The Value of Open Prisons in India" [«Η αξία των ανοικτών φυλακών στην Ινδία»], *Corrections Compendium*, τόμος 33, τεύχος 3, Μάιος/Ιούνιος 2008, Alexandria, VA: Αμερικανική Σωφρονιστική Ομοσπονδία.
45. Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) (2008), *Report of a Visit to Boronia Pre-Release Centre for Women* [Έκθεση κατόπιν επίσκεψης στο Κατάστημα Κράτησης Γυναικών προ της αποφυλάκισης "Boronia"], Οκτώβριος 2008, Λονδίνο: Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (αδημοσίευτη).
46. Συμβούλιο της Ευρώπης (2006), *Commentary on Recommendation Rec (2006) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules* [Υπόμνημα για τη σύσταση Rec (2006) της Επιτροπής των Υπουργών προς τα κράτη – μέλη με θέμα τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες], Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
47. Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Φυλακών των Η.Π.Α.: http://www.bop.gov/inmate_programs/trulincs_faq.jsp
48. Van Kalmthout, A., Hofstee-van der Meulen, F. και Dünkel, F. (εκδότες) (2007), *Foreigners in European Prisons* [Αλλοδαποί στις ευρωπαϊκές φυλακές], Nijmegen, Ολλανδία: Wolf Legal Publishers.
49. Γραφείο Πληροφοριών του Κρατικού Συμβουλίου της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας (2009), *National Human Rights Action Plan 2009-2010* [Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα 2009-2010], Πεκίνο: Κρατικό Συμβούλιο της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας.
50. Δικαστικό Σώμα Επιθεώρησης Φυλακών (2008), *Annual Report for the Period 1 April 2007 to 31 March 2008* [Ετήσια Έκθεση για την περίοδο από την 1^η Απριλίου 2007 έως την 31^η Μαρτίου 2008], Cape Town: Δικαστικό Σώμα Επιθεώρησης Φυλακών.
51. Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών (2003), *Resolution on Guidelines and Measures for the Prohibition and Prevention of Torture, Cruel and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in Africa (The Robben Island Guidelines)* [Απόφαση για τις κατευθυντήριες γραμμές και τα μέτρα για την απαγόρευση και πρόληψη των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας στην Αφρική (κατευθυντήριες γραμμές του Robben Island)], Banjul: Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών.
52. Ομοσπονδία Δικηγορικών Συλλόγων Ιαπωνίας (2006), *Information for Prison Inmates, October 2006* [Πληροφορίες για τους τροφίμους των φυλακών, Οκτώβριος 2006] (τρίτη έκδοση), Τόκιο: Ομοσπονδία Δικηγορικών Συλλόγων Ιαπωνίας.

53. Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2008), *Statement by 13 UN Experts on Global Detention Initiative* [Δήλωση 13 εμπειρογνομόνων των Ηνωμένων Εθνών για την παγκόσμια πρωτοβουλία σχετικά με την κράτηση], Γενεύη: Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
54. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2008), *Turkey 2008 Progress Report* [Έκθεση προόδου για την Τουρκία, 2008], Βρυξέλλες: Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
55. Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο του Γραφείου του Επιθεωρητή των Υπηρεσιών Κράτησης, κυβέρνηση της Δυτικής Αυστραλίας, <http://www.justice.wa.gov.au/o/officeoftheinspectorofcustodialservices.aspx>
56. Τα συγκεκριμένα στατιστικά στοιχεία λήφθηκαν από τη βάση δεδομένων World Prison Brief *Online* τον Ιανουάριο του 2009. Τα στοιχεία αυτά δεν αναφέρονται κατ' ανάγκην στο εν λόγω έτος, αλλά αντιπροσωπεύουν τα πιο πρόσφατα αριθμητικά μεγέθη που είναι διαθέσιμα. Τα ποσοστά έχουν στρογγυλοποιηθεί στον πλησιέστερο ακέραιο.
57. Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) (2008), *Report of a Visit to Libya* [Έκθεση κατόπιν επίσκεψης στη Λιβύη], Λονδίνο: ICPS (αδημοσίευτη).
58. Αποδόθηκε από τον Sahu, M. (2009), "13,000 Released from Prison in Five Months" [«13.000 άτομα αποφυλακίστηκαν μέσα σε πέντε μήνες»], *Express India*, 20 Ιανουαρίου 2009.
59. Υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α. (2009) *2008 Human Rights Report: Honduras* [Έκθεση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, 2008: Ονδούρα], Ουάσιγκτον: Υπουργείο Εξωτερικών των Η.Π.Α.
60. Απόσπασμα από τον διαδικτυακό τόπο του δανικού Ιδρύματος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, http://dihr.org/legalaid/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=32
61. Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2007), *Forty-fourth Session Geneva, 15 January-2 February General Comment No. 10 Children's Rights in Juvenile Justice* [Τεσσαρακοστή τέταρτη συνεδρίαση, Γενεύη, 15 Ιανουαρίου-2 Φεβρουαρίου, Γενικό σχόλιο Αρ. 10 «Τα δικαιώματα των παιδιών κατά την απονομή δικαιοσύνης σε ανηλίκους»], Γενεύη: Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού.
62. Για παράδειγμα, βλ. Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών, *Assistance to Sierra Leone in the Field of Human Rights: Report of the High Commissioner for Human Rights (E/CN.4/2005/113)* [Αρωγή προς τη Σιέρρα Λεόνε στο πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: έκθεση του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου].
63. Επιτροπή Αγγλίας και Ουαλίας των Δικηγόρων του Ηνωμένου Βασιλείου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2004), *Report of the UK Legal Delegations' Visit to the Islamic Republic of Iran 24 April-1 May 2004* [Έκθεση των νομικών εκπροσώπων του Ηνωμένου Βασιλείου κατόπιν επίσκεψης στην Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν, 24 Απριλίου-1 Μαΐου 2004], Λονδίνο: Επιτροπή Δικηγόρων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

64. Συνταγματικό Δικαστήριο Νοτίου Αφρικής (2007), *M. κατά του κράτους, υπόθεση CCT 53/06 [2007] ZACC 18*, Braamfontein: Συνταγματικό Δικαστήριο Νοτίου Αφρικής.
65. Διεθνές Κέντρο Σωφρονιστικών Μελετών (ICPS) (2008), “Penal Reform and Gender” [«Ποινική μεταρρύθμιση και φύλο»] στο *Gender and Security Sector Reform Toolkit [Εγχειρίδιο μεταρρύθμισης του τομέα αναφορικά με το φύλο και την ασφάλεια]*, Γενεύη: Κέντρο για τον Δημοκρατικό Έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων.
66. Διεύθυνση Σωφρονιστικής Υπηρεσίας του Queensland (2003), *Addressing the Needs of Female Offenders: Policy and Action Plan 2003-2008 [Εγκύπτοντας στις ανάγκες των γυναικών κρατουμένων: σχέδιο πολιτικής και δράσης 2003-2008]*, Brisbane: Διεύθυνση Σωφρονιστικής Υπηρεσίας.
67. Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών (2004), *Report of the Mission of the Special Rapporteur on Prisons and Conditions of Detention in Africa to the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 15-29 March, 2004 [Έκθεση κατόπιν αποστολής του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Αιθιοπίας, 15-29 Μαρτίου 2004]*, Banjul: Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών.
68. Ανώτατο Δικαστήριο της Ινδίας (2006), *Court News*, Απρίλιος-Ιούνιος 2006, Νέο Δελχί: Ανώτατο Δικαστήριο της Ινδίας.
69. Hassan, E. (2007) “Women Unjustly Detained in Prisons” [«Γυναίκες που κρατούνται άδικα στις φυλακές»], *Yemen Observer*, 17 Δεκεμβρίου 2007.
70. Van Zyl, Smit (2006) “Life Imprisonment: Recent Issues in National and International Law” [«Ισόβια κάθειρξη: πρόσφατα ζητήματα στο εθνικό και στο διεθνές δίκαιο»], στο *International Journal of Law and Psychiatry*, τόμος 29, τεύχος 5, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2006, Μόντρεαλ: Διεθνής Ακαδημία Δικαίου και Ψυχικής Υγείας.
71. Ηνωμένα Έθνη (1994), *Life Imprisonment [Ισόβια κάθειρξη]*, Βιέννη: Ηνωμένα Έθνη.
72. Συμβούλιο της Ευρώπης (2003), *Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to Member States on the Management by Prison Administrations of Life Sentence and Other Long-term Prisoners [Σύσταση Rec(2003)23 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη-μέλη για τη διαχείριση από τις σωφρονιστικές διοικήσεις των ισοβιτών και των άλλων βαρυποινιτών κρατουμένων]*, Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης.
73. Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2003), *Xavier Evans κατά Τρινιντάντ και Τομπάγκο, CCPR/C/77/D/908/2000*, Γενεύη: Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.
74. Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών (2004), *Report of the Mission of the Special Rapporteur on Prisons and Conditions of Detention in Africa to the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 15-29 March, 2004 [Έκθεση κατόπιν αποστολής του Ειδικού Απεσταλμένου για τις Φυλακές και τις Συνθήκες Κράτησης στην Αφρική στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Αιθιοπίας, 15-29 Μαρτίου 2004]*, Banjul: Αφρικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών.

75. Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2003), *Natalia Schedko κατά Λευκορωσίας*, CCPR/C/77/D/886/1999, Γενεύη: Ύπατη Αρμοστέία των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.